

TARR

TURKISH ACADEMIC RESEARCH REVIEW

TÜRK AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Turkish Academic Research Review

eISSN: 2602-2923

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr>

Sayı/Issue: 11/2 (Haziran/June 2026)

Yayıncı / Publisher

Doç. Dr. Mehmet Şahin – <https://orcid.org/0000-0002-2548-211X> – mehmetsahin@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi - <https://ror.org/01m59r132>
İlahiyat Fakültesi-Türk-İslam Edebiyatı, Antalya-Türkiye
<https://sahinmehmet.com/>
<https://avesis.akdeniz.edu.tr/mehmetsahin>

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Şahin – <https://orcid.org/0000-0002-2548-211X> – mehmetsahin@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University – <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Theology-Department of Turkish Islamic Literature,
Antalya-Türkiye
<https://sahinmehmet.com/>
<https://avesis.akdeniz.edu.tr/mehmetsahin>

Yönetim Yeri ve Adresi / Executive Office and Address

Şafak Mah. 4291. Sok. No: 3/20, 07220 Kepez/Antalya,
Türkiye
www.turkisharr.com - <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr>

İletişim/Communication
turkisharr@gmail.com

Veri Girişi / Data Entry

Havva Özgün – info@yazimdestegi.com
Yazım Desteği Akademik Yayın ve Danışmanlık, Kızılay,
06000, Ankara- Türkiye
<https://yazimdestegi.com/>

Havva Özgün – info@yazimdestegi.com
Sepelling Support, Kızılay, 06000, Ankara- Türkiye
<https://yazimdestegi.com/>

Baş Editör / Editor in Chief

Doç. Dr. Mehmet Şahin – <https://orcid.org/0000-0002-2548-211X> – mehmetsahin@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi - <https://ror.org/01m59r132>
İlahiyat Fakültesi-Türk-İslam Edebiyatı, Antalya-Türkiye
<https://sahinmehmet.com/>
<https://avesis.akdeniz.edu.tr/mehmetsahin>

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Şahin – <https://orcid.org/0000-0002-2548-211X> – mehmetsahin@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University - <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Theology-Department of Turkish Islamic Literature,
Antalya-Türkiye
<https://sahinmehmet.com/>
<https://avesis.akdeniz.edu.tr/mehmetsahin>

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Arş. Gör. Dr. Aziz Karabulut – <https://orcid.org/0000-0002-3670-6860>, azizkarabulut@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi - <https://ror.org/01m59r132>
İlahiyat Fakültesi – Tefsir, Antalya-Türkiye

Res.Assist. Dr. Aziz Karabulut – <https://orcid.org/0000-0002-3670-6860>, azizkarabulut@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University - <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Theology – Department of Exegesis, Antalya-Türkiye

Arş. Gör. Mehmet Koyuncu – <https://orcid.org/0000-0002-8919-8089>, mehmetkoyuncu@odu.edu.tr
Ordu Üniversitesi - <https://ror.org/04r0hn449>
İlahiyat Fakültesi – Felsefe ve Din Bilimleri, Ordu-Türkiye

Res.Assist. Mehmet Koyuncu – <https://orcid.org/0000-0002-8919-8089>, mehmetkoyuncu@odu.edu.tr
Ordu Üniversitesi - <https://ror.org/04r0hn449>
Faculty of Theology – Philosophy and Religious Studies, Ordu-Türkiye

Arş. Gör. Mehmet Ferhat İlhan – <https://orcid.org/0000-0002-9166-275X>, mfilhan@bingol.edu.tr
Bingöl Üniversitesi - <https://ror.org/04r0hn449>
İlahiyat Fakültesi, Bingöl-Türkiye

Res. Assist. Mehmet Ferhat İlhan – <https://orcid.org/0000-0002-9166-275X>, mfilhan@bingol.edu.tr
Bingöl University - <https://ror.org/04r0hn449>
Faculty of Theology, Bingöl-Türkiye

Etik Editörü / Ethical Editor

Prof. Dr. Mehmet Kasım Özgen – <https://orcid.org/0000-0002-3559-0333>, mkozgen@erciyes.edu.tr
Erciyes Üniversitesi - <https://ror.org/03hx84x94>
Edebiyat Fakültesi-Felsefe, Kayseri-Türkiye

Prof. Dr. Mehmet Kasım Özgen – <https://orcid.org/0000-0002-3559-0333>, mkozgen@erciyes.edu.tr
Erciyes University - <https://ror.org/047g8vk19>
Faculty of Letters-Philosophy, Kayseri-Türkiye

Prof. Dr. Rıfat Atay – <https://orcid.org/0000-0001-8715-3023>, rifatay@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi - <https://ror.org/01m59r132>
İlahiyat Fakültesi-Din Felsefesi, Antalya-Türkiye

Prof. Dr. Rıfat Atay – <https://orcid.org/0000-0001-8715-3023>, rifatay@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University - <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Theology-Philosophy of Religion, Antalya-Türkiye

İstatistik Editörü / Statistics Editor

Prof. Dr. Rıfat Atay – <https://orcid.org/0000-0001-8715-3023>,
rifatay@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi - <https://ror.org/01m59r132>
İlahiyat Fakültesi-Din Felsefesi, Antalya-Türkiye

Prof. Dr. Rıfat Atay – <https://orcid.org/0000-0001-8715-3023>,
rifatay@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University - <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Theology-Philosophy of Religion, Antalya-Türkiye

İngilizce Dil Editörleri / English Language Editors

Prof. Dr. Rıfat Atay – <https://orcid.org/0000-0001-8715-3023>,
rifatay@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi - <https://ror.org/01m59r132>
İlahiyat Fakültesi-Din Felsefesi, Antalya-Türkiye

Prof. Dr. Rıfat Atay – <https://orcid.org/0000-0001-8715-3023>,
rifatay@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University - <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Theology-Philosophy of Religion, Antalya-Türkiye

Taha Berkay Şahin – sahint20@itu.edu.tr –
İstanbul Teknik Üniversitesi- <https://ror.org/059636586>
İşletme Mühendisliği Bölümü, İstanbul-Türkiye

Taha Berkay Şahin – sahint20@itu.edu.tr
İstanbul Technical University, <https://ror.org/059636586>
Department of Management Engineering, İstanbul-Türkiye

Arapça Dil Editörleri / Arabic Language Editors

Dr. Öğr. Ü. Kıyasettin Arslan – <https://orcid.org/0000-0003-2191-7582>,
kiyasettinarслан@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi - <https://ror.org/01m59r132>
İlahiyat Fakültesi-Arap Dili ve Balagatı Ana Bilim Dalı, Antalya-Türkiye

Assist.Prof.Dr. Kıyasettin Arslan – <https://orcid.org/0000-0003-2191-7582>,
kiyasettinarслан@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University - <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Theology-Department of Arabic Language and Rhetoric,
Antalya-Türkiye

Alan Editörleri / Field Editors**Yapay Zeka / Artificial Intelligence**

Prof. Dr. Alper Bilge – <https://orcid.org/0000-0003-3467-9915>,
abilge@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi- <https://ror.org/02cc4gc68>
Mühendislik Fakültesi, Bilgisayar Mühendisliği Bölümü, Antalya-Türkiye

Prof. Dr. Alper Bilge – <https://orcid.org/0000-0003-3467-9915>,
abilge@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University- <https://ror.org/02cc4gc68>
Faculty of Engineering, Department of Computer Engineering,
Antalya-Türkiye

Bilgi ve Belge Yönetimi / Information and Document Management

Doç. Dr. Ahmet Altay – <https://orcid.org/0000-0001-8120-8900>
Ahmetaltay57@hotmail.com
Bartın Üniversitesi- <https://ror.org/03te4vd35>
Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi, Bartın-Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Altay – <https://orcid.org/0000-0001-8120-8900>
Ahmetaltay57@hotmail.com
Bartın University- <https://ror.org/03te4vd35>
Faculty of Literature, Information and Document
Management, Bartın-Türkiye

Mantık / Logic

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Dugan – <https://orcid.org/0000-0002-9745-4249>,
mehmetdugan@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi- <https://ror.org/02cc4gc68>
İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Antalya-Türkiye

Assist.Prof.Dr. Mehmet Dugan – <https://orcid.org/0000-0002-9745-4249>
mehmetdugan@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University- <https://ror.org/02cc4gc68>
Faculty of Theology, Philosophy and Religious Sciences, Antalya-Türkiye

Sosyoloji / Sociology

Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu- <https://orcid.org/0000-0003-4796-5232>,
ihsançapcioglu@yahoo.com
Ankara Üniversitesi - <https://ror.org/01wntqw50>
İlahiyat Fakültesi – Din Sosyolojisi, Ankara-Türkiye

Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu- <https://orcid.org/0000-0003-4796-5232>,
ihsançapcioglu@yahoo.com
Ankara University- <https://ror.org/01wntqw50>
Faculty of Theology - Department of Sociology of Religion,
Ankara-Türkiye

Prof. Dr. Bahset Karlı – <https://orcid.org/0000-0002-6810-0900>,
bkarsli@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi - <https://ror.org/01m59r132>
İlahiyat Fakültesi – Din Sosyolojisi, Antalya-Türkiye

Prof. Dr. Bahset Karlı – <https://orcid.org/0000-0002-6810-0900>,
bkarsli@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University - <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Theology - Department of Sociology of Religion,
Ankara-Türkiye

Tarih / History

Dr. Öğr. Üyesi Orkun Canbek - <https://orcid.org/0000-0001-5062-5234>, orkuncenbek@gtu.edu.tr
Gebze Teknik Üniversitesi - <https://ror.org/01sdnnq10>,
Rektörlük – Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Kocaeli-Türkiye

Dr. Büşra Bigat Akça - <https://orcid.org/0000-0001-7552-5352>,
busra.bigat@gmail.com
Bağımsız Araştırmacı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ankara-Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi M. Fatih Duman - <https://orcid.org/0000-0002-6513-3299>, mfduman@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi - <https://ror.org/01m59r132>
İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları – Antalya-Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Çil - <https://orcid.org/0000-0002-5463-4258>,
fatih.cil@ahievran.edu.tr
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi - <https://ror.org/05rrfpt58>,
Rektörlük – Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Kırşehir-Türkiye

Sanat Tarihi / Art History

Prof. Dr. Osman Eravşar - <https://orcid.org/0000-0003-1501-5232>
eravsar@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi - <https://ror.org/01m59r132>
Edebiyat Fakültesi – Sanat Tarihi, Ortaçağ Arkeolojisi,
Antalya-Türkiye

Dr. Öğr. Gör. Osman Öztürk – <https://orcid.org/0000-0003-0122-0622>
osmanozturk@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi - <https://ror.org/01m59r132>
İlahiyat Fakültesi-İslam Tarihi ve Sanatları, Antalya-Türkiye

Eğitim / Education

Doç. Dr. Mustafa Başkonak - <https://orcid.org/0000-0002-2007-1506>
mbaskonak@kmu.edu.tr
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi - <https://ror.org/037vvf096>
İlahiyat Fakültesi – Din Eğitimi, Karaman-Türkiye

Doç. Dr. Şeref Göküş – <https://orcid.org/0000-0003-3322-0723>
serefgokus@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi - <https://ror.org/01m59r132>
İlahiyat Fakültesi-Din Eğitimi, Antalya-Türkiye

Mezhepler Tarihi / History of Sects

Prof. Dr. Yusuf Gökalg - <https://orcid.org/0000-0003-2242-6937>, ygokalp@cu.edu.tr
Çukurova Üniversitesi - <https://ror.org/05wxkj555>
İlahiyat Fakültesi-İslam Mezhepleri Tarihi, Adana-Türkiye

Prof. Dr. Şahin Ahmetoğlu - <https://orcid.org/0000-0002-6154-2984>,
sahin.ahmetoglu@kku.edu.tr
Kırıkkale Üniversitesi - <https://ror.org/01zhwwf82>,
İslami İlimler Fakültesi – İslam Mezhepleri Tarihi, Kırıkkale-Türkiye

Dinler Tarihi / History of Religions

Doç. Dr. Muhammet Yeşilyurt – <https://orcid.org/0000-0003-0770-6850>, 25yesilyurt@gmail.com
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi - <https://ror.org/024nx4843>
İslami İlimler Fakültesi – Din Bilimleri, İzmir-Türkiye

Assist. Prof. Dr. Orkun Canbek - <https://orcid.org/0000-0001-5062-5234>, orkuncenbek@gtu.edu.tr
Gebze Technical University - <https://ror.org/01sdnnq10>,
Rectorate – History of the Republic of Türkiye, Kocaeli-Türkiye

Dr. Büşra Bigat Akça - <https://orcid.org/0000-0001-7552-5352>,
busra.bigat@gmail.com
Independent Researcher
History of the Republic of Türkiye, Ankara-Türkiye

Assist. Prof. Dr. M. Fatih Duman - <https://orcid.org/0000-0002-6513-3299>, mfduman@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University - <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Theology, Islamic History and Arts – Antalya-Türkiye

Assist. Prof. Dr. Fatih Çil - <https://orcid.org/0000-0002-5463-4258>,
fatih.cil@ahievran.edu.tr
Kırşehir Ahi Evran University - <https://ror.org/05rrfpt58>,
Rectorate – Atatürk Principles and Revolution History, Kırşehir-Türkiye

Prof. Dr. Osman Eravşar - <https://orcid.org/0000-0003-1501-5232>
eravsar@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University - <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Letters – Art History, Medieval Archaeology,
Antalya-Türkiye

Dr. Osman Öztürk – <https://orcid.org/0000-0003-0122-0622>
osmanozturk@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University - <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Theology - Islamic History and Arts, Antalya, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Mustafa Başkonak - <https://orcid.org/0000-0002-2007-1506>, mbaskonak@kmu.edu.tr
Karamanoğlu Mehmetbey University - <https://ror.org/037vvf096>
Faculty of Theology – Religious Education, Karaman-Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Şeref Göküş – <https://orcid.org/0000-0003-3322-0723>, serefgokus@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University - <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Theology – Departmen of Religious Education, Antalya-Türkiye

Prof. Dr. Yusuf Gökalg - <https://orcid.org/0000-0003-2242-6937>, ygokalp@cu.edu.tr
Çukurova University - <https://ror.org/05wxkj555>
Faculty of Theology-Departmen of History of Sects, Adana-Türkiye

Prof. Dr. Şahin Ahmetoğlu - <https://orcid.org/0000-0002-6154-2984>,
sahin.ahmetoglu@kku.edu.tr
Kırıkkale University - <https://ror.org/01zhwwf82>,
Faculty of Islamic Sciences – History of Islamic Sects, Kırıkkale-Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Muhammet Yeşilyurt – <https://orcid.org/0000-0003-0770-6850>, 25yesilyurt@gmail.com
İzmir Katip Çelebi University - <https://ror.org/024nx4843>
Faculty of Islamic Sciences – Religious Studies, İzmir-Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Yetkin Karaoğlu - <https://orcid.org/0000-0002-5036-2590>,
yetkinkaraoglu@odu.edu.tr
Ordu Üniversitesi - <https://ror.org/04r0hn449>
İlahiyat Fakültesi – Dinler Tarihi, Ordu - Türkiye

Assist. Prof. Dr. Yetkin Karaoğlu - <https://orcid.org/0000-0002-5036-2590>,
yetkinkaraoglu@odu.edu.tr
Ordu University - <https://ror.org/04r0hn449>
Faculty of Theology – History of Religions, Ordu - Türkiye

Hadis / Hadith

Dr. Öğr. Üyesi Yunus Yazıcı - <https://orcid.org/0000-0003-4425-5198>,
yunus_yazici61@hotmail.com
Ordu Üniversitesi - <https://ror.org/04r0hn449>
İlahiyat Fakültesi – Hadis, Ordu - Türkiye

Assist. Prof. Dr. Yunus Yazıcı, <https://orcid.org/0000-0003-4425-5198>,
yunus_yazici61@hotmail.com
Ordu University - <https://ror.org/04r0hn449>
Faculty of Theology – Hadith, Ordu - Türkiye

Kelam / Kalam

Dr. Ümit Elsoz - <https://orcid.org/0000-0002-4796-104X>,
umitelsoz@gmail.com
Bağımsız Araştırmacı, Eskişehir - Türkiye

Dr. Ümit Elsoz - <https://orcid.org/0000-0002-4796-104X>,
umitelsoz@gmail.com
Independent Researcher, Eskişehir - Türkiye

İslam Hukuku / Islamic Law

Dr. Öğr. Üyesi Zeki Yaka - <https://orcid.org/0000-0001-8027-4981>,
zekiyaka@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi - <https://ror.org/01m59r132>
İlahiyat Fakültesi – İslam Hukuku, Antalya - Türkiye

Assist. Prof. Dr. Zeki Yaka - <https://orcid.org/0000-0001-8027-4981>,
zekiyaka@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University - <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Theology – Islamic Law, Antalya - Türkiye

Türk Dili ve Edebiyatı & Türk-İslam Edebiyatı / Turkish Language and Literature & Turkish Islamic Literature

Dr. Mousa Rahimi – <https://orcid.org/0000-0003-3807-1747>,
musarahimi@atu.ac.ir
Allameh Tabataba'i Üniversitesi- <https://ror.org/02cc4gc68>
Fars Edebiyatı ve Yabancı Diller Fakültesi-Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Tahran-İran

Dr. Mousa Rahimi – <https://orcid.org/0000-0003-3807-1747>,
musarahimi@atu.ac.ir
Allameh Tabataba'i University- <https://ror.org/02cc4gc68>
Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Department
of Turkish Language and Literature, Tahran-İran

Dr. Öğr. Gör. Ömer Uyan – <https://orcid.org/0000-0001-5922-6790>,
omer.uyan@inonu.edu.tr
İnönü Üniversitesi- <https://ror.org/04asck240>
Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Malatya-Türkiye

Dr. Ömer Uyan – <https://orcid.org/0000-0001-5922-6790>,
omer.uyan@inonu.edu.tr
Inonu University - <https://ror.org/04asck240>
Faculty of Science and Letters, Turkish Language and Literature,
Malatya-Türkiye

Doç. Dr. Bilge Kaya Yiğit – <https://orcid.org/0000-0002-3177-5525>,
kaya_b@ibu.edu.tr
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi - <https://ror.org/01x1kqx83>
Fen Edebiyat Fakültesi-Eski Türk Edebiyatı, Bolu - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Bilge Kaya Yiğit – <https://orcid.org/0000-0002-3177-5525>,
kaya_b@ibu.edu.tr
Bolu Abant İzzet Baysal University - <https://ror.org/01x1kqx83>
Faculty of Science and Letters - Old Turkish Literature, Bolu -
Türkiye

Filoloji / Philology

Prof. Dr. Ali Cin – <https://orcid.org/0000-0002-9243-5604>,
alicin@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi - <https://ror.org/01m59r132>
Edebiyat Fakültesi – Türk Dili ve Edebiyatı, Antalya-Türkiye

Prof. Dr. Ali Cin – <https://orcid.org/0000-0002-9243-5604>,
alicin@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University - <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Letters – Department of Turkish Language and
Literature, Antalya-Türkiye

Doç. Dr. Kemal Demir – <https://orcid.org/0000-0002-1158-7690>,
kdemir@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi - <https://ror.org/01m59r132>
Edebiyat Fakültesi – Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Antalya-
Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Kemal Demir – <https://orcid.org/0000-0002-1158-7690>,
kdemir@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University- <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Letters – German Language and Literature, Antalya-
Türkiye

Türk-İslam Sanatları & Türk İslam Musikisi / Turkish Islamic Arts & Turkish-Islamic Music

Prof. Dr. Fatih Koca – <https://orcid.org/0000-0003-1555-0251>,
neyzenfatihkoca@yahoo.com
Ankara Üniversitesi - <https://ror.org/01wntqw50>
İlahiyat Fakültesi – Türk Din Musikisi Bölümü, Ankara-Türkiye

Prof. Dr. Fatih Koca – <https://orcid.org/0000-0003-1555-0251>,
neyzenfatihkoca@yahoo.com
Ankara University- <https://ror.org/01wntqw50>
Faculty of Theology – Department of Turkish Religious Music,
Ankara-Türkiye

Prof. Dr. Ćazim Hadžimejlić – <https://orcid.org/0009-0008-8391-0558>, c.hadzimejlic@alu.unsa.ba
Sarajevo Üniversitesi – <https://ror.org/02hhwgd43>
Academy of Fine Art - Sarejevo, Bosna-Hersek, Saraybosna-Bosna Hersek

Tasavvuf / Sufism

Doç. Dr. Eyyup Akdağ – <https://orcid.org/0000-0002-1173-323X>
Eyyupakdag5@hotmail.com
Kastamonu Üniversitesi - <https://ror.org/015scty35>
İlahiyat Fakültesi-Tasavvuf Anabilim Dalı, Kastamonu-Türkiye

Dini Araştırmalar / Religious Studies

Prof. Dr. Rifat Atay – <https://orcid.org/0000-0001-8715-3023>, rifatay@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi - <https://ror.org/01m59r132>
İlahiyat Fakültesi-Din Felsefesi, Antalya-Türkiye

Prof. Dr. Yusuf Gökalg – <https://orcid.org/0000-0003-2242-6937>, ygokalp@cu.edu.tr
Çukurova Üniversitesi - <https://ror.org/05wxkj555>
İlahiyat Fakültesi-İslam Mezhepleri Tarihi, Adana-Türkiye

Doç. Dr. Zailabidin Ajimatov – <https://orcid.org/0009-0005-8623-1348>, ajimatov@oshsu.kg
Oş Devlet Üniversitesi-<https://ror.org/0449rh157>
İlahiyat Fakültesi-İslam Mezhepleri Tarihi, Oş-Kırgızistan

İletişim / Communication

Prof. Dr. Zakir Avşar – <https://orcid.org/0000-0002-1427-127X>, zakir.avsar@hbu.edu.tr
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi - <https://ror.org/05mskc574>
İletişim Fakültesi – Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, Ankara-Türkiye

Sosyal Araştırmalar / Social Researchs

Prof. Dr. Ömer Bozkurt – <https://orcid.org/0000-0001-5317-1012>, omerbozkurt21@gmail.com
Mardin Artuklu Üniversitesi - <https://ror.org/0396cd675>
İslami İlimler Fakültesi – Felsefe ve Din Bilimleri, Mardin-Türkiye

Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu- <https://orcid.org/0000-0003-4796-5232>, ihsanapcioglu@yahoo.com
Ankara Üniversitesi - <https://ror.org/01wntqw50>
İlahiyat Fakültesi – Din Sosyolojisi, Ankara-Türkiye

Prof. Dr. Bahset Karşlı – <https://orcid.org/0000-0002-6810-0900>, bkarsli@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi - <https://ror.org/01m59r132>
İlahiyat Fakültesi – Din Sosyolojisi, Antalya-Türkiye

Afrika Editörü / Africa Editor

Dr. Öğr. Üyesi Nadjat Boukezzoula – <https://orcid.org/0009-0007-5127-8941>, n.boukezzoula@univ-boumerdes.dz
M'Hamed Bouguerra Üniversitesi - <https://ror.org/02dveg925>
Arap Dili, Edebiyatı ve Kültürü, Boumerdes-Cezayir

Prof. Dr. Ćazim Hadžimejlić – <https://orcid.org/0009-0008-8391-0558>, c.hadzimejlic@alu.unsa.ba
Sarajevo Üniversitesi – <https://ror.org/02hhwgd43>
Academy of Fine Art - Sarejevo, Bosna-Hersek, Saraybosna-Bosna Hersek

Assoc. Prof. Dr. Eyyup Akdağ – <https://orcid.org/0000-0002-1173-323X>
Eyyupakdag5@hotmail.com
Kastamonu University - <https://ror.org/015scty35>
Faculty of Theology - Department of Sufism, Kastamonu-Türkiye

Prof. Dr. Rifat Atay – <https://orcid.org/0000-0001-8715-3023>, rifatay@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University - <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Theology-Philosophy of Religion, Antalya-Türkiye

Prof. Dr. Yusuf Gökalg – <https://orcid.org/0000-0003-2242-6937>, ygokalp@cu.edu.tr
Çukurova University - <https://ror.org/05wxkj555>
Faculty of Theology-Department of History of Sects, Adana-Türkiye

Assoc.Prof.Dr. Zailabidin Ajimatov – <https://orcid.org/0009-0005-8623-1348>, ajimatov@oshsu.kg
Osh State University, Osh-Kyrgyzstan-
<https://ror.org/0449rh157>
Faculty of Theology-Department of History of Sects, Osh-Kyrgyzstan

Prof. Dr. Zakir Avşar – <https://orcid.org/0000-0002-1427-127X>, zakir.avsar@hbu.edu.tr
Ankara Hacı Bayram Veli University-
<https://ror.org/05mskc574>
Faculty of Communication – Department of Radio, Cinema and Television, Ankara-Türkiye

Prof. Dr. Ömer Bozkurt – <https://orcid.org/0000-0001-5317-1012>, omerbozkurt21@gmail.com
Mardin Artuklu University - <https://ror.org/0396cd675>
Faculty of Islamic Sciences – Department of Philosophy and Religious Studies, Mardin-Türkiye

Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu- <https://orcid.org/0000-0003-4796-5232>, ihsanapcioglu@yahoo.com
Ankara University- <https://ror.org/01wntqw50>
Faculty of Theology - Department of Sociology of Religion, Ankara-Türkiye

Prof. Dr. Bahset Karşlı – <https://orcid.org/0000-0002-6810-0900>, bkarsli@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University - <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Theology - Department of Sociology of Religion, Ankara-Türkiye

Dr. Lecturer Professor Nadjat Boukezzoula – <https://orcid.org/0009-0007-5127-8941>, n.boukezzoula@univ-boumerdes.dz
M'Hamed Bouguerra University - <https://ror.org/02dveg925>
Arabic Language, Literature and Culture, Boumerdes-Algeria

Etik Konularla İlgili İletişim Yetkilisi / Address all ethical issues to

Doç. Dr. Mehmet Şahin – <https://orcid.org/0000-0002-2548-211X> – mehmentsahin@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi - <https://ror.org/01m59r132>
İlahiyat Fakültesi-Türk-İslam Edebiyatı, Antalya-Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Şahin – <https://orcid.org/0000-0002-2548-211X> – mehmentsahin@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University - <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Theology-Department of Turkish Islamic Literature, Antalya-Türkiye

Editoryal Süreçler İletişim Yetkilisi / Address all editorial correspondence to

Doç. Dr. Mehmet Şahin – <https://orcid.org/0000-0002-2548-211X> – mehmentsahin@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi - <https://ror.org/01m59r132>
İlahiyat Fakültesi-Türk-İslam Edebiyatı, Antalya-Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Şahin – <https://orcid.org/0000-0002-2548-211X> – mehmentsahin@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University - <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Theology-Department of Turkish Islamic Literature, Antalya-Türkiye

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Çazim Hadzimejlić – <https://orcid.org/0009-0008-8391-0558>, c.hadzimejlic@alu.unsa.ba
Sarajevo Üniversitesi – <https://ror.org/02hhwgd43>
Academy of Fine Art - Sarajevo, Bosna-Hersek

Prof. Dr. Çazim Hadzimejlić – <https://orcid.org/0009-0008-8391-0558>, c.hadzimejlic@alu.unsa.ba
Sarajevo University – <https://ror.org/02hhwgd43>
Academy of Fine Art - Sarajevo, Bosna-Hersek

Prof. Dr. Rifat Atay – <https://orcid.org/0000-0001-8715-3023>, rifatay@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi - <https://ror.org/01m59r132>
İlahiyat Fakültesi-Din Felsefesi, Antalya-Türkiye

Prof. Dr. Rifat Atay – <https://orcid.org/0000-0001-8715-3023>, rifatay@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University - <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Theology-Philosophy of Religion, Antalya-Türkiye

Doç. Dr. Ahmet Altay – <https://orcid.org/0000-0001-8120-8900>
Ahmetaltay57@hotmail.com
Bartın Üniversitesi - <https://ror.org/03te4vd35>
Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi, Bartın-Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Altay – <https://orcid.org/0000-0001-8120-8900>
Ahmetaltay57@hotmail.com
Bartın University - <https://ror.org/03te4vd35>
Faculty of Literature, Information and Document Management, Bartın-Türkiye

Prof. Dr. Fatih Koca – <https://orcid.org/0000-0003-1555-0251>, neyzenfatihkoca@yahoo.com
Ankara Üniversitesi - <https://ror.org/01wntqw50>
İlahiyat Fakültesi – Türk Din Musikisi Bölümü, Ankara-Türkiye

Prof. Dr. Fatih Koca – <https://orcid.org/0000-0003-1555-0251>, neyzenfatihkoca@yahoo.com
Ankara University - <https://ror.org/01wntqw50>
Faculty of Theology – Department of Turkish Religious Music, Ankara-Türkiye

Doç. Dr. Okan Alay – <https://orcid.org/0000-0003-3065-5705>, okanalay@hacettepe.edu.tr
Hacettepe Üniversitesi - <https://ror.org/04kwvgz42>
Türk Dili, Ankara-Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Okan Alay <https://orcid.org/0000-0003-3065-5705>, okanalay@hacettepe.edu.tr
Hacettepe University - <https://ror.org/04kwvgz42>
Turkish Language, Ankara-Türkiye

Doç. Dr. Selçuk Erincik – <https://orcid.org/0000-0002-4326-2452>, erincik@divinity.ankara.edu.tr
Toronto Kültür Ataşesi-Kanada
Felsefe Tarihi, Toronto-Kanada

Assoc. Prof. Dr. Selçuk Erincik – <https://orcid.org/0000-0002-4326-2452>, erincik@divinity.ankara.edu.tr
Attache for Cultural Affairs and Promotion-Canada
History of Philosophy, Toronto-Canada

Doç. Dr. Anar Gafarov – <https://orcid.org/0000-0002-3113-1287>, a.philosophy@hotmail.com
Azerbaycan Milli İlimler Akademisi - <https://ror.org/006m4q736>
Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü, Bakü-Azerbaycan

Assoc. Prof. Dr. Anar Gafarov – <https://orcid.org/0000-0002-3113-1287>, a.philosophy@hotmail.com
Azerbaijan National Academy of Sciences - <https://ror.org/006m4q736>
Institute of Philosophy and Sociology; Azerbaijan Institute, Baku-Azerbaijan

Doç. Dr. Muhammet Yeşilyurt – <https://orcid.org/0000-0003-0770-6850>, 25yesilyurt@gmail.com
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi - <https://ror.org/024nx4843>
İslami İlimler Fakültesi – Din Bilimleri, İzmir-Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Muhammet Yeşilyurt – <https://orcid.org/0000-0003-0770-6850>, 25yesilyurt@gmail.com
İzmir Katip Çelebi University - <https://ror.org/024nx4843>
Faculty of Islamic Sciences – Religious Studies, İzmir-Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Encümen Bayram – <https://orcid.org/0000-0001-6891-3680>, encbayram@hotmail.com
Akdeniz Üniversitesi - <https://ror.org/01m59r132>
İlahiyat Fakültesi – Arap Dili ve Belagati, Antalya-Türkiye

Assist. Prof. Dr. Encümen Bayram – <https://orcid.org/0000-0001-6891-3680>, encbayram@hotmail.com
Akdeniz University - <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Theology – Arabic Language and Rhetoric, Antalya-Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Tunahan Erdoğan – <https://orcid.org/0000-0003-3374-6063>, terdogan@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi – <https://ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi – Arap Dili ve Belagatı, Burdur-Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Safiye Genç – <https://orcid.org/0000-0002-6547-5678>, safiyegenc@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi – <https://ror.org/01m59r132>
Edebiyat Fakültesi, Antalya-Türkiye

Dr. Arş. Gör. Maja Vasiljevic – orcid.org/0000-0002-5478-9971
maja.vasiljevic@f.bg.ac.rs
Belgrad Üniversitesi – <https://ror.org/02qsm048>
Felsefe Fakültesi, Belgrad-Sırbistan

Arş. Gör.Dr. Aziz Karabulut – <https://orcid.org/0000-0002-3670-6860>, azizkarabulut@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi - <https://ror.org/01m59r132>
İlahiyat Fakültesi – Tefsir, Antalya-Türkiye

Arş. Gör. Mehmet Koyuncu – <https://orcid.org/0000-0002-8919-8089>, mehmetkoyuncu@odu.edu.tr
Ordu Üniversitesi - <https://ror.org/04r0hn449>
İlahiyat Fakültesi – Felsefe ve Din Bilimleri, Ordu-Türkiye

*Assist.Prof.Dr. Tunahan Erdoğan – <https://orcid.org/0000-0003-3374-6063>, terdogan@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy University – <https://ror.org/04xk0dc21>
Faculty of Theology – Arabic Language and Rhetoric, Burdur-Türkiye*

*Assist.Prof.Dr. Safiye Genç – <https://orcid.org/0000-0002-6547-5678>, safiyegenc@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University – <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Letters, Antalya-Türkiye*

*Dr. Res.Assist. Maja Vasiljevic– orcid.org/0000-0002-5478-9971
maja.vasiljevic@f.bg.ac.rs
University of Belgrade – <https://ror.org/02qsm048>
Faculty of Philosophy, Belgrade, Serbia*

*Res.Assist.Dr. Aziz Karabulut – <https://orcid.org/0000-0002-3670-6860>, azizkarabulut@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University - <https://ror.org/01m59r132>
Faculty of Theology – Department of Exegesis, Antalya-Türkiye*

*Res.Assist. Mehmet Koyuncu – <https://orcid.org/0000-0002-8919-8089>, mehmetkoyuncu@odu.edu.tr
Ordu Üniversitesi - <https://ror.org/04r0hn449>
Faculty of Theology – Philosophy and Religious Studies, Antalya-Türkiye*

Hakem Kurulu / Referee Board

Turkish Academic Research Review Dergisi [tarr], en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır. Ayrıntılı bilgi için lütfen buraya tıklayınız: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr>

Turkish Academic Research Review [tarr] uses a double blind review system with at least two referees. Referee names are kept strictly confidential. For more information, please click here: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr>

Telif Hakları/Copyrights

Dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakları yazarlara aittir ve çalışmaları [Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International \(CC BY-NC 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) kapsamında lisanslanmıştır.

Authors own the copyright to their work published in the journal and their work is licensed under [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International \(CC BY-NC 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

İndeksler/Indexing

DOAJ: Directory of Open Access Journal (Indexing Start: 2024)

ERIH PLUS: European Reference Index For The Humanities And Social Sciences (Indexing Start: 05.09.2019)

EBSCO: Humanities International Index (Indexing and Abstracting Start: 10.1.2021)

Ebsco: Academic Search Premier (Indexing and Abstracting Start: 07.01.2020)

Ebsco: Academic Search Ultimate (Indexing and Abstracting Start: 07.01.2020)

Ebsco: Central & Eastern European Academic Source (CEEAS) (Indexing and Abstracting Start: 07.01.2020)

Ebsco: Arab World Research Source: Al Masdar (Indexing and Abstracting Start: 07.01.2020)

MLA: International Bibliography (Indexing and Abstracting Start: 01.06.2018)

Ulrich's Periodicals Directory (Indexing and Abstracting Start: 2016)

Turkish Academic Research Review

eISSN: 2602-2923

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr>

Sayı/Issue: 11/2 (Haziran/June 2026)

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Sevinç Engin	The Role of the Leader in Political Campaigns: An Analysis in the Context of Political Communication, Leadership and Image Management <i>Siyasi Kampanyalarda Liderin Rolü: Siyasi İletişim, Liderlik ve İmaj Yönetimi Bağlamında Bir İnceleme</i>	309-322
Fatma Bekhouche İmene Soukal	The Use of Storytelling in the Advertisements of the Algerian Soft Drink Brand “Hamoud Boualem”: A Semiological Study of the Narrative Structure and the Value-based axes <i>Cezayir Gazlı İçecek Markası “Hamoud Boualem” Reklamlarında Hikâye Anlatımının Kullanımı: Anlatı Yapısı ve Değere Dayalı Eksenler Üzerine Göstergebilimsel Bir İnceleme</i>	323-350
Muradiye Varol	“My Name Is Khan” Filminde İslamofobi ve Damgalanma: Din Sosyolojisi Bağlamında Bir Analiz <i>Islamophobia and Stigmatization in the Film “My Name Is Khan”: An Analysis in the Context of the Sociology of Religion</i>	351-373
Ferhan Aktaş Orhan Gürsu	Yaşlılarda Umut, Maneviyat ve Psikolojik Rahatsızlıklar <i>Hope, Spirituality and Mental Health in Older Adults</i>	374-392
Youcef Ahlem	Developmental Policy of al-Malik al-‘Ādil al-Ayyubi in the al-Hawf Region of Egypt: A Study of Land Reclamation Systems and Water Resource Development (596–615 AH / 1200–1218 CE) <i>“Mısır’ın El-Havf Bölgesinde Malik el-Adil el-Eyyubi’nin Kalkınma Politikası: Toprak Islah Sistemleri ve Su Kaynaklarının Geliştirilmesi Üzerine Bir Çalışma (596–615 AH / 1200–1218 CE)</i>	393-405
Hatice Erkoç	Modern Dönem Şii Düşüncesinde Kadın: Tabâtabâi Örneği <i>Women in Modern Shiite Thought; The Example of Tabâtabâi</i>	406-435

Roumaissa Tadjine	Differentiated Instruction and Educational Transformation in the Digital Age: A Sociological Perspective <i>Dijital Toplumda Farklılaştırılmış Öğretim ve Eğitsel Dönüşüm: Sosyolojik Bir Perspektif</i>	436-458
Gheni Amina	Prevention and Control of Illegal Construction on State Lands in Algeria: A Legal Analysis <i>Cezayir'de Devlet Arazileri Üzerindeki Kaçak Yapılaşmanın Önlenmesi ve Denetlenmesi: Hukuki Bir Analiz</i>	459-477

The Role of the Leader in Political Campaigns: An Analysis in the Context of Political Communication, Leadership and Image Management

Siyasi Kampanyalarda Liderin Rolü: Siyasi İletişim, Liderlik ve İmaj Yönetimi Bağlamında Bir İnceleme

Sevinç Engin^{1*}

¹Near East University, Faculty of Communication, Department of Media and Communication Studies, Lefkoşa, KKTC
Yakın Doğu Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Medya ve İletişim Çalışmaları Bölümü, Lefkoşa, KKTC
<https://ror.org/02x8svs93>, <https://orcid.org/0000-0001-9187-9732>, sevincen333@gmail.com

* Corresponding author | Sorumlu yazar

Araştırma Makalesi Süreç

Geliş Tarihi: 25.03.2026
Kabul Tarihi: 26.07.2026
Yayın Tarihi: 30.06.2026

Benzerlik

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Değerlendirme

Ön İnceleme: İç hakem (editörler).
İçerik İnceleme: İki dış hakem/Çift taraflı körleme.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Sevinç Ergin

Yapay Zekâ Kullanımı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir. Sevinç Ergin

Etik Bildirim

turkisharr@gmail.com

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu çalışmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Yayıncı

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016-
Akdeniz University, Faculty of Theology,
Antalya, 07058 Türkiye

Atıf

Engin, S. (2026). Siyasi kampanyalarda liderin rolü: siyasi iletişim, liderlik ve imaj yönetimi bağlamında bir inceleme. *Turkish Academic Research Review*, 11(2), 309-322.
<https://doi.org/10.30622/tarr.1916333>

Öz

Bu çalışma, demokratik sistemlerde siyasi iletişim sürecinin temel dinamiklerini, siyasi liderlik ve lider imaj yönetimi perspektifinden literatür taraması yöntemiyle incelemektedir. Bu nedenle siyasi kampanya süreçlerinde liderin rolünün ve lider imaj yönetimi stratejilerinin seçmen davranışları üzerindeki etkisinin kuramsal çerçevede açıklanması gerekmektedir. Bu problem çerçevesinde çalışmanın amaçları şunlardır: (a) siyasi kampanyaların işlevlerini ve dönüşümünü analiz etmek; (b) siyasi liderlerin seçmen üzerindeki etkisini belirleyen özellikleri tartışmak; (c) lider imaj yönetimi stratejilerinin seçmen davranışları üzerindeki etkisini kuramsal düzeyde değerlendirmek ve (d) dijitalleşme sürecinin siyasi kampanya stratejileri ve lider imaj yönetimi üzerindeki dönüştürücü etkisini incelemektir. Araştırmada, siyasi iletişim, kampanya yönetimi, liderlik kuramları ve imaj yönetimi alanlarındaki ulusal ve uluslararası literatür sistematik bir şekilde incelenmiş; bu alanlardaki temel kuramsal yaklaşımlar ve ampirik bulgular derlenmiş, karşılaştırılmış ve eleştirel bir perspektifle değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, siyasi iletişim sürecinin seçmenlerle karşılıklı bir etkileşim olduğu, siyasi kampanyaların demokratik katılımı artırdığı, lider imajının parti ideolojisinden daha etkili bir seçmen davranışı belirleyicisi olduğu ve güven unsurunun siyasi iletişimin temel koşulu olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, dijitalleşme sürecinin siyasi kampanya stratejilerini ve lider imaj yönetimini dönüştürdüğü, kişiselleştirilmiş politikanın yükseldiği, sosyal medyanın lider-seçmen etkileşimini doğrudan ve sürekli hale getirdiği, görsel ve sembolik unsurların siyasi markalaşmada kritik bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır. Çalışmanın literatüre katkısı, siyasi iletişim, liderlik ve imaj yönetimi alanları arasındaki kuramsal bağlantıları sistematik bir çerçevede bir araya getirmesi ve dijital çağda bu dinamiklerin dönüşümünü kuramsal düzeyde analiz etmesidir.

Anahtar kelimeler

Siyasi iletişim, siyasi kampanya, siyasi liderlik, lider imajı, imaj yönetimi, seçmen davranışı, demokratik katılım, kişiselleştirilmiş politika, dijital siyasi iletişim.

Öne Çıkanlar

- Bu çalışma, siyasi kampanyalarda liderin rolünü siyasal iletişim literatürü çerçevesinde tartışmayı amaçlayan kuramsal bir incelemedir.
- Siyasi kampanyaların seçmenleri bilgilendirme, ikna etme ve harekete geçirme işlevleri büyük ölçüde liderin iletişim becerileri ve stratejik mesaj yönetimiyle şekillenmektedir.
- Araştırma, liderin kişisel özellikleri (güvenilirlik, karizma, tutarlılık ve iletişim gücü) ile seçmen tercihleri arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.
- Lider imajının medya ve iletişim araçları aracılığıyla inşa edilmesi, kampanya sürecinde seçmen algısını doğrudan etkileyen kritik bir faktör olarak tespit edilmiştir.
- Sonuç olarak, başarılı siyasi kampanyaların lider odaklı stratejilerle yürütüldüğü ve liderin güven oluşturma kapasitesinin demokratik süreçlerde belirleyici olduğu anlaşılmıştır.

Research Article**History**

Received: 25.03.2026

Accepted: 26.06.2026

Date Published: 30.06.2026

Plagiarism Checks

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Peer-Review

Single anonymized-One internal (Editorial Board).
Double anonymized-Two external.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Ethical Statement

This study does not require ethical committee approval, and the data used were obtained from literature reviews/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to during the preparation of this study and that all studies used are cited in the references. Sevinç Ergin

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles. Sevinç Ergin

Complaints

turkisharr@gmail.com

Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Published

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016-Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Türkiye

Cite as

Ergin, S. (2026). The role of the leader in political campaigns: an analysis in the context of political communication, leadership and image management. *Turkish Academic Research Review*, 11(2), 309-322.
<https://doi.org/10.30622/tarr.1916333>

Abstract

This study examines the fundamental dynamics of political communication in democratic systems from the perspectives of political leadership and leader image management, using a systematic literature review. The main problem of the study is how the role of the leader and leader image management strategies in political campaign processes can be explained within a theoretical framework, with respect to their impact on voter behavior. Within this problem framework, the objectives of the study are as follows: (a) to analyze the functions and transformation of political campaigns; (b) to discuss the characteristics that determine the influence of political leaders on voters; (c) to evaluate the impact of leader image management strategies on voter behavior at a theoretical level; and (d) to examine the transformative effect of the digitalization process on political campaign strategies and leader image management. In the research, national and international literature on political communication, campaign management, leadership theories, and image management has been systematically examined; fundamental theoretical approaches and empirical findings in these areas have been compiled, compared, and critically evaluated. As a result of the study, it has been determined that the political communication process is a reciprocal interaction with voters, that political campaigns increase democratic participation, that leader image is a more effective determinant of voter behavior than party ideology, and that trust is the foundational condition of political communication. Furthermore, it has been concluded that the digitalization process has transformed political campaign strategies and leader image management, that personalized politics has risen, that social media has made leader-voter interaction direct and continuous, and that visual and symbolic elements play a critical role in political branding. The contribution of this study to the literature lies in bringing together the theoretical connections between political communication, leadership, and image management in a systematic framework and analyzing the transformation of these dynamics in the digital age at a theoretical level.

Keywords

Political communication, political campaign, political leadership, leader image, image management, voter behavior, democratic participation, personalized politics, digital political communication.

Highlights

- This study is a theoretical review that aims to discuss the role of the leader in political campaigns within the framework of political communication literature.
- The functions of political campaigns—informing, persuading, and mobilizing voters—are largely shaped by the leader's communication skills and strategic message management.
- The research reveals a strong relationship between leaders' personal traits (such as credibility, charisma, consistency, and communication ability) and voter preferences.
- The construction of leader image through media and communication channels has been identified as a critical factor directly influencing voter perception during campaigns.
- Consequently, it is concluded that successful political campaigns are leader-centered and that the leader's ability to build trust is decisive in democratic processes.

1. Introduction

The process of political communication is a central mechanism of interaction between political actors and citizens in democratic (or democratizing) systems. For political parties and candidates, political communication is not just an election campaign activity; it's a continuous strategic process aimed at maintaining organizational legitimacy, consolidating voter support, and ensuring access to decision-making power. In democratic contexts, political actors must persuade citizens, shape public opinion, and ultimately obtain electoral approval. Therefore, not only do they present policies; they are also obliged to influence attitudes, perceptions, and behavioral orientations in their favor.

From this perspective, political communication involves a reciprocal dynamic. Political actors seek to identify, interpret, and respond to citizens' expectations, demands, and value systems. This process requires systematic audience analysis, segmentation strategies, and message tailoring. Mobilization is possible when political actors successfully align their discourses with the socio-economic concerns, cultural codes, and emotional priorities of their target audiences. Therefore, it is indispensable to understand voter psychology, social identities, and issue salience.

On the other hand, target audiences are not passive buyers in this process. Citizens actively provide feedback through various communication channels, including public meetings, social media platforms, non-governmental organizations, and traditional media. Voting behavior itself serves as a powerful communicative act. Through participation or non-participation in elections, citizens send symbolic and concrete messages to political elites about satisfaction, protest, trust, or discontent. Thus, elections can be understood not only as mechanisms of representation, but also as communicative exchanges between the rulers and the ruled.

During election periods, the intensity of political communication increases significantly. Political leaders strategically use mass media to disseminate their rhetoric, policy proposals, and campaign promises. Compared to rallies or in-person campaign events, media platforms offer wider reach, greater repetition, and more control over message framing. Voters follow candidates' projects, ideological positions, and public performances more closely through mediated representations rather than physical campaign spaces. Media exposure shapes agenda-setting processes, influences issue prioritization, and frames the interpretive context through which political messages are understood.

Newspapers have historically played a significant role, particularly as sources of news and political information. As part of the press media, newspapers offer durability and archival permanence; once published, the content cannot be easily altered or retracted. This permanence gives political actors the opportunity to solidify their message in the public record. During election campaigns, newspapers can legitimize candidates' projects, reinforce campaign narratives, and reinforce political credibility. Additionally, opinion columns, interviews, and editorial positions help build political credibility and shape public perception.

With technological advancements, political communication has expanded beyond traditional press and broadcast media. The integration of digital platforms, audiovisual technologies, and multimedia tools has transformed electoral campaigns into highly sophisticated communication operations. Campaign strategies now include television commercials, social media campaigns, online videos, interactive content, and data-driven targeting. Audiovisual elements—campaign slogans, logos, and especially music—have become essential

components of political branding. Choice songs are composed to evoke emotional resonance, create collective enthusiasm, and enhance memorability.

In parallel with these developments, the study and construction of the political leader's image have gained increasing importance. Political image-making has become a professionalized field, supported by communication consultants, public relations experts, and image strategists. Leaders are carefully positioned to emphasize desirable traits such as reliability, charisma, competence, empathy, or strength. Visual presentation, body language, clothing style, speech patterns, and media performance are meticulously managed to differentiate candidates from competitors. Through strategic image-building, political actors strive to create a cohesive and attractive persona that aligns with voter expectations.

In conclusion, contemporary political communication reflects a complex interplay between persuasion, representation, media mediation, and image-building. As democratic competition intensifies and communication technologies evolve, the capacity of political actors to strategically manage messages, symbols, and mediated visibility becomes increasingly pivotal in shaping election outcomes and public opinion.

2. Political Campaigns: Definition, Purpose and Functions

A campaign can be defined as activities carried out to reach an audience through various tools, gain their support, and ensure their participation in pursuit of certain goals (Lilleker, 2014, p. 67). Political campaigning, on the other hand, refers to the process centered on political messages and goals. Nimmo (1996, p. 3) defines political campaigns as a persuasive form of communication designed to influence people's actions.

In contemporary governments and democracies, political campaigns are considered a central feature of the political process. Political campaigns are tools that allow persuading, informing, and mobilizing the public in the political process (Norris, 2002, p. 128). Political campaigns are strategically planned and employ communication methods. The political campaign process should be organized by individuals who are competent in their fields (Holtz-Bacha, 2007, p. 74).

2.1. Importance, Purpose and Functions of Political Campaigns

Political actors attach great importance to political campaigns. Although political candidates, parties, and states are prioritized, political campaigns are seen by all political actors as a complementary tool to their participation in politics (Schmitt-Beck & Farrell, 2002, p. 1). These campaigns help turn attitudes into actions, mobilize democratic values, and raise voter awareness by reminding them to vote (Perloff Richard, 2014, p. 335).

This voting process is complex and multidimensional. Campaigns try to eliminate this complexity. The most important issues for voters reduce choices to simple ones. Sometimes they offer a binary choice between opposing candidates, styles, or characters. Campaigns are not the only determining factor of election results, but they do affect citizens' referendum and electoral behavior. Discursive efforts by political actors to increase the likelihood of electoral victory play a significant role in voters' preferences. Especially in critical and controversial elections, the campaign process can be a determining factor in the election result (Lilleker, 2014, p. 188). However, in referendums in which an unknown or new issue is presented to voters, campaigns do not play a critical role in determining the outcome (LeDuc, 2007, p. 29).

The purpose of campaigning in democratic systems is to persuade and mobilize voters to support candidates or ideas. As part of this persuasion process, political candidates and parties can reach voters through various communication channels before and during the campaign, using both moral and material resources. Therefore, campaigns are not only communication activities but also communication media (Nimmo, 1996, p. 41).

Election campaigns are designed to reinforce the positive attitudes held by voters. While negative attitudes are reduced, efforts are made to change perceptions about rival parties or candidates. Through campaigns, voters are motivated to choose among political parties, thereby supporting a particular party or candidate (Lilleker, 2014, p. 189).

Political campaigns are considered as communication processes that aim to influence management outputs and processes. In this process, one or more political actors seek to influence public opinion to change the outcomes produced by decision-making mechanisms. Political actors campaign because they think it will help achieve their political goals. For this reason, the political candidate tries to gain the support of the public or certain segments. Such public support contributes to the achievement of political actors' goals in referendums and elections, where voters make their own decisions (Schmitt-Beck & Farrell, 2002, p. 3).

The professionalization of political campaigns has changed the content of campaigns and the nature of political parties. In the modern period, campaigns have become a framework that attracts the attention of all segments. Candidates and political parties using modern campaign strategies aim to reach a wide range of voters. In this context, the essence of their campaign is to capture voters' attention. For the purpose of interest, the personalities of party candidates or leaders are highlighted (Swanson David, 2004, pp. 49-50).

One of the goals of political campaigns is to create an environment in which candidates explain themselves, their promises and ideas to their voters. It is aimed to create cognitive associations in the design process of election campaigns. In this context, people develop beliefs about how parties or candidates will govern them. Creating a positive image in voters' minds is one of the main goals political actors expect campaigns to achieve (Perloff Richard, 2014, p. 21).

Lilleker (2014, pp. 72-73) specifies four different roles, focusing on the functions of political campaigns or their impact on the masses:

- First role: It is to ensure that the important issues in the election manifesto or party program are announced to the public through campaigns. An attempt is made to convince voters by identifying issues that are different from those evaluated by competitors.

- Second role: It's about the persuasiveness of campaigns. Efforts are made to persuade voters by highlighting various messages and issues.

- Third role: It contributes to the recognition of the candidate. Through campaigns, candidates create an image and communicate their promises to voters.

- Fourth role: It aims to motivate the farmers to go to the polls.

The lack of strong political campaigns can lead to confusion among voters. In terms of strength, campaign issues need to be clarified so voters can understand the campaign. Campaigns are very important tools,

but this importance does not occur in all circumstances. Even if candidates or parties make significant efforts by exerting all their resources to communicate their policies and explain themselves to voters, there is little that the campaign can do to bring about change when it comes to an effort that is not intended to be understood by the electorate (Marsh, 2007, p. 63).

3. Political Leadership in Campaigns

Leadership, one of the most important issues in politics, is central to political campaigns. In political campaigns and in all political activities and strategies, political messages are shaped by the leader, and the necessary resources are allocated to achieve electoral success. Throughout history, the decisions and policies of leaders have shaped the destinies of societies and nations.

In democratic societies, a leader is elected; he represents the people and establishes the government on their behalf. The political leader in question should know the society he is in very well, inspire trust in that society, and be able to direct the masses to the determined goals (Ünal Erzen, 2012, pp. 1-15). In this context, the personality traits of the political leader are expressed by Tan (2002, p. 38) as follows:

- Political leaders who are favored by voting in democratic societies must derive the power of legitimate authority from the people.

- In order for political leaders to be reliable and trustworthy, it is important that their behavior and words are compatible.

- In terms of effective governance, the political leader must be balanced and measured in his behavior and words.

- The political leader must show tolerance and respect in his dealings with people from all walks of life and his opponents. To maintain social solidarity and unity, it is important to avoid behavior or words that insult anyone.

- The state must adhere to principles and fundamental values that are considered immutable.

- It must be a social unifier to maintain unity and solidarity.

- With a realistic perspective, he should adopt goals aimed at advancing the society he governs.

- They should be able to manage and guide crisis periods.

- In terms of the interests of the country, the political leader should consult the opinions of experts before making decisions on various issues.

- He should not behave in a way that contradicts the lifestyle and value judgments of the society.

- Political leaders must keep certain state secrets secret that are essential to the security and interests of the country.

- The political leader should provide information about the activities he can perform; he should not promise things he cannot do to avoid disrupting stability and reliability.

Leaders who are more recognized by society than parties and have investment power beyond parties gain management power through their personal talents, characteristics, and behaviors. Leaders are individuals with

high social adaptability, self-confidence, strong communication skills, vision and creativity, speed, openness to change, bravery, sensitivity to their environment, and stability. Leadership is often shaped by these personal traits. In this context, political leaders should know their masses well and consistently carry the society they govern to higher levels in line with the goals they have set (Özel, 2009, p. 172).

4. Characteristics of a Political Leader

Although the influence of leaders on voter preferences varies with social characteristics, the duration of democratic rule, and living conditions, empirical evidence shows that it is important. It is observed that the primary factor in public opinion surveys and party preferences is the presidential candidates (Devran, 2004, p. 196).

In politicized societies, the most important factor shaping party preference and political participation is trust in the leader's messages and personality rather than the party's ideology and program. This sense of trust contributes to increased political participation. An abnormal level of love and trust towards the leader may cause the leader to be glorified and seen as the party's owner by ascribing features the leader does not have (Kalender, 2005, p. 39).

The most important issue in political communication is whether the messages convey can convince the recipient and lead to a change in their behavior and attitude. The essence of political communication activities aimed at winning over voters is to persuade and influence them. Rhetoric plays a significant role in political communication, aiming to build trust and credibility and, consequently, influence voters' opinions. There are three different types of rhetoric: "judicial", "political" and "epideictic" (Aziz, 2017, p. 59). Rhetoric can be defined as "the ability to observe the ways of persuasion that exist in certain situations" (Aristotle, 2013, pp. 19-20). Political rhetoric refers to speeches made by politicians; its primary purpose is to bring about change in the audience's behavior and attitudes. For this reason, rhetoric is of great importance for political actors trying to reach their target audiences (Aziz, 2017, p. 58).

The ability to persuade can be innate or acquired through subsequent training. Therefore, within the scope of political communication, the ability to persuade the target audience depends on the political leader's rhetorical power. Aziz (2017, pp. 61-62) expresses the features that reflect the rhetorical power in speech as follows:

- The information transmitted must be accurate and precise,
- Being within the framework of logic,
- Not allowing exaggerations; not making empty promises,
- Fluency of speech,
- Examples should be familiar and easy to understand,
- Clarity of sentences,
- If numerical data needs to be mentioned, average numbers should be given,
- Average speech rate,
- The speaker's tone of voice, emphasis, and color should be smooth,
- Good use of body language; correct use of facial gestures and facial expressions, eyes,

- Choosing clothes and different accessories according to the environment,
- Being able to joke when necessary,
- Having a ready answer,
- Being prepared for adverse situations.

However, a political leader is a person who evaluates conditions and events as efficiently as possible, predicts the future, and directs accordingly. One characteristic political leaders should have is assertiveness. In countries with democratic orders, the status of a successful political leader changes with prevailing conditions and events. Especially in periods when society is overwhelmed, the political leader should exhibit a constructive, logical, determined, integrative, entrepreneurial, and patient attitude to the public (Akdemir, 2008, p. 95).

To influence voters and ensure their support, political leaders must first get to know society in all its dimensions, understand its demands, present themselves as people who will meet those demands, continually renew themselves in line with social expectations, and build trust. Political leadership involves making strategic decisions in a changing environment and guiding followers towards the stated goal within a broader set of objectives. Political leaders who establish an emotional bond with society, continually renew themselves in response to people's expectations and demands, and develop strategies accordingly are more likely to be successful and to instill trust in the society they live in (Ünal Erzen, 2008, pp. 72-73).

Okumuş (2007, pp. 12-13) argues that, in addition to the basic qualities required for successful political leadership, it is necessary to know which actions to avoid, as they may lead to failure. At the same time, the most common dangers for a leader are: an inability to adapt to social, technological, and political changes; an inability to accurately analyze and meet voters' demands; and an inability to prevent intra-party divisions. For a successful political leader, it is important to have a program and vision that respond to the demands of voter groups, but this is extremely difficult in the early days of action. It is imperative for leaders to balance the elements of change and stability. The leader needs a vision and to set goals constantly; he must review and renew himself over time.

5. Political Leader Image Management

An important dimension of politics is creating an image and making people believe in it. In today's societies, the image of a politician is as important as his political views. "Image creation" is defined as campaign activities carried out jointly by advertising and communication experts and political parties. These campaigns employ strategies to shape the leader's public perception. In summary, image creation is an effort to develop the candidate's perception potential, enabling him to be successful in the eyes of voters (Erzen, 2012, p. 75).

An important issue in the creation of the image, following the candidate's self-knowledge process, is social relations, character traits, habits, communication skills, knowledge, intelligence level, sanctioning power, past experiences, policies, and actions related to problem solving (Balçı, 2003, p. 153).

Yıldız (2002, p. 51) explains the importance of mass media and media in creating an image as follows: "In order for the product, institution or person to be imaged or transferred to reach its target audience, it must first be delivered to the audience through mass media. Formation of image: It depends on the overlap of the target audience and the audience, the strategic use of communication tools, and the structuring of the message in accordance with the purpose."

The image of the candidate formed in voters' minds during political campaigns can be examined from two perspectives. The first is the perception of the candidate's personal characteristics, including honesty, seriousness, strength, intelligence, expertise, and competence—especially trustworthiness. The second is to define the candidate visually and to evaluate it as a visual element (Uztuğ, 2007, p. 61). The image of political leaders is shaped by certain associations in voters' minds. Therefore, it is important for political leaders to develop visual, verbal, and behavioral strategies to shape and maintain their image. The process of creating a successful candidate image requires careful planning, strategy, and execution. The image of a successful candidate can enhance voters' positive perception of the candidate and serve as a significant step towards political success.

6. The Influence of the Leader in Campaigns

One of the most persistent and fundamental problems in politics is to prevent authoritarian rule. Leaders influenced by paranoia, megalomania, impulses, and sentimentality, including in the historical record and in the current period, have served their own interests by abusing the use of violence and force by states. The number of people who lost their lives due to despotism is almost as close to the losses in famine, disease, and wars (Dahl, 2010, p. 57).

People are being driven to despair due to the ongoing economic crisis. In this regard, the expected leader becomes a superhero. Every word he says is listened to and approved, and all his promises are believed. Unfulfilled promises cause the leader to collapse. In the context of the human theory of leadership, the question "What are the reasons why the person who fills the leadership role/seat in a group fills this role/seat?" is asked. Leaders can influence people in ways that differ from those of other group members because of their personality traits. In this way, the image of a talented, intelligent person is accepted by people with different dominant singular structures and is considered suitable for a leadership position. It is also noted that their personality traits differ markedly. Public figures in leadership positions can think on their feet. In short, political leaders tend to be highly intelligent, socially strong, self-confident, dominant, and able to dominate their followers or have these characteristics (Eysenck, 2004, p. 746).

7. Method

This study is a systematic literature review based on a qualitative research approach. The literature review method is a scientific approach for compiling, analyzing, and synthesizing existing information on a specific subject (Hart, 1998, p. 9; Jesson, Matheson & Lacey, 2011, p. 112). The main reason for choosing the literature review method in this study is to bring together the theoretical connections among the fields of political communication, leadership, and image management within a systematic framework and to evaluate the main theoretical approaches in these fields from a comparative and critical perspective.

7.1. Scope of the Study and Source Selection Criteria

The scope of the study covers political communication, political campaign management, political leadership, leader image, and image management. The following criteria were taken into consideration in the selection of sources:

- Being directly related to the subject,
- Including articles, books, and book chapters published in academic journals,

- Representing the classical studies that constitute the basic theoretical framework and the studies reflecting the current developments in the field in a balanced way,

- Prioritizing Turkish and English sources.

The literature review was conducted using Google Scholar, ULAKBİM, Web of Science, and Scopus databases. In the scanning process, "political communication", "political campaign", "political leadership", "leader image", "image management", "voter behavior", "personalized politics", "digital political communication" and their Turkish equivalents were used as keywords.

7.2. Data Analysis Process

The collected sources were examined using content analysis. Content analysis is a research technique that enables the objective, systematic, and quantitative analysis of texts (Bryman, 2016, p.23). The following stages were followed in the analysis process:

- Classification of sources according to their subjects (political communication, campaign management, leadership, image management),

- Determination of the main arguments and findings of each source,

- Identifying similarities, differences, and contradictions between different sources,

- Comparative evaluation of theoretical approaches,

- Identifying gaps in the literature and recommendations for future research from a critical perspective.

8. Discussion

Regardless of historical or cultural context, societies require leadership structures to organize governance, maintain social order, and articulate collective goals. In democratic systems, leadership legitimacy is primarily derived from the consent of the governed, expressed through free and competitive elections. In authoritarian systems, authority can withstand coercion; Democratic leadership depends on persuasion, representation, and public approval. Therefore, individuals who aspire to rule should not only possess administrative competence; they must also demonstrate leadership qualities that inspire trust and mobilize public support. Leadership in democracies is thus both a political and communicative achievement.

In contemporary politicized societies, voter behavior is shaped by perceptions of leadership credibility, authenticity, and reliability rather than rigid ideological commitment. While party ideology and political programs remain important, empirical evidence increasingly shows that confidence in a leader's personality, moral integrity, and communicative coherence outweighs abstract policy commitments. Voters assess whether leaders appear sincere, competent, and capable of delivering on their promises. In this sense, political communication becomes the central arena where leadership legitimacy is built and debated.

The effectiveness of political communication ultimately depends on its persuasive capacity. Messages should resonate with voters' lived experiences, values, and expectations. However, persuasion cannot happen without trust. Trust acts as the basic condition for message acceptance. When citizens perceive a leader as credible and transparent, they are more likely to internalize the leader's rhetoric and adapt their attitudes and behaviors accordingly. On the contrary, when trust is weakened, even well-designed political messages cannot produce the

intended behavioral results. Therefore, the success of political communication is inseparable from the establishment and maintenance of relational trust between leaders and society.

To influence voters sustainably, political leaders must have a comprehensive understanding of the society they aspire to lead. This understanding extends beyond demographic data; it should cover socio-economic inequalities, cultural identities, historical experiences, and new social demands. A leader who is disconnected from social realities cannot correctly interpret public expectations and develop responsive and inclusive policies. Effective leadership, therefore, requires continuous engagement with citizens, sensitivity to changing social dynamics, and the capacity to translate public demands into actionable political agendas.

In addition, contemporary leadership requires adaptability. Societies are not static; they evolve in response to technological change, globalization, economic fluctuations, and generational transformation. Leaders who fail to adapt to these changes risk losing relevance and public support. Renewal does not mean abandoning core values; instead, it involves rephrasing them to address current challenges. In this context, political communication serves as the mechanism through which leaders redefine their positions, clarify their vision, and reaffirm their commitment to societal well-being.

A fundamental dimension of modern politics is the construction and management of political image. In an era dominated by mass and digital media, political visibility cannot be separated from visual and symbolic representation. The image of a political leader—shaped through speeches, media appearances, body language, social media presence, and campaign aesthetics—is often as influential as the content of politics. Political image functions as a cognitive shortcut for voters; It allows them to quickly categorize leaders as trustworthy, strong, empathetic, or competent. In conclusion, image-building strategies have become an integral part of political campaigns.

However, political image is not just a superficial marketing tool. It functions as a symbolic representation of leadership identity and ideological positioning. When effectively aligned with political discourse and action, image reinforces credibility. When inconsistencies arise between image and behavior, public trust is quickly undermined. Therefore, sustainable political leadership depends on the consistency between the projected image and the actual management practices.

Ultimately, political leaders play a decisive role in promoting and maintaining political participation. Engagement increases when citizens believe that their voices matter and that leaders truly represent their interests. Trust in leadership is a key determinant in this process. In places where trust is strong, citizens are more inclined to vote, participate in public debates, and contribute to democratic processes. When trust is eroded, indifference, withdrawal, or polarization can intensify.

Conclusion and Recommendations

In conclusion, democratic leadership is fundamentally a communicative and relational process. Persuasion rooted in trust requires building an image that aligns with responsiveness and authenticity rooted in societal understanding. As political landscapes become more complex and media-saturated, leaders' capacity to build and maintain public trust will continue to shape not only election outcomes but also the overall quality and stability of democratic governance.

The contribution of this study to the literature is to bring together the theoretical connections between the fields of political communication, leadership, and image management in a systematic framework and to analyze the transformation of these dynamics in the digital age at a theoretical level. However, the study has some limitations. First, since the study was based on a qualitative literature review, it did not contain empirical data. Secondly, the latest developments in digital political communication have not been fully reflected due to the limited availability of up-to-date resources.

Recommendations for future research include:

- Examination of certain election campaigns by content analysis method,
- Empirical investigation of how the image of a leader is built on social media platforms,
- Comparative analysis of political campaign strategies in different countries,
- Conducting field research on voter perceptions through surveys or in-depth interviews,
- Examining the impact of AI and big data analytics on political campaign strategies.

Kaynakça | References

- Akdemir, A. (2008). *Vision Management: At the individual, institution, city and country level*. Ekin Publishing House.
- Aristotle. (2013). *Rhetoric*. (Trans. Mehmet H. Doğan). Yapı Kredi Publications.
- Aziz, A. (2017). *Political communication*. Ankara: Nobel Publications.
- Balcı, Ş. (2003). Image management in political campaigns (the case of young party). *Journal of Selçuk Institute of Social Sciences*, 9, 143–161.
- Dahl, R. A. (2010). *On democracy*. Phoenix Publishing House.
- Devran, Y. (2004). *Political campaign management: Message, strategy and tactics*. Odak Communication.
- Eysenck, M. W. (2004). *Psychology*. Psychology Press Ltd.
- Holtz-Bacha, C. (2007). Professionalisation of politics in Germany. In R. Negrine, P. Mancini, C. Holtz-Bacha, & S. Papathanassopoulos (Eds.). *The Professionalisation of political communication: Changing media, changing Europe volume 3* (pp. 63–81). Intellect Books Limited.
- Kalender, A. (2005). *Political communication, voters and persuasion strategies*. Çizgi Bookstore.
- LeDuc, L. (2007). *Opinion Formation and Change in Referendum Campaigns*. In: de Vreese, C.H. (eds) *The Dynamics of Referendum Campaigns*. Palgrave Macmillan, London.
- Lilleker, G. D. (2014). *Political communication and cognition*. Palgrave Macmillan.
- Marsh, M. (2007). Referendum campaigns: changing what people think or changing what they think about? In C. H. de Vreese (Ed.), *The Dynamics of referendum campaigns: An international perspective* (pp. 63–84). Palgrave Macmillan.
- Nimno, D. (1996). Politics, media and modern democracy: The United States. In D. L. Swanson & P. Mancini (Eds.). *Politics, media, and modern democracy: An international study of innovations in electoral campaigning and their consequences* (pp. 29–47). United States of America: Greenwood Publishing.
- Nimno, D. (1999). The permanent campaign: Marketing as a governing tool. In B. I. Newman (Ed.), *Handbook of political marketing* (pp. 73-86). Sage.
- Norris, P. (2002). Do campaign communications matter for civil engagement? American elections from Eisenhower to George W. Bush. In D. M. Farrell & R. Schmitt-Beck (Eds.). *Do political campaigns matter? Campaign effect in elections and referendums* (pp. 127-144). Routledge.
- Okumuş, A. (2007). The place of political marketing in marketing understanding and strategic analysis of political parties according to market positions. *Dumlupınar University Journal of Social Sciences*, 17, 157–172.
- Özel, Z. (2009). Images of political leaders: Reproducing reality. In A. Özkan (Ed.). *Communication of politics* (pp.169–191). Tasam Publications.
- Perloff, M. R. (2014). *The Dynamics of Political Communication: Media Politics in a Digital Age*. New York: Routledge.

- Schmitt-Beck, R. & Farrell, M. D. (2002). Studying political campaigns and their effects. In D. M. Farrell& R. Schmitt-Beck (eds.), *Do political campaigns matter? Campaign effect in elections and referendums* (pp. 1–22). Routledge.
- Swanson, David L. (2004). *Transnational Trends in Political Communication. Conventional Views and New Realities*. Frank Esser ve Pfetsch, Barbara (der.). *Comparing Political Communication: Theories, Cases and Challenges*. Cambridge: Cambridge University Press: 45–63.
- Tan, A. (2002). *Political marketing with its principles and practices*. Papatya Publishing.
- Uztuğ, F (2007). *Political Communication Management in Politics. Creating a Brand*. MediaCat Publications.
- Ünal Erzen, M. (2008). The effect of political leader images on elections. *Istanbul University Journal of Faculty of Communication*, 3, 65–80.
- Ünal Erzen, M. (2012). The effect of political leader images on elections. *Istanbul University Faculty of Communication Journal*, 31, 1–15.
- Yıldız, N. (2002). *Leaders, images, media*. Phoenix Publications.

The Use of Storytelling in the Advertisements of the Algerian Soft Drink Brand “Hamoud Boualem”: A Semiological Study of the Narrative Structure and the Value-based axes

Cezayir Gazlı İçecek Markası “Hamoud Boualem” Reklamlarında Hikâye Anlatımının Kullanımı: Anlatı Yapısı ve Değere Dayalı Eksenler Üzerine Göstergibilimsel Bir İnceleme

Fatma Bekhouche^{1*} - İmene Soukal²

¹ Dr., Mohamed Cherif Messaadia, University of Souk Ahras, Faculty of Social and Human Sciences, Department of Media and Communication Studies, Souk Ahras, Algeria.

Dr., Mohamed Cherif Messaadia Souk Ahras Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Medya ve İletişim Bilimleri Bölümü, Souk Ahras, Cezayir. <https://ror.org/04pn9tm44>, <https://orcid.org/0009-0003-9871-2072>, fa.bekhouche@univ-soukahrass.dz

² Dr., Mohamed Cherif Messaadia, Souk Ahras University, Faculty of Social and Human Sciences, Department of Media and Communication Studies, Souk Ahras, Algeria.

Dr., Mohamed Cherif Messaadia Souk Ahras Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Medya ve İletişim Bilimleri Bölümü, Souk Ahras, Cezayir. <https://ror.org/04pn9tm44>, <https://orcid.org/0009-0003-1890-6847>, i.soukal@univ-soukahrass.dz

* Corresponding author | Sorumlu yazar

Araştırma Makalesi Süreç

Geliş Tarihi: 03.11.2025
Kabul Tarihi: 10.06.2026
Yayın Tarihi: 30.06.2026

Benzerlik

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Değerlendirme

Ön İnceleme: İÇ hakem (editörler).
İçerik İnceleme: İki dış hakem/Çift taraflı körlüme.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayımlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynağında belirtildiği beyan olunur. Fatma Bekhouche-İmene Soukal

Yapay Zekâ Kullanımı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir. Fatma Bekhouche-İmene Soukal

Etik Bildirim

turkisharr@gmail.com

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Yayıncı

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Türkiye

Atıf

Bekhouche, F.-Soukal, İ. (2026). Cezayir gazlı içecek markası “hamoud boualem” reklamlarında hikâye anlatımının kullanımı: anlatı yapısı ve değere dayalı eksenler üzerine göstergibilimsel bir inceleme. *Turkish Academic Research Review*, 11(2), 323-350.

<https://doi.org/10.30622/tarr.1816641>

Öz

Bu çalışma, Cezayirli gazlı içecek markası “Hamoud Boualem” ait reklam filmlerinde hikâye anlatımının hangi yollarla kullanıldığını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, anlatı yapısını ortaya çıkarmaya imkân tanıyan semiyolojik bir analiz yaklaşımına dayanmakta olup hikâyenin bileşen unsurlarını-karakterler, çatışma, olay örgüsü ve mesaj-çözümlemek için anlatı şemasını bir analiz aracı olarak kullanmaktadır. Araştırma ayrıca, çeşitli semiyolojik öğelerin (görseller, semboller, grafik tasarım ve diyalog), incelenmesi yoluyla bu reklamlardaki hikâye anlatımının niteliğini belirlemeyi hedeflemektedir. Bununla birlikte, karakterlerin ve çatışmaların semiyolojik temsiline ilişkin sınırları da ele almakta; bu temsillerin anlamsal çoğulluk üretme kapasitesi ile önceden belirlenmiş sembolik modeller içinde kalma eğilimleri arasındaki gerilimi incelemektedir. Ayrıca çalışma, Jean-Marie Floch’un semiyolojik kare yaklaşımını uygulayarak hikâye anlatımının marka değerlerinin ifade edilmesine ne ölçüde katkıda bulunduğunu araştırmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, dört aksiyolojik boyutun (pratik, eleştirel, ütopyacı ve oyunbaz) temsilleri belirlenmekte ve bu boyutlar arasındaki ilişkiler analiz edilerek reklamların anlamsal yapısının zenginliği değerlendirilmektedir. Çalışma, ayrıca göstergibilimsel söylem içerisindeki gösterge sistemini, gösteren ile gösterilen arasındaki üretim mekanizmalarını analiz ederek çözümlemeyi hedeflemektedir. Bunun yanı sıra, semiyolojik kodlamanın sosyal ve kültürel gerçekliği nasıl anlamsal olarak tüketilebilir sembolik temsillere dönüştürdüğünü incelemektedir. Son olarak, üç reklam arasında değer ve anlatı modelinin sürekliliğini analiz ederek, tutarlı bir iletişim stratejisinin var olup olmadığı ya da reklam söyleminin inşasında dönüşümlerin meydana gelip gelmediği ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu iki semiyolojik araç, Cezayirli “Hamoud Boualem” markasına ait üç resmi reklamlardan oluşan amaçlı örneklem üzerinde uygulanmıştır. Çalışma, yalnızca incelenen reklamlarla sınırlı olarak geçerli bir dizi bulguya ulaşmış olup, örneklem niteliği ve benimsenen metodolojik yaklaşım nedeniyle bu sonuçların tüm reklamlara genellenemeyeceğini de vurgulamaktadır: Hikâye anlatımının niteliği: “Hamoud Boualem” reklamlarında hikâye anlatımı, grafik unsurların yoğun kullanımıyla görsel boyutun belirgin biçimde baskın olmasıyla karakterize edilmektedir. Buna, diyalogların yokluğu eşlik etmekte; diyaloglar dış sesli anlatıcı (voice-over) tarafından ikame edilmektedir. Bu yapı, anlatımın canlılığını ve gerçeklik hissini zayıflatmakta ve karakterler arasındaki etkileşimin derinliğini azaltmaktadır. İncelenen örnekte “Hamoud Boualem” markasına ait reklamlardaki anlatı unsurları: Anlatı analizi, hem kişisel hem de kişisel olmayan boyutları bir araya getiren sembolik aktarımların baskınlığı ortaya koymaktadır; bu durum, açık ve çoklu yorum olanaklarını mümkün kılmaktadır. Bununla birlikte anlatı, markanın kendisi etrafında merkezileşmekte ve karakterleri marka imajını ve sürekliliğini güçlendiren araçlar olarak işlevselleştirmektedir. Çatışma, gerçekçi olmaktan ziyade sembolik bir nitelik taşımakta; bu durum dramatik yapıyı zayıflatmakta ve anlatıdaki gerilim ile yükselişi azaltmaktadır. Olay örgüsüne gelince, zaman bakımından doğrusal ilerleme, geri dönüş (flashback) ve döngüsel yapılar arasında çeşitlilik göstermesine rağmen, yeterli nedensel tutarlılıktan yoksundur; bu da bütünsel uyumu zayıflatmaktadır. Buna karşılık mesajlar, aidiyet ve sürekliliği güçlendirmek amacıyla tarihi mobilize eden sembolik ve ulusal bir boyutu öne çıkarmakta ve markanın kolektif hafızadaki varlığını pekiştirmektedir. Hikâye anlatımının markanın temel değerlerinin ifade edilmesine katkısı: Jean-Marie Floch’un göstergibilimsel karesinin uygulanmasıyla elde edilen sonuçlar, reklam söyleminde aksiyolojik eksenler arasında bir dengesizlik olduğunu ortaya koymaktadır. Sembolik değerler (ütopyacı ve oyunbaz) baskın olup, özgerçekleşme ile ilişkili kimlik, aidiyet, haz ve toplumsal dayanışma boyutlarını güçlendiren yoğun bir hikâye anlatımı aracılığıyla inşa edilmektedir. Buna karşılık pragmatik ve eleştirel değerlerin oldukça sınırlı temsil edildiği görülmekte; bu durum ürünün kalitesi ve somut faydalarına ilişkin pratik ve rasyonel boyutların zayıf kalmasına yol açmaktadır. Böylece markanın sembolik boyutuna vurgu yapılırken işlevsel boyutunun ihmal edildiği anlamsal bir dengesizlik ortaya çıkmakta ve bu durum mesajın tüketicinin temel ihtiyaçlarına hitap etme etkinliğini sınırlandırmaktadır.

Anahtar kelimeler

hikâye anlatımı; marka; Hamoud Boualem; anlatı şeması; Jean-Marie Floch göstergibilimsel kare; görsel anlatım; reklam.

Öne Çıkanlar

- Çalışma, Hamoud Boualem reklamlarında hikâye anlatımının semiyolojik yapılarını incelemektedir.
- Reklamlarda görsel ve grafik unsurların baskın olduğu, diyalogların ise dış sesle ikame edildiği görülmektedir.
- Anlatı unsurları çoğunlukla marka imajını, aidiyeti ve kolektif hafızayı güçlendirecek biçimde kurgulanmıştır.
- Jean-Marie Floch’un semiyolojik kare yaklaşımı, reklamlarda sembolik değerlerin pratik değerlere göre daha baskın olduğunu göstermektedir.
- İncelenen reklamlar, markanın tarihsel süreklilik ve ulusal kimlik vurgusu üzerinden tutarlı bir iletişim stratejisi kurduğunu ortaya koymaktadır.

Research Article**History**

Received: 03.11.2025

Accepted: 10.06.2026

Date Published: 30.06.2026

Plagiarism Checks

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Peer-Review

Single anonymized-One internal (Editorial Board).

Double anonymized-Two external.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Ethical Statement

This study does not require ethical committee approval, and the data used were obtained from literature reviews/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to during the preparation of this study and that all studies used are cited in the references. Fatma Bekhouche-İmene Soukal

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles. Fatma Bekhouche-İmene Soukal

Complaints

turkisharr@gmail.com

Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Published

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016-Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Türkiye

Cite as

Bekhouche, F.-Soukal, İ. (2026). The use of storytelling in the advertisements of the Algerian soft drink brand “hamoud boualem”: a semiological study of the narrative structure and the value-based axest. *Turkish Academic Research Review*, 11(2), 323-350.
<https://doi.org/10.30622/tarr.1816641>

Abstract

This study aims to analyze the ways in which storytelling is employed in advertisements for the Algerian soft drink brand “Hamoud Boualem”, drawing on a semiological analysis approach that enables the unveiling of their narrative structure. It uses the narrative schema as an analytical tool to deconstruct the constituent elements of the story, namely characters, conflict, plot, and message. The study further seeks to determine the nature of storytelling within these advertisements through the analysis of various semiological components (images, symbols, graphic design, and dialogue). It also explores the limits of the semiological representation of characters and conflicts, particularly in terms of their capacity to generate semantic plurality or, alternatively, their confinement within pre-established symbolic models. In addition, the study aims to examine the extent to which storytelling contributes to the articulation of the values underpinning the brand, by applying Jean-Marie Floch’s semiological square. This allows for the identification of representations of the four axiological dimensions (practical, critical, utopian, and ludic) and the analysis of the relationships between them, thereby enabling an assessment of the richness of the advertisements’ semantic structure. The study also seeks to deconstruct the sign system within the advertising discourse by analyzing the mechanisms through which signifiers and signifieds operate in the production of meaning. It further investigates how semiological encoding transforms social and cultural reality into symbolic representations that are semantically consumable. Finally, it aims to analyze the continuity of the value and narrative model across the three advertisements, in order to reveal whether there is a stable communicative strategy or whether transformations occur in the construction of the advertising discourse. The two semiological tools were applied to a purposive sample consisting of three official advertisements produced by the Algerian brand “Hamoud Boualem”. The study reached a set of findings that apply specifically to the advertisements under analysis, while acknowledging the limitations of the research and the impossibility of generalizing these results to all advertisements, given the nature of the sample and the adopted methodological approach: The nature of storytelling: Storytelling in “Hamoud Boualem” advertisements is characterized by the predominance of the visual dimension through the intensive use of graphic elements. This is coupled with the absence of dialogue, which is replaced by an external voice-over commentary. Such a configuration weakens the vitality and realism of the narrative and reduces the depth of interaction between characters. Narrative elements in the advertisements of the studied sample of the “Hamoud Boualem” brand: The narrative analysis revealed the dominance of characters as symbolic actants that combine both personal and impersonal dimensions, thereby allowing for an open multiplicity of interpretations. In contrast, the narrative is centered around the brand itself, which instrumentalizes characters as tools to reinforce its image and continuity. Conflict is marked by a symbolic rather than realistic nature, which weakens the dramatic structure and diminishes the necessary narrative escalation and tension. As for the plot, it varies temporally between linear progression, flashback, and circular structures; however, it lacks sufficient causal coherence, which reduces its overall cohesion. Conversely, the messages emphasize a symbolic and national dimension that mobilizes history to reinforce belonging and continuity, while consolidating the brand’s presence in collective memory. The contribution of storytelling to the articulation of the brand’s underlying values: The results, obtained through the application of Jean-Marie Floch’s semiological square, reveal an imbalance in the axiological axes within the advertising discourse. Symbolic values (utopian and ludic) are dominant, achieved through an intensive use of storytelling that strengthens dimensions of identity, belonging, pleasure, and social solidarity associated with self-fulfillment. In contrast, pragmatic and critical values are minimally represented, which weakens the presence of practical and rational dimensions related to product quality and tangible benefits. This generates a semantic imbalance characterized by an emphasis on the symbolic dimension of the brand and a neglect of its functional dimension, thereby limiting the effectiveness of the message in addressing the fundamental needs of the consumer.

Keywords

storytelling; brand; Hamoud Boualem; narrative schema; Jean-Marie Floch semiological square; visual narration; advertising.

Highlights

- The study examines the semiological structures of storytelling in Hamoud Boualem advertisements.
- The advertisements are characterized by the dominance of visual and graphic elements, while dialogues are replaced by voice-over narration.
- The narrative elements are largely constructed to strengthen brand image, belonging, and collective memory.
- Jean-Marie Floch’s semiotic square approach shows that symbolic values are more dominant than practical values in the advertisements.
- The analyzed advertisements reveal that the brand establishes a consistent communication strategy through an emphasis on historical continuity and national identity.

1. Introduction

Brand storytelling refers to the management of communication in which brands are conceptualized and conveyed as narratives that are told (Maynadier.B, 2013, p. 120). It is noteworthy that the term “brand” is etymologically related to the Old French term *brandon*, which originally referred to a torch, and later evolved to denote a heated iron tool in the shape of a spear used for marking livestock to indicate ownership (commonly known as a “branding iron”). Consequently, the concept of the brand is strongly associated with the idea of leaving a lasting imprint—one that is enduring and even impossible to erase or remove (Petitimbert J.-P. , 2024, p. 20). In professional contexts, the most widely used application of storytelling is “brand storytelling”. Its first significant emergence was in the field of advertising, as evidenced by one of the earliest narrative advertisements published in the *Pennsylvania Gazette* by “Benjamin Franklin”, which marked the beginning of the era of storytelling in advertising. Research has demonstrated that narratives enhance the effectiveness of advertisements. To illustrate this, a study conducted by analysts at Johns Hopkins University examined multiple characteristics of Super Bowl advertisements across different years. The findings were striking: advertisements with a strong narrative voice achieved the most positive outcomes. Consumers are able to perceive the benefits conveyed through storytelling, as this approach facilitates communication by distancing audiences from negative emotions and critical attitudes toward brands. Storytelling thus possesses a significant capacity to drive sales conversions and to effectively reach target audiences. Ultimately, stories function as the very embodiment of brand personality itself (Nguyen T. P., 2021, pp. 18-19).

Lawrence Vincent has emphasized that storytelling has become increasingly prominent within the branding industry due to its positive impact on human psychology. The influence of storytelling in advertising has been observed across multiple contexts, including: the formation of consumer attitudes toward products and brands (Cheung & Lau, 2012), brand experience (Lundqvist et al., 2013), brand image, perceived quality, and purchase intention (Pan & Chen, 2019), consumer response (Hong et al., 2018), behavioral intention (Yang, 2018), consumer trust (Li, Zou, & Yang, 2019), and marketing practices (Yueh & Zheng, 2019) (Joshi, 2022, p. 11).

Video is considered a powerful tool for visual storytelling. Companies must align their objectives with the needs of their audience when using videos and engaging with them. As Frank Eliason, Senior Vice President at Citi Bank, stated: “We tend to trust people, not just a company logo, and video is the best way to do that at scale”. YouTube is regarded as the dominant platform in the video ecosystem. Since its creation in 2005, by 2013 it had reached a volume of 100 hours of video uploaded every minute, representing a 100% increase compared to the previous six years (Mohamed, 2024, p. 96). The storytelling approach in video advertising has gained increasing popularity. Advertisers may employ drama or a “slice-of-life” style (Teraiya, 2023, p. 2). The AIDA model was developed by Elmo Lewis, one of the pioneers of advertising in the United States. This model describes four stages that a recipient goes through when interacting with video advertisements in brand storytelling: Attention, Interest, Desire, and Action (Mohamed, 2024, p. 96).

Within this framework, the Algerian brand “Hamoud Boualem” represents a distinctive model in the employment of storytelling in its advertising campaigns, through which it seeks to evoke cultural and national values and to consolidate its identity within the consciousness of the local audience. These advertisements exhibit a diversity of plot structures and character configurations, as well as varying levels of symbolic and visual discourse, thereby opening the way for a semiological analysis capable of revealing the depth of meanings

embedded within this narrative construction. Accordingly, the present research investigates how storytelling is employed in the advertisements of the Algerian soft drink brand Hamoud Boualem, focusing on the following research questions:

What is the nature of the storytelling presented in the advertisements of the Algerian soft drink brand “Hamoud Boualem”?

How are the narrative elements employed in the advertisements of the “Hamoud Boualem” brand?

How is storytelling used to represent the brand’s values in “Hamoud Boualem” advertisements, and what are the relationships between the axiological dimensions of the advertising discourse?

2. Research Methodology

2.1. Method

Semiology constitutes a suitable methodological framework for the study of the brand as a communicative unit endowed with symbolic dimensions, capable of producing meaning and value, as Jean-Marie Floch argues, considering brands as “small meaning and value-generating engines” (Petitimbert J.-P. , 2024, p. 22). At its core, the brand is a communicative discourse that defines, promises, and performs. Its identity is shaped through this discourse across its various manifestations, whether verbal (such as the logo, signage, and advertising campaign signature), non-verbal (such as images, graphic symbols, and artistic direction...), or composite forms (such as advertisements and packaging) (Petitimbert J.-P. , 2023, p. 2).

According to Eco (1979: 76), “the sign is a cultural unit”. Consequently, semiotic analysis of advertising goes beyond formalism, rhetoric, and content analysis, as it links the production of meaning to the broader cultural system within which it operates. Jennifer Aaker (1997) further elaborates the concept of brand identity with greater precision, focusing on the notion of “brand personality”, namely the set of associations that consumers establish between a brand and five human personality traits: sincerity, excitement, competence, sophistication, and ruggedness. She emphasizes the role of advertising in constructing these associations and develops a scale to measure both the depth and breadth of brand personality. This approach is partly grounded in McCracken’s (1986) conception of advertising as a mechanism for transferring meaning from culture to goods and brands. Furthermore, Fournier (1998) extends the notion of brand personality to encompass “consumer–brand relationships”, arguing that consumers develop multiple forms of relationships with brands within their “brand portfolios”, These relationships vary along a continuum, ranging from functional interactions to emotional and even intimate bonds (Oswald, 2015, pp. 4-5).

We have chosen advertising discourse because advertising functions as a content carrier that seeks to establish the appropriate conditions for the recognition or preference of a brand (Seghir, 2013, p. 3). Moreover, the semiotic approach, grounded in the principle of the generative process of meaning (Greimas & Courtés, 1979; Floch, 1990), is more consistent with the definition of the brand as a semiological construct. It focuses on the narrative level at which the brand is presented as a story—one that is narratable rather than merely a set of values—through thematic content articulated via trajectories and actantial roles within specific narratives and stories (McLaughlin, 2015, p. 10) .

Advertisements thus constitute a multi-modal space that embodies the brand and reveals its characteristics, values, and identity, making them a condensed representation of its communicative discourse, as also emphasized in the work of Daniel Chandler. Applied semiotics in communication and marketing further conceptualizes advertising as an axiological and aesthetic space that conveys brand meanings and contributes to the formation of social representations. In this sense, advertising transcends its promotional function to become a semiotic system for meaning production and the construction of social imagery (Jalaboi E. , 2025, p. 62).

This is what makes storytelling one of the most important mechanisms for the production of meaning employed in brand advertising. Accordingly, the aim of this study is to investigate the narrative elements of the Algerian soft drink brand “Hamoud Boualem” as represented in its advertisements, and to examine the extent to which storytelling contributes to enriching its semantic and axiological structure. To achieve the objectives of the study, two semiological tools have been adopted, which will be applied to the selected sample of advertisements:

The narrative schema as a semiological tool aims to understand the narrative structure of the brand story presented through its advertisements. This is achieved by uncovering the components of storytelling in advertising, as identified by Mark Trulsson: characters, conflict, plot, and message (Nguyen T. P., 2021, p. 8).

The semiological square: as a tool for examining the extent to which storytelling contributes to enriching the semantic and axiological structure of the advertisements of the brand under study. The semiotic square, as developed by Jean-Marie Floch, is a central analytical tool within the semiological approach. Its theoretical foundation is rooted in the structural conception of language as formulated by Ferdinand de Saussure and further developed by Algirdas Julien Greimas. This perspective is based on the idea that meaning is not apprehended in itself, but rather through relations of difference and opposition between units within a given system.

Jean-Marie Floch considers the semiotic square to go beyond being a purely theoretical tool, becoming an applied analytical device for discourse analysis, particularly in the field of marketing. It enables the transition from mere semantic oppositions to the construction of organized relations that generate analyzable systems (Rossolatos, 2012, p. 15). Its use in this study is based on its capacity to deconstruct semio-narrative structures and reconfigure them into a coherent discourse, thereby transforming surface-level sequences into structured and systematic semantic configurations.

This model also makes it possible to highlight the axiological frameworks that structure brand discourse through relations of similarity and opposition, while interpreting its positioning and communicative strategies across its various advertising manifestations. At the applied level, it performs a diagnostic function by assessing semantic density and identifying the balance of values (functional, symbolic, emotional, and critical), thereby revealing both strengths and imbalances in discourse construction within a structural perspective that conceives meaning as a network of relations. In this context, Floch organizes consumption values along the “practical/utopian” axis into four categories: practical, critical, utopian, and identity-related values (Heilbrunn, 2010, p. 75).

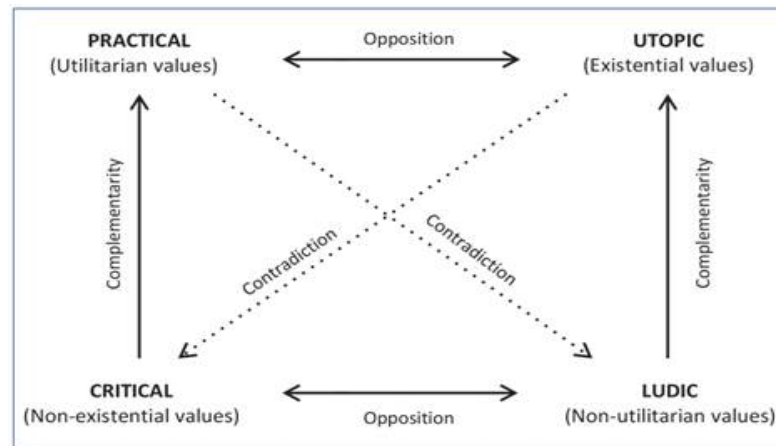
These semiotic square reveals three types of relations

Horizontal relations (contrariety): practical values ↔ utopian values, where each presupposes the existence of the other through a relation of opposition.

Diagonal relations (contradiction): two terms are contradictory when the negation of each entails the presence of the other. Thus, “non-practical values” ↔ “practical values” mutually exclude one another, with no possibility of combination. This contradiction operates between practical values and non-practical values (ludic values), as well as between critical values and non-critical values, the latter being represented by utopian values.

Vertical relations (complementarity): each term complements the other in constructing meaning within the semantic context, such as practical values ↔ non-utopian values, and non-practical values ↔ utopian values.

Figure No (1): The Semiotic Square of Jean-Marie Floch

Source: (Floch, J.-M., 1988).

2.2. *Semiological Analysis Steps*

The study adopted an organized semiological protocol based on linking a multi-level analytical framework with a staged coding process, following an operational progression that moves from description to interpretation and finally to the reconstruction of meaning.

2.2.1. *Definition of the unit of analysis*

The narrative sequence was adopted as the primary unit of analysis, while the shot was used as a secondary unit when greater precision was required, allowing for the tracking of semantic shifts within the advertisement. This choice is grounded in the treatment of advertising as a narrative structure comprising actions, characters, and relationships that contribute to the production of meaning through the succession of events, in accordance with the semiotic conception of narration proposed by **Algirdas Julien Greimas**.

2.2.2. *Multi-level analytical framework*

A three-level analytical framework was constructed, with each level corresponding to a specific stage of coding: (boushahit, 2016, p. 96) (deliou, 2020, p. 434)

The documentary (or evidential) level: This level includes a technical profile of the institution and the advertisement (institutional identity, publication date, advertisement duration, platform, and engagement indicators). It aims to contextualize the analysis and provide reference data that contribute to the interpretation of the results. This level is not subjected to coding; rather, it serves as a contextual framework that supports the process of semantic reconstruction without being directly engaged in semiological analysis.

The descriptive (denotative) level: This level is based on the narrative segmentation of the advertisement and the identification of its manifest elements, including characters, actions, settings, and slogans, with the aim of deconstructing the surface structure of the advertising discourse. This stage represents the level of direct description of meanings, where semantic units are extracted.

The analytical (connotative) level: This level is concerned with the interpretation of implicit meanings through two interrelated coding phases. First, narrative analysis within the framework of axial coding, where semantic units are organized into a narrative structure by identifying characters, conflict, plot, and message. Second, value-based analysis within the framework of selective coding, where meanings are classified into axiological categories (practical, critical, utopian, and identity-related), and then mapped onto the semiotic square developed by **Jean-Marie Floch**. This allows for the construction of semantic relations (contrariety, contradiction, and complementarity) and the reconstruction of the discourse into a coherent value system. It also involves preliminary open coding, which prepares the transition toward deeper semiological analysis.

2.3. Study population and sample

The study relied on purposive sampling, selecting advertisements from “Hamoud Boualem” due to its strong presence in the Algerian market, its competitive positioning vis-à-vis global brands such as Coca-Cola and Pepsi, and its long-standing historical legacy, which grants its advertising discourse a narrative and cultural dimension suitable for analysis. Moreover, the brand draws on local references and a symbolic identity that reinforces its value as a relevant case study for semiological analysis.

The advertisements were selected according to precise methodological criteria, the most important of which was their availability in complete, unedited versions through official channels (the brand’s website and YouTube), ensuring a sound analysis of the narrative structure and its coherence. In addition, their selection was guided by their alignment with the study’s objectives and analytical requirements. The choice of three advertisements is also informed by Roland Barthes’ perspective, which links the construction of meaning to structural relations within the text rather than to isolated elements (Barthes R. , 1966, p. 3) .

Three advertisements were selected as a sufficient sample for analysis, based on the principle of semiotic saturation. The comparative examination revealed a recurrence of narrative and axiological structures without the emergence of new significant meanings, which justifies the use of a limited sample in order to achieve interpretive depth. This choice is consistent with the nature of qualitative semiological studies, which focus on the analysis of semantic structures rather than statistical generalization. Accordingly, the sampling strategy falls within intensive purposive sampling, allowing for an in-depth, non-generalizable semiotic analysis.

2.4. Study limitations

The study falls within qualitative semiotic approaches based on the interpretive analysis of visual advertising discourses. Accordingly, its findings represent interpretive readings of a limited sample and are not intended to be generalized to the entirety of advertising production or to different audience categories. Moreover, the restriction to three advertisements reflects an intensive analytical approach aimed at deepening semiotic understanding rather than achieving statistical representativeness. Consequently, the results remain closely tied to the cultural and symbolic context of the sample and are open to multiple interpretations.

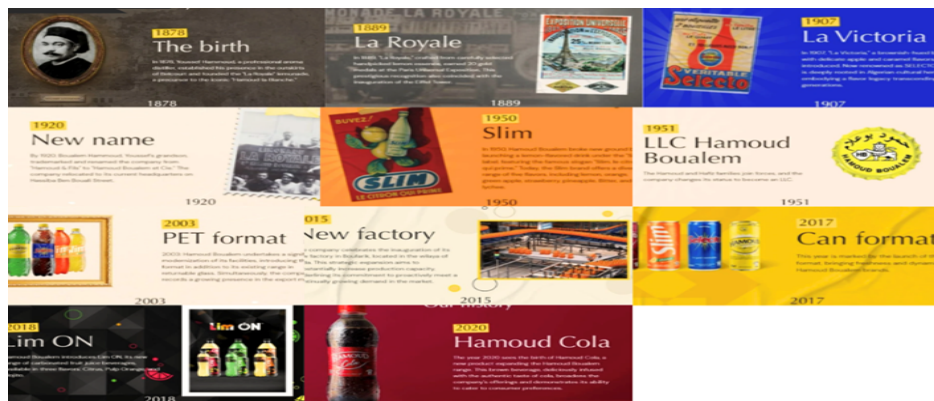
3. Analytical Study

3.1. Institutional profile

Institutional overview: The production company of soft drinks HB, one of the oldest enterprises in Algeria, traces its origins back to the first half of the nineteenth century. In its early stages, HB produced flavorings, soft drinks, and ice blocks. In 1878, the company was established in the Belcourt district, and as part of its expansion, it was relocated at the beginning of the twentieth century to its current headquarters located at 201 Hassiba Ben Bouali Street in Algiers. During the first World Exhibition held in Paris in 1889, HB beverages were classified as “out of competition” and awarded the highest distinction, receiving twenty gold medals, which are represented in the emblem featured on the label of the “white lemonade” bottle (Mohamadi W. , 2023, pp. 565-566).

Official website: <https://hamoud-boualem.com/en>

History: Figure No (2): Images illustrating the history of the Hamoud Boualem company.

Source: Official website of Hamoud Boualem: <https://hamoud-boualem.com/en/> Official website of Hamoud Boualem

Message: Hamoud Boualem has accompanied Algerians across generations in moments of joy, sharing, and unity.

Values : participation, perseverance, commitment, quality, and continuity.

Environmental commitments: wastewater treatment plants and plastic bottle recovery systems.

Social commitments: “Pink October” initiative and the “One Kilometer, One Schoolbag” program.

Key figures: 683 partners, 6 product ranges, 3 production units, 16 products, 5 countries, 55 distributors, 16 warehouses, and 145 years of existence.

3.2. Semiological Analysis of the Advertisements

3.2.1. Advertisement 1

3.2.1.1. Documentary and descriptive level

❖ Technical profile of Advertisement 1

- **Advertisement title:** Film Anniversaire 140 Ans – Hamoud Boualem.
- **Duration:** 1 minute 30 seconds.

- **Publication date:** May 11, 2018.
- **Number of views:** 46,484.
- **Number of likes:** 248.
- **Number of comments:** 24.
- **Link:** <https://youtube.com/watch?v=ZlwAjzZN2cI&si=WVoB0EE6KM4v4RiO>

❖ **Advertisement summary:**

The “Hamoud Boualem” advertisement opens with a daytime scene in a modern urban street featuring a young man wearing a blue shirt. The narrative then shifts to the past, specifically to 1962, presented in black and white, where a woman is shown sewing the Algerian flag on a sewing machine. The sequence continues with a traditional wedding scene in 1974, depicting the bride and women dressed in traditional Algerian attire, followed by a scene from 1982 showing the national football team’s victory and collective public celebration. The narrative then moves forward to 1992, portraying an atmosphere of youth and relaxation. The advertisement concludes with a contemporary beach scene showing the young man, his family, and a child playing, accompanied by the appearance of the brand logo: “Hamoud Boualem – 140 years”.

3.2.1.2. Analytical level

- Narrative elements and their configurations in the advertisement

Characters (Actants)

The characters in the advertisement are constructed through the activation of Roland Barthes’ binary distinction between the impersonal and the personal, as a mechanism for producing meaning and guiding interpretation (Barthes & Duisit, Winter, 1975, p. 263).

At the first level, the advertisement adopts an impersonal stance in which characters such as the elderly woman, the bride and her father, the taxi driver, children, and musicians are presented as cultural and symbolic archetypes rather than individualized figures. This reflects the construction of a collective memory rather than a personal narrative, which may lead to a flattening of human experience by transforming characters into mere semiotic vehicles. The narrative then shifts to a personal stance through the figure of the young man, who becomes the central narrative axis. At this point, the brand reorganizes semantic plurality around him, and the young man is elevated into a metaphorical embodiment of the brand itself. This positioning turns him into a dominant focal point that reframes events within the brand’s narrative structure, thereby limiting the openness of meaning and reducing interpretive plurality.

Conflict

The conflict in the advertisement operates on three symbolic levels: continuity across time, the relationship between the individual and the collective, and the tension between tradition and modernity. These dimensions are constructed through a consciously designed visual language that employs variation in shot types (close-ups/long shots) to dissolve the individual within the collective, and emphasizes actions (hands) rather than faces, thereby reinforcing the notion of collective belonging and the continuity of action across generations. This is further supported by the opposition between traditional and modern elements (clothing, media forms, colors...),

which creates a sense of the past merging into the present without rupture. However, despite its multiplicity, this conflict remains implicit and symbolically framed, as it is not embodied in concrete characters or dramatic situations capable of generating real tension. The oppositions presented (individual/collective, tradition/modernity) function more as pre-established harmonies than as productive contradictions generating conflict. Consequently, the narrative loses its dramatic dimension and becomes a sequence of celebratory scenes in which all tensions are resolved within a unified collective image. In this context, the brand acts as a symbolic mediator that dissolves differences rather than activating them, thereby reducing the depth of conflict and weakening narrative suspense.

Narrative plot (Narrative Schema)

The plot in this advertisement reveals a linear temporal structure supported by flashback techniques, in line with Claude Bremond's conception of narrative as an element that organizes and guides the reception of events (Moraru, 2011, p. 58). However, this structure, despite its clarity, does not function merely as a temporal arrangement, but rather as an ideological tool for reorganizing collective memory. The transition from 2018 to historical milestones (1962, 1974, 1982, 1992) gives the narrative an apparently documentary character; yet, at a deeper level, it selectively foregrounds positive moments (independence, collective joy, social rituals) while excluding tensions and crises. This results in a simplification of history, transforming it into a celebratory narrative that serves the brand's image. Furthermore, the elevation of "time" to the status of a narrative protagonist creates a sense of continuity, but simultaneously dissolves real agents within an ideologically structured temporal flow, where national experience becomes a symbolic backdrop for the glorification of the brand. This tendency reaches its peak in the final, undated scene, which opens onto an undefined future while implicitly directing it toward the consolidation of the brand as a stable, timeless entity.

Message

The advertisement conveys three interwoven messages. First, the duality of authenticity/renewal is embodied through the presence of the beverage across different temporal milestones (yellow crates, bottles, refrigerators, and its symbolic representation in the sand). This is supported by a non-linear temporal narrative, a multiplicity of everyday spaces, the presence of multiple generations, and a chromatic alternation between black-and-white and warm colors, in addition to a varied soundscape (ululations, folk music, urban sounds) and natural lighting that reinforces the continuity of meaning across time. This dimension is visually strengthened through the expansion of spatial framing and the use of wide panoramic shots. Second, the symbolic/functional duality, where the product shifts from a material presence to a symbolic sign. This is manifested in the repeated appearance of yellow crates as a semantic motif, the use of the yellow color in clothing, and the final emergence of a bottle buried in the sand, symbolizing rootedness and continuity. This creates a gradual progression from absence to symbolic realization. Third, a symbolic national message that evokes key moments of Algerian collective memory (independence, social rituals, sport, and media), while incorporating the colors of the national flag. This framing positions the brand as part of a broader collective audiovisual narrative, deeply associated with belonging and memory.

- **Analysis of the semantic structure of storytelling in the representation of brand values:**

Application of Jean-Marie Floch’s semiotic square: through the use of the semiotic square framework, which distinguishes four main value categories—practical, critical, utopian, and ludic—and highlights the relationships between them.

Narrative of practical values: The storytelling of practical values is manifested through the diversity of spatial contexts in which the product appears (home, street, weddings, beach), as well as its visual repetition across two temporal dimensions (past and present). This is further reinforced by the final appearance of the bottle on the beach, which functions as a symbol of stability and quality, and as a tangible embodiment of the brand. In contrast, the functional and technical definition of the product (mode of consumption, contexts of use, ingredients, taste) is absent, which makes the practical value present more at a formal level than as a clearly defined semantic category. This aligns with Roland Barthes’ view that the advertising image does not directly convey reality; rather, it is a coded cultural construction that conceals the mechanisms through which meaning is produced (Roland, 1964, p. 48).

Narrative of critical values: There is an almost total absence of their key indicators, as no comparative element is employed; no competing product is presented, and no situation of choice is constructed, which results in the complete absence of any logic of evaluation or preference. The price indicator is also absent, as there is no reference to cost or to the notion of “value for money”, thereby excluding the economic dimension from the discourse. Likewise, the indicator of demonstrated quality is missing, since the advertisement provides no certificates, standards, or empirical evidence supporting product quality, reflecting the absence of rational argumentation. In addition, the risk/choice indicator is not activated, as the consumer is never shown in a state of hesitation or decision-making, which eliminates any critical stance from the receiver. Finally, the evaluation indicator is absent, with no preferential discourse such as “best” or “highest quality”, meaning that no comparative value scale is constructed within the advertising discourse.

Narrative of utopian values: The utopian dimension emerges strongly through the evocation of key moments from Algerian national and social history, such as independence, traditional weddings, football matches, and family gatherings at the beach. The advertisement thus repositions the brand from a mere consumer product into a cultural symbol that embodies a shared national identity and collective aspirations, expressing a communal desire for belonging, continuity, and shared happiness.

Narrative of ludic values: The advertisement enriches the dimension of pleasure and sensory immersion through the use of folk music, ululations, dynamic and emotionally charged scenes, and collective dancing. These elements enhance the affective dimension and draw the consumer into an integrated experience of joy and identification with the brand, clearly reflecting ludic values within the semiotic square framework.

Brands are considered powerful entities because they combine functional values based on performance with emotional values De Chernatony (2006). In the same perspective, Kapferer (2008) defines brands as intangible assets that generate additional advantages for the organization. Examples of functional values include security, comfort, and simplicity De Chernatony, (2006), whereas emotional values encompass friendliness, conservatism, and independence (JournalofSemiotics, October 2012, p. 26).

This simplification, adopted by a large number of researchers in marketing, media, and communication studies through the mere repetition of a single, fixed interpretation of this general value, clearly illustrates the risk

anticipated by Floch regarding the structural model, which he described as “the archetypal model of a concept threatened by superficial commodification (gadgétisation)”. His concerns were far from unfounded, as such distortions are in fact widespread.

These distortions do not affect only critical value, but also its opposite, namely ludic value, which gradually shifts into a “hedonic value”, and then into an “experiential value”, eventually aligning with its complementary counterpart, the “existential value”. In other instances, utopian value is transformed into an “image value,” which in turn is opposed to a “use value”, rather than to practical value (Petitibert J.-P. , 2022, p. 237).

– **Relations between values within the semiotic square:**

Relations of contrariety

Weak contrariety between practical and utopian values: The advertisement reveals a clear imbalance in value construction, where the utopian dimension dominates practical values in an attempt to elevate the product to the status of a cultural symbol. However, rather than deepening meaning, this choice generates a semantic gap between what is represented (identity, memory, belonging) and what is actually offered (a everyday consumer product), thereby weakening the credibility of the discourse. In contrast to strategies such as those of Coca-Cola, which gradually transitioned from tangible functional values toward cultural and symbolic ones, supported by a long historical trajectory and strong material presence, this advertisement appears to leap directly into the symbolic level without sufficient gradual structuring. As a result, the symbol shifts from a tool for enriching meaning into a form of semantic overstatement that is not anchored in a concrete referential base.

Weak contrariety between critical and ludic values: There is no balance between critical values, which concern price, safety, usage precautions, guarantees, and comparative quality with competitors—elements that are entirely absent from the advertisement—and ludic values, which are strongly emphasized through pleasure, entertainment, the euphoria of victory, celebration, relaxation on the beach, dancing, and playing chess. This imbalance weakens the relations of contrariety and negatively affects the semantic richness of the discourse.

Relations of contradiction: Two terms are considered contradictory when the negation of each entails the existence of the other.

Contradictory relations between utopian and non-utopian values: These relations are established when utopian values and non-utopian values are constructed as mutually exclusive, such that the negation of one necessarily implies the presence of the other.

Contradictory relations between ludic and non-ludic values: These relations emerge when ludic values and non-ludic values are positioned in a relation of mutual exclusion, where the negation of one presupposes the existence of the other.

Complementary relations

Complementarity between utopian and ludic values: This complementarity is clearly achieved, granting the brand its symbolic dimensions and fulfilling the higher-order needs described in Maslow’s hierarchy of needs, particularly self-actualization.

Weak complementarity between practical and critical values: This dimension is almost absent, which corresponds, in Maslow’s hierarchy, to basic needs and safety needs. There is also a lack of complementarity between the practical-critical dimension and the utopian-ludic dimension, which results in an overall imbalance of values. Consequently, this imbalance leads to a lack of semantic richness within the advertising discourse.

This value-based construction falls within the framework proposed by **Communication and Persuasion: Central and Peripheral Routes to Attitude Change**, where advertising discourse relies on activating the peripheral route through emotional and symbolic stimuli rather than rational arguments. This shifts persuasion into an affective experience based on identification (Petty, 1986, pp. 137-139), thereby reinforcing the dominance of utopian and ludic values, while marginalizing practical and critical values. After examining the narrative and axiological elements of the previous advertisement, the transition to the next advertisement allows for an expanded semiological analysis, particularly in terms of re-examining the distribution of values across the practical, critical, utopian, and ludic dimensions.

3.2.2. Advertisement 2

3.2.2.1. Documentary and descriptive level

❖ Technical profile of Advertisement 2

- **Advertisement title:** Hamoud Boualem – Like Yesterday, Like Today... Our Story Endures.
- **Duration:** 1 minute 41 seconds.
- **Publication date:** April 14, 2021.
- **Number of likes:** 151.
- **Number of comments:** 25.
- **Number of views:** 31,615.
- **Advertisement link:** <https://youtu.be/VKspL4txDH0?si=Z3jVcr4qbgMlfrr>

❖ Advertisement summary

The advertisement opens with a calm interior scene set in a home environment, depicting a young girl with her father in a warm and intimate atmosphere. The camera focuses on the child’s facial expressions and the father’s spontaneous gestures during an affectionate embrace, accompanied by soft sound effects and gentle background music. The scene then transitions to an outdoor schoolyard setting, where the girl meets her father in a dynamic movement that conveys joy and familial connection. This is followed by nighttime scenes in a rainy environment, where the father is shown helping others, using a combination of close-up and kinetic shots. A subsequent sequence portrays the family watching a sports match at home, reflecting anticipation and collective celebration of victory. The narrative then shifts to scenes in a park, highlighting civic behavior and the interaction between the father, the child, and their surrounding environment. As time progresses, the girl is shown growing into a young woman, experiencing moments of preparation and independence, culminating in professional success in the workplace. She appears confident while presenting her ideas before an audience, with subtle insertions of the brand’s products. The advertisement concludes with a serene shot of the young girl and her father in a naturally

lit street, accompanied by the final display of the brand's logo in a clear visual composition, thus completing the temporal and familial journey depicted throughout the narrative.

3.2.2.2. Analytical level

– Narrative elements and their configurations in the advertisement:

Characters (Actants)

The construction of characters in this advertisement reveals a clear reliance on strong symbolic archetypes. However, this semantic richness is not without critical tensions related to the nature and limits of representation.

The father figure is presented as a “daily hero” and a bearer of higher values (upbringing, solidarity, patriotism), supported by a warm visual language (close-up shots, low lighting, earthy tones) that reinforces a sense of security and intimacy. However, this symbolic intensification, despite its emotional effectiveness, tends toward excessive idealization, rendering the character closer to a pre-constructed moral archetype than to a dynamic dramatic figure. This limits its complexity and reduces it to a guiding function that ultimately serves the brand's discourse.

The young girl/woman: Her trajectory, from childhood to adulthood, is constructed as a metaphor for continuity, supported by a clear visual evolution (from intimate close-ups to wider shots, and from warm lighting to brighter natural light, with the symbolic use of deep red tones to signify strength). Despite this development, the character remains, at its core, a symbolic extension of the father figure, which limits her autonomy and frames her success as a direct outcome of upbringing rather than as a complex, self-determined trajectory.

Secondary characters: In contrast, the secondary figures (the modest worker, the indifferent young man) serve a clearly oppositional function, as they are reduced to a direct axiological binary (diligence vs. indifference). While this simplification enhances the clarity of the message, it diminishes the intensity of conflict, as difference is transformed into a ready-made moral opposition rather than a genuinely dynamic dramatic tension.

This construction falls within the use of archetypal models as theorized by Carl Jung, where the father–daughter relationship is invoked as a universal archetype of trust and care. This also resonates with Carol S. Pearson's typology, which associates brands with pre-established psychological roles. However, despite its communicative effectiveness, this choice reveals a tendency toward excessive schematization, whereby characters function as carriers of predefined meanings rather than as open spaces for interpretation (Kılıç, 2020, p. 6).

Accordingly, the advertisement succeeds in constructing a strong emotional connection through its characters; however, it does so at the expense of dramatic complexity. The characters are thus transformed into explicit persuasive tools that serve the brand's image more than they generate rich narrative tension.

Conflict

The conflict in the advertisement is constructed across multiple levels (educational, social, and psychological). It is initially established within the family sphere through the father–daughter relationship, then extends to the public domain through the opposition of values (responsibility vs. indifference), and ultimately reaches an internal conflict reflecting the daughter's progression toward independence. This multidimensional

structure provides the narrative with semantic richness, particularly through the use of precise visual techniques (lighting, camera angles, and the contrast between interior and exterior spaces) that deepen the axiological meaning.

However, despite its apparent coherence, this construction reveals a clear dramatic limitation; the conflict remains largely symbolic and morally framed rather than constituting a genuine confrontation between opposing forces. The opposing characters (such as the indifferent young man) do not reach the level of fully developed dramatic actants, but instead remain transient figures used to reinforce values rather than to generate real narrative tension.

Drawing on Algirdas Julien Greimas’ framework, the absence of a strong opposing force weakens the narrative dynamics, as no real conflict is established between the hero and an antagonistic power (Greimas A. J., 1967, p. 230). Instead, the opposition is reduced to a simplified axiological contrast that primarily serves the advertising message. Consequently, the advertisement loses elements of escalation and suspense, and the conflict remains oriented mainly toward reinforcing the brand’s moral discourse rather than constructing a tense dramatic plot.

Narrative plot (Narrative Schema)

The plot relies on the “**transformation and maturation**” model as defined by Christopher Booker, where the narrative trajectory is constructed from childhood to self-realization, in a linear, temporally extended form supported by emotional flashbacks. This structure gives the advertisement clarity and ease of reception, while enhancing emotional engagement by linking the individual’s experience to collective values (family, work, and the nation) (Kılıç, 2020, p. 6).

However, this apparent coherence conceals a clear dramatic simplification, as the plot is built on a predictable causal sequence devoid of real turning points or moments of crisis. This makes the trajectory of transformation closer to an idealized and ideologically structured developmental narrative than to a complex human experience. Moreover, the persistent presence of the father as a central axis continually reorients the narrative toward a fixed axiological core, which limits the heroine’s autonomy and frames her development as a predetermined outcome rather than a process driven by inner conflict.

In addition, the brand shifts from being a mere element within the story to a framing device that structures the narrative itself. It is deliberately integrated into the flow of everyday life, making temporal continuity appear as an extension of the brand’s own continuity. In this sense, the plot does not merely function to narrate a story, but rather to reconstruct both individual and collective memory in a way that serves the brand’s discourse.

Message

The message of the advertisement constructs an emotional narrative that links family and individual success, positioning the brand as part of an “**enduring story**” within collective memory. The discourse is reinforced through the use of a direct first-person address (e.g., “my father is my hero”), which adds an intimate dimension that enhances the perceived authenticity of reception. The product is further integrated into different stages of everyday life through its repeated visual presence, thereby anchoring the brand within emotional memory.

This is supported by an affect- and identity-based promotional strategy, along with an implicit message of continuity and loyalty, as well as the use of national symbols that reinforce the brand's positioning within Algerian collective identity. Ultimately, the advertisement does not merely promote a soft drink; rather, it constructs an emotional narrative around the relationship between family and personal achievement, projecting social and national values onto the brand so that it becomes part of an “everlasting story” in Algerian life.

- **Narrative semantic analysis according to Jean-Marie Floch's semiotic square of the “Hamoud Boualem” advertisement:**

Narrative of practical values:

Practical values emerge in the advertisement in an indirect manner through the integration of the product into everyday life within familiar contexts such as the home, the street, and the workplace. This is reinforced by the diversity of spatial settings and the repeated visual presence of the product, which enhances a sense of familiarity and continuity. The material tangibility of the bottle further strengthens this physical presence within the scenes.

In contrast, the persuasive functional dimension is absent, as no technical information, nutritional properties, or utilitarian benefits are provided. This results in practical value being constructed primarily through visual presence and contextual integration, rather than being grounded in direct functional justification.

Narrative of critical values:

Critical values are almost entirely absent from the advertisement, as no rational argumentation is employed through comparison, nor is product superiority demonstrated via quality claims, certifications, or standardized evidence. Furthermore, the consumer is never placed in a situation of choice or hesitation, which eliminates the dimension of decision-making. Likewise, evaluative discourse based on preference or comparison is completely missing.

However, a limited and indirect presence of critical value emerges through the social dimension associated with solidarity, where the brand is presented as a social actor that promotes cohesion. This shifts the critical function from an individual evaluation of the product to a symbolic positioning within a broader social and collective context.

Narrative of utopian values:

The advertisement is grounded in a strong utopian narrative that mobilizes national and social symbols such as childhood, education, family, and values of cooperation and solidarity, in addition to moments of collective achievement. This elevates the brand from a mere consumer product to a cultural symbol embodying a “national narrative” closely linked to identity and collective memory.

Narrative of ludic values:

This dimension is present through celebratory and intimate scenes supported by music and movement, reflecting collective joy and emotional bonds, thereby strengthening the consumer's association with the brand in contexts of pleasure and relaxation.

In light of the analysis of axiological axes according to Jean-Marie Floch’s framework, it becomes evident that the advertisement reproduces the same value structure identified in the previous advertisement, reflecting a systematic recurrence across the studied corpus. This stability can be understood as a strategic choice that shifts the discourse from a logic of evaluation and comparison toward a logic of symbolic identification and belonging.

As a result, the advertising discourse moves away from rational persuasion toward the construction of an affective relationship with the brand, where the product is presented less as an object of purchasing decision based on functional criteria and more as an element of collective identity. This ultimately limits the overall marketing balance of the message.

– **Analysis of relations within the semiotic square:**

The analysis of relations within the semiotic square reveals a weakened contrariety between practical and utopian values, due to the dominance of the symbolic dimension over the consumer function. There is also an almost complete absence of contrariety between critical and ludic values, resulting from the lack of comparison and evaluative judgment on the one hand, and the predominance of emotional appeal on the other. This orientation steers the advertisement’s meaning toward symbolic reception and weakens rational interpretation. Moreover, relations of contradiction tend to favour utopian and ludic values over non-utopian and non-ludic ones, while marginalizing both utilitarian and critical dimensions. This reinforces the emotional character of the discourse and reduces its argumentative depth. As for complementarity relations, they are primarily established between utopian and ludic values, strengthening meanings related to collective identity and belonging. In contrast, complementarity between practical and critical values and the other axiological dimensions remains weak, leading to an advertising discourse centered on symbolism and pleasure rather than function and evaluative criteria.

This complementarity is clearly reflected in Kapferer’s brand identity prism, where vision, culture, positioning, personality, and relationships intersect within a unified network. These components do not operate in a fragmented manner; rather, they follow a relational logic in which each element complements the others: the material dimension feeds into personality, culture frames relationships, and positioning translates vision into perceptible meaning for the audience (Kapferer, 2000, p. 215). Similarly, Sicard’s model highlights this integrative dynamic by linking tangible indicators (space, time, material aspects) with intangible indicators (projects, standards, situations, and relationships). This reinforces the idea that identity is not a fixed structure, but rather a dynamic system in which multiple levels of signification continuously interact and overlap (Sicard, 2008, p. 36).

3.2.3. Advertisement 3

3.2.3.1. Documentary and descriptive level

❖ **Technical profile of Advertisement 3:**

- **Advertisement title:** “Goodness Brings Us Together with Hamoud Boualem”
- **Duration:** 1 minute 22 seconds.
- **Publication date:** February 20, 2025.

- **Number of likes:** 15.
- **Number of comments:** None.
- **Number of views:** 1,241.
- **Advertisement link:** <https://youtube.com/watch?v=ImulSg3wbS4&si=9kkrR2Jb1HHJi1T>

❖ **Advertisement summary:**

The advertisement presents a sequential daily journey in the lives of individuals within Algerian society, beginning with a woman purchasing her necessities in a traditional market, followed by scenes of two young women assisting elderly people, alongside depictions of a charitable workshop and moments from school life. It then moves to a neighborhood setting where “Hamoud Boualem” products appear, and concludes with a warm family scene around the dining table. This narrative connects different stages of everyday life while highlighting the presence of the product across multiple social and situational contexts.

3.2.3.2. Analytical level

- **Narrative elements and their configurations in the advertisement:**

Characters (Actants)

The construction of characters is consistent with the pattern adopted in the previous advertisement, where they are presented as symbolic archetypes rather than autonomous individual figures. Roles (the elderly woman, the old man, children, workers) are distributed within a logic that emphasizes solidarity and collective action at the expense of individualism. This tendency reaches its peak in the final scene, where the characters merge within the brand’s spatial framework, transforming them into functional elements serving the advertising discourse rather than multidimensional narrative entities.

Conflict

The conflict in this advertisement is grounded in a social–axiological dimension rather than a dramatic one, as it does not arise from confrontation between characters but from a situation encountered by the protagonist (the elderly woman) within a fragile social context. This choice gives the narrative a humanistic tone and transforms the conflict into a semantic process of transformation, through which the character shifts from a passive recipient to an active agent in the production of solidarity.

Semiotically, the conflict is distributed according to the actantial model proposed by Algirdas Julien Greimas, where the “elderly woman” functions as an abstract obstacle, while other characters share the roles of the hero and the helper. The tension is resolved through symbolic mediators (the shopping basket, the bottle). Moreover, secondary characters, rather than constituting obstacles, quickly integrate into a logic of assistance, which makes the conflict closer to a process of harmonization than to a genuine confrontation.

The visual language (contrast between light and shadow, camera tracking of actions, and rhythmic sound design) reinforces this symbolic conflict; however, it simultaneously frames it within a celebratory perspective that leads to a rapid collective resolution. Here, the brand emerges as a covert actant that redirects the conflict toward its positive resolution, thereby transforming human action into an extension of its discourse.

Narrative plot (Narrative Schema)

The plot of the advertisement follows a circular structure that connects symbolic consumption in the market, acts of social giving, and a return to a symbolic moment of consumption within the family. The narrative construction is based on a distributive structure: an exposition (the market/need), a transformation (human intervention/collective assistance), and a resolution (gratitude and solidarity/family setting).

Although the plot is non-linear, it remains temporally unified, as scenes are visually transitioned across diverse spatial settings: the market, the street, the workshop, the school, the residential neighborhood, and the home, culminating in a celebratory ending. The advertisement repeatedly highlights symbols of “goodness” (the shopping basket, charity boxes, acts of assistance, the dining table, and beverages), which ensures visual narrative cohesion and facilitates smooth transitions between scenes.

However, the structure remains dramatically limited, as the traditional narrative knot and clear moments of transformation are absent. Tension is replaced by calm everyday scenes. This choice turns the narrative into a symbolic journey rather than an ascending plot structure, which strengthens the value-oriented messages (solidarity, gratitude, goodness) but reduces both dramatic depth and suspense within the narrative sequence.

Message

The advertisement focuses on highlighting values of collective goodness and social solidarity, where “Boualem” beverage is presented as a symbol that strengthens family and social bonds, transforming from a consumer product into a unifying element within everyday life. Warm colors, sound diversity, and local language further support this intimate dimension, enhancing the sense of authenticity and realism.

In contrast, the functional dimension of the product remains limited, as its properties and advantages are not sufficiently articulated, which weakens its direct marketing impact. The excessive emphasis on social symbolism also transforms the brand into a carrier of cultural values rather than a practical product, creating a degree of ambiguity between emotional appeal and consumer utility. In addition, this strong cultural specificity may restrict the advertisement’s potential for international scalability.

Finally, the strong reliance on local character and intimate realism, while enhancing authenticity and cultural proximity, may limit the advertisement’s potential for internationalization. It makes the expansion of targeting beyond the Algerian context more complex, due to the specificity of the cultural codes employed.

– Analysis of the advertisement according to Jean-Marie Floch’s semiotic square of values:

Narrative of practical values:

The practical dimension is manifested in the advertisement through the integration of the product into everyday life, as it repeatedly appears in familiar contexts such as the traditional shopping basket, the bottling workshop, and the family dining table. This reinforces its representation as part of ordinary consumption practices. Furthermore, visual repetition and the presence of crates and branding elements support the idea of continuity and the material diffusion of the brand.

In contrast, this dimension remains symbolically limited, as the advertisement does not provide technical characteristics, direct benefits, or usage explanations. This reduces its marketing effectiveness and makes its

presence closer to a symbolic integration into everyday life rather than a functional discourse oriented toward consumption.

Narrative of critical values

Critical values are almost entirely absent in this advertisement, which can be observed through the breakdown of rational argumentative indicators. The comparison indicator is missing, as no confrontation with competing products is presented. Likewise, the price indicator and the substantiated quality indicator are absent, since no economic data, quality guarantees, or marketing differentiation claims are provided. In addition, the rational evaluation indicator is also lacking, as the discourse is not built on logical comparison between market alternatives, which undermines the critical persuasive dimension.

Narrative of utopian values

The advertisement strongly emphasizes the utopian and symbolic dimension through the representation of intergenerational solidarity, acts of goodness, and mutual support within neighborhood communities. It also highlights the image of the cohesive family unit and the school as a space of continuity and future-building.

This utopian layer is further anchored in national identity through the use of Algerian flag colors, the depiction of traditional popular neighborhoods as a reflection of the social fabric, and the use of local dialect in the voice-over. As a result, the product is transformed into a symbol of social unity and collective solidarity rather than being perceived merely as a consumer beverage.

Narrative of ludic values

The presence of pleasure is moderately expressed in the advertisement through warm family moments, the joy of pupils in the classroom, acts of assistance in the market, as well as children playing in the neighborhood and collective scenes that evoke psychological comfort and social immersion. This dimension is further reinforced by popular music, emotional dialogue, traditional ululations, and the ambient sounds of the marketplace. However, it does not constitute the central axis of the narrative; rather, it functions as a supporting element that enhances intimacy, emotional resonance, and shared experience.

However, despite its strength in highlighting solidarity and collective goodness, the advertisement places excessive emphasis on the symbolic and emotional dimension at the expense of practical values. The functional clarification of the product's characteristics and competitive advantages is largely absent, which weakens its direct marketing effectiveness. Moreover, this emphasis transforms the brand into a carrier of cultural values rather than a consumer product, creating ambiguity between emotional experience and practical utility. Finally, the strong local character and intense intimate realism may limit the advertisement's potential for internationalization due to the specificity of its cultural codes.

– Relations within the semiotic square:

The same axiological structure is repeatedly reproduced within the semiotic square across the advertisements, with a persistent weakening of the contrariety between practical and utopian values due to the dominance of the symbolic dimension over the consumer function. A partial opposition also appears between critical and ludic values; however, it is reoriented toward a social/solidarity-based dimension, which shifts the critical function from an individual logic to a collectively responsible one. At the level of contradiction, non-

utopian values are systematically reduced in favor of the utopian celebratory dimension, while ludic values are integrated within a social framework that does not eliminate their pleasurable character. Complementarity relations are likewise reproduced according to the same pattern, with a dominant synergy between utopian and ludic values in constructing an affective and identity-based discourse, alongside a persistent weakness in linking practical and critical values. This structural repetition ultimately stabilizes the brand discourse within a symbolic-affective logic, which limits its semantic diversity and reduces its functional argumentative presence.

4. Results of the semiological analysis of “Hamoud Boualem” brand advertisements

The results of the analysis reveal convergent semantic and narrative characteristics within the studied sample. It should be emphasized that these findings are interpretative in nature and are limited to the advertisements under examination, without any possibility of generalization beyond this corpus.

The studied advertising discourse can be situated within Jean Baudrillard’s perspective on simulation and hyperreality, where it no longer refers to a direct consumer reality but instead produces a system of signs whose meaning derives solely from their internal relations with one another. In this sense, advertising does not reflect reality; rather, it reconstructs it through images and symbols that precede the product itself, making symbolic meaning more prominent than functional use-value (Baudrillard, 2012, p. 17).

4.1. Nature of narrative storytelling

The narrative storytelling in “Hamoud Boualem” advertisements is characterized by a strong reliance on the visual dimension over other narrative components. Graphic design elements are heavily employed, including images, symbols, visual compositions, and temporal inscriptions, with video sequences used as the primary medium for conveying the advertising narrative. A notable feature is the complete absence of dialogue, which is replaced by a female voice-over functioning as an external narrator. This choice reduces the immediacy and interactive dimension of the narrative, limiting its sense of realism and liveliness. The inclusion of dialogue and interpersonal exchanges between characters would have enhanced narrative depth and increased the plausibility of the story world. In this regard, Kredensor emphasizes the importance of intermedial interaction within advertising narratives, particularly the interplay between words and images as a key mechanism in constructing meaning and narrative coherence (Nguyen T. P., 2021, p. 9).

4.2. Narrative elements in the studied sample advertisements of the “Hamoud Boualem” brand: The narrative elements are manifested through the following axes:

Characters (Actants)

In the three advertisements, characters appear as heterogeneous groups spanning different ages and social roles. They are employed as symbolic archetypes rather than autonomous dramatic entities. The contrast between close-up and long shots enhances the emotional and collective dimension; however, it simultaneously reduces character depth and autonomy in favor of serving the advertising discourse. The narrative structure oscillates between a semantic depersonalization, whereby meaning is distributed across the collective, and a partial personalization centered on a key actant who guides the narrative trajectory. Within this configuration, the brand emerges as an indirect visual actant performing the function of the “silent salesman” (Helbrun) or the “semiotic flash” (Semprini), thereby rendering characters instruments for activating brand values rather than multilayered narrative agents open to multiple interpretations (Seghir, 2013, p. 10).

Conflict

In the three advertisements, conflict takes on a predominantly symbolic and social form rather than a dramatic one, grounded in axiological oppositions such as individual/collective, tradition/modernity, and need/giving. It relies on visual mechanisms (lighting, camera angles, and emphasis on actions) to reinforce collective belonging and the continuity of action across generations, while highlighting the transition from passive states to active engagement. Despite its multiplicity and semantic richness, the conflict remains limited, as it lacks a genuine opposing force. It is reduced instead to moral contrast or symbolic harmony, in which tension is dissolved. Consequently, the advertisement becomes more oriented toward structuring brand values and identity than toward constructing a suspense-driven dramatic plot. Moreover, the “Boualem” brand does not fully exploit its own historical narrative, despite the significant stages of difficulty and achievement it has experienced during both the colonial and post-independence periods, as documented on its official website (<https://hamoud-boualem.com/en/>, 2026). The brand has undergone a historically and culturally charged trajectory marked by multiple latent conflicts that remain unexploited in its advertising discourse.

Founded in 1878 under colonial rule, and later undergoing a profound transformation after independence in 1962, the brand embodies a deep identity-based tension concerning how to preserve continuity without being associated with colonial-era symbolism, while simultaneously repositioning itself as a national emblem rather than a colonial-era product. It has also faced competitive pressure from global brands such as Coca-Cola and Pepsi, which introduced a consumer model based on globalization and marketing dominance, thereby generating a tension between the local and the global, the traditional and the modern, and authenticity versus symbolic hegemony. This tension is further reinforced by strategic questions concerning the brand’s ability to modernize without losing its traditional identity, as well as the challenge of internationalization, where expansion into foreign markets must contend with a dense local cultural encoding that may limit interpretability outside the Algerian context. However, the advertising discourse deliberately avoids mobilizing these conflicts, preferring instead to present a harmonious image based on a “stable memory” and “soft modernity,” rather than highlighting a dynamic historical and conflictual trajectory that could have strengthened the narrative and persuasive dimensions of the message and expanded its discursive scope.

Narrative Plot (Narrative Schema)

The plot in the three advertisements varies between a traditional linear structure, flashback sequences, and a circular configuration. It draws on visual and auditory devices to enhance temporal and symbolic transitions between past and present. These mechanisms provide the narrative with visual clarity and aesthetic appeal, while foregrounding social values such as solidarity and gratitude, and linking individual experience to collective memory.

However, the dominance of these transitions at the expense of dramatic causality and escalation renders the transformations less coherent. Narrative tension is replaced by everyday celebratory elements, which shifts the plot into an selective temporal construction focused on reinforcing brand image and continuity, rather than generating an ascending, suspenseful narrative with deeper dramatic complexity.

Messages

“Hamoud Boualem” advertisements are characterized by a strong symbolic dimension and a clearly articulated national identity. Key moments from Algerian history are mobilized through settings, colors, and props to construct the brand as part of collective memory. The notions of continuity and belonging are reinforced through the linguistic slogan: “Yesterday like today, our story continues” where the past is instrumentalized to legitimize the present and project continuity into the future.

Moreover, camera angles, lighting, and open spatial compositions visually translate this temporal extension, while simultaneously emphasizing messages of collective action, solidarity, and social cohesion as mechanisms for meaning production and identity consolidation.

In this regard, and in line with Yves Craleyt’s anthropological approach to advertising, the brand fulfills functions similar to those of a mask, insofar as it “creates symbols, establishes rituals, and exercises symbolic power over individuals” contributing thereby to the reconstruction of collective representations within contemporary social spaces (van Cuyck, 1999, p. 3).

4.3. The use of narrative storytelling in presenting brand values through “Hamoud Boualem” advertisements (study sample)

The semiotic square model developed by Jean-Marie Floch was applied to the selected advertisement corpus in order to examine the balance of the brand’s axiological structure. The analysis led to the following findings:

– Limited narrative use in highlighting practical and critical values:

The narrative deployment in the advertisements demonstrates a weakness in the articulation of both practical and critical values of the product. It does not provide sufficient space for the representation of tangible attributes such as quality, guarantees, or competitive pricing, despite the fact that the brand offers high-quality products aligned with international standards, reasonably priced, and supported by a qualified workforce, an efficient distribution network, and long-standing expertise in the field (Mohamadi W. , 2023, p. 567).

This absence weakens the axiological presence of the brand and may negatively influence purchase decisions, especially since Batra et al. (2012) note that “people tend to be attracted to things that provide necessary benefits and demonstrate high quality”. Nevertheless, the brand attempts to compensate for this gap by shifting toward a narrative that emphasizes societal values such as solidarity and social assurance, in an effort to construct an alternative form of critical value (Mohamed, El Adawy, & and Donia, 2024, p. 60). However, while this strategy partially replaces traditional critical indicators, it does so by transforming them into socio-symbolic benefits (such as social cohesion and collective support), rather than maintaining a rational, product-centered evaluative discourse.

– Extensive narrative use in highlighting utopian and ludic values:

The brand is portrayed as a cultural symbol that embodies the aspirations of the national community and expresses its collective identity, thereby establishing a utopian dimension grounded in belonging and shared ambition. Ludic values are also strongly present through a combination of exuberant collective enjoyment and quieter moments of gratitude, family-oriented atmospheres, and feelings of satisfaction linked to solidarity and

social support. This configuration reflects the brand's socially responsible positioning, where pleasure and emotional resonance are integrated within a broader ethical and communal framework.

– **Relations between axiological dimensions:**

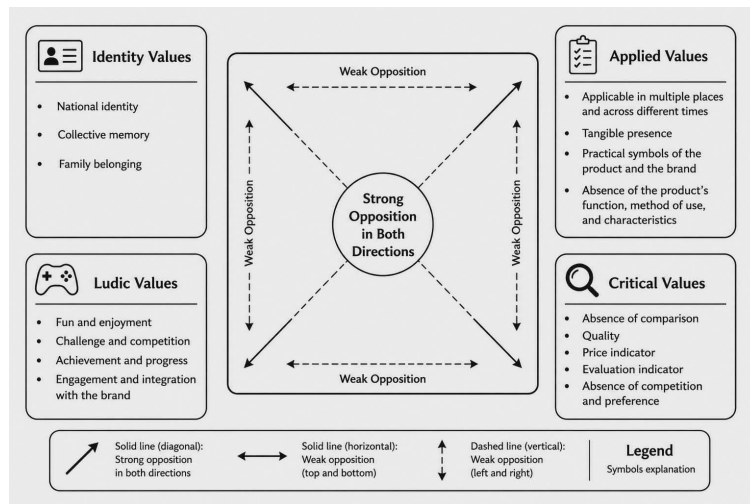
The structure of the advertising discourse reveals an imbalance in the relations between value dimensions. The weak contrariety between practical and utopian values, as well as between critical and ludic values, has led to a reduction in the semantic richness of the brand and a weakening of its axiological diversity. In contrast, the establishment of contradiction relations between utopian values and their opposites, as well as between ludic values and their negations, reinforces the prominence of symbolic dimensions (utopian and ludic), while further marginalizing practical and critical values.

Moreover, the complementarity between utopian and ludic values enables the brand “Hamoud Boualem” to load its promises with strong symbolic meanings that address higher-order needs, particularly self-actualization needs in Maslow's hierarchy. Conversely, the weak complementarity between practical and critical values diminishes the presence of basic needs such as safety and physiological concerns, thereby limiting the effectiveness of the marketing discourse in addressing the consumer as a rational decision-maker seeking functional utility. In this regard, Heilbrunn warns against reducing brands to simplistic binaries such as symbolic versus utilitarian, or utopian versus real, and instead advocates for a more integrated approach that combines emotional, social, and critical values within a flexible contractual framework. Such an approach would reconstruct the relationship between brand and consumer while avoiding the illusion of an empty symbolic image (Heilbrunn, 2010, p. 78).

The results of the analysis reveal a recurring semantic pattern across the examined advertisements, characterized by a strong emphasis on a specific set of values, particularly utopian and ludic values, in contrast with a clear marginalization of practical and critical values. This configuration has been consistently reproduced across the three analyzed advertisements, indicating the presence of a stable communicative strategy adopted by the brand in constructing its advertising discourse.

This repetition reflects a deliberate orientation toward strengthening emotional and symbolic engagement with the audience, at the expense of functional and interpretive dimensions associated with the product itself. Accordingly, this pattern can be considered a synthetic summary of the findings, as it highlights the shared features across the advertisements and reveals an axiological imbalance within the advertising discourse.

“An actual schematic diagram of the Marie Flouch Square summarizing the core values in the studied advertisements”

Conclusion

The findings of this study confirm that storytelling in the advertisements of the Algerian soft drink brand “Hamoud Boualem” constitutes an effective mechanism for constructing a rich advertising discourse from a narrative perspective. The analysis reveals a dense presence of narrative elements through the diversity of plot structures, character configurations, and the richness of symbols and meanings. On a theoretical level, the study contributes to clarifying how storytelling can strengthen the relationship between brand and consumer, not only in terms of traditional product promotion, but also as a means of embodying social, cultural, and national values, and of highlighting the brand’s communicative identity within Algerian society. Furthermore, it provides a framework for understanding value distribution in advertising discourse, where a clear dominance of utopian and ludic values over practical and critical ones was observed, thereby demonstrating the impact of storytelling on the semantic structure of advertisements and their axiological balance.

On a practical level, the study recommends that advertisers shift from using characters as symbolic supports of the brand toward developing them as autonomous narrative agents capable of generating interaction and semantic plurality. This can be achieved by grounding them in real consumer experiences and situations, while also enhancing their emotional and interactive depth to strengthen cultural and affective engagement with the brand. It is also advised to reinforce narrative plotting and dramatic coherence through the integrated use of temporal transitions (flashbacks, circular, and linear structures), combined with clearer narrative escalation and tension-building. Conflict and character dynamics should be embedded within a cohesive plot that reflects the brand’s values. Moreover, a multi-dimensional narrative approach is recommended, balancing the practical dimension (highlighting product benefits and functionality) and the critical dimension (addressing quality and market competitiveness), while maintaining the utopian and ludic dimensions that reinforce emotional and cultural attachment. In addition, incorporating dramatic obstacles derived from the brand’s actual historical trajectory could further strengthen the plot and enhance audience engagement, thereby increasing the credibility of the advertising message and transforming the product into an active narrative element rather than a mere symbolic signifier.

Regarding limitations and future directions, the current analysis is restricted to the official advertising discourse without an in-depth examination of audience-generated narratives. Therefore, the study recommends expanding future research to include consumer storytelling on social media and digital communities, and to

analyze how these narratives influence brand image and consumer loyalty. It also suggests comparative studies between official brand storytelling and audience narratives within the framework of interactive narrative semiotics, as well as investigations into the relationship between advertising discourse and actual consumer behavior, such as purchasing decisions, preference formation, and social engagement with brand campaigns. Accordingly, further research is encouraged, as it may contribute to the development of a more interactive and context-sensitive advertising discourse, better aligned with social and cultural dynamics, and enable the brand to leverage audience-generated narratives and feedback in strengthening its communicative and marketing identity.

Author Contributions

Research Design (CRediT 1): Author 1 (60%) – Author 2 (40%)

Data Collection (CRediT 2): Author 1 (60%) – Author 2 (40%)

Research, Data Analysis and Verification (CRediT 3-4-6-11): Author 1 (60%) – Author 2 (40%)

Writing of the Article (CRediT 12-13): Author 1 (60%) – Author 2 (40%)

Development and Revision of the Text (CRediT 14): Author 1 (60%) – Author 2 (40%)

References

- Barthes, R. (1964). Rhétorique de l'image. *Communications*, 4, 40-51.
- Barthes, R. (1966). Introduction à l'analyse structurale des récits. *Communications*, 8(1), 1–27.
- Barthes, R., & Duisit, L. (1975). An introduction to the structural analysis of narrative. *New Literary History*, 6(2), 237–272.
- Baudrillard, J. (2012). *Simulacra and Simulation*. translated by Ali Najib Ibrahim, Beirut: Arab Organization for Translation.
- Boushahit, M. (2016). film analysis methodology from theory to practice- how to read a cinematic film according to the film reading farmework. *uiniversity of algiers3*.
- Deliou, F. (2020). semiological analysis of the cinematic filmMshot-based analysis as a model. *AL-Mi'yar journal*, 24(51).
- Floch, J-M. (1988). The contribution of structural semiotics to the design of a hypermarket. *International Journal of Research in Marketing*, 4(3), 233–252.
- Greimas, A. J. (1967). La structure des actants du récit. *Word*, 23(1–3), 221–238.
- Heilbrunn, B. (2010). Les marques, entre valeur d'image et valeur d'usage. *L'Expansion Management Review* 2. <https://hamoud-boualem.com/en/>, (2025, 07 25).
- <https://hamoud-boualem.com/en/>, (2026, 03 25).
- Jalaboi, E. (2025). Semiotics of advertising: Symbolic strategies in contemporary media discourse. *Technium Social Sciences Journal*, 76, 62–67.
- Joshi, S. D. (2022). Evaluating the impact of storytelling ads on consumer purchase intention. *Journal of Service Science and Management*, 15, 10–22.
- Kılıç, F., & Okan, E. Y. (2020). Storytelling and narrative tools in award-winning advertisements in Turkey: An interdisciplinary approach. *Journal of Marketing Communications*.
- Maynadier, B. F.-Z. (2013). Brand Storytelling : entre doute et croyance. Une étude des récits de la marque Moleskin.. 70, 119-128.
- McLaughlin, C., Pinto, M.-P., & Tsala Effa, D. (2015). Récits de marque en contexte collaboratif. *Communication*, 33(1).
- Mohamadi, W. (2023). Diagnostic du système d'information dans les PME algériennes – Cas Société Hammoud Boualem. *Revue Académique des Études Sociales et Humaines*, 15(2).
- Mohamed, E. G., El Adawy, N. Y., & Donia, S. H. (2024). The role of storytelling in advertising design to enhance the brand. *Journal of Art, Design and Music*, 3(1).
- Nguyen, T. P. (2021). Storytelling and visual art in advertising: An approach towards creative and impactful advertising content (Bachelor's thesis). University of Applied Sciences.

- Petitimberty, J.-P. (2022). Lecture critique et (re)valorisation sémiotique de la valeur « critique » chez J.-M. Floch. *Acta Semiotica*, 2(3).
- Petitimberty, J.-P. (2023). La sémiotique de la marque. *Galáxia* (São Paulo), 48, 1–12.
- Petitimberty, J.-P. (2024). Brand identity in the digital age: Complexity and contradiction. *Acta Semiotica*, IV(7).
- Petty, R. E. (1986). The elaboration likelihood model of persuasion. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*. New York: Academic Press, 123–205.
- Rossolatos, G. (2012). Applications, implications and limitations of the semiotic square for analyzing advertising discourse and discerning alternative brand futures,6,1-47.
- Seghir, A. (2013). La marque comme référent ultime de la publicité. *Communication*, 32(1).
- Sicard, M.-C. (2008). *Identité de marque*. Editions Eyrolles.
- Stambouli, K. (2019). Analyse sémiotique d'un corpus publicitaire: Identification des valeurs de la marque. *Aleph*,11, 203–215.
- Teraiya, V. N. (2023). The impact of storytelling advertising on consumer advertising experiences and brand equity. *GLIMS Journal of Management Review and Transformation*.
- van Cuyck, A. Y. (1999). Le masque et la marque. *Communication*, 21(2).

“My Name Is Khan” Filminde İslamofobi ve Damgalanma: Din Sosyolojisi Bağlamında Bir Analiz

Islamophobia and Stigmatization in the Film “My Name Is Khan”: An Analysis in the Context of the Sociology of Religion

Muradiye Varol^{1*}

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, Din Sosyolojisi, Türkiye.
Dr., Independent Researcher, Sociology of Religion, Türkiye.
<https://orcid.org/0000-0003-4667-0483>, asistavil@hotmail.com

* Sorumlu yazar | Corresponding author

Araştırma Makalesi Süreci

Geliş Tarihi: 24.02.2026
Kabul Tarihi: 17.06.2026
Yayın Tarihi: 30.06.2026

Benzerlik

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Değerlendirme

Ön İnceleme: İÇ hakem (editörler).
İçerik İnceleme: İki dış hakem/Çift taraflı körleme.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Muradiye Varol

Yapay Zekâ Kullanımı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir. Muradiye Varol

Etik Bildirim

turkisharr@gmail.com

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Yayıncı

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Türkiye

Atıf

Varol, M. (2026). “My name is Khan” filminde islamofobi ve damgalanma: din sosyolojisi bağlamında bir analiz. *Turkish Academic Research Review*, 11(2), 351-373.
<https://doi.org/10.30622/tarr.1896790>

Öz

Bu çalışma, 11 Eylül sonrası küresel bağlamda Müslüman kimliğin İslamofobi ve damgalanma süreçleri içinde nasıl temsil edildiğini My Name Is Khan filmi üzerinden din sosyolojisi perspektifiyle incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada nitel araştırma deseni benimsenmiş; araştırmanın inceleme materyalini Karan Johar yönetmenliğinde 2010 yılında gösterime giren My Name Is Khan filmi oluşturmuştur. Film, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiş ve film transkripti içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiştir. Analiz sürecinde karakter söylemleri, kimlik beyanları, kurumsal karşılaşmalar, gündelik etkileşimler ve tekrar eden sembolik ifadeler kodlanmış; elde edilen veriler kategori ve temalar altında yorumlanmıştır. Bulgular, “Damgalı Kimliğin Beyanı: İsim ve Aidiyet”, “Ötekileştirme Pratikleri: Yabancı Etiket” ve “Ahlakî Savunma ve Masumiyet” olmak üzere üç temel tema altında toplanmıştır. Araştırma sonucunda filmde Müslüman kimliğin yalnızca bireysel bir inanç alanı olarak değil, 11 Eylül sonrası güvenlikçi söylemler, toplumsal önyargılar ve kurumsal karşılaşmalar aracılığıyla “şüpheli öteki” konumuna itilen bir kimlik olarak temsil edildiği belirlenmiştir. Rizwan Khan’ın “My name is Khan, and I am not a terrorist” ifadesi etrafında kurulan anlatı, damgalanmış kimliğin kamusal alanda tanınma, meşruiyet kazanma ve masumiyetini ispatlama çabasını görünür kılmaktadır. Çalışma, İslamofobi’nin yalnızca açık nefret söylemleriyle değil, gündelik yaşam pratikleri, mikro dışlama biçimleri ve kurumsal düzenlemeler yoluyla da yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle araştırma, popüler sinema anlatılarında Müslüman kimliğin temsili, damgalanma ve kimlik yönetimi süreçlerini din sosyolojisi bağlamında tartışmaya açarak literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: din sosyolojisi, İslamofobi, damgalanma, ötekileştirme, Müslüman kimliği

Öne Çıkanlar

- Bu çalışma, 11 Eylül sonrası küresel bağlamda Müslüman kimliğin İslamofobi ve damgalanma süreçleri içerisinde “şüpheli öteki” olarak yeniden inşa edildiğini savunmaktadır.
- İslamofobi’nin yalnızca açık nefret söylemleriyle değil; bürokratik işlemler, kurumsal karşılaşmalar ve gündelik etkileşimler içinde “olağan” hâle gelen mikro dışlama biçimleriyle sürdürüldüğü tespit edilmiştir.
- Film anlatısında Müslüman kimliğin, bireysel bir inanç alanı olmaktan çıkarılarak toplumsal algı ve güvenlikçi söylemler aracılığıyla sürekli “kendini ispat” etme yükü altına sokulduğu belirlenmiştir.
- Karakterin ısrarlı “My name is Khan” beyanı, damgalanmış bir kimliğin kamusal alanda meşruiyet kazanma, tanınma ve “yırtık kimliği onarma” stratejisi olarak çözümlenmiştir.
- Müslüman öznenin, negatif stereotipleri kırmak amacıyla kimliğini evrensel ahlakî değerler, sevgi ve masumiyet dili üzerinden yeniden inşa ederek toplumsal kabul talep ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Research Article**History**

Received: 24.02.2026

Accepted: 17.06.2026

Date Published: 30.06.2026

Plagiarism Checks

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Peer-Review

Single anonymized-One internal (Editorial Board).
Double anonymized-Two external.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Ethical Statement

This study does not require ethical committee approval, and the data used were obtained from literature reviews/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to during the preparation of this study and that all studies used are cited in the references. Muradiye Varol

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles. Muradiye Varol

Complaints

turkisharr@gmail.com

Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Published

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Türkiye

Cite as

Varol, M. (2026). Islamophobia and stigmatization in the film "my name is khan": an analysis in the context of the sociology of religion. *Turkish Academic Research Review*, 11(2), 351-373. <https://doi.org/10.30622/tarr.1896790>

Abstract

This study aims to examine, from the perspective of the sociology of religion, how Muslim identity is represented within the processes of Islamophobia and stigmatization in the post-9/11 global context through the film *My Name Is Khan*. A qualitative research design was adopted, and the research material consisted of *My Name Is Khan*, directed by Karan Johar and released in 2010. The film was selected through purposive sampling, and its transcript was analyzed using content analysis. During the analysis process, character discourses, identity declarations, institutional encounters, everyday interactions, and recurring symbolic expressions were coded; the data obtained were then interpreted under categories and themes. The findings were grouped under three main themes: "Declaration of Stigmatized Identity: Name and Belonging," "Practices of Othering: The Foreign Label," and "Moral Defense and Innocence." The results indicate that Muslim identity in the film is represented not merely as an individual sphere of belief but as an identity pushed into the position of a "suspicious other" through post-9/11 securitization discourses, social prejudices, and institutional encounters. The narrative built around Rizwan Khan's statement, "My name is Khan, and I am not a terrorist," reveals the stigmatized subject's struggle for recognition, legitimacy, and the need to prove innocence in the public sphere. The study demonstrates that Islamophobia is reproduced not only through explicit hate speech but also through everyday practices, forms of micro-exclusion, and institutional arrangements. In this respect, the study aims to contribute to the literature by discussing the representation of Muslim identity, stigmatization, and identity management processes in popular cinema narratives within the framework of the sociology of religion.

Keywords: sociology of religion, islamophobia, stigmatization, othering, Muslim identity.

Highlights

- This study argues that in the post-9/11 global context, Muslim identity has been reconstructed as a "suspicious other" within the processes of Islamophobia and stigmatization.
- It has been identified that Islamophobia is sustained not only through overt hate speech but also through forms of micro-exclusion that have become "normalized" within bureaucratic procedures, institutional encounters, and everyday interactions.
- It has been determined in the film narrative that Muslim identity is removed from the realm of individual faith and placed under a constant burden of "self-proof" through social perceptions and securitization discourses.
- The character's persistent declaration of "My name is Khan" has been analyzed as a strategy for a stigmatized identity to gain legitimacy, recognition, and to "repair the spoiled identity" in the public sphere.
- It is concluded that the Muslim subject demands social acceptance by reconstructing their identity through universal moral values, love, and a language of innocence in order to dismantle negative stereotypes.

Giriş

Din sosyolojisi, modern toplumlarda dinin sadece inanç ve ibadet düzeyinde değil aynı zamanda kimlik, aidiyet, toplumsal sınırlar ve kamusal alan deneyimleri içerisinde nasıl kurulduğunu inceleyen bir disiplin olarak son yıllarda İslamofobi tartışmalarının merkezinde yer almaktadır. Özellikle 11 Eylül sonrası dönemde Batı merkezli toplumsal ve siyasal söylemlerde Müslüman kimliğinin “risk”, “tehdit” ve “güvenlik” kavramlarıyla birlikte anılması, Müslümanların kamusal alanda “şüpheli özne” olarak konumlandırılmasına yol açan yapısal bir sürecin oluşmasına neden olmuştur. Bu süreç, yalnızca politik gündemlerde ve medya söylemlerinde değil aynı zamanda gündelik yaşam pratiklerinde de etkisini sürdüren bir dışlama mekanizması üretmektedir. Bu bağlamda İslamofobi, bireysel düzeyde “önyargı” ya da “düşmanlık” şeklinde açıklanamayacak kadar çok katmanlı bir toplumsal olgu olarak ele alınmak zorundadır. Nitekim literatürde İslamofobi’nin giderek artan biçimde “ırksallaştırılmış” bir kimlik kategorisi ürettiği ve Müslümanların bu kategori üzerinden toplumsal dışlamaya maruz bırakıldığı vurgulanmaktadır (Garner & Selod, 2015, s. 11)

İslamofobi’nin “ırksallaştırma” bağlamında değerlendirilmesi, din sosyolojisi açısından önemli bir kırılma noktasıdır. Çünkü bu yaklaşım, Müslüman kimliğinin yalnızca teolojik bir mensubiyet veya dini pratiklerden ibaret olmadığını; aynı zamanda toplumsal düzlemde “bedensel işaretler, isimler, kültürel semboller ve aidiyet kodları” üzerinden tanımlanan bir kimlik haline geldiğini ileri sürmektedir. Bu açıdan Müslümanlık, bazı bağlamlarda dini bir aidiyet olmaktan çıkarak, “ırk gibi işleyen” bir sosyal kategoriye dönüşebilmekte ve bireyler kamusal alanda bu kategori üzerinden değerlendirilerek ötekileştirilebilmektedir (Garner & Selod, 2015, s. 12). Böylece İslamofobi, bireylerin kimlik deneyimini şekillendiren, toplumsal mesafeyi artıran ve bir “biz-onlar” ayrımını derinleştiren bir mekanizma haline gelir.

Bu mekanizma, sadece toplumsal ilişkiler düzeyinde değil aynı zamanda kamusal alanın işleyişinde de belirginleşmektedir. Müslüman bireyler, kamusal alanda gündelik etkileşimlerde yalnızca “farklı” görülmemekte; aynı zamanda “aidiyeti sorgulanan, sürekli açıklama yapması beklenen ve çoğu zaman potansiyel şüpheli olarak okunan” bir konuma itilmekte, bu durum da kimliğinin kamusal düzlemde sürekli yeniden müzakere edilmesine yol açmaktadır. Özellikle Avrupa bağlamında yapılan çalışmalarda, Müslümanların gündelik karşılaşmalarında “beden dili, bakışlar, ima yoluyla dışlama, mikro saldırganlıklar” gibi etkileşimler aracılığıyla ötekileştirildiği, bu süreçlerin belirli bir süreklilik taşıdığı gösterilmektedir (Shaker & Ahmadi, 2022, s. 4568). Bu tür gündelik pratikler, İslamofobi’nin yalnızca açık nefret söylemleriyle değil; daha çok sıradanlaştırılmış ve gündelik hayatın içine sızmış biçimde üretildiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Batı toplumlarında İslamofobinin sıradanlaşması ve ırkçı bir tutuma dönüşmesinde kitle iletişim araçlarının sistematik yaygın politikaları kritik bir rol oynamaktadır. Medya, yalnızca olanı yansıtmakla kalmayıp, toplumun “öteki” algısını yeni yaklaşımlar ve çerçeveleme pratikleriyle yeniden inşa eden aktif bir güçtür (Işık, 2014, s. 25). Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında Batı medyası, istikrarlı bir biçimde Müslümanları şiddet ve terörle özdeşleştiren bir yaygın politikası izlemiş ve bu durum toplumsal hafızada İslamofobinin derinleşmesine zemin hazırlamıştır (Gölcü & Çuhadar, 2017, s. 83). Bu noktada “gündelik İslamofobi” yaklaşımı, İslamofobi’yi analiz etmek açısından kritik bir çerçeve sunmaktadır. Çünkü gündelik hayatta işleyen ötekileştirme pratikleri, çoğu zaman büyük ölçekli politik söylemler kadar görünür değildir; fakat bireylerin kamusal alandaki deneyimlerini ve aidiyet hislerini doğrudan etkileyen bir güç üretir. Müslüman kimliğinin “normal” kabul edilmemesi, bireylerin kendilerini sürekli tanımlamaya, açıklamaya ve meşrulaştırmaya zorlandığı bir toplumsal

iklim yaratır. Shaker'in çalışması, Müslüman kimliğin bedensel karşılaşmalar üzerinden "öteki" olarak yeniden üretildiğini ve bu sürecin yalnızca söylem düzeyinde değil aynı zamanda duyuşal ve bedensel deneyim düzeyinde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda İslamofobi, bireyin kamusal alandaki varoluşunu şekillendiren "gündelik bir düzen" halini alabilmektedir (Shaker, & Ahmadi, 2022).

İslamofobi'nin gündelik düzeyde nasıl üretildiğine dair bir diğer önemli literatür, Müslümanların kamusal mekânları deneyimleme biçimlerini analiz eden çalışmalarda görünür hale gelmektedir. Özellikle genç Müslümanların şehir mekânlarında "ırksallaştırılmış alanlar" içinde hareket ederken hem açık hem örtük dışlayıcı pratiklerle karşılaştıkları, bu nedenle kamusal mekânlarda kendilerini konumlandırma stratejileri geliştirdikleri gösterilmiştir (Hassani, 2022, s. 68). Bu bulguları, Müslüman bireylerin kamusal alanlarda sadece "fiziksel olarak" değil aynı zamanda sosyal sınıf, kimlik ve aidiyet düzeylerinde de sürekli bir müzakere yürüttüğünü ortaya koymaktadır. Bu tür müzakereler, özellikle "yabancı", "ait olmayan", "bizden değil" gibi etiketlerin ürettiği sembolik sınırlar üzerinden kurulur.

Ötekileştirme pratiklerinin merkezinde yer alan bu tür sembolik sınırlar, özellikle "yabancı" etiketinin işleyişi üzerinden anlaşılabilir hale gelmektedir. "Yabancı" kavramı, yalnızca coğrafi bir dışarıklığı anlatmaktan öte, bireyin toplum içerisinde "meşru bir aidiyet" kurmasının önündeki engelleri ifade eden bir kategoriye dönüşür. Bu durum, Müslüman bireyin bulunduğu toplumda hukuken vatandaş olsa dahi, sembolik düzlemde "yerli" kabul edilmemesiyle sonuçlanabilir. Dolayısıyla "yabancı" etiketi, kimliğin kamusal alanda nasıl okunacağına dair bir çerçeve çizerek, Müslüman bireyin toplumsal konumunu sürekli tartışmalı hale getirir. Bu tür süreçler, Müslümanların kamusal alandaki deneyiminde "aidiyetin askıya alınması" gibi bir sonuç üretebilir (Hassani, 2022, s. 69).

Öte yandan İslamofobi yalnızca "gündelik etkileşim" düzeyinde değil aynı zamanda kurumsal düzeyde de görünür hale gelebilmektedir. Özellikle Müslümanlara yönelik gözetim pratiklerinin arttığına dair literatür, güvenlik söylemlerinin kimlik deneyimini doğrudan etkileyen bir baskı mekanizması yarattığını ortaya koymaktadır. Gözetim ve güvenlik pratikleri, Müslüman kimliği "objektif" gerekçelerle izlenmesi gereken bir risk kategorisine yerleştirirken, aynı zamanda bu kimliğin "şüpheyle okunmasını" normalleştirebilmektedir (Aksürmeli, 2017, s. 184). Bu tür kurumsal düzeyde işleyen güvenlikçi yaklaşım, Müslüman bireyin kamusal alanda sıradan bir yurttaş gibi değil sürekli denetime açık bir özne gibi konumlandırılmasına neden olabilir (Aksürmeli, 2017, s. 185). Böylelikle ötekileştirme yalnızca kişiler arası ilişkilerde değil; kurumsal düzenin işleyişinde de kendisini gösterebilen daha geniş bir yapısal olguya dönüşür.

My Name Is Khan filmi, İslamofobi'nin kamusal işleyişini ve Müslüman kimliğin ötekileştirilmesini anlatı düzeyinde görünür kılan önemli bir popüler kültür örneğidir. Film; şüphe, dışlama ve masumiyet beyanı gibi pratikleri merkeze alarak İslamofobi'nin, kimliğin toplumsal yönetimini belirleyen bir mekanizma olduğuna işaret eder. Sinema, toplumsal gerçekliği yansıtan bir aynadan ziyade güç ilişkilerini ve kimlikleri yeniden üreten bir kültürel üretim alanı olduğu için, bu tür analizler din sosyolojisi açısından aidiyet mücadelelerinin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Literatürde Müslüman bireylerin İslamofobi'ye maruz kalmasının yalnızca toplumsal dışlama ile sınırlı olmadığı, aynı zamanda psikolojik iyilik hâli üzerinde de belirgin etkiler ürettiği vurgulanmaktadır. Özellikle İslamofobi'nin bireylerin ruh sağlığı üzerindeki etkisini ele alan çalışmalarda, ayrımcılığın stres, kaygı, toplumsal geri çekilme ve sürekli tetikte olma gibi sonuçlara yol açtığı ortaya konmaktadır (Ahmed vd., 2021, s. 13). Bu

kapsamda elde edilen nitel bulgular, İslamofobi'nin kişiler arası şiddet, gündelik dışlama ve kurumsal ayrımcılık gibi farklı düzeylerde deneyimlenebildiğini ortaya koymaktadır. Bu tür bulgular, Müslüman kimliğin yalnızca kültürel temsillerle değil, toplumsal ilişkilerin doğrudan içinde şekillenen bir baskı düzeniyle karşı karşıya kaldığını göstermesi bakımından önem taşır (Ahmed vd., 2021, ss. 14-15).

Benzer biçimde, İslamofobi ile ruh sağlığı arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalarda, Müslüman bireylerin gündelik yaşamda karşılaştıkları İslamofobik pratiklerin zamanla sıradanlaşmış bir deneyime dönüştüğü ve bu durumun zihinsel iyilik hâli üzerinde olumsuz etkiler yaratabildiği belirtilmektedir (Amin, 2021, s. 3). Bu tür çalışmalar, İslamofobi'nin yalnızca açık nefret söylemleriyle sınırlı olmadığını; aynı zamanda küçük ve gündelik etkileşimler içinde “sıradan” hale gelerek bireylerde yıpratıcı bir etki ürettiğini göstermektedir (Amin, 2021, s. 4). Bu nedenle İslamofobi'nin sosyolojik analizi, yalnızca makro düzeydeki politik söylemleri değil; bireylerin günlük hayattaki mikro deneyimlerini de dikkate almalıdır.

İslamofobi bağlamında kimlik inşası; temsil ve medya imgeleriyle şekillenmekte, Müslümanların belirli stereotiplerle sunulması ötekileştirmeyi normalleştirmektedir. Özellikle Batı merkezli medyadaki “güvenlik tehdidi” kurgusu, toplumsal şüpheyi süreklileştirerek bireyin kamusal alandaki “aidiyet sorgulaması” ve “masumiyet beyanı” pratiklerine zemin hazırlamaktadır. Bu çalışmanın literatüre temel katkısı, İslamofobi'yi yalnızca bir tutum değil bireyi kimliğini yönetmeye zorlayan toplumsal bir mekanizma olarak ele almasıdır. Popüler sinema üzerinden kimlik beyanı ve aidiyet sınavlarını inceleyen bu araştırma, din sosyolojisindeki kimlik tartışmalarını kültürel temsil alanında yeniden düşünmeye olanak sağlamaktadır.

Bu çalışmanın konusu, *My Name Is Khan* filminde 11 Eylül sonrası Müslüman kimliğin İslamofobik söylemler ve damgalanma pratikleri içinde nasıl temsil edildiğidir. Çalışma, filmi yalnızca bireysel bir yaşam öyküsü ya da dramatik anlatı olarak değil; Müslüman kimliğin şüphe, güvenlik, aidiyet, dışlanma ve masumiyet söylemleriyle ilişkilendirildiği sosyolojik bir temsil alanı olarak ele almaktadır. Bu kapsamda filmdeki karakter söylemleri, kimlik beyanları, kurumsal karşılaşmalar, gündelik etkileşimler ve tekrar eden sembolik ifadeler incelenmiştir. Araştırmanın kapsamı, filmde Müslüman kimliğin görünür hâle getiriliş biçimleri, “yabancı/foreign” etiketi üzerinden kurulan ötekileştirme pratikleri ve başkarakter Rizwan Khan'ın bu damgalanmaya karşı geliştirdiği ahlakî savunma ve masumiyet söylemiyle sınırlandırılmıştır.

Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, *My Name Is Khan* filminde Müslüman kimliğin İslamofobi bağlamında hangi söylemsel ve sembolik unsurlar aracılığıyla kurulduğunu, hangi gündelik ve kurumsal pratiklerle ötekileştirildiğini ve karakterin bu ötekileştirmeye karşı nasıl bir kimlik yönetimi stratejisi geliştirdiğini din sosyolojisi perspektifiyle analiz etmektir. Film transkriptinin içerik analiziyle çözümlenmesi sonucunda elde edilen bulgular “Damgalı Kimliğin Beyanı: İsim ve Aidiyet”, “Ötekileştirme Pratikleri: Yabancı Etiket” ve “Ahlakî Savunma ve Masumiyet” olmak üzere üç temel tema altında sınıflandırılmıştır. Bu yönüyle araştırma, popüler sinema anlatılarında Müslüman kimliğin temsili, damgalanma süreçleri ve kimlik mücadelesi arasındaki ilişkiyi görünür kılarak din sosyolojisi literatürüne katkı sunmayı amaçlamaktadır. Literatürde İslamofobi çoğunlukla politik söylemler, medya temsilleri, ayrımcılık deneyimleri ve toplumsal dışlama süreçleri üzerinden tartışılmaktadır. Bu çalışma ise popüler sinema anlatısındaki karakter söylemleri, isim beyanları, “foreign” etiketi, kurumsal karşılaşmalar ve masumiyet vurgusu üzerinden İslamofobi'nin gündelik ve sembolik işleyişini analiz etmektedir. Bu yönüyle araştırma, din sosyolojisi literatürüne Müslüman kimliğin kültürel temsiller içinde nasıl

damgalandığını ve bu damgalanmaya karşı nasıl bir kimlik yönetimi stratejisi geliştirildiğini göstermesi bakımından katkı sunmaktadır. Bu çerçevede araştırma şu sorulara yanıt aramaktadır:

1. *My Name Is Khan* filminde Müslüman kimlik hangi söylemsel unsurlar ve semboller aracılığıyla görünür hale getirilmektedir?
2. Filmde “yabancı/foreign” etiketi, Müslüman kimliğin aidiyet ve vatandaşlık bağlamında nasıl konumlandırıldığını göstermektedir?
3. Ötekileştirmenin gündelik ve kurumsal boyutları film anlatısında hangi kodlar aracılığıyla temsil edilmektedir?
4. Karakterin masumiyet vurgusu ve evrensel değerler üzerinden kurduğu savunma dili, damgalanmış kimliğin kamusal alanda tanınma ve meşruiyet arayışıyla nasıl ilişkilendirilebilir?

Bu sorular üzerinden yürütülen analiz, popüler sinema anlatılarında İslamofobi'nin nasıl temsil edildiğini ve gündelik yaşam pratikleriyle nasıl kesiştiğini din sosyolojisi çerçevesinde tartışmaya açmaktadır. Dolayısıyla çalışma, İslamofobi'yi sadece “dışlayıcı söylemler” olarak değil; kimliği sürekli yönetmeye zorlayan bir toplumsal düzen olarak ele alması bakımından önem taşımaktadır.

Yöntem

Bu bölümde, araştırmanın metodolojik altyapısı, incelenen filmin seçimi, veri toplama ve analiz süreçleri ile çalışmanın geçerlik-güvenirlik ve sınırlılıkları detaylandırılmıştır. Çalışma, sinema filmi üzerinden bireyin toplum içindeki “damgalanma” deneyimlerini ve kimlik mücadelesini anlamlandırmayı hedefleyen nitel bir yapıdadır.

Araştırma Deseni

Bu araştırmada, sosyal olguları kendi doğal bağlamı içinde derinlemesine incelemeye olanak tanıyan nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Nitel araştırma, sayısal verilerden ziyade anlamlara, sembolere ve süreçlere odaklanarak “nasıl” ve “neden” sorularına yanıt aramaktadır. Sinema filmleri, toplumsal önyargıların, kimlik temsillerinin ve damgalanma pratiklerinin yeniden üretildiği ya da sorgulandığı kültürel metinler olduğu için bu yaklaşım çalışmanın amacıyla uyumlu görülmüştür.

Bu çalışmada yöntemin belirlenmesinde araştırmanın amacı, araştırma soruları ve incelenen veri kaynağının niteliği esas alınmıştır. Araştırmanın temel amacı, *My Name Is Khan* filminde Müslüman kimliğin İslamofobi ve damgalanma bağlamında nasıl temsil edildiğini, hangi söylemlerle ötekileştirildiğini ve karakterin bu ötekileştirmeye karşı hangi kimlik yönetimi stratejileri geliştirdiğini anlamaktır. Bu amaç, sayısal ölçümden çok anlam, temsil, söylem ve sembolik anlatıların çözümlenmesini gerektirdiğinden çalışmada nitel araştırma yaklaşımı tercih edilmiştir.

Veri analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Bu tekniğin tercih edilme nedeni, medya ürünlerinin sunduğu anlatılar aracılığıyla toplumsal olguların sistematik biçimde çözümlenmesine imkân tanınmasıdır (Alanka, 2024, s. 184). Filmdeki replikler, kimlik beyanları, kurumsal karşılaşmalar, gündelik etkileşimler ve tekrar eden sembolik ifadeler içerik analizi doğrultusunda incelenmiştir. Tematik analiz sürecinde ise bu kodlardan hareketle “damgalanma”, “ötekileştirme” ve “kimlik inşası” gibi üst temalara ulaşılmıştır.

İncelenen Film ve Künye Bilgileri

Çalışmanın inceleme materyalini, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen My Name Is Khan filmi oluşturmaktadır. Amaçlı örnekleme, araştırma sorusuna en zengin veriyi sağlayacak materyalin seçilmesini ifade etmektedir. Başkarakterin sahip olduğu nörolojik farklılık ile etnik ve dinî kimliği nedeniyle çok boyutlu bir damgalanma sürecine maruz kalması, filmi bu çalışma için uygun bir veri kaynağı hâline getirmiştir.

My Name Is Khan, Karan Johar’ın yönetmenliğini yaptığı, başrollerinde Shah Rukh Khan ve Kajol’un yer aldığı 2010 yapımı bir Hint drama filmidir. Hintçe ve İngilizce dillerinde çekilen film, 11 Eylül saldırıları sonrasında Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşayan Müslüman bir göçmen olan Rizwan Khan’ın kimlik, aidiyet ve ötekileştirme deneyimleri etrafında şekillenmektedir. Asperger sendromuna sahip olan Rizwan Khan, Hindu bir kadın olan Mandira ile evlendikten sonra, 11 Eylül sonrası yükselen İslamofobik atmosfer içinde hem dinî kimliği hem de davranışsal farklılığı nedeniyle çeşitli dışlama ve damgalanma pratikleriyle karşılaşır. Film anlatısı, karakterin “My name is Khan, and I am not a terrorist” sözü etrafında kurulan yolculuğu üzerinden Müslüman kimliğin güvenlik, şüphe ve masumiyet söylemleriyle nasıl ilişkilendirildiğini görünür kılmaktadır.

Film, yalnızca anlatı içeriğiyle değil, gösterime girdiği dönemde yarattığı kamusal tartışmalarla da dikkat çekmiştir. Başrol oyuncusu Shah Rukh Khan’ın Pakistanlı kriket oyuncularının Hindistan Premier Ligi’nde yer almasına ilişkin açıklamaları, bazı milliyetçi grupların tepkisini çekmiş; bu süreçte filmin gösterimi protestolar, sinema salonlarına yönelik baskılar ve güvenlik önlemleriyle birlikte gündeme gelmiştir. Bu tartışmalar, filmin ele aldığı Müslüman kimlik, aidiyet, dışlanma ve ulusal sınırlar meselesinin yalnızca kurmaca anlatı düzeyinde değil, filmin dolaşıma girdiği toplumsal bağlamda da karşılık bulduğunu göstermektedir.

Bu yönüyle My Name Is Khan, popüler sinema içinde İslamofobi, damgalanma ve kimlik mücadelesi temalarını görünür kılan önemli bir kültürel metin niteliği taşımaktadır. Filmde Rizwan Khan’ın kişisel hikâyesi, yalnızca bireysel bir dram olarak değil, 11 Eylül sonrası dönemde Müslüman kimliğin küresel ölçekte nasıl şüphe, güvenlik ve ötekilik söylemleriyle ilişkilendirildiğini tartışmaya açan sosyolojik bir temsil alanı olarak okunabilir.

Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci, filmin izlenmesi ve damgalanma teorisi bağlamında kritik öneme sahip sahnelerin dökümünün yapılmasıyla gerçekleştirilmiştir:

1. Bütüncül İzleme: Film, genel akışa ve karakterin sosyal etkileşimlerine hakim olmak amacıyla baştan sona izlenmiştir.

2. Odaklı İzleme ve Not Alma: İkinci aşamada, karakterin damgalandığı, dışlandığı veya kimliğini savunduğu sahneler belirlenmiştir. Filmde “mess” (karmaşa), “noise” (gürültü) ve “screams” (çığlıklar) gibi ifadelerin geçtiği anlar, karakterin duyuşal dünyasını ve stres faktörlerini anlamak için not edilmiştir.

3. Söylem Tespiti: Karakterin kendini ifade etme biçimi analiz edilmiştir. Özellikle “I have never done anybody...” (Kimseye bir şey yapmadım) gibi savunma cümleleri ve “foreign” (yabancı) olarak etiketlendiği anlar veri setine dahil edilmiştir.

Kodlama Süreci

Elde edilen veriler, tümevarımsal bir yaklaşımla analiz edilerek kodlanmıştır. Analiz süreci; kodlama, kategorileştirme ve tema oluşturma olmak üzere üç aşamada yürütülmüştür. Bu süreçte veriler önce anlamlı

birimlere ayrılarak kodlanmış, ardından benzer kodlar ortak kategoriler altında birleştirilmiş ve son aşamada araştırmanın amacıyla ilişkili temalara ulaşılmıştır.

İçerik analizi, nitel verilerin sistematik biçimde çözümlenmesini; verilerin anlamlı birimlere ayrılarak kodlanmasını, benzer kodların kategoriler altında toplanmasını ve bu kategorilerden hareketle temalara ulaşılmasını içeren bir analiz tekniğidir (Ültay vd., 2021, s. 189). Kodlama aşamasında filmdeki belirli replikler ve eylemler etiketlenmiştir. Örneğin, karakterin “Mama” ifadesi “ailevi bağ/geçmiş referansı”, “What’s this mess” ifadesi “düzen ihtiyacı/kaos algısı”, “No no no” tekrarları ise “iletişimsel direnç” olarak kodlanmıştır. Kategorileştirme aşamasında kodlar ortak özelliklerine göre gruplandırılmıştır. Karakterin ismini sürekli tekrar etmesi “kimlik inşası” kategorisiyle, başkalarının ona yönelttiği bakış ve “foreign” nitelmesi ise “sosyal dışlanma” kategorisiyle ilişkilendirilmiştir. Tema oluşturma aşamasında ise kategoriler birleştirilerek “Damgalı Kimliğin Beyanı: İsim ve Aidiyet”, “Ötekileştirme Pratikleri: Yabancı Etiketleri” ve “Ahlakî Savunma ve Masumiyet” temalarına ulaşılmıştır.

Geçerlik-Güvenirlilik

• Çalışmanın inandırıcılığını, tutarlılığını ve teyit edilebilirliğini artırmak amacıyla aşağıdaki stratejilere başvurulmuştur: Çalışmanın inandırıcılığını artırmak amacıyla analiz sürecinde oluşturulan kod, kategori ve tema yapısı alan uzmanı görüşüne sunulmuştur. Bu kapsamda nitel araştırma yöntemleri ve din sosyolojisi alanında uzman akademisyenlerden, belirlenen kodların temalarla uyumu, tema adlandırmalarının araştırma amacıyla ilişkisi ve yorumların film anlatısıyla tutarlılığı konusunda değerlendirme alınmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda kod-kategori-tema ilişkileri yeniden gözden geçirilmiş; gerekli görülen yerlerde tema adlandırmaları ve açıklayıcı ifadeler daha açık hâle getirilmiştir. Böylece analiz sürecinin tutarlılığı ve teyit edilebilirliği güçlendirilmeye çalışılmıştır.

• Veri Çeşitlemesi: Sadece replikler değil karakterin ses tonu, çevresel sesler ve diğer karakterlerin tepkileri birlikte değerlendirilmiştir.

• Tutarlılık: Kodlamalar, belirli zaman aralıklarıyla kontrol edilerek araştırmacının analizindeki tutarlılık sağlanmıştır.

• Doğrudan Alıntı: Analizin inandırıcılığını artırmak için filmde doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Çalışmanın Sınırlılıkları

• Tek Film: Çalışma sadece “My Name Is Khan” filmi ile sınırlıdır, bulgular tüm damgalanma konulu filmlere genellenemez.

• Yorumlayıcı Analiz: Nitel bir çalışma olması nedeniyle bulgular, araştırmacının perspektifi ve yorumlama kapasitesi ile şekillenmiştir.

• Veri Kaynağı: Analiz, filmin görsel kopyası ve deşifre metinleri (transkript) üzerinden yapılmıştır.

Etik Hususlar

Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuş; yararlanılan bütün kaynaklara metin içinde ve kaynakçada uygun biçimde yer verilmiştir. Filmde yapılan alıntılar ve sahne/replik çözümlenmeleri yalnızca akademik analiz amacıyla kullanılmış; filmin telif haklarını ihlal edecek biçimde uzun

aktarımlara veya yeniden üretilmeye yer verilmemiştir. Analiz sürecinde elde edilen kod, kategori ve tema yapısı uzman görüşüyle desteklenmiş; yorumların film anlatısıyla tutarlılığı ve araştırma amacıyla ilişkisi kontrol edilmiştir. Ayrıca çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamakta ve araştırma için dış finansman desteği alınmamıştır.

Filmin ve Araştırmanın Kapsamı

Bu araştırma, “My Name Is Khan” filmini, bireysel bir yaşam öyküsünden yola çıkarak toplumsal “damgalanma” (stigma) mekanizmalarını ve bireyin bu mekanizmalara karşı geliştirdiği “kimlik onarım” stratejilerini inceleyen bir kapsama sahiptir. Çalışma, karakterin nörolojik çeşitliliğini (Asperger Sendromu) ve kültürel kimliğini (Müslüman oluşu) merkeze alarak, bu iki durumun kesişiminde yaşanan deneyimleri analiz etmektedir.

Araştırmanın en temel kapsamı, ismin bir kimlik beyanı olarak kullanılmasıdır. Filmde Rizwan Khan karakteri, toplumun kendisine yapıştırdığı “terörist” veya “öteki” etiketine karşı, kendi ismini ve bu ismin taşıdığı gerçek anlamı savunmaktadır. Filmde ısrarla geçen “My name is Khan” ve “I know my name is” ifadeleri, karakterin kimliğine sahip çıkma mücadelesinin sözel kanıtlarıdır. Araştırma, bu tekrarları basit bir takıntı olarak değil Goffman’ın belirttiği “yırtık kimliği onarma” çabası olarak kapsamına alır. Karakterin “nice name” (güzel isim) gibi geri bildirimlere verdiği tepkiler veya ismini söylerken yaşadığı zorluklar, kimlik inşasının sosyal etkileşimlerde nasıl kurulduğunu gösterir.

Çalışma, damgalanma sürecini dışsal bir dışlanmanın ötesinde karakterin içsel çatışmaları üzerinden ele almaktadır. Nöroçeşitli bir bireyin algı biçimiyle “normal” kabul edilen toplumsal standartların çatışması; “noise” (gürültü), “mess” (karmaşa) ve “screams” (çığlıklar) gibi ifadelerle karakterin duyuşal hassasiyetleri üzerinden betimlenmektedir. Araştırma; toplumun “anormal” olarak etiketlediği kulak kapatma veya tekrarlayıcı hareketlerin, aslında bireyin kaotik dünyada bir var olma stratejisi olduğunu ortaya koymaktadır. Karakterin “what is this mess” (bu ne karmaşa) sorusu ise yalnızca fiziksel dağınıklığı değil anlaşılabilen sosyal kodların yarattığı zihinsel karmaşayı da kapsamaktadır.

Filmin sosyolojik kapsamı, “biz” ve “onlar” ayırımına odaklanmaktadır. Rizwan Khan; davranışsal farklılıkları ve etnik kökeni nedeniyle “yabancı” (foreign) olarak konumlandırılmakta, otorite figürleriyle yaşadığı iletişim sorunları ise bürokratik dışlanmayı simgelemektedir. Araştırma; karakterin sürekli kendini açıklama ve sesini duyurma çabalarını, damgalanan bireyin toplumla kurduğu asimetrik güç ilişkisi bağlamında inceler. Ayrıca çalışma; karakterin damgalanmaya rağmen koruduğu insani değerleri, anne referansı ile şekillenen ahlaki pusulasını ve “love” (sevgi), “beautiful” (güzel) gibi kavramlarla “tehlikeli” stereotipini yıkmasını kapsamına dâhil eder. Özetle bu araştırma; bir bireyin “Khan” ismini ve kimliğini onurlu bir şekilde yeniden inşa etme sürecini nitel verilerle inceleyen çok katmanlı bir yapıdadır.

Bulgular

Bu bölümde, “My Name Is Khan” filminin transkript analizi sonucunda elde edilen veriler; İslamofobi, damgalanma teorisi ve din sosyolojisi literatürü çerçevesinde değerlendirilmiştir. Filmdeki söylemler ve betimlemeler, bireyin dini/etnik kimliği nedeniyle toplum tarafından nasıl “öteki” olarak konumlandırıldığını ve bu konuma karşı nasıl bir ahlaki direnç geliştirdiğini göstermektedir. Elde edilen veriler; “Damgalı Kimliğin

Beyanı: İsim ve Aidiyet”, “Ötekileştirme Pratikleri: Yabancı (Foreign) Etiketi” ve “Ahlakî Savunma ve Masumiyet” olmak üzere üç temel tema altında toplanmıştır.

Tablo 1

Temaların Kapsamı

Tema	Kategori	Kodlar	Din Sosyolojisi Bağlamı
1. Damgalı Kimliğin Beyanı: İsim ve Aidiyet	İsmin Israrla Vurgulanması	“My name is...” (Benim adım...) “I know my name is” (Adımın ne olduğunu biliyorum) “Nice name” (Güzel isim)	“Khan” isminin İslami bir sembol olarak kamusal alanda görünür kılınması ve kimliğe sahip çıkma.
	Köken ve Değer Aktarımı	“Mama” / “My mama” “Remember” (Hatırla) “Schools” / “Boys” (Okullar/Çocuklar)	Dini ve ahlakî değerlerin aile (“Mama”) aracılığıyla sosyalleşme sürecinde aktarımı.
2. Ötekileştirme Pratikleri: “Yabancı” (Foreign) Etiketi	Toplumsal Dışlanma ve Etiketleme	“Foreign” (Yabancı- Metinde en sık tekrarlanan kod) “Assistant” (Otorite/Denetim figürü) “Challenge” (Meydan okuma/Zorluk)	İslamofobik atmosferde bireyin “yerli” olmaktan çıkarılıp “tehditkâr öteki” olarak kodlanması.
	Mekânsal ve Sosyal Sınırlar	“Places” (Yerler) “Wait” (Bekle) / “Excuse me” “What's this mess” (Bu ne karmaşa)	Damgalanan bireyin kamusal alandaki hareketliliğinin kısıtlanması ve yaşadığı sosyal kaos.
3. Ahlakî Savunma ve Masumiyet	Suçsuzluk Beyanı	“I have never done anybody...” (Kimseye bir şey yapmadım/zarar vermedim) “No no no” (Sürekli inkâr/Düzeltilme)	“Terörist” yaftasına karşı geliştirilen “zararsızlık” ve “ahlakî üstünlük” söylemi.
	Evrensel Değerlere Sığınma	“Love” (Sevgi/Aşk) “Success” (Başarı) “Beautiful” (Güzel)	Dini kimliğin nefretle değil sevgi ve insani değerlerle özdeşleştirilmesi.

Damgalı Kimliğin Beyanı: İsim ve Aidiyet

Din sosyolojisi açısından “isim”, yalnızca bireyi ayırt eden bir işaret değil; aynı zamanda dini-kültürel belleği taşıyan bir kimlik göstergesidir. Filmde karakterin en sık tekrarladığı söylem olan “My name is...” ifadesi, yalnızca kendini tanıtmaya değil; kimliğe sahip çıkma ve onu kamusal alanda görünür kılma anlamına gelmektedir. Burada “Khan” ismi, bireysel bir ad olmanın ötesine geçerek, toplumun zihninde “Müslümanlık” ile ilişkilenen sembolik bir yere oturtulmaktadır.

İsmin Israrla Vurgulanması: “Kimlik Beyanı” Bir Direniş Dili

Damgalanma teorisi açısından bakıldığında, toplumun belirli bir kimliği “şüpheli” görmesi durumunda birey iki yola zorlanır: kimliğini gizlemek, ya da kimliğini açıkça beyan edip “normalleşme” talep etmek. Filmde karakterin sürekli “My name is Khan” demesi, bu ikinci yola işaret eder. Çünkü İslamofobik bağlamda Müslüman

kimlik; “kendiliğinden kabul edilen” değil adeta kanıtlanması gereken bir kimliğe dönüşmektedir. Burada karakter, kendi kimliğini saklamak yerine, onu tekrar tekrar söyleyerek toplumsal algının baskısını tersine çevirmeye çalışmaktadır. Bu durum, Goffman’ın damga yaklaşımıyla uyumludur: Damgalanan birey, “normal” ile arasındaki asimetrik ilişkiyi onarmak için ya kimliğini yönetir ya da kimliğini açıkça sahiplenerek sosyal alanda bir tür “meşruiyet talebi” üretir. Film bu meşruiyet talebini, en temel düzeyde “adını söyleme hakkı” üzerinden kurar.

Köken ve Değer Aktarımı: Ailenin “Ahlakî Sosyalizasyon” İşlevi

Transkriptte öne çıkan “Mama”, “My mama” ve “Remember” gibi kodlar, karakterin ahlakî pusulasının kaynağını göstermektedir. Din sosyolojisi açısından aile, bireyin dini ve ahlakî değerleri öğrendiği birincil toplumsallaşma alanıdır. Burada “Mama” figürü sadece bir ebeveyn değil; aynı zamanda dinin gündelik hayattaki öğretmeni konumundadır. Bu vurgu bize şunu düşündürür: Filmde karakterin yaşadığı toplumsal baskı karşısında “ahlakî direnç” geliştirmesi tesadüfi değildir. Ahlakî duruş, bireyin sadece kişisel karakteriyle değil; aile aracılığıyla aktarılan değerlerle bağlantılıdır. Bu noktada film, dini kimliği yalnızca ritüel ve sembol düzeyinde değil aynı zamanda ahlakî bir habitus olarak da sunmaktadır. Bu tema din sosyolojisi açısından şu soruyu açar: Toplum Müslüman kimliği “tehdit” olarak okurken, birey bu kimliği “ahlak” üzerinden yeniden mi kurmaktadır?

Ötekileştirme Pratikleri: “Yabancı” (Foreign) Etiketi

Bu temanın en belirgin göstergesi, filmde sürekli tekrarlanan “foreign” (yabancı) ifadesidir. İlk bakışta bu tekrar, teknik bir altyazı/çeviri detayı gibi görülebilir. Ancak sosyolojik okuma açısından bu tekrar, çok güçlü bir sembolik anlam üretir: Müslüman birey, bulunduğu toplumda sürekli “ait olmayan” olarak konumlandırılmaktadır. Bu noktada “yabancı” etiketi sadece coğrafi anlam taşımaz; daha çok toplumsal aidiyetin reddi anlamına gelir. Bu durumda kişi vatandaş olsa bile “zihinsel haritada” yabancı kalabilir. İslamofobi tam da burada devreye girer: birey, dini kimliği nedeniyle sürekli “bizden değil” kategorisine itilerek “ötekiliğe” mahkûm edilir.

Etiketleme ve Sosyal Mesafe: Müslümanlık = Şüphe Nedeni

Filmde “foreign” tekrarının oluşturduğu mesaj şudur: Müslümanlık, sıradan bir farklılık olmaktan çıkarılıp güvenlik tehdidi gibi okunmaktadır. Bu da sosyal mesafeyi artırır: iletişimde mesafe, gündelik hayatta mesafe, kurumlar üzerinden mesafeyi doğurur. İslamofobik bakışta birey “birey” olarak değil; temsil ettiği düşünülen “grup” üzerinden değerlendirilir. Bu durum din sosyolojisinin temel problemlerinden biridir: dini kimlik, bireysel bir inanç alanı olmaktan çıkıp toplumsal kategorizasyon aracına dönüşür.

Kurumsal Damgalama: Otorite Figürleri ve Denetim Dili

Metinde geçen “Assistant” kodu (havaalanı, resmi görevli, kurum temsilcisi gibi), damgalanmanın yalnızca sosyal ilişkilerde değil; aynı zamanda kurumsal mekanizmalar üzerinden işlendiğini düşündürmektedir. İslamofobi sadece “önyargı” değildir, bazen kurumsallaşmış bir dışlama biçimine dönüşebilir. “Challenge” ve “Wait” kodları, damgalanan bireyin hareket alanının daraldığını, zamanının ve haklarının askıya alınabildiğini ima eder. Bu noktada ötekileştirme, basit bir dışlama değil; bireyin kamusal alanda sürekli kendini açıklamaya zorlandığı bir düzene dönüşür. Dini kimlik, modern toplumda “eşit yurttaşlık” ile değil; “şüphe denetimi” ile birlikte anılmaya başlar.

“What’s This Mess”: Sosyal Düzenin Bozulması ve Anomi Hissi

“What’s this mess” ifadesi, karakterin deneyimlediği bireysel karmaşayı görünür kılmanın yanı sıra, toplumdaki “düzen algısının” Müslüman kimlik üzerinden nasıl sarsıldığını da ima etmektedir. Bu bağlamda filmdeki “karmaşa” vurgusu yalnızca bireysel bir huzursuzluğu değil, önyargıların ürettiği sosyal düzensizlik hissini de yansıtmaktadır. Dolayısıyla film, İslamofobi’nin yalnızca mağdur birey üzerinde etkili olan bir ayrımcılık biçimi olmadığını; aynı zamanda toplumsal güveni aşındıran, birlikte yaşama kültürünü zayıflatan ve kamusal aidiyet ilişkilerini kırılanlaştıran bir etken olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle söz konusu ifade, İslamofobik önyargıların bireysel deneyimlerde yarattığı karmaşayı toplumsal düzeyde bir anomi hissiyle ilişkilendirmeye imkân tanımaktadır.

Ahlakî Savunma ve Masumiyet

Bu temada karakterin en net refleksi, “zararsızlık” ve “masumiyet” söylemidir. İslamofobik toplumsal atmosferde Müslüman birey, çoğu zaman “potansiyel suçlu” gibi algılanır. Bu nedenle karakter, sürekli olarak “ben kimseye zarar vermedim” anlamına gelen ifadelerle kendini savunmaktadır. Bu savunma bir “bireysel açıklama” değil damganın ürettiği zorunlu bir temsil görevidir. Yani karakter, sadece kendini değil aynı zamanda temsil ettiği düşünülen dini kimliği de savunmak zorunda kalır.

Suçsuzluk Beyanı: Damganın Bireyi “Kendini İspat” Döngüsüne Sokması

“I have never done anybody...” gibi cümleler, karakterin toplumsal şüphe karşısında sürekli bir “kendini temize çıkarma” çabası içinde olduğunu gösterir. Bu durum sosyolojik olarak şuna işaret eder: İslamofobi, bir kimliği “normal” olmaktan çıkarıp “sürekli açıklanması gereken” bir yere iter. Bu yüzden karakterin “no no no” gibi tekrarları, sadece iletişim biçimi değil; damgalanmış bireyin yaşadığı psikolojik ve sosyal baskının dili haline gelir. Dini kimlik, inanç alanı olmaktan çıkar; sosyal alanda “kanıtlama yükü” olan bir kimliğe dönüşür.

Evrensel Değerlere Sığınma: Sevgi-Ahlak Diliyle “Kimlik Rehabilitasyonu”

Filmde “Love”, “Beautiful”, “Success” gibi kavramlar, karakterin dini kimliği şiddetle değil; insani değerlerle bağdaştırma çabasını gösterir. Bu da damgalanan grubun sık kullandığı bir stratejidir: negatif stereotipleri kırmak için kimlik, pozitif değerlerle yeniden paketlenir. Burada film iki şeyi aynı anda yapar: İslamofobik algının ürettiği “şiddet bağlantısını” reddeder. Müslüman kimliği “iyilik/ahlak” üzerinden yeniden tanımlar. Bu tema din sosyolojisi bağlamında “dinin toplumsal işlevi” tartışmasına çok açık: Din sadece ritüel değil aynı zamanda bireyin kriz anlarında kullandığı anlam üretme mekanizmasıdır. Karakter, sevgi ve iyilik diliyle hem kendisini hem de temsil ettiği kimliği “toplumsal olarak anlaşılır” hale getirmeye çalışır.

Masumiyetin Sınırı: Savunma Dili Bile Bir “Baskı Göstergesi”

Karakterin sürekli masumiyet vurgusu yapması, aslında bir başarı gibi görünse de sosyolojik açıdan masumiyetin sürekli vurgulanması, damganın gücünü kanıtlar. Çünkü normal şartlarda bir insan “terörist değilim” demek zorunda kalmaz. Bu yüzden film, İslamofobi’nin sadece saldırgan söylemlerden oluşmadığını; aynı zamanda mağdurun davranışlarını, dilini ve sosyal ilişkilerini şekillendiren görünmez bir iktidar alanı kurduğunu gösterir. Bu üç tema birbirini besleyen bir zincir oluşturur. “Damgalı kimliğin beyanı”, bireyin kendini görünür kılma ve aidiyet kurma çabasıyken; “foreign etiketi” bu aidiyetin reddedilmesi anlamına gelir. Bu reddediliş ise

bireyi zorunlu olarak ahlakî savunma ve masumiyet söylemine iter. Böylece filmde kimlik, sadece kişisel bir tercih değil; toplumsal dışlama pratikleriyle sürekli yeniden biçimlenen bir mücadele alanı haline gelir.

Tartışma

Damgalı Kimliğin Beyanı: İsim ve Aidiyet

Bu çalışmada “Damgalı Kimliğin Beyanı: İsim ve Aidiyet” teması altında toplanan bulgular, *My Name Is Khan* filminde Müslüman kimliğin yalnızca bireysel bir inanç alanı olarak değil toplumsal etkileşimlerde sürekli olarak yeniden kurulan, sınınan ve yönetilen bir kamusal kimlik biçiminde işlediğini göstermektedir. Bu çerçevede film, dinî aidiyetin modern kamusal alanda çoğu zaman “nötr bir farklılık” olarak değil belirli tarihsel koşullar altında “şüphe” ve “risk” çağrışımlarıyla yüklenen bir sembolik konum olarak deneyimlenebildiğine işaret eder. Dolayısıyla kimlik beyanı, sıradan bir kendini tanıtmaya eyleminden çıkarak sosyal kabul, görünürlük ve meşruiyet mücadelelerinin iç içe geçtiği bir “kimlik siyaseti” alanına dönüşmektedir.

Bu tema özellikle “My name is...” tekrarları üzerinden, damgalanmanın gündelik yaşamda nasıl işlediğine dair güçlü bir örnek sunar. Goffman’ın damgalanma kuramı, bireyin toplum tarafından “eksik”, “kusurlu” ya da “problemlili” görülen bir özelliği sebebiyle sosyal kimliğinin bozulduğunu ve bunun gündelik etkileşimlerde sürekli yönetilmesi gereken bir duruma dönüştüğünü öne sürer (Goffman, 2009, s. 155). Film bağlamında isim, yalnızca bireyin kişisel tanıtımı değil onun dinî-kültürel aidiyetinin işaretleyicisi olarak “toplumsal okuma”ya açık hale gelmektedir. Bu noktada isim, bireyin kontrolü dışında toplumsal anlamlarla kuşatılan bir unsura dönüşür; dolayısıyla karakterin ismini ısrarla tekrarlaması, damgalanmış kimliğin pasifçe taşınması değil onu kamusal alanda “dile getirme” yoluyla etkin biçimde sahiplenme girişimi olarak okunabilir.

Goffman’ın yaklaşımı açısından bakıldığında, damgalanan bireyler çoğu zaman iki temel strateji arasında sıkışır: damgayı gizlemek ya da onu açıkça beyan ederek damganın etkisini azaltmaya çalışmak (Goffman, 2009, s. 121). Bu bağlamda filmdeki “isim beyanı”, damgayı saklama yönündeki bir “kaçınma” değil aksine damgayı rağmen kendini meşru bir özne olarak kurma girişimi olarak yorumlanabilir. Çünkü burada kimlik beyanı bir “bilgi verme” eyleminden daha fazlasını içerir: sosyal alanda var olabilmenin ön koşulu haline gelen bir tanınma talebi üretir. Bu nedenle karakterin ismi üzerinden yürüten söylem, damgalanmanın ürettiği asimetrik ilişkide, bireyin kendi konumunu yeniden tanımlama çabasıdır. Başka bir ifadeyle “adını söyleme hakkı”, damgalanan öznenin toplum karşısında “ben de buradayım” deme biçimidir.

Bu noktada filmdeki kimlik beyanı, sadece bireyin kendini konumlandırması değil aynı zamanda “biz ve onlar” sınırları içinde kimliğin nasıl üretildiğiyle de ilişkilidir. Sosyal kimlik kuramı, bireylerin kendilerini belirli sosyal gruplara ait hissederek kimlik inşa ettiklerini ve bu grupların toplumsal karşılaştırmalar yoluyla “biz” ve “öteki” sınırlarını güçlendirdiğini vurgular (Tajfel & Turner, 2004, ss. 7-9). Bu açıdan “Khan” isminin görünürleşmesi, karakterin yalnızca kişisel farklılığını değil toplumsal düzlemde belirli bir gruba aitliği de görünür kılmaktadır. Bu görünürlük ise, özellikle İslamofobik bağlamlarda, bireyin bireysel özelliklerinden çok grup kimliğiyle değerlendirildiği bir risk üretir. Bu nedenle karakterin ismini tekrar etmesi, yalnızca kişisel bir inat değil grup temelli önyargının yarattığı kategorileştirmeye karşı bir “kendini tanımlama” hakkını geri alma girişimidir.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, kimliğin yalnızca dışarıdan gelen kategorileştirme ile şekillenmediği; bireyin içinde bulunduğu toplumsal çevre aracılığıyla içselleştirilen bir değerler dünyası

tarafından da desteklendiğidir. Bu noktada transkriptte öne çıkan “Mama” ve “Remember” kodları, kimliğin ahlakî temellerinin nasıl kurulduğuna dair önemli bir ipucu sunmaktadır. Berger’e göre din, bireylerin dünyayı anlamlandırmasını sağlayan güçlü bir “anlam çerçevesi” üretir; toplumsal düzenin sürekliliğine katkı sunan kutsal bir şemsiye işlevi görür (Berger, 2011, s. 121). Filmde anne figürü, bu anlam çerçevesinin taşıyıcısıdır: bireyin doğru ve yanlış algısını belirleyen, kimlik ve ahlakın sürekliliğini sağlayan bir referans noktasıdır. Böylece dini aidiyet yalnızca bir kimlik etiketi değil bireyin “hayatta nasıl duracağını” belirleyen bir anlam düzenine dönüşür.

Bu bağlamda kimlik beyanının yalnızca dışarıya yönelen bir savunma değil içeriden desteklenen bir “ahlakî direnç” olduğu görülür. Çünkü damgalanma, bireyi sadece dışarıdan baskılayan bir mekanizma değildir; aynı zamanda bireyin iç dünyasında “kendini değersiz hissetme” riski yaratır (Goffman, 2009, s. 18). Filmde kimlik beyanı ise, bu içsel baskıyı aşmak için bir tür moral kaynak işlevi görür. Burada aile aracılığıyla aktarılan değerlerin, bireyin kimlik savunmasını güçlendirdiği anlaşılmaktadır. Din sosyolojisi bakımından anne figürü yalnızca bir aile üyesi değil; dini kimliğin gündelik hayatta taşınabilir hâle gelmesini sağlayan bir sosyalizasyon ajanıdır. Aile aracılığıyla aktarılan değerlerin karakterin gündelik tutum ve davranışlarında süreklilik kazanması, Bourdieu’nün “habitus” kavramı çerçevesinde açıklanabilir. Habitus, bireyin içinde yaşadığı toplumsal çevre aracılığıyla edindiği, davranışlarını ve algılarını yönlendiren yerleşik eğilimler sistemidir (Bourdieu, 2008, s. 95). Filmdeki “Mama” ve “Remember” kodları, dini ve ahlakî eğilimlerin rastgele değil; yaşamın erken dönemlerinde içselleştirilen bir “pratik bilgi” olarak yerleştiğini göstermektedir. Böylece karakterin kimlik beyanı, sadece stratejik bir söylem değil daha derinde yerleşmiş ahlakî eğilimlerin ve dini ve kültürel belleğin bir dışavurumu halini alır. Bu açıdan kimlik savunusu, yalnızca “dış baskıya karşı söylenen sözler” değil aynı zamanda bireyin içselleştirdiği değerler düzeninin pratikte yeniden kurulmasıdır.

Bunun yanında “Damgalı Kimliğin Beyanı” temasının önemli bir boyutu da kimliğin simgesel düzeyde nasıl anlam kazandığıdır. Said’in oryantalizm yaklaşımı, Doğu’nun (ve özellikle Müslüman kimliğin) Batı söyleminde sıklıkla “öteki” olarak kurgulandığını; bu kurgunun yalnızca kültürel bir temsil değil aynı zamanda güç ilişkileriyle bağlantılı bir söylemsel mekanizma olduğunu ileri sürer (Said, 1978, s. 127). Bu bakışla değerlendirildiğinde filmde “Khan” ismi, sadece bireyin kimliği değil; tarihsel olarak üretilmiş bir “Müslüman öteki” temsiline içinde okunmaya açık bir simgeye dönüşmektedir. Bu da kimlik beyanını daha kritik bir noktaya taşır: karakter yalnızca kendini tanıtmaz, aynı zamanda kendisi hakkında hazırda bekleyen önyargılı anlatılara karşı “ben kimim?” sorusunun kontrolünü elinde tutmaya çalışır.

Dolayısıyla isim üzerinden kurulan kimlik beyanı, bireyin “hikâyesini başkasının yazmasına” karşı bir direnç biçimi olarak görülebilir. Burada film, İslamofobik bağlamda Müslüman kimliğin çoğu zaman “hazır stereotipler” üzerinden kurulduğunu ima ederken, karakterin ısrarcı beyanı bu stereotipleri kırmayı hedefleyen bir karşı-söylem üretmektedir. Bu karşı-söylem, aynı zamanda etiketleme kuramıyla da uyum taşır. Becker’e göre toplumsal düzen, bazı kimlikleri “sapma” veya “tehdit” kategorisine yerleştirerek onları dışarıda tutar; böylece etiketlenen kişi, sadece davranışlarıyla değil kendisine yöneltilen toplumsal tanımla birlikte yaşamaya zorlanır (Becker Howard, 1963, s. 151). Bu doğrultuda “Khan” ismi, toplumun belirli koşullarda “problemlili” gördüğü bir kategoriyle özdeşleştiğinde, birey etiketi taşımak zorunda kalır. Filmde karakterin bu etiketi reddetmek yerine adını açıkça sahiplenmesi ise, etiketin dayattığı “anlamı” dönüştürme çabasına karşılık gelir.

Sonuç olarak “Damgalı Kimliğin Beyanı: İsim ve Aidiyet” teması, İslamofobi’nin işleyişini yalnızca dışlayıcı söylemler düzeyinde değil gündelik etkileşimlerde kimliğin nasıl yönetildiği düzeyinde de görünür

kılmaktadır. Karakterin ismini tekrar tekrar söylemesi, damgalanmış öznenin kamusal alanda tanınma talebi üretmesinin bir biçimi olarak okunabilir (Goffman, 1963). Bu talep, sosyal kimlik sınırlarının sertleştiği koşullarda bireyin bireyselliğinin silinmesine karşı bir savunma olduğu kadar, dini-kültürel belleğin kamusal düzlemde var olma mücadelesidir (Tajfel & Turner, 2004, s. 26). Aile figürü üzerinden aktarılan değerler ise, bu mücadelenin yalnızca stratejik bir davranış değil aynı zamanda içselleştirilmiş bir ahlakî habitusla desteklenen bir direnç biçimi olduğunu göstermektedir (Berger, 2011, s. 77; Bourdieu, 2008, s. 121). Bu nedenle film, Müslüman kimliğin yalnızca “dışarıdan damgalanan” bir konum olmadığını; aynı zamanda bireyin kendi kimliğini ahlakî ve sembolik düzeyde yeniden kurma çabasıyla şekillenen dinamik bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tartışma, din sosyolojisi açısından kimliğin salt bir inanç kategorisi değil modern toplumlarda güç ilişkileri, temsil biçimleri ve sosyal sınırlar içinde anlam kazanan bir toplumsal olgu olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Becker Howard, 1963, s. 51; Said, 1978, s. 81).

Ötekileştirme Pratikleri: “Yabancı” (Foreign) Etiketi

Bu çalışmada “Ötekileştirme Pratikleri: ‘Yabancı (Foreign)’ Etiketi” teması kapsamında elde edilen bulgular, *My Name Is Khan* filminde Müslüman kimliğin yalnızca “farklı” olarak işaretlenmediğini; aynı zamanda kamusal ve toplumsal ilişkilerde “ait olmayan” biçiminde konumlandırılarak sistematik bir dışlama döngüsüne sokulduğunu göstermektedir. Analizde en sık tekrarlanan kodun “foreign” olması, film anlatısında ötekileştirmenin temel ekseninin aidiyetin reddi üzerinden kurulduğuna işaret eder. Burada “yabancı” kategorisi, hukuki bir vatandaşlık statüsünden bağımsız olarak işlemekte; daha çok kültürel, dini ve politik çağrışımların biçimlendirdiği sembolik bir sınıra karşılık gelmektedir. Bu yönüyle film, 11 Eylül sonrası dönemde Müslüman kimliğin gündelik hayatta nasıl “sürekli şüphe üreten” bir kategori haline geldiğini görünür kılmaktadır.

İslamofobi’yi yalnızca önyargı ya da bireysel düşmanlık şeklinde tanımlamak, filmde ortaya çıkan dışlama pratiklerini açıklamak açısından yetersiz kalır. Bu noktada literatürde öne çıkan yaklaşımlardan biri, İslamofobi’nin çoğu bağlamda “dine yönelik basit bir hoşnutsuzluktan” ziyade, Müslümanların toplumsal hayatta belirli kalıplar içinde okunmasına dayanan bir ırksallaştırma (racialization) süreci olduğudur (Garner & Selod, 2015, s. 10) bu süreci, Müslümanların özellikle Batı bağlamlarında “ırk gibi işleyen” bir kimlik kategorisi içinde değerlendirilmesi olarak açıklar. Filmde “foreign” etiketinin sürekli tekrar etmesi, tam da bu mekanizmayı çağırıştır: Müslüman kimlik, bireyin şahsi özelliklerinden bağımsız biçimde onu “dışarıda” konumlandıran bir işaret haline gelir. Böylece “yabancı” etiketi, yalnızca dilsel bir ifade değil; kimliği siyasal ve toplumsal açıdan konumlandıran bir damga işlevi görür.

Bu bağlamda “foreign” kodu, din sosyolojisi açısından iki yönlü bir anlam taşır. İlk olarak, dini kimliğin kamusal alanda “farklılık” olarak görünürleşmesi, modern toplumlarda eşit yurttaşlıkla uyumlu biçimde var olabilen bir olgu olmaktan çıkıp, bazı tarihsel-politik koşullarda şüpheyle eşleşen bir statüye dönüşebilir. (Kumar, 2012, s. 76), İslamofobi’nin modern dönemde özellikle “güvenlik” ve “terör” söylemleriyle kesişen biçimde üretildiğini ve bu üretimin yalnızca toplumsal algıyı değil kurumsal uygulamaları da etkileyebildiğini vurgular. Filmde “foreign” etiketinin sürekliliği, bu güvenlikçi bakışın gündelik hayata sızmasını sembolik düzeyde temsil etmektedir. İkinci olarak, “foreign” kategorisi, bireyin toplum içindeki aidiyet iddiasının sürekli sorgulanmasına yol açar; bu da dini kimliğin pratikte bir “vatandaşlık tartışmasına” dönüştüğü bir eşige işaret eder. Burada ötekileştirme, yalnızca toplumsal uzaklık değil aynı zamanda bireyin kamusal alanda “kendini açıklamak zorunda bırakılması” şeklinde işleyen bir dışlama biçimidir.

Analizde “assistant”, “wait” ve “challenge” kodlarının öne çıkması, bu ötekileştirmenin yalnızca gündelik söylemde kalmadığını; aynı zamanda bireyin kamusal alan deneyiminde kurumsal bir temas ürettiğini düşündürür. Bu durum, literatürde İslamofobi'nin yalnızca kültürel bir korku değil aynı zamanda kurumsal mekanizmalarla güçlendirilen bir yönetsellik alanı haline gelebildiğine dair değerlendirmelerle uyumludur. Bu tartışmayı destekleyen biçimde Meer & Modood, (2012, s. 35), İslamofobi'nin çoğu zaman kültürel ırkçılıkla kesiştiğini ve “Müslüman” kategorisinin belirli toplumsal bağlamlarda sabit bir “öteki” konumuna yerleştirildiğini vurgular. Filmde “assistant” gibi figürlerle karşılaşma ve “wait” vurgusunun tekrar etmesi, damgalanan bireyin yalnızca toplumsal yargılarla değil aynı zamanda kurumsal süreçlerdeki eşitsiz muamele ihtimaliyle karşı karşıya kalabileceğine dair güçlü bir simgesel alan açmaktadır. Böylece ötekileştirme, bireyin kamusal hareketliliği ve toplumsal erişimi üzerinde doğrudan etkisi olan bir dışlama biçimi olarak görünür hale gelir.

Bununla birlikte, “foreign” etiketi filmde yalnızca kişinin dışarıda bırakılması anlamına gelmez; aynı zamanda “biz” kategorisinin nasıl kurulduğunu da açığa çıkarır. Meer & Modood, (2010, s. 7) İslamofobi'nin kültürel ırkçılıkla ilişkisini tartışırken, “Müslüman” kimliğinin bazı bağlamlarda dini inanç olmaktan çıkarılıp, kültürel olarak “uyumsuz” ve “tehlikeli” görülen bir öteki kimliğe dönüştüğünü ifade eder. Bu yaklaşım, filmde “foreign” tekrarının ürettiği anlamla örtüşmektedir: yabancı olan, sadece “dışarıdan gelen” değil aynı zamanda “bizim değerlerimizle uyum olmayan” olarak konumlandırılmıştır. Bu durumda dinî kimlik, kültürel uyum tartışmalarının merkezine yerleşerek sosyolojik anlamda bir sınır üretme aracına dönüşür.

Analizde yer alan “places”, “excuse me” ve “what’s this mess” kodları ise ötekileştirmenin gündelik hayatta yarattığı belirsizlik ve gerilim durumunu yansıtmaktadır. Burada özellikle “what’s this mess” ifadesi, ötekileştirmenin yalnızca dışlama değil aynı zamanda bir tür toplumsal “karmaşa” ve “düzen bozulması” algısı ürettiğini düşündürür. Bu noktada İslamofobi, yalnızca mağdur edilen bireyde bir kırılma yaratmaz; aynı zamanda toplumsal birliktelik ve birlikte yaşama kapasitesi üzerinde de aşındırıcı bir etki yaratır. (Cesari, 2013, s. 166), liberal demokrasilerde Müslümanların kamusal alandaki varlığının çoğu zaman siyasal tartışmaların merkezine yerleştiğini ve bunun “kim makbul vatandaş?” sorusunu yeniden ürettiğini belirtir. Filmde “foreign” etiketi ile birlikte okunduğunda, kamusal alanda Müslüman kimliğin görünürleşmesi, bireyi sürekli açıklama pozisyonuna iten ve toplumsal kabulün sınırlarını yeniden çizen bir mekanizma olarak anlaşılabilir.

Ayrıca “wait” ve “excuse me” kodları, damgalanan bireyin yalnızca dışlanmadığını; aynı zamanda kamusal alanda sürekli “izin isteme” ve “beklemeye zorlanma” şeklinde yaşanan bir eşitsizlik deneyimiyle karşılaşabileceğini ima eder. Bu bağlamda ötekileştirme, “toplumsal mesafe” üretmekle kalmaz; aynı zamanda bireyin gündelik pratiklerini şekillendiren, hareket alanını daraltan ve toplumsal zamanın akışında bile eşitsizlik yaratan bir mekanizmaya dönüşür. Kumar, (2012, s. 28) tarafından vurgulandığı gibi, İslamofobik söylem ve uygulamalar yalnızca temsil düzeyinde kalmamakta; kamusal yaşamın düzenlenme biçimlerinde de etkisini gösterebilmektedir. Filmde bu durum, “foreign” ifadesiyle kurulan dışlama dilinin “wait” ve “challenge” gibi kodlar aracılığıyla kurumsal ve pratik bir boyut kazanması üzerinden görünür hâle gelmektedir. Bu süreçte medyanın toplum üzerindeki mühendislik işlevi de göz ardı edilmemelidir. Medya, toplumla olan iletişimini derinleştirerek ve dinin toplumsal etkilerinden faydalanarak kitleleri manipüle edebilen güçlü bir meşrulaştırma ve toplum mühendisliği aracı olarak işlev görmektedir (Okumuş, 2024, s. 65). Filmde “foreign” etiketiyle dışlanan Müslüman kimliğinin, aslında medya eliyle dolaşıma sokulan bu manipülatif ve ötekileştirici söylemlerin gündelik hayattaki yansımaları olduğu açıkça görülmektedir. Kitle iletişim araçlarının belirli bir grubu sistematik

olarak “yabancı” ve “tehdit” olarak çerçevelemesi, bireylerin gerçek hayatta İslamofobik saldırılara ve ayrımcı pratiklere maruz kalmasına neden olmaktadır (Gölcü & Çuhadar, 2017, s. 88). Sonuç olarak bu tema, *My Name Is Khan* filminde Müslüman kimliğin “foreign” etiketi üzerinden süreklileşen bir ötekileştirme pratiğine maruz kaldığını ve bu pratiğin sosyal mesafeyi kurumsal süreçlere kadar genişletebildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, İslamofobi’nin yalnızca bireysel bir nefret biçimi değil; Müslüman kimliği “risk” kategorisine yerleştiren, aidiyet sınırlarını yeniden çizen ve kamusal görünürlüğü sürekli sorgulayan bir toplumsal mekanizma olarak çalıştığına işaret eder (Garner & Selod, 2015, s. 20; Meer & Modood, 2010, 2012, s. 8). Böylece film anlatısı, ötekileştirmenin dilsel bir etiket olmanın ötesine geçerek gündelik yaşam, kurumlar ve kamusal alan içinde üretilen sistematik bir dışlama biçimi haline geldiğini gösterir (Cesari, 2013, s. 82; Kumar, 2012, s. 77).

Ahlakî Savunma ve Masumiyet

Bu çalışmada “Ahlakî Savunma ve Masumiyet” teması altında toplanan bulgular, *My Name Is Khan* filminde Müslüman kimliğin yalnızca dışarıdan damgalanan bir aidiyet olmadığını; aynı zamanda bireyi sürekli kendini açıklamaya, masumiyetini kanıtlamaya ve kimliğini “insani/ahlakî” değerlerle yeniden kurmaya zorlayan bir toplumsal baskı düzeni içinde işlediğini ortaya koymaktadır. Transkriptte öne çıkan “I have never done anybody...” gibi açık suçsuzluk beyanları ile “no no no” şeklindeki yoğun inkâr/düzeltilme tekrarları, İslamofobik toplumsal atmosferde Müslüman bireyin gündelik hayatta “potansiyel suçlu” olarak okunmasının iletişimsel ve duygusal sonuçlarını görünür kılmaktadır. Bu çerçevede film, damgalanmanın yalnızca dışlayıcı bir etiket değil aynı zamanda bireyin dilini, davranış repertuarını ve öz-anlatısını biçimlendiren bir özneleşme süreci olduğunu düşündürmektedir.

İslamofobi çalışmalarında son yıllarda öne çıkan yaklaşımlar, bu olgunun yalnızca “bireysel önyargı” düzeyinde açıklanamayacağını; daha çok Müslümanların belirli tarihsel bağlamlarda “şüphe” ve “tehdit” kategorileriyle ilişkilendirilerek kamusal alanda yeniden konumlandırıldığını vurgular. Bu konumlandırma, gündelik hayat düzeyinde, Müslüman bireyin kendisini sürekli “yanlış anlamaları düzeltmek” zorunda hissetmesiyle sonuçlanabilir. Özellikle 11 Eylül sonrası dönemde Müslüman kimlik, yalnızca inanç alanına ait bir kategori olmaktan çıkmış; politik söylemler, güvenlik diskurları ve toplumsal korkular aracılığıyla “risk taşıyan” bir kimlik formuna dönüşmüştür. Bu dönüşümün en görünür sonuçlarından biri, Müslüman bireyin kendisini kamusal alanda sürekli “zararsız” olarak tanımlama ihtiyacının doğmasıdır. Bu ihtiyacı filmde açık biçimde temsil eden “I have never done anybody...” ifadesi, masumiyetin sıradan bir durum olmaktan çıkarak bir “kanıtlanması gereken” iddiaya dönüşmesini simgeler.

Bu noktada bulgular, İslamofobi’nin sosyolojik olarak “güvenlikçi kodlarla” işleyen bir dışlama rejimi kurduğunu düşündürmektedir. Nitekim securitization (güvenlikleştirme) yaklaşımı, belirli grupların veya olguların “varoluşsal tehdit” olarak sunulduğu durumlarda olağan politik sınırların genişletilebildiğini, hak ve özgürlüklerin daraltılabildiğini, olağan dışı uygulamaların meşrulaştırılabildiğini ileri sürer (Buzan vd., 1998, s. 38). Filmde “masumiyet beyanı”nın sürekliliği, tam da böyle bir güvenlikleştirme atmosferinde bireyin sosyal varlığını sürdürebilmesinin “kendini temize çıkarma” performansına bağlanabileceğini göstermektedir. Burada önemli olan, bireyin gerçekten suçlu olup olmaması değil; toplumsal algının onu hangi kategoriye yerleştirdiğidir. Dolayısıyla “terörist değilim” demek zorunda kalmak, güvenlikleştirme mantığının gündelik hayata sızmış bir sonucudur.

Bulgulara dikkat çeken “no no no” tekrarları, yalnızca bir inkâr kalıbı gibi görülmemelidir. Sosyal psikoloji literatürü, özellikle kronik damgalanma ve ayrımcılığa maruz kalan bireylerde, iletişim biçimlerinin ve öz-sunum stratejilerinin “yanlış anlaşılma korkusu” ve “aşırı açıklama ihtiyacı” gibi mekanizmalarla şekillenebildiğini göstermektedir. Bu bağlamda filmdeki tekrarlar, bireyin kendisini sürekli düzeltme ve “yanlış algıyı” onarma çabasının dilsel izdüşümü olarak okunabilir. Burada masumiyet beyanı, tek bir anlık savunma değil damgalanmış kimliğin her karşılaşmada yeniden üretilen bir “yük” olduğuna işaret etmektedir. Böylece film, Müslüman kimliğin gündelik hayatta yalnızca var olma düzeyinde değil aynı zamanda kendisini açıklama zorunluluğu düzeyinde de baskılandığını göstermektedir. Bu tür tekrar eden düzeltme ve savunma pratikleri, İslamofobi’nin yalnızca makro düzeyde siyasal söylemlerle değil; aynı zamanda gündelik hayatın sıradan etkileşimlerinde de üretildiğine işaret etmektedir. Nitekim “gündelik İslamofobi” yaklaşımı, Müslümanların kamusal alanda sıklıkla kendilerini açıklamak, yanlış algıları düzeltmek ve sürekli “normal” olduklarını kanıtlamak zorunda bırakıldığını vurgular (Hopkins, 2025, s. 111).

Bu süreç, ötekileştirmenin yalnızca dışsal bir sınıflandırma olmadığı; bireyin özneleşme biçimlerine, benlik kurgusuna ve ahlakî konumlanmasına kadar uzanan etkiler ürettiği fikrini güçlendirir. Bu bağlamda “Ahlakî Savunma ve Masumiyet” temasının ikinci önemli boyutu, transkriptte görülen “Love”, “Beautiful” ve “Success” gibi evrensel değer vurgularıdır. Bu kodlar, karakterin kendisini yalnızca “suçsuz” olarak değil aynı zamanda ahlakî olarak iyi ve “insani değerler” üzerinden anlaşılabilir bir özne olarak sunmaya çalıştığını gösterir. Bu strateji, damgalanan grubun negatif stereotiplere karşı kimliğini pozitif değerlerle yeniden kurma çabasıyla ilişkilendirilebilir. Burada film, İslamofobi söyleminin Müslüman kimliği şiddetle özdeşleştirmesine karşı, Müslüman kimliği sevgi ve iyilik diliyle yeniden anlamlandırılmaya çalışılan bir karşı anlatı üretmektedir.

Bu karşı anlatının sosyolojik anlamını derinleştirmek için “tanınma” kavramı işlevsel olabilir. Honneth’e göre toplumsal tanınma, bireyin kendisini değerli bir özne olarak kurabilmesi için kritik önemdedir; tanınma eksikliği ise aşağılanma ve dışlanma deneyimleriyle bireyin toplumsal bütünlük duygusunu zedeler (Honneth, 1995, s. 77). Filmde karakterin masumiyet beyanı ve evrensel değer vurgusu, bir tür “tanınma talebi” olarak yorumlanabilir: sadece “zararsız” olmak değil aynı zamanda “saygı duyulabilir” bir özne olarak kabul görmek arzusu. Bu çerçevede “Love” gibi kavramlar, yalnızca duygusal bir söylem değil toplumsal tanınmanın ahlakî zeminde yeniden kurulması girişimidir.

Benzer biçimde, Butler’ın performativite yaklaşımı, kimliğin sabit bir öz olmaktan ziyade, tekrar eden pratikler ve söylemler aracılığıyla kurulduğunu vurgular (Butler, 1999, s. 57). Filmde masumiyet beyanlarının ve ahlakî vurguların sürekliliği, kimliğin yalnızca “taşınan” bir şey olmadığını; tekrar eden bir pratikle kamusal alanda yeniden üretildiğini düşündürür. Bu bağlamda “I have never done anybody...” ifadesi, yalnızca bir savunma cümlesi değil bireyin kendisini toplumsal düzlemde “şiddetle ilişkilendirilen Müslüman” kalıbından ayırma ve başka bir özne biçimi kurma yönündeki performatif çabasıdır. Böylece film, Müslüman kimliğin kamusal alanda bir “söylem mücadelesi” içinde şekillendiğini ortaya koyar: kimlik, dışarıdan atfedilen anlamlara karşı tekrar tekrar kurulmak zorunda kalır.

Bu noktada masumiyet söyleminin kendisi de sosyolojik bir gerilim barındırır. Çünkü masumiyetin sürekli vurgulanması, bir yandan stereotiplere karşı direnç biçimi üretirken, diğer yandan Müslüman bireyin ancak “kendini ispat” ederek kabul görebileceği fikrini normalleştirme riski taşır. Bu, İslamofobi’nin en güçlü biçimde işlediği alanlardan biridir: mağdur, yalnızca dışlanmakla kalmaz, aynı zamanda “makbul” görünmek için belirli

bir dil ve davranış biçimine zorlanır. Bu durum, literatürde “makbul azınlık” (good minority) veya “saygın vatandaşlık” pratikleriyle kesişen bir dinamik yaratır. Said’in “covering” kavramı üzerinden yürüttüğü tartışmalar, azınlık kimliklerinin kamusal alanda kabul görmek için görünür farklılıklarını “azaltmaya” veya “yumuşatmaya” zorlanabildiğini vurgular (Yoshino, 2011, s. 27). Filmde karakterin “sevgi-iyilik” söylemiyle kendini temsil etmesi bu çerçevede iki yönlü okunabilir: bir yandan stereotipleri kırmaya yönelik ahlakî bir hamle, diğer yandan tanınma elde etmek için kimliğin toplumsal beklentilere göre yeniden paketlenmesi.

Bununla birlikte film, ahlakî savunma dilini yalnızca stratejik bir uyum olarak değil aynı zamanda daha derin bir “insanlık iddiası” olarak da sunmaktadır. Bu iddia, damgalanmaya karşı yalnızca kimlik savunusu değil aynı zamanda toplumsal bağın yeniden kurulması çağrısıdır. Burada İslamofobi, yalnızca Müslüman bireyi dışarıda bırakan bir mekanizma değil; toplumun bütününde ilişki kurma kapasitesini zayıflatan bir süreç olarak görünür hale gelir. Çünkü masumiyet beyanı, bir çatışmanın varlığına işaret eder: toplumun bir kesimi, diğerini “suçlu olma ihtimali” üzerinden okuduğunda, birlikte yaşama zemini de sürekli kırılan hale gelir.

Bu tema açısından önemli bir nokta da şudur: Masumiyet savunusu, bireyin kamusal alanda özne olarak kalabilmesi için bir tür “ahlakî açıklık” performansına dönüşmektedir. Filmde “Love”, “Beautiful” ve “Success” gibi kavramlar, Müslüman kimliğin yalnızca “tehdit söylemi” içinde anlaşılmasına karşı “insani değerler” üzerinden yeniden kurulması çabasını temsil eder. Bu çabanın din sosyolojisi açısından anlamı büyüktür: Dinî kimlik, burada yalnızca ritüel veya inanç alanı olarak değil toplumsal ilişkilerde bireyin ahlakî konumlanmasına yön veren ve kriz anlarında onu anlamlandırma gücü sağlayan bir kaynak olarak işlemektedir. Böylece film, İslamofobi’nin ürettiği damgalanma karşısında bireyin kendini yalnızca savunmadığını (Allen, 2020, s. 11) aynı zamanda kimliğini ahlakî bir çerçevede yeniden kurarak toplumsal kabul talebini sürdürebildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak “Ahlakî Savunma ve Masumiyet” teması, filmde İslamofobi’nin yalnızca dışlayıcı söylemlerden ibaret olmadığını; gündelik hayat düzeyinde bireyi sürekli “kendini açıklama, masumiyetini kanıtlanma ve kimliğini iyilik diliyle temsil etme” döngüsüne sokan bir baskı düzeni ürettiğini ortaya koymaktadır. Bu döngü, güvenikleştirme mantığıyla birlikte kamusal alanda Müslüman kimliğin taşıdığı yükü artırmakta (Buzan vd. 1998), bireyi tanınma arayışına yönlendirmekte (Honneth, 1995, s. 71) ve kimliği performatif bir mücadele alanına dönüştürmektedir (Butler, 1999, s. 17). Böylece film anlatısı, masumiyet söylemini yalnızca kişisel bir savunma değil İslamofobik toplumsal düzenin Müslüman özneye yüklediği yapısal bir “temsil sorumluluğu” olarak görünür kılmaktadır (Yoshino, 2011, s. 51).

Sonuç

Bu çalışma, *My Name Is Khan* filmi üzerinden 11 Eylül sonrası dönemde Müslüman kimliğin İslamofobi ve damgalanma bağlamında nasıl temsil edildiğini din sosyolojisi perspektifiyle incelemiştir. Film transkriptinin içerik analiziyle çözümlenmesi sonucunda elde edilen bulgular, Müslüman kimliğin film anlatısında yalnızca bireysel bir inanç alanı olarak değil; toplumsal algılar, güvenlikçi söylemler, kurumsal karşılaşmalar ve gündelik etkileşimler aracılığıyla sürekli açıklanması ve savunulması gereken bir kimlik olarak temsil edildiğini göstermiştir. Bu yönüyle film, İslamofobi’nin yalnızca açık nefret söylemleriyle değil, gündelik hayatın olağan akışı içinde işleyen mikro dışlama biçimleriyle de üretildiğini görünür kılmaktadır.

Araştırmada ulaşılan ilk sonuç, “Damgalı Kimliğin Beyanı: İsim ve Aidiyet” teması çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Rizwan Khan’ın “My name is Khan” ifadesini ısrarla tekrar etmesi, basit bir kendini tanıma eylemi

olmaktan çok, damgalanmış kimliğin kamusal alanda tanınma ve meşruiyet kazanma çabası olarak değerlendirilmiştir. Filmde isim, bireysel bir kimlik göstergesi olmanın ötesinde, Müslüman aidiyetin kamusal alanda nasıl okunduğunu ve bu aidiyetin nasıl şüpheyle ilişkilendirildiğini gösteren sembolik bir unsur hâline gelmektedir. Bu nedenle karakterin isim beyanı, İslamofobik önyargılar karşısında kimliğini gizlemek yerine onu sahiplenerek görünür kılma stratejisi olarak öne çıkmaktadır.

Araştırmada ulaşılan ikinci sonuç, “Ötekileştirme Pratikleri: Yabancı Etiket” temasıyla ilişkilidir. Filmde “foreign” ifadesi etrafında kurulan dışlama dili, Müslüman kimliğin yalnızca farklı değil, aynı zamanda “ait olmayan” ve “sürekli açıklama yapması gereken” bir kimlik olarak konumlandırıldığını göstermektedir. Bu durum, İslamofobi’nin bireysel önyargılarla sınırlı kalmadığını; aidiyet, vatandaşlık, kamusal görünürlük ve kurumsal karşılaşmalar düzeyinde işleyen daha geniş bir dışlama mekanizmasına dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Böylece film, Müslüman öznenin gündelik hayatta ve kamusal kurumlarla ilişkilerinde nasıl sürekli bir aidiyet sınavına tabi tutulduğunu görünür hâle getirmektedir.

Araştırmada ulaşılan üçüncü sonuç, “Ahlakî Savunma ve Masumiyet” teması kapsamında belirginleşmiştir. Karakterin “I am not a terrorist” ifadesi etrafında şekillenen savunma dili, Müslüman kimliğin İslamofobik atmosferde potansiyel suçluluk ve şüpheyle ilişkilendirilmesine karşı geliştirilmiş bir masumiyet beyanı olarak değerlendirilebilir. Bu savunma, yalnızca bireysel bir açıklama değil; damgalanmış kimliğin toplumsal alanda kabul görmek için kendini sürekli temize çıkarma zorunluluğunun göstergesidir. Filmde sevgi, iyilik, masumiyet ve ahlakî değerler üzerinden kurulan söylem, Müslüman kimliği şiddet ve tehdit stereotiplerinden uzaklaştırma çabası olarak öne çıkmaktadır.

Genel olarak çalışma, İslamofobi’nin film anlatısında yalnızca dışlayıcı bir etiket ya da açık bir nefret biçimi olarak değil; kimliği kamusal alanda sürekli yeniden tanımlayan, aidiyeti tartışmalı hâle getiren ve bireyi kendini savunmaya zorlayan toplumsal bir süreç olarak temsil edildiği sonucuna ulaşmıştır. Bu bağlamda *My Name Is Khan*, 11 Eylül sonrası dönemde Müslüman kimliğin güvenlik, şüphe, aidiyet ve masumiyet söylemleriyle nasıl iç içe geçtiğini gösteren önemli bir kültürel metin olarak değerlendirilebilir. Film, İslamofobi’nin yalnızca mağdur bireyin deneyimini değil, aynı zamanda toplumsal güven, birlikte yaşama kültürü ve kamusal aidiyet ilişkilerini de etkileyen çok katmanlı bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmanın din sosyolojisi literatürüne temel katkısı, popüler sinema anlatıları üzerinden Müslüman kimliğin temsilini, damgalanma süreçlerini ve kimlik yönetimi stratejilerini birlikte ele almasıdır. Bu yönüyle araştırma, İslamofobi’yi yalnızca politik söylemler ya da medya temsilleri bağlamında değil, kültürel metinler içinde gündelik yaşam pratikleri, kurumsal karşılaşmalar ve bireysel savunma stratejileri üzerinden tartışmaya açmaktadır. Böylece çalışma, sinemanın toplumsal hafızada İslamofobi’nin nasıl dolaşıma sokulduğunu ve Müslüman kimliğin hangi sembolik sınırlar içinde yeniden üretildiğini anlamak için önemli bir analiz alanı sunduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte araştırmanın tek bir filmle sınırlı olması, elde edilen sonuçların tüm sinema anlatılarına genellenemeyeceğini göstermektedir. Ayrıca çalışma, film transkripti ve anlatı çözümlemesi üzerinden yürütüldüğü için izleyici alımlaması ya da farklı kültürel bağlamlardaki yorumları kapsamamaktadır. Gelecek çalışmalarda İslamofobi temalı farklı filmler karşılaştırmalı olarak incelenebilir; ayrıca izleyici deneyimlerine dayalı çalışmalarla Müslüman kimliğin sinemadaki temsilinin farklı toplumsal gruplar tarafından nasıl algılandığı araştırılabilir.

Extended Summary

This article examines how Muslim identity is constructed, negotiated, and socially managed within the post-9/11 global context shaped by Islamophobia, taking *My Name Is Khan* (2010) as a case for sociological analysis. In the aftermath of September 11, Muslim identity has frequently been repositioned in public discourse through security-oriented narratives that associate Islamic names, symbols, and visible markers of belonging with suspicion and risk. From the perspective of the sociology of religion, this shift demonstrates that religion operates not only as a private system of belief but also as a public category that shapes recognition, belonging, and access to full citizenship. Popular cinema provides a particularly fruitful site for examining these processes, as films function as cultural texts that both reflect and reproduce social boundaries, collective fears, and moral hierarchies. Accordingly, this study explores how Islamophobia is narratively constructed in the film, and how Muslim identity is pushed toward the status of a “suspect other” through everyday interactions and institutional encounters.

The study adopts a qualitative research design based on content analysis of the film transcript. The transcript was systematically examined to identify recurring identity statements, institutional interactions, and patterns of dialogue that illuminate processes of stigmatization and othering. The analysis followed an inductive coding process moving from codes to categories and finally to overarching themes. Particular attention was paid to repeated verbal expressions, identity declarations, references to belonging, and moments of bureaucratic or social scrutiny. Rather than treating Islamophobia as an isolated act of prejudice, the analysis conceptualizes it as a patterned social mechanism embedded in routine practices and symbolic boundaries.

The findings are organized under three main themes: (1) The Declaration of a Stigmatized Identity: Name and Belonging, (2) Othering Practices: The “Foreign” Label, and (3) Moral Defense and Innocence. Together, these themes reveal that Muslim identity in the film is not presented as a neutral or purely spiritual affiliation; instead, it becomes a socially contested marker that must be continuously explained, defended, and renegotiated.

The first theme, The Declaration of a Stigmatized Identity, centers on the repeated phrase “My name is Khan.” In ordinary circumstances, stating one’s name is a simple act of introduction. However, within an Islamophobic climate, the name “Khan” becomes a socially loaded symbol associated with broader stereotypes about Muslims. The protagonist’s insistence on repeating his name can therefore be interpreted as a struggle for recognition and legitimacy. Rather than concealing his identity, he publicly affirms it, transforming a potentially stigmatized marker into a claim for visibility. From a sociological standpoint, naming functions as a boundary marker that signals group belonging. In this context, the act of naming becomes a form of resistance against misrecognition. The film suggests that being Muslim in a securitized environment requires continuous self and narration: identity must be spoken aloud in order to counter imposed meanings. References to the protagonist’s mother and moral upbringing further reinforce that his religious identity is grounded in ethical values and familial socialization, rather than in the violent associations attributed to Muslims in dominant discourse.

The second theme, Othering Practices: The “Foreign” Label, highlights how exclusion operates through everyday categorization. The recurrent use of “foreign” in the transcript symbolizes the denial of belonging. Here, “foreignness” does not simply indicate nationality; it signals a symbolic exclusion from the imagined moral community. Even when the protagonist resides within the society, he is positioned as an outsider whose loyalty and legitimacy are implicitly questioned. The film portrays this dynamic through encounters with authority figures and institutional settings, where waiting, questioning, and scrutiny become normalized responses to his identity. These scenes illustrate how Islamophobia can function as a subtle governance mechanism that regulates mobility and public presence. The label “foreign” thus operates as a form of social distance, reducing the individual to a generalized category. In doing so, the narrative demonstrates how Muslim identity becomes racialized and securitized, evaluated not through individual actions but through presumed group characteristics.

The third theme, Moral Defense and Innocence, reveals the burden of proving harmlessness. Statements such as “I have never done anybody...” and repeated denials illustrate how the protagonist is compelled to assert innocence in a climate where Muslim identity is implicitly associated with threat. Innocence becomes something that must be publicly performed rather than assumed. Sociologically, this indicates a reversal of normative expectations: instead of being presumed innocent, the Muslim subject must actively disprove suspicion. At the same time, the protagonist invokes universal moral values—such as love, kindness, and success—as part of a counter-narrative. By aligning Muslim identity with positive ethical principles, the film attempts to dismantle violent stereotypes and reposition Islam within a shared moral framework. Yet this strategy also exposes a structural tension: the necessity of moral self-defense demonstrates the power of stigma. The very need to proclaim goodness indicates that the social environment has already framed the identity as suspect.

Overall, the study argues that *My Name Is Khan* portrays Islamophobia not merely as overt hostility but as a social order that shapes language, interaction, and institutional practice. Muslim identity is depicted as a field of struggle in which belonging, recognition, and legitimacy are continuously negotiated. Through thematic content analysis, this article contributes to the sociology of religion by demonstrating how popular cinema represents the micro-processes of stigmatization and identity management in a post-9/11 world. Although limited to a single film, the study offers an interpretive framework for future comparative analyses of media representations and their intersections with lived experiences of Muslim communities.

Kaynakça | References

- Ahmed, N., Quinn, S. C., Limaye, R. J., & Khan, S. (2021). From Interpersonal violence to institutionalized discrimination: documenting and assessing the impact of Islamophobia on Muslim American. *Journal of Muslim Mental Health, 15*(2), 1-21 <https://doi.org/10.3998/jmmh.119>
- Aksürmeli, Z. S. T. (2017). Islamophobia and surveillance directed at Muslims in the west. *İlahiyat Akademi Dergisi, 6*, 183-196.
- Alanka, D. (2024). Nitel bir araştırma yöntemi olarak içerik analizi: teorik bir çerçeve. *Kronotop İletişim Dergisi, 1*(1), 62-82.
- Allen, C. (2020). Towards a working definition: Islamophobia and its contestation. İçinde C. Allen (Ed.), *reconfiguring Islamophobia: a radical rethinking of a contested concept* (ss. 1-13). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-33047-7_1
- Amin, D. S. (2021). Islamophobia and its impact on mental health. *ournal of the British Islamic Medical Association, 7*(3).1-5
- Becker H. S. (1963). *Outsiders*. Studies in the Sociology of Deviance.
- Berger, P. L. (2011). *The sacred canopy: elements of a sociological theory of religion*. Open Road Media.
- Bourdieu, P. (2008). *Outline of a theory of practice*. in *the new social theory reader* (pp. 80-86). Routledge.
- Butler, J. (1999). Feminism and the subversion of identity. *Gender trouble, 3*(1), 3-17.
- Buzan, B., Wæver, O., & Wilde, J. de. (1998). *Security: a new framework for analysis*. Lynne Rienner Publishers.
- Cesari, J. (2013). *Why the west fears Islam: An exploration of Muslims in liberal democracies* (p. 9). New York: Palgrave Macmillan.
- Garner, S., & Selod, S. (2015). The racialization of Muslims: empirical studies of Islamophobia. *Critical Sociology, 41*(1), 9-19. <https://doi.org/10.1177/0896920514531606>
- Goffman, E. (2009). *Stigma: notes on the management of spoiled identity*. Simon and Schuster.
- Gölcü, A., & Çuhadar, M. (2017). Batı toplumlarında İslamofobi'nin üretilmesinde medyanın rolü. *Ombudsman Akademik, 7*(7), 71-99. <https://doi.org/10.32002/ombudsmanakademik.440215>
- Hassani, A. (2022). Navigating racialised spaces: Young Muslims negotiating a middle-class position in Denmark. *Nordic journal of social research, 13*(1), 67-79.
- Honneth, A. (1995). *The struggle for recognition: the moral grammar of social conflicts—axel honneth*. MIT Press.
- Hopkins, P. (2025). *Global Islamophobia, Nation-states, and politics*. in *everyday Islamophobia* (pp. 51-73). Bristol University Press.
- Işık, M. (2014). *Medyada Yeni Yaklaşımlar*. Eğitim Yayınevi.
- Kumar, D. (2012). *Islamophobia and the politics of empire*. Haymarket Books.

- Meer, N., & Modood, T. (2010). Refutations of racism in the ‘Muslim question’. İçinde *Anti-Muslim Prejudice*. Routledge.
- Meer, N., & Modood, T. (2012). For “Jewish” Read “Muslim”? Islamophobia as a Form of Racialisation of Ethno-Religious Groups in Britain Today. *Islamophobia Studies Journal*, 1(1), 34-53. <https://doi.org/10.13169/islastudj.1.1.0034>
- Okumuş, E. (2024). Din bağlamında medya – toplum ilişkileri. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 56-76. <https://doi.org/10.32711/tiad.1416194>
- Said, E. (1978). *Orientalism*, New York, NY: Pantheon.
- Shaker, R. & Ahmadi, D. (2022). Everyday embodied othering experiences of young Muslims in the Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48(19), 4567-4585.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (2004). The social identity theory of intergroup behavior. In *Political psychology* (pp. 276-293). Psychology Press.
- Ültay, E., Akyurt, H., & Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 188-201. <https://doi.org/10.21733/ibad.871703>
- Yoshino, K. (2011). *Covering: The hidden assault on our civil rights*. Random House.

Yaşlılarda Umut, Maneviyat ve Psikolojik Rahatsızlıklar

Hope, Spirituality and Mental Health in Older Adults

Ferhan Aktaş^{1*} - Orhan Gürsu²

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Ün., İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Burdur, Türkiye. Graduate Student, Burdur Mehmet Akif Ersoy Un., Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Studies, Burdur, Türkiye. <https://ror.org/04xk0dc21>, <https://orcid.org/0009-0002-6404-4582>, ferhanaktas.dp@gmail.com

² Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı, Burdur, Türkiye. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Theology, Department of Psychology of Religion, Burdur, Türkiye. <https://ror.org/04xk0dc21>, <https://orcid.org/0000-0002-7478-371X>, ogursu@mehmetakif.edu.tr

* Corresponding author | Sorumlu yazar

Araştırma Makalesi Süreç

Geliş Tarihi: 02.02.2026
Kabul Tarihi: 14.04.2026
Yayın Tarihi: 30.06.2026

Benzerlik

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Değerlendirme

Ön İnceleme: İç hakem (editörler).
İçerik İnceleme: İki dış hakem/Çift taraflı körleme.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynağında belirtildiği beyan olunur. Ferhan Aktaş-Orhan Gürsu

Yapay Zekâ Kullanımı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir. Ferhan Aktaş-Orhan Gürsu

Etik Bildirim

turkisharr@gmail.com

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu çalışmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Yayıncı

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Türkiye

Atıf

Aktaş, F.-Gürsu, O. (2026). Yaşlılarda umut, maneviyat ve psikolojik rahatsızlıklar. *Turkish Academic Research Review*, 11(2), 374-392. <https://doi.org/10.30622/tarr.1880406>

Öz

Bu araştırma, yaşlı bireylerde umut, maneviyat ve psikolojik rahatsızlıklar arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel konusu, yaşlılık döneminde ortaya çıkan yalnızlık, kayıp ve psikolojik zorluklar karşısında umut ve maneviyatın bireyin psikolojik dayanıklılığına katkısını anlamaktır. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı kapsamında fenomenolojik desen doğrultusunda yürütülmüştür. Veriler, yaşlı bireylerle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bulgular, yaşlı bireylerde inanç, dua, tevekkül ve anlam arayışı gibi maneviyat temelli uygulamaların umutsuzluk, yalnızlık ve duygusal kırılganlık karşısında koruyucu bir etki oluşturduğunu göstermektedir. Yaşlı bireylerin umut olgusu; dini inanç, sosyal ilişkiler ve içsel güç kaynaklarıyla sıkı bir biçimde bağlantılı bulunmuştur. Dua, sabır, tevekkül ve anlam üretme gibi manevi pratiklerin bireylerin yaşam kalitesini artıran koruyucu faktörler olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca sosyal destek ve içsel motivasyonun psikolojik sağlamlığı artırdığı saptanmıştır. Uykusuzluk, yalnızlık ve duygusal kırılganlık gibi psikolojik rahatsızlıklara karşı yaşlı bireylerin baş etme stratejileri olarak dua, sosyal destek ve içsel motivasyona yer verdikleri belirlenmiştir. Bu bulgular, psikolojik sağlamlık ve manevi baş etme mekanizmalarının yaşlılık döneminde belirleyici olduğunu göstermektedir. Elde edilen sonuçlar, yaşlı bireylerin maneviyata yöneliminin hem bireysel iyilik halleri hem de toplumsal uyum açısından etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak çalışma, umut, maneviyat ve psikolojik iyi oluşun yaşlı bireylerde birbirini tamamlayan çok boyutlu bir yapı oluşturduğunu ve bu unsurların yaşam kalitesini ile ruhsal dayanıklılığı güçlendirdiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Din Psikolojisi, Yaşlılık, Umut, Maneviyat, Psikolojik Rahatsızlıklar.

Öne Çıkanlar

- Dua, sabır ve tevekkül gibi uygulamaların yaşam kalitesini desteklediği, maneviyata yönelimin ise hem bireysel iyilik halini hem de toplumsal uyumu güçlendirdiği belirlenmiştir.
- Yaşlı bireyler umutsuzluk dönemlerinde dini inançlarını psikolojik toparlanma ve yeniden umut bulma aracı olarak kullanmaktadırlar.
- Maneviyat, bireyin umut duygusunu canlı tutarak zorluklarla baş etmesini kolaylaştırmaktadır.
- Umut ve maneviyatın psikolojik rahatsızlıklar üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
- Maneviyat ve umut duygusu psikolojik rahatsızlıkları hafifletmekte, ruhsal dayanıklılığı artırmaktadır.

Research Article

History

Received: 25.03.2026
Accepted: 26.06.2026
Date Published: 30.06.2026

Plagiarism Checks

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Peer-Review

Single anonymized-One internal (Editorial Board).
Double anonymized-Two external.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Ethical Statement

This study does not require ethical committee approval, and the data used were obtained from literature reviews/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to during the preparation of this study and that all studies used are cited in the references. Ferhan Aktaş-Orhan Gürsu

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles. Ferhan Aktaş-Orhan Gürsu

Complaints

turkisharr@gmail.com

Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Published

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016-Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Türkiye

Cite as

Aktaş, F.-Gürsu, O. (2026). Hope, spirituality and mental health in older adults. *Turkish Academic Research Review*, 11(2), 374-392.

<https://doi.org/10.30622/tarr.1880406>

Abstract

This study aims to examine the relationship between hope, spirituality, and psychological problems among older adults. The main focus of the study is to understand the contribution of hope and spirituality to psychological resilience in the face of loneliness, loss, and psychological difficulties experienced during old age. The research was conducted within a qualitative research framework using a phenomenological design. Data were collected through semi-structured interviews with older adults. The obtained data were analyzed using content analysis. The findings indicate that spirituality-based practices such as faith, prayer, trust in God, and search for meaning have a protective effect against hopelessness, loneliness, and emotional vulnerability among older adults. The concept of hope in older individuals was found to be closely associated with religious beliefs, social relationships, and internal sources of strength. Spiritual practices such as prayer, patience, trust, and meaning-making were identified as protective factors that enhance individuals' quality of life. In addition, social support and internal motivation were found to increase psychological resilience. It was also determined that older adults use prayer, social support, and internal motivation as coping strategies against psychological problems such as insomnia, loneliness, and emotional vulnerability. These findings demonstrate that psychological resilience and spiritual coping mechanisms are significant determinants during old age. The results reveal that older adults' orientation toward spirituality is effective in terms of both individual well-being and social adjustment. In conclusion, the study shows that hope, spirituality, and psychological well-being form a complementary multidimensional structure in older adults, and these elements strengthen both quality of life and psychological resilience.

Keywords

Psychology of Religion, Hope, Spirituality, Psychological Disorders

Highlights

- It has been determined that practices such as prayer, patience and trust in God support quality of life, while spiritual orientation strengthens both individual well-being and social harmony.
- Older individuals use their religious beliefs as a means of psychological recovery and regaining hope during periods of despair.
- Spirituality facilitates coping with difficulties by keeping the individual's sense of hope alive.
- Hope and spirituality have a positive effect on psychological disorders.
- Spirituality and the sense of hope alleviate psychological disorders and increase mental resilience.

Giriş

Yaşlılık, yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda psikolojik, sosyal, kültürel ve manevî yönleriyle bireyin yaşamında derin dönüşümler yaratan çok boyutlu bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2024 yılı itibarıyla 65 yaş ve üzeri bireyler toplam nüfusun %10,6'sını oluşturmaktadır (TÜİK, 2024). Yaşlı nüfustaki bu artış, yaşlı bireylerin psikososyal ihtiyaçlarının daha yakından ele alınmasını ve bu alandaki hizmetlerin bilimsel verilere dayalı olarak yeniden yapılandırılmasını gerekli kılmaktadır. Yaşlı bireyler bu dönemde; fiziksel gücün azalması, sosyal rollerin değişmesi, ekonomik zorluklar, yalnızlık, sağlık problemleri ve ölümlerle yüzleşme gibi pek çok zorlukla karşı karşıya kalmaktadır. Bu süreçler, psikolojik rahatsızlıkların (örneğin; depresyon, stres, yalnızlık, uyku bozuklukları) ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Ancak bazı içsel kaynaklar bireylerin bu zorluklarla baş etmesine yardımcı olmaktadır. Umut duygusu ve manevî yönelimler, yaşlı bireylerin yaşamla bağlarını sürdürülebilmeleri açısından önemli psikolojik destek unsurları olarak değerlendirilmektedir. Umut, geleceğe yönelik olumlu beklentiler aracılığıyla bireyin psikolojik dayanıklılığını artırırken (Snyder, 2002), maneviyat ise bireyin yaşamına anlam kazandırarak ruhsal dengeyi desteklemektedir (Krause, 2007). Araştırmalar, dua, tevekkül ve dini inançlar gibi manevi baş etme stratejilerinin yaşlı bireylerin {Citation} ruhsal direncini artırdığını göstermektedir. Bununla birlikte, yaşlı bireylerin umut ve maneviyatı nasıl deneyimledikleri ve psikolojik süreçlerini nasıl yaşadıkları konusunda nitel araştırmalar sınırlıdır; bu durum, yaşlı bireylerin deneyimlerini derinlemesine inceleyen çalışmalara duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bu çalışma, yaşlı bireylerin umut ve manevî baş etme stratejilerini kendi deneyimleri üzerinden anlamaya odaklanarak literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Özellikle katılımcıların günlük yaşamlarında umut ve maneviyatı nasıl deneyimlediklerini derinlemesine inceleyerek, yaşlılara yönelik psikososyal destek programlarının geliştirilmesine bilimsel temel sağlaması beklenmektedir.

Yaşlılık

Yaşlılık, küresel ölçekte artan demografik bir olgu olup biyolojik bir süreç olarak kabul edilmektedir. Nüfusun yaşlanmasında doğum oranlarının düşmesi ve yaşam süresinin uzaması temel etkenlerdir. Ayrıca bilim ve teknolojiye bağlı gelişmeler insan ömrünü olumlu etkilemektedir (Arpacı, 2016). Bu dönem; bireyin fizyolojik, biyolojik ve psikolojik fonksiyonlarında azalma ile yaşam fonksiyonlarını verimli kullanamamasıyla karakterizedir (Tuna & Tenlik, 2017). Yaşlılık aynı zamanda hastalık, yoksulluk, yalnızlık ve kazanımların kaybı gibi zorlukları da içermektedir (Salur, 2018). Bu süreçte bireyler, kuşak çatışması, teknolojik değişimlere uyum güçlüğü ve yaşlanmayı kabul etmeme gibi problemlerle karşılaşmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), yaşlılığı kronolojik ölçütlere göre sınıflandırmakta; 65-74 yaş aralığını "genç yaşlılık", 75-84 yaş aralığını "yaşlılık", 85 üzerini "ileri yaşlılık" olarak tanımlamaktadır (World Health Organization (WHO), 2002). Türkiye'de 65 yaş ve üzeri nüfus, 2019'da yaklaşık 7,5 milyon iken; 2024'te %21 artışla 9,1 milyona ulaşmış ve toplam nüfus içindeki payı %10,6 olarak belirlenmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2024). Yaşlı nüfusun %44,6'sı erkek, %55,4'ü kadın olup; 65-74 yaş aralığı yaşlı nüfusun en büyük kısmını oluşturmaktadır (%63,4). Bu veriler, yaşlı nüfusun artışı ve sosyal politika planlamasının önemini ortaya koymaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2024).

Umut

Umut, Gazali'ye göre ilim, hâl ve amelden oluşan çok boyutlu bir kavram olup, gerçekleşmesi kesin olaylarda değil, tereddüt ve beklenti durumlarında ortaya çıkmaktadır (Ok vd., Eylül2019). Bloch, Fromm, Nietzsche ve Markel, umudu insanın yaşam yolculuğunu belirleyen, motivasyonunu artıran ve zorluklarla başa çıkmasını sağlayan temel unsur olarak değerlendirmektedir (Çetin, 2016; Kartopu, 2020). Snyder (1994), umudu hedefe yönelik öğrenilmiş bir bilişsel yapı olarak tanımlarken, nörobilimsel çalışmalar umudun dopamin temelli ödül sistemleri ve beyin aktivasyonu ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Snyder & Lopez, 2006). Türkiye'de yapılan araştırmalar, manevi bakım programlarının yaşlıların umut düzeylerini artırdığını ve düzenli manevi destekten yoksun kalan bireylerde umutsuzluk eğiliminin görülebileceğini ortaya koymaktadır (Akbaş & Kumcağız, 2024; Dağcı, 2020). Ayrıca, dindarlığın yaşlı bireylerde umut düzeyini %45 oranında artırdığı belirlenmiştir (Akbaş & Kumcağız, 2024). TÜİK (2023) verilerine göre, yaşlı bireylerin umut düzeyi toplum genelinin altında olup, yaş ilerledikçe azalmakta ve psikososyal müdahalelere ihtiyaç artmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2023). Uluslararası çalışmalar, yüksek umut düzeyinin depresyon ve stres riskini azalttığını göstermektedir (McLaren & Adhikari, 2024; Waslekar, 2018).

Yaşlılık dönemi, bireyin fiziksel ve sosyal kayıplar yaşadığı; yalnızlık, ölüm kaygısı ve anlam arayışının yoğunlaştığı özel bir yaşam evresi olmaktadır. Bu süreçte umudun, yaşlı bireylerin psikolojik dayanıklılığını ve yaşam memnuniyetini koruyabilmeleri açısından kritik bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Nitekim son yıllarda yapılan çalışmalar, umut düzeyini artırmaya yönelik manevi müdahalelerin, yaşlı bireylerin psiko-sosyal iyilik hâlleri üzerinde olumlu etkiler yarattığını ortaya koymaktadır (Akbaş & Kumcağız, 2024; Ay & Gürsu, 2025; Dağcı, 2020).

Maneviyat

Maneviyat, bireyin anlam üretme, içsel bütünlük sağlama ve zorluklarla başa çıkma süreçlerinde önemli bir kavramdır (Göcen, 2022; Ok vd., Eylül2019; Tan & Yıldız, 2022). Yaşlılıkta manevi ve dini eğilimler, stresle başa çıkmada kritik rol oynamakta ve yaşamla bağların sürdürülmesini desteklemektedir (Gürsu & Ay, 2018). Araştırmalar, manevi yönelim düzeyi yüksek yaşlı bireylerin yaşam kalitesinin yüksek olduğunu göstermektedir (Tunçkılıç, 2024; Uçar, 2017; Warner vd., 2021).

Günümüzde psikoloji ve modern sosyal bilimlerin bakış açısıyla maneviyat, bireyin aşkın olana yüklediği anlam, bütünlük duygusu, değer ve bunları kapsayan hayat tarzı olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel düşüncede ise maneviyat dinden bağımsız düşünülemez ve aşkınlıktan çok daha fazlasıdır (Göcen, 2020). Maneviyat hem kurumsal dinlerle bağlantı içindedir hem de kurumsal dinlerin dışında yaşanan benzer tecrübeleri de kapsamaktadır. Bütün kurumsal dinler, bireylerin maneviyat ihtiyacını karşılamaktadır. Maneviyat, kurumsal dinlerin dışında yaşanan aşkın tecrübeleri de içine alan bir kavramdır. Birey din dışında da maneviyata sahip olmakla beraber, derin varoluşsal ilgi ve ihtiyaçlar ortakır (Ok vd., Eylül2019).

Psikolojik Rahatsızlıklar

DSM-5'e göre psikolojik rahatsızlıklar, bireyin biliş, duygu ve davranış alanlarında klinik bozulma ile kendini göstermekte ve günlük yaşam, sosyal ve meslekî işlevselliği olumsuz etkilemektedir (American Psychiatric Association (APA), 2013; World Health Organization (WHO), 2022). Yaşlılıkta psikolojik rahatsızlıklar, bilişsel yetilerde azalma ve ruhsal davranış değişimleri ile kendini göstermekte, kronik

hastalıklar, adaptasyon güçlükleri ve sosyal izolasyon psikolojik sorun riskini artırmaktadır (Ağar, 2020; Asi Karakaş & Durmaz, 2017; Yerli, 2017).

Yaşlılarda depresyon, stres, uyku bozukluğu ve sosyal izolasyon sık görülmekte olup, klinik belirtiler farklı seyrettiğinden tanı koymak zorlaşmaktadır (Aslan & Hocaoglu, Ağustos2017). Bu nedenle yaşlı bireylerde psikolojik rahatsızlıkların doğru tanı, erken müdahale ve multidisipliner destek ile ele alınması gerekmektedir. Yaşlılık döneminde psikolojik, sosyal ve manevi boyutların bütüncül olarak ele alınması, umut ve maneviyatın güçlendirilmesi, yaşlı bireylerin ruhsal iyilik hâlinin ve yaşam kalitesinin korunmasında kritik öneme sahiptir.

Bu çalışma, 65 yaş ve üzeri bireylerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla, umut, manevi baş etme ve psikolojik deneyimlerini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın Problemi

Bu araştırmanın temel problemi, yaşlı bireylerin hayatın zorlayıcı anlarında umut duygusunu nasıl anlamlandırdıkları, manevi baş etme yöntemlerine hangi düzeyde başvurdukları ve psikolojik durumlarını (özellikle üzüntü, stres, yalnızlık, uyku bozukluğu gibi) nasıl ifade ettikleridir. Araştırmalar, umut ve manevi baş etme stratejilerinin yaşlı bireylerin ruhsal direncini artırabileceğini göstermektedir (Koenig, 2012). Literatürde yaşlı bireylerde umut, maneviyat ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkileri birlikte ele alan nitel çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir (Krause, 2007). Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurarak yaşlı bireylerin umut ve maneviyatı nasıl deneyimlediklerini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın Alt Problemleri

1. Yaşlı bireyler, zorlayıcı yaşam koşullarında ne tür baş etme stratejileri geliştirmekte ve bu süreçte umutlarını nasıl ifade etmektedirler?
2. Geleceğe yönelik umutları nelerdir ve bu umutlarını besleyen kaynaklar hangileridir?
3. Umutsuzluk yaşadıklarında yeniden toparlanma süreçlerini nasıl tanımlamaktadırlar?
4. Manevi baş etme yolları olarak dua, tevekkül ve dini inançlara başvurma sıklıkları ve biçimleri nasıldır?
5. Çektikleri sıkıntıların ilahî anlam taşıdığına dair inançları, psikolojik durumları üzerinde nasıl bir etki yaratmaktadır?
6. İnanç sistemleri, stresli yaşam olaylarıyla baş etme biçimlerine nasıl yansımaktadır?
7. Son dönemde deneyimledikleri depresyon, üzüntü ve boşluk duyguları nasıl şekillenmektedir?
8. Uyku bozukluğu ve huzursuzluk gibi belirtiler, günlük yaşamlarını ne şekilde etkilemektedir?
9. Sosyal izolasyon ve yalnızlıkla başa çıkmak için ne tür yöntemler geliştirmektedirler?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma, yaşlı bireylerde umut, maneviyat ve psikolojik rahatsızlıklar arasındaki ilişkiyi derinlemesine anlamak amacıyla nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Nitel yöntem, bireylerin yaşantılarını kendi bakış açılarıyla anlamlandırmayı ve bu deneyimleri içinde buldukları bağlamda değerlendirmeyi amaçlayan esnek bir yaklaşımdır. Bu doğrultuda çalışmada, katılımcıların yaşadıkları deneyimlere yükledikleri anlamları ortaya çıkarmak amacıyla betimleyici fenomenolojik desen kullanılmıştır. Fenomenoloji, bireyin yaşadığı olgulara ilişkin öznel algı ve anlamlandırma biçimlerini inceleyen bir araştırma yaklaşımıdır (Yıldırım & Şimşek, 2021).

Araştırma Grubu

Araştırmanın katılımcılarını, amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme ile belirlenen 15 yaşlı birey oluşturmaktadır. Katılımcıların 10'u kadın, 5'i erkektir ve yaşları 65 ile 75 arasında değişmektedir. Örneklem büyüklüğü, katılımcılardan elde edilen verilerde tekrar eden temalar ortaya çıkıp yeni bilgi üretilmeyecek noktaya gelindiğinde, yani veri doygunluğuna ulaşıldığında belirlenmiştir (Guest vd., 2006). Örneklem, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve yaşanılan çevre açısından farklı özellikler göstermektedir. Katılımcıların çoğu Antalya'da ikamet etmektedir; yanı sıra Sivas ve Ankara'dan bireyler de araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu durum, araştırmanın merkezinde Antalya örnekleminin yer aldığını, ancak sınırlı ölçüde coğrafi çeşitlilik de sağlandığını göstermektedir. Tüm katılımcılar gönüllü olarak araştırmaya katılmış ve görüşmeler öncesinde bilgilendirilmiş onamları alınmıştır. Katılımcıların yalnız yaşayıp yaşamadığı, evli olup olmaması veya yaşadıkları çevrenin kültürel yapısı gibi demografik özellikler çalışmada sistematik olarak incelenmemiştir. Bu nedenle, bulguların yorumlanmasında ve tartışılmasında bu sınırlılıklar dikkate alınmalıdır. Tüm katılımcılar gönüllü olarak araştırmaya katılmış ve görüşmeler öncesinde bilgilendirilmiş onamları alınmıştır.

Veri Toplama Süreci

Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle toplanmıştır. Bu yöntem, önceden hazırlanmış sorulara dayanmakla birlikte, katılımcıların anlatımlarına göre esneklik sağlayarak derinlemesine bilgi edinilmesine imkân tanımaktadır. Görüşmeler birbir gerçekleştirilmiş, katılımcı onayı alınarak ses kaydıyla kaydedilmiştir. Görüşme süreleri katılımcıların ifade yoğunluğuna bağlı olarak 30 dakika ile 1 saat arasında değişmektedir.

Veri Analizi

Elde edilen ses kayıtları kelimesi kelimesine yazılı metne dönüştürülmüş ve içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Analiz sürecinde tümdengelimsel yaklaşım benimsenmiştir. Verilerin kodlanması ve temaların oluşturulması sürecinde MAXQDA nitel veri analizi yazılımından yararlanılmıştır. Metinler araştırmacı tarafından okunarak açık kodlar oluşturulmuş, benzer içerik taşıyan kodlar bir araya getirilerek alt temalar ve temalar belirlenmiştir. Kodlama sürecinde tutarlılığı artırmak amacıyla veriler farklı zaman aralıklarında yeniden incelenmiş, kodlar karşılaştırılarak gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Analiz sürecinin şeffaflığını sağlamak amacıyla kodlama ve tema oluşturma aşamaları ayrıntılı biçimde raporlanmış, bulguların desteklenmesi için katılımcı ifadelerinden doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Bu süreçler çalışmanın inandırıcılığını ve güvenilirliğini artırmaya yönelik olarak uygulanmıştır. Katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuş ve analizlerde demografik değişkenlere yer verilmemiştir.

Etik İlkeler

Araştırma süreci boyunca etik ilkelere tam olarak uyulmuştur. Katılımcılara çalışmanın amacı, kapsamı ve gizlilik esasları açık biçimde anlatılmıştır. Görüşmeler yalnızca katılımcı onayıyla gerçekleştirilmiş, toplanan veriler yalnızca bilimsel amaçlar ile gizlilik kuralları çerçevesinde kullanılmıştır.

Bulgular Ve Değerlendirme

Tablo 1.

Tema-Kategori-Kod yüzde-frekans tablosu

Tema	Kategori	Kod	f	%
Umut	Zorluklarla Başa Çıkma	Metanet	9	2,8
		Çözüm Arayışı	16	5,0
		Sabır ve Dua	3	0,9
	Geleceğe Dair Umut	Plan Yapma Arzusu	11	3,4
		Aile Odaklı Umutlar	13	4,1
		Kısa Vadeli Planlar	5	1,6
		Temkinli Davranma	2	0,6
		İnançla Toplama	21	6,6
	Umutsuzluktan Kaçış	Yeniden Ayağa Kalkma	7	2,2
		Özgüven	4	1,3
İnancın Psikolojik Etkisi		23	7,2	
Maneviyat	İnançla Güçlenme	İnançla Zorlukları Aşma	23	7,2
		Teslimiyet ve İç Huzur	19	5,9
		Şükretme	8	2,5
	İnanç ve Anlam Üretme	Sabır ve Tevekkül	20	6,3
		Sıkıntıların Anlamı	18	5,6
	Dua ile Rahatlama	Dua ve İçsel Huzur	25	7,8
	Psikolojik Rahatsızlıklar	Sosyal Durumlar	Sosyal İzolasyon İsteği	7
Sosyal Destekten Güç Alma			23	7,2
Toplumsal Olaylar			2	0,6
Uyku Sorunları		Uyuyamama	15	4,7
		Uykuya Geçişte Dua Etme	11	3,4
		Uyku Düzeni	7	2,2
Duygusal Durumlar		Üzgün Hissetme	5	1,6
		Boşluk Hissi	6	1,9
		Yalnız Hissetme	3	0,9
		Motivasyon Kaynakları	14	4,4
Toplam			320	100

Tablo 1, incelendiğinde görüleceği üzere "Umut" teması; üç ana kategori altında toplanmıştır: *Umutsuzluktan Kaçış*, *Geleceğe Dair Umut* ve *Çözüm Arayışı*. Bu tema altında toplam 111 kod yer almakta olup, tüm kodlamalar içindeki oranı yaklaşık %34,9'dur.

Umutsuzluktan kaçış (%10,6), yaşlı bireylerin olumsuz duygulardan sıyrılma çabalarını kapsamaktadır. En yüksek frekansa sahip kodlardan biri olan "inançla toparlanma" (f=21, %6,6), bireylerin dini inançlarını, kendi umutlarını yeniden kurmak için bir dayanak olarak kullandığını göstermektedir.

"Eşim öldüğünde umudumu kaybettim ama sabrettim. Allah güç kuvvet versin, dedim. Hayatım devam ediyor diye düşündüm. İnançım vardı." (Katılımcı 1)

Benzer şekilde, “*Yeniden Ayağa Kalkma*” (f=7, %2,2) ve “*Özgüven*” (f=4, %1,3) kodları, bireylerin içsel kaynakları ve inançla bütünleşen öz yeterlik duygusunu vurgulamaktadır.

Geleceğe Dair Umut (%9,7), yaşlıların geleceğe dair plan yapma istekleri ve umut bağladıkları alanları içerir. “*Aile Odaklı Umutlar*” (f=13, %4,1) kodu dikkat çekicidir. Yaşlı bireylerin umutlarını, genellikle çocuklarının ve torunlarının mutluluğuna bağladıkları görülmektedir.

“*Gelecek için plan yaparım, ama en çok çocuklarımın mutlu olmasını isterim. Onların iyi olması benim için her şey demek.*” (Katılımcı 1)

Buna karşılık “*Plan Yapma Arzusu*” (f=11, %3,4), katılımcıların bireysel anlamda da yaşamı yapılandırmaya yönelik istekliliklerini ifade eder:

“*Gelecek için plan yapmayı isterim... Geçen yıl yurt dışını çok gezdim, bu yıl inşallah ev alacağız.*” (Katılımcı 2)

Çözüm Arayışı ve Metanet (%8,7), yaşlı bireylerin yaşam olayları karşısında alternatif yollar arayarak çözüm geliştirme becerileri, umut temasıyla iç içe geçmektedir. “*Çözüm Arayışı*” (f=16, %5,0) kodu bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Bireyler, özellikle zor durumlarda aktif başa çıkma yollarını benimsemekte ve metanetli duruş sergilemektedir.

“*Zor bir durum yaşadığımda çözüm bulmak için farklı yollar düşünürüm. Bu tür anlarda ilk olarak ya çok yakın bir dostuma açılırım ya da sinirden ağlarım. Ağlamak beni rahatlatır...*” (Katılımcı 3)

“*Bu sabrı gösterirken en çok da kızıma dayandım. Sabretmek ve çocuklarımla olmak bana güç verdi.*” (Katılımcı 1)

Yaşlı bireylerin umut olgusu; dini inanç, sosyal ilişkiler ve içsel güç kaynaklarıyla sıkı bir biçimde bağlantılıdır. Umutsuzluk anlarında dahi inanca yönelme, aile odaklı geleceğe dair beklentiler ve çözüm üretme yetisi öne çıkan unsurlar olmuştur. Bu bulgular, yaşlı bireylerde umudun çok boyutlu bir psikososyal yapı olduğunu göstermektedir.

Maneviyat teması, toplamda 108 kod frekansıyla temsil edilmekte olup bu tema, çalışmadaki en yoğun tematik yapılardan birini oluşturmaktadır. Üç temel kategori altında sınıflandırılmıştır: *İnançla Güçlenme*, *İnanç ve Anlam Üretme* ve *Dua ile Rahatlama*.

İnançla Güçlenme (%20,3), bireylerin manevi inançlarını psikolojik bir direnç ve huzur kaynağı olarak nasıl deneyimlediklerini yansıtmaktadır. En yüksek frekansa sahip kodlardan olan “*İnancın Psikolojik Etkisi*” ve “*İnançla Zorlukları Aşma*” (her ikisi f=23, %7,2), yaşlı bireylerin dini inançlarını duygusal zorluklar karşısında bir sığınak olarak gördüklerini göstermektedir.

“*Zor bir şeyle karşılaştığımda önce Allah'a dayandım. O an sanki içimden bir yük kalkıyor. Kendimi iyi hissediyorum. Kafam karışmıyor. Bu rahatlamayı dualarıma dayandırıyorum.*” (Katılımcı 1)

“*İnancım sayesinde başardığım somut bir örnek de yaşadım... Sonuçta tiroit antikorlarım sıfırlandı ve ciddi bir iyileşme yaşadım.*” (Katılımcı 2)

İnanç ve Anlam Üretme (%14,4), yaşlı bireylerin yaşadıkları sıkıntıları metafizik bir düzlemde anlamlandırma eğilimlerini yansıtır. “*Sabır ve Tevekkül*” (f=20, %6,3) ve “*Sıkıntuların Anlamı*” (f=18, %5,6) kodları, bireylerin acı, hastalık ve kayıpları ilahî bir sınav ya da uyarı olarak yorumladıklarını ortaya koymaktadır.

“*Bence dünya sıkıntısı dünyada olur... Ama ben sıkıntı çektiğimde Ahirette inşallah daha iyi olurum diye düşünüyorum.*” (Katılımcı 1)

“*Sıkıntılar geldiğinde... Bu tür sıkıntuların bir imtihan olduğunu düşünüyorum... Kendimi sorgularım.*” (Katılımcı 2)

Bu anlayış, yaşlı bireylerde yaşamsal olayları kabullenmeyi kolaylaştırmakta ve psikolojik dayanıklılığı artırmaktadır.

Dua ile Rahatlama (%7,8), en yüksek frekanslı kod olan “*Dua ve İçsel Huzur*” (f=25, %7,8), yaşlı bireylerin dua etme eylemini sadece ritüel bir ibadet olarak değil, aynı zamanda ruhsal bir denge unsuru olarak deneyimlediklerini gösterir.

“*Dua ederken sadece kendim için değil, bütün çevrem ve insanlık için de dua ederim... Dua etmek yalnızlık duygusunu da hafifletir.*” (Katılımcı 2)

“*Dua ettikçe kötü şeyleri kafamdan silerdim... Dua bana moral veriyor, içim rahatlıyor.*” (Katılımcı 1).

Maneviyat teması, yaşlı bireylerin psikolojik ve sosyal zorluklarla baş etme süreçlerinde merkezî bir rol üstlenmektedir. Dua, sabır, tevekkül ve anlam üretme gibi manevi pratikler, bireylerin yaşam kalitesini artıran koruyucu faktörler olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda, yaşlı bireylerin maneviyata yöneliminin hem bireysel iyilik halleri hem de toplumsal uyum açısından dikkate değer bir unsur olduğu anlaşılmaktadır.

Psikolojik Rahatsızlıklar teması altındaki kodlar toplamda 98 frekansla temsil edilmekte olup bu tema, yaşlı bireylerin psikolojik durumlarını, uyku sorunlarını ve sosyal ilişkilerini kapsayan üç ana kategoride incelenmiştir: *Duygusal Durumlar*, *Uyku Sorunları* ve *Sosyal Durumlar*.

Duygusal Durumlar (%8,8), bireylerin yaşadıkları içsel boşluklar, duygusal yorgunluklar ve motivasyon düzeylerine odaklanır. Özellikle “*Motivasyon Kaynakları*” (f=14, %4,4), yaşlı bireylerin zorluklar karşısında içsel güçlerini nasıl koruduklarına işaret ederken, “*Boşluk Hissi*” (f=6, %1,9) ve “*Üzgün Hissetme*” (f=5, %1,6) kodları yaşlılıkla birlikte gelen kayıplar ve hayatın anlamına dair sorgulamalarla ilgilidir.

“*Bazen insan ister istemez üzülüyor... Ama üzgün olduğumda hemen sabretmeyi düşünürüm... Dua ederim, sabrederim. Bu bana iyi gelir.*” (Katılımcı 1)

“*Eğer bir gün üzgün hissetsem bana iyi gelecek şeyler belli: Kur'an okumak, motive eden konuşmalar dinlemek...*” (Katılımcı 2)

Uyku Sorunları (%10,3): Yaşlı bireylerde uykusuzluk ve uykuya dalmakta zorlanma gibi problemler yaygın olarak gözlemlenmiştir. “*Uyuyamama*” (f=15, %4,7) en sık raporlanan sorun olurken, bireylerin bu durumla başa çıkmak için “*Uykuya Geçişte Dua Etme*” (f=11, %3,4) ve “*Uyku Düzeni*” (f=7, %2,2) gibi stratejilere başvurduğu görülmektedir.

“*Zihnimi susturmakta zorlanınca, bildiğim bütün sureleri okumaya başlıyorum. Bu rutinler benim için önemli bir alışkanlık haline geldi.*” (Katılımcı 2)

“Uyuyamadığım zaman kalkıp kitap okuyorum. Vaktimi iyi değerlendirdiğim için kendimi mutlu hissediyorum ve bu şekilde uyuyorum.” (Katılımcı 4)

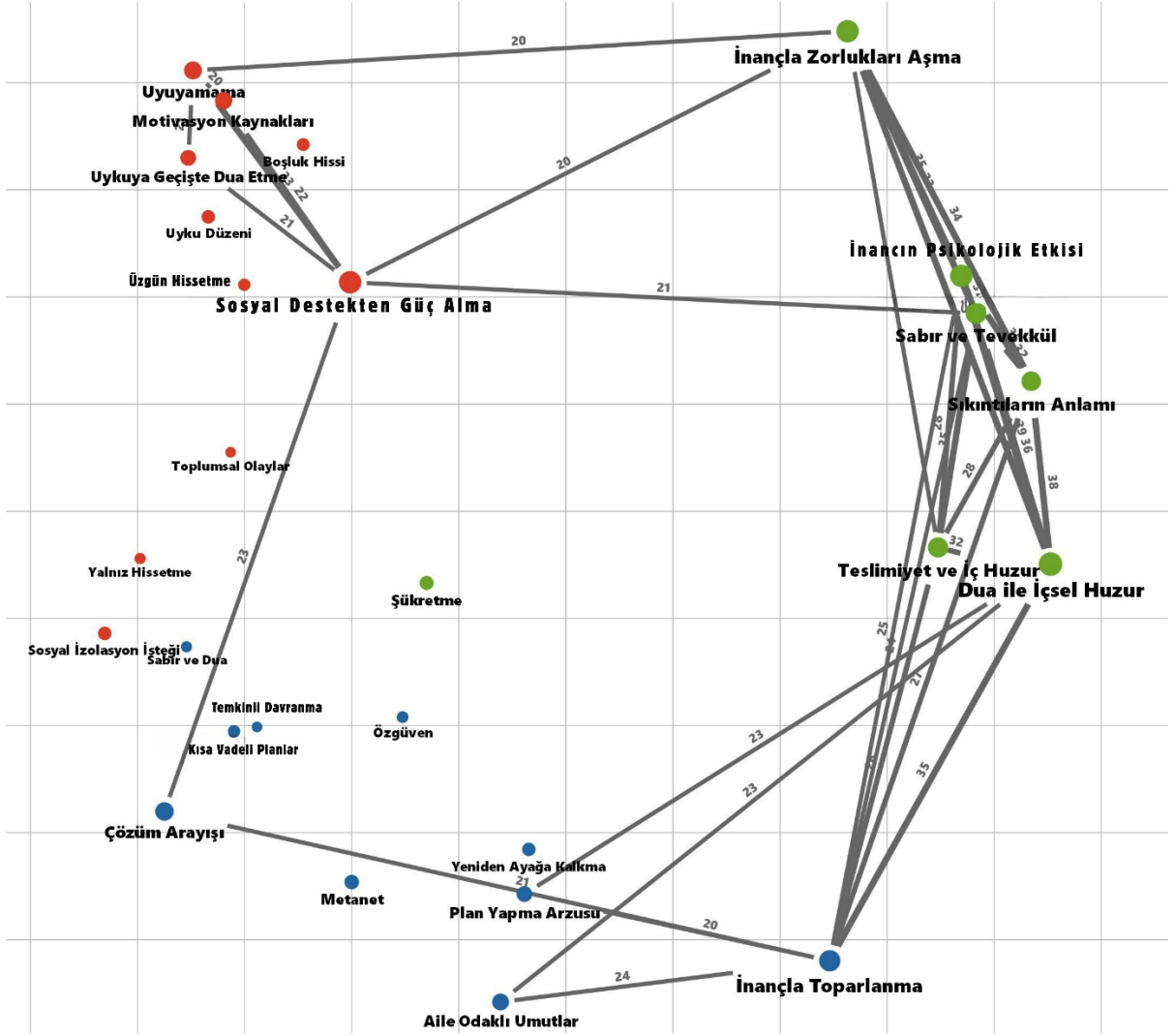
Sosyal Durumlar (%10,0), yaşlı bireylerin sosyal destek sistemleri, yalnızlık deneyimleri ve toplumsal olaylara bakış açıları bu kategoride incelenmiştir. En yüksek frekansa sahip kod olan “*Sosyal Destekten Güç Alma*” (f=23, %7,2), aile bireyleri ve yakın çevrenin sağladığı desteğin yaşlı bireylerin ruh sağlığı üzerindeki olumlu etkisini ortaya koymaktadır.

“Ben herkesle konuşmak isterim... Çocuklarım yakınımnda oturduğu için onların varlığı bana yetiyor.” (Katılımcı 1)

“Kızlarımın varlığı, benim için hem manevi bir destek hem de bir huzur kaynağı.” (Katılımcı 3)

Bununla birlikte, “*Sosyal İzolasyon İsteği*” (f=7, %2,2) kodu bazı bireylerin zaman zaman yalnız kalmayı tercih ettiklerini ortaya koymaktadır. Bu tercihin bireysel iyileşme ve kendini toparlama amaçlı olduğu ifade edilmiştir.

“*Psikolojik Rahatsızlıklar*” teması altında yapılan analizler, yaşlı bireylerin karşılaştıkları ruhsal ve sosyal zorlukları anlamak açısından önemlidir. Uykusuzluk, yalnızlık ve duygusal kırılma gibi durumlara karşı bireylerin geliştirdikleri baş etme stratejileri arasında dua, sosyal destek ve içsel motivasyon öne çıkmaktadır. Bu bulgular, psikolojik sağlamlık ve manevi baş etme mekanizmalarının yaşlılık döneminde ne denli belirleyici olduğunu göstermektedir.

Şekil 1. Kod Haritası

Şekil1. kod ilişki haritası (code map), MAXQDA yazılımında üretilmiş olup, temalar ve alt kodlar arasındaki birlikte kodlanma yoğunluklarını ve yapısal ilişkileri görselleştirmektedir. Nitel verilerin derinlemesine yorumlanmasına olanak sağlayarak, temalar arası bağları hem içeriksel hem de istatistiksel açıdan analiz etmeyi mümkün kılar.

Şekil 1 incelendiğinde, “Dua ile İçsel Huzur”, “İnançın Psikolojik Etkisi”, “Sabır ve Tevekkül”, “İnançla Zorlukları Aşma” ve “İnançla Toparlanma” gibi kodların birbiriyle çoklu bağlantılar kurduğu görülmektedir. Bu kodlar, *maneviyat* ve *umut* temalarının kesişim kümesini temsil etmektedir. Bu durum, yaşlı bireylerin yaşadıkları zorluklar karşısında hem inançla anlam üretme hem de geleceğe yönelik umutlarını koruma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Ayrıca, bu kodlar arasında yer alan kalın bağlantı çizgileri bu tematik bağların sadece içeriksel değil, aynı zamanda yüksek frekansta birlikte kodlandığını ortaya koymaktadır.

Kod haritasında, “Sosyal Destekten Güç Alma”, “Uyuyamama” ve “Motivasyon Kaynakları” gibi *psikolojik rahatsızlık* temalı kodların, *maneviyata* dair kodlara bağlandığı görülmektedir. Özellikle “Sosyal

Destekten Güç Alma” kodunun “İnançla Zorlukları Aşma” ve “İnançla Toparlanma” ile güçlü ilişkisi bulunmaktadır.

“Plan Yapma Arzusu”, “Çözüm Arayışı”, “Aile Odaklı Umutlar” ve “İnançla Toparlanma” gibi umut temalı kodların hem kendi içinde hem de maneviyatla ilişkili kodlarla bağ kurduğu izlenmektedir.

Özellikle “İnançla Toparlanma” kodunun konumu, bu kodun hem umut hem de maneviyat temaları arasında bir bağlantı köprüsü işlevi gördüğünü ortaya koyar. Aynı şekilde, “Çözüm Arayışı” kodunun diğer umut alt kodlarıyla oluşturduğu çemberimsi yapı, bireylerin umutsuzluk karşısında çok yönlü düşünme ve alternatif üretme becerilerini temsil etmektedir. Bu durum, yaşlı bireylerin psikolojik olarak zorlandıkları durumlarda sosyal destek kadar manevi kaynaklara da yönelme eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Haritanın daha dış çevresinde yer alan “Yalnız Hissetme”, “Toplumsal Olaylar”, “Sabır ve Dua”, “Özgüven” gibi kodların diğer kodlarla daha sınırlı sayıda bağlantı kurduğu gözlenmektedir. Bu durum, bu kodların çalışmadaki diğer temalarla ya daha az örtüştüğünü ya da daha bireysel ve bağlama özgü kaldığını düşündürmektedir.

Kod haritası, üç ana temanın (maneviyat, umut, psikolojik rahatsızlıklar) birbirinden bağımsız yapılar olmadığını, aksine çok yönlü ve iç içe geçmiş bir bütünlük oluşturduğunu göstermektedir. Özellikle “maneviyat” ve “umut” temalarının, bireylerin psikolojik zorluklarla başa çıkma süreçlerinde merkezi rol oynadığı görülmektedir.

Şekil 2. Kod Bulutu

Şekil 2.’de özellikle “Dua ile İçsel Huzur”, “İnançla Zorlukları Aşma”, “İnançla Toparlanma” ve “Sosyal Destekten Güç Alma” gibi ifadelerin büyük puntolarla yer alması, bu kodların çalışmada en yüksek

görselleştirme, özellikle tematik yoğunluklar ve psikososyal eğilimlerin sezgisel olarak okunmasına olanak tanımaktadır.

Görselde en belirgin biçimde yer alan “Allah”, “dua”, “yalnız”, “zamanlarda”, “çözüm” ve “gelecek” gibi kelimeler, yaşlı bireylerin yaşam deneyimlerinde en çok vurguladıkları alanların başında maneviyat, yalnızlık, zaman algısı, baş etme stratejileri ve gelecek beklentilerinin geldiğini göstermektedir. “Allah” ve “dua” kelimelerinin büyüklüğü, katılımcıların dini inançlara ve ibadetlere yalnızca ritüel düzeyde değil, aynı zamanda psikolojik destek ve huzur kaynağı olarak da yaklaştıklarını yansıtmaktadır.

“Yalnız”, “yalnızlık”, “konuşmak”, “çevremde”, “kimseyle” gibi kelimelerin görünürlüğü, yaşlı bireylerin sosyal izolasyon ve yalnızlıkla yüzleştiğini; buna karşılık “konuşmak” ve “çevremdekiler” gibi ifadelerin varlığı ise bireylerin sosyal bağlar kurmaya duyduğu ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, yalnızlık hissinin sadece bir eksiklik değil, aynı zamanda bir sosyal bağ kurma çağrısı olduğu söylenebilir.

Görselde sıkça yer alan “çözüm”, “plan”, “umut”, “güçlü”, “çalışırım”, “bulmak” gibi kelimeler, yaşlı bireylerin yaşamla kurdukları ilişkinin pasif değil, aktif ve mücadeleci bir karakter taşıdığını göstermektedir. Bu ifadeler, yaşlılıkta dahi geleceğe dair plan yapma, çıkış yolları arama ve baş etme kapasitesi geliştirme çabalarını desteklemektedir. Aynı zamanda “gelecek”, “umudumu”, “zamanla”, “günlük”, “sabah”, “gece” gibi zaman temalı sözcüklerin öne çıkması, yaşlı bireylerin zaman algısına ilişkin derin bir farkındalığa sahip olduklarını düşündürmektedir.

Buna ek olarak, “huzur”, “mutlu”, “şükür”, “sabır”, “rahatlatır” gibi kelimeler duygusal denge arayışının ve pozitif psikolojik yönelimlerin bir göstergesi olarak dikkat çeker. Bu tür kelimeler, yaşlı bireylerin zorlayıcı yaşam koşulları karşısında manevi güçler, sabır ve içsel huzur yoluyla anlam üretmeye çalıştıklarını gösterir.

Kelime bulutu, sadece tekrar sıklığına değil, aynı zamanda bu kelimeler etrafında şekillenen düşünce örüntülerine dair zengin ipuçları vermektedir. Görselleştirme, araştırmamızın temel temaları olan maneviyat, psikolojik rahatsızlıklar ve umut ekseninde katılımcıların sözel anlatılarını desteklemekte ve veri analizinin bütüncül yorumlanmasına katkı sunmaktadır.

Tartışma

Araştırmada elde edilen bulgulara göre "Umut" temasının, Umutsuzluktan Kaçış, Geleceğe Dair Umut ve Çözüm Arayışı, kategorileri altında toplandığı görülmektedir. Umutsuzluktan Kaçış (%10,6), yaşlı bireylerin olumsuz duygulardan kurtulma çabalarını kapsamaktadır. Buna göre “İnançla Toparlanma”, yaşlı bireylerin; dini inançlarını, umutlarını yeniden kurmak için bir çıkış yolu olarak kullandığını göstermektedir. Türkiye’de yaşlı bireylerin umut düzeyleri üzerine yapılan bir çalışmada, çalışmamıza benzer şekilde, algılanan dindarlık düzeyinin umut düzeyi ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu saptanmıştır (Akbaş & Kumcağız, 2024). Geleceğe Dair Umut (%9,7), yaşlıların geleceğe dair plan yapma isteklerini ve umut bağladıkları alanları içermektedir. Yaşlı bireylerin; umutlarını; genellikle çocuklarının ve torunlarının mutluluğuna bağladıkları görülmektedir. Buna karşılık, katılımcıların kişisel olarak yaşamı yapılandırmaya yönelik isteklilikleri (%3,4) olarak saptanmıştır. Çözüm Arayışı ve Metanet (%8,7) ile yaşlı bireylerin problemler karşısında farklı yollar arayarak çözüm üretme becerilerinin, umut temasıyla iç içe geçtiği saptanmıştır. Bireylerin zor durumlarda yapıcı çözüm yolları aradıkları ve metanetli davrandıkları görülmektedir (Ayhan, 2023). Ankara’daki yaşlı yetişkinleri kapsayan bir çalışmada, umutsuzluk düzeyi, öz yeterlik algısı ve yaşam anlamı arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Çalışmada, yaşlıların umutsuzluk düzeyi oldukça düşük bulunurken; öz-yeterlik ve yaşam anlamı algılarının umutla bağlantılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Ayhan, 2023). Elde edilen sonuçlar çalışmamızda geçen “Çözüm Arayışı / Metanet” temasına benzer şekilde, yaşlıların içsel güçlerini ve anlam üretme eğilimlerini vurgular niteliktedir. Yaşlı bireylerde umut algısı; dini inanç, sosyal ilişkiler ve içsel güç kaynaklarıyla sıkı bir ilişki içindedir. Umutsuzluk karşısında inanca yönelme, geleceğe dair beklentilerde aile odaklı olmaları, yaşlı bireylerde umudun çok yönlü bir psikososyal yapı olduğunu göstermektedir.

Araştırma bulgularına göre, Maneviyat teması; İnançla Güçlenme (%20,3), “İnancın Psikolojik Etkisi” ve “İnançla Zorlukları Aşma” (%7,2), kategorileri ile ele alınarak, bireylerin manevi inançlarını psikolojik direnç ve huzur sağlama anlamında nasıl deneyimledikleri araştırılmıştır. Yaşlı bireylerin dini inançlarını ve dini pratikleri duygusal zorluklara karşı bir savunma mekanizması olarak gördükleri ortaya çıkmaktadır. İnanç ve Anlam Üretme (%14,4), yaşlı bireylerin “Sabır ve Tevekkül” (%6,3) ve “Sıkıntıların Anlamı” (%5,6), ile acı, hastalık ve kayıpları ilahi bir imtihan ya da uyarı olarak gördükleri saptanmıştır. Bu bakış açısı, yaşlı bireylerde negatif olayları kabullenmeyi ve psikolojik dayanıklılığı güçlendirmektedir. Dua ile Rahatlama (%7,8), yaşlı bireylerin dua etme eylemini bir ritüel olarak değil, ruhsal bir denge unsuru olarak kullandıklarını göstermektedir. Çelen’in (2023), yaşlı bireylerin manevi ihtiyaçlarının belirlenmesi ve manevi danışmanlık/rehberlik uygulamalarının nasıl olabileceği üzerine yaptığı çalışmada, yaşlıların manevi destek gereksinimi, çözüm arayışı ve psikolojik iyilik hallerini destekleyici araçlar olarak ele alınmaktadır (Çelen, 2023). Bu çalışmada ortaya konan veriler araştırma verileri ile örtüşmektedir. Yaşlı bireylerde maneviyatın, psikolojik ve sosyal güçlüklerle baş etmede temel bir dayanak noktası olduğu görülmektedir. Dua, sabır ve tevekkül gibi uygulamaların yaşam kalitesini desteklediği, maneviyata yönelimin ise hem bireysel iyilik halini hem de toplumsal uyumu güçlendirdiği anlaşılmaktadır.

Araştırma bulgularından elde edilen verilere göre, Psikolojik Rahatsızlıklar teması; Duygusal Durumlar, Uyku Sorunları ve Sosyal Durumlar olarak incelenmiştir. Duygusal Durumlar (%8,8), bireylerin yaşadıkları içsel boşluklar, duygusal yorgunluklar ve motivasyon düzeylerine odaklanmaktadır. Uyku Sorunları (%10,3), yaşlı bireylerde uykusuzluk ve uykuya dalmakta zorlanma gibi problemler yaygın olarak gözlemlenmiştir. Sosyal Durumlar (%10,0), yaşlı bireylerin sosyal destek sistemleri, yalnızlık deneyimleri ve toplumsal olaylara bakış açıları bu kategoride incelenmiştir. “Sosyal Destekten Güç Alma” (%7,2), aile bireyleri ve yakın çevrenin desteğinin yaşlı bireylerin ruh sağlığını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, “Sosyal İzolasyon İsteği” (%2,2) bazı yaşlı bireylerin zaman zaman yalnız kalmak istediklerini göstermektedir. Bu isteğin bireysel iyileşme ve kendini toparlama amaçlı olduğu görülmüştür. “Psikolojik Rahatsızlıklar” teması, yaşlı bireylerin ruhsal ve sosyal zorluklarla nasıl başa çıktıklarını anlamada önemli bir çerçeve sunmaktadır. Uykusuzluk, yalnızlık ve duygusal hassasiyet gibi durumlarda bireylerin en sık kullandıkları baş etme yolları dua, sosyal destek arayışı ve içsel güçlerini harekete geçirmedir. Buna göre, psikolojik dayanıklılığın ve manevi baş etme biçimlerinin yaşlılık döneminde belirleyici bir rol oynadığı gözlemlenmektedir. Taşkın’ın (2022), Türkiye’de manevi anımsama terapisinin yaşlı bireylere uygulanabilirliği üzerine yaptığı çalışmada, maneviyatın yaşlıların yaşamının anlamını bulma, psikolojik denge kurma ve umutlarını destekleme işlevi üzerinde durduğu çalışma sonuçları çalışmamızın zorlayıcı durumlarda bireylerin manevi yollarla toparlanma süreçlerine dair verileri ile örtüşmektedir (Taşkın, 2022).

Araştırmanın Kısıtlılıkları

Çalışma, yaşlılıkta maneviyat ve umut ilişkisine dair derinlemesine bir perspektif sunmakla birlikte bazı sınırlılıklara sahiptir. İlk olarak, katılımcıların Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinden seçilmiş olması, bölgesel kültürel kodların ve dini yaşayış pratiklerindeki nüansların sonuçlar üzerinde bir değişken yaratmış olabileceği ihtimalini doğurmaktadır. Türkiye'nin heterojen sosyo-kültürel yapısı göz önüne alındığında, bölgesel farklılıkların manevi baş etme biçimlerini nasıl dönüştürdüğü bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. İkinci olarak, araştırmanın yalnızca kendi evinde yaşayan yaşlılarla yürütülmüş olması, bulguların huzurevi veya yaşlı bakım merkezleri gibi kurumsal ortamlarda kalan bireylere genellenmesini kısıtlamaktadır.

Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

Elde edilen sonuçlar ışığında, gelecek akademik çalışmalarda şu noktaların odak noktası yapılması önerilmektedir. Bölgesel karşılaştırmalı analizler yapılarak, Türkiye'nin farklı bölgelerindeki yaşlıların umut ve maneviyat algılarını kıyaslayan çalışmalar, kültürel değişkenlerin etkisini daha net ortaya koyabileceği görülmektedir. Manevi destek programları ile araştırmada saptanan "İnançla Toparlanma" bulgusundan yola çıkarak, evde bakım hizmeti alan yaşlılar için yapılandırılmış Manevi Danışmanlık ve Rehberlik müdahaleleri geliştirilerek bu programların etkinliğinin test edilmesi yerinde olacaktır. Nitel bulguların geniş örneklemli nicel verilerle desteklendiği karma yöntem araştırmaları, yaşlılık dönemindeki psikolojik sağlık mekanizmalarının daha bütüncül bir resmini sunabilir.

Sonuç

Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre, yaşlı bireylerin yaşamlarında umut, maneviyat ve psikolojik rahatsızlıklar birbirini tamamlayan üç ana unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırmada yaşlı bireylerin umudu, dini inanç, sosyal ilişkiler ve içsel güç kaynaklarıyla besledikleri görülmektedir. Umutsuzluk karşısında "inançla toparlanma" en dikkat çekici verilerden biridir. Bu durum, yaşlı bireylerin umudu yeniden inşa ederken maneviyata yöneldiklerini göstermektedir. Maneviyat ise dua, sabır, tevekkül ve anlam üretme yoluyla psikolojik dayanıklılığı güçlendiren bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Araştırmada elde edilen en belirgin bulgu, yaşlı bireylerin umutsuzluk dönemlerinde dini inançlarını psikolojik toparlanma ve yeniden umut bulma aracı olarak kullanmalarındadır. Bu, inancın yalnızca manevi bir değer değil, aynı zamanda ruhsal iyileşmeyi destekleyen psikolojik bir kaynak olduğunu göstermektedir. Umut ve maneviyat, çalışmada birbirini tamamlayan iki yapı olarak saptanmıştır. Maneviyat, bireyin umut duygusunu canlı tutarak zorluklarla baş etmesini kolaylaştırmakta, umut ise manevi inancın yaşamda anlam bulmasına aracılık etmektedir. Yani inanç, umudun temeli, umut ise maneviyatın yaşama yansıyan şekli olarak görülmektedir.

Umut ve maneviyatın psikolojik rahatsızlıklar üzerinde pozitif etkisi olduğu görülmektedir. Uykusuzluk, yalnızlık ve duygusal yorgunluk gibi sorunlara rağmen yaşlı bireylerin dua, tevekkül ve sosyal destek aracılığıyla bu durumlarla daha sağlıklı baş edebildikleri saptanmıştır. Bu bulgular, maneviyat ve umut duygusunun psikolojik rahatsızlıkları hafiflettiğini, ruhsal dayanıklılığı artırdığını ve genel iyilik halini desteklediğini göstermektedir. Sonuç olarak çalışmada maneviyatın umudu beslediği, katılımcıların ifadelerinden hareketle, umut duygusunun psikolojik sıkıntılar karşısında koruyucu bir unsur olarak öne çıktığı görülmektedir.

Extended Summary

Aging is a multifaceted period in an individual's life that cannot be explained solely by biological aging processes; it involves the simultaneous restructuring of psychological, social, cultural, and spiritual dimensions. During this period, individuals reshape their life experiences and identity perceptions, and engage in profound questioning regarding their search for meaning. The increasing elderly population, driven by demographic shifts in societies, necessitates a closer examination of the psychosocial needs of older individuals. According to 2024 data from the Turkish Statistical Institute, the proportion of individuals aged 65 and over in the total population reached 10.6%, making it necessary to consider aging not merely as an individual experience, but as a societal issue. During old age, individuals face numerous sources of stress, including decreased physical function, chronic health problems, changes in social roles, a weakening perception of productivity with retirement, economic constraints, a shrinking social circle, loneliness, and the loss of loved ones. These multifaceted changes can lead to vulnerabilities in the mental world of older individuals. Depression, stress, hopelessness, sleep disorders, emotional sensitivity, and social withdrawal are among the psychological conditions that can arise from this process. However, not every elderly individual experiences this process with the same level of negativity. Some individuals are able to maintain psychological balance through internal resources, social support systems, and spiritual orientations. In this context, hope and spirituality stand out as important psychosocial resources for elderly individuals to maintain their connection with life and cope with difficulties. Hope keeps an individual's expectations for the future alive and is considered a fundamental force supporting psychological resilience in the face of uncertainties and losses. Spirituality, on the other hand, is an important source of meaning that allows individuals to make sense of the pain, loss, and limitations they experience; it provides an internal balance regarding the continuity of life. Especially in old age, spiritual practices such as religious beliefs, prayer, reliance on God, patience, and understanding of fate are seen to play a decisive role in coping with stress. The literature emphasizes that there are strong relationships between the level of hope and spiritual coping strategies in elderly individuals; these elements support psychological well-being. However, it is noteworthy that qualitative research on how elderly individuals define their hopes, in what situations and in what forms they turn to spirituality, and how these processes are reflected in their psychological experiences is limited. This study aims to deeply examine how individuals aged 65 and over perceive their understanding of hope, spiritual orientations, and psychological states in the face of challenging life events in the later stages of their lives. The research was designed in accordance with a qualitative research approach and was conducted with a total of 15 participants, 10 women and 5 men, aged between 65 and 75. Data were collected using a semi-structured interview technique; participants were allowed to describe their experiences in their own words. The obtained data were analyzed using thematic analysis method and evaluated under the main themes of hope, spirituality, and psychological disorders. The research findings reveal that the phenomenon of hope in elderly individuals is strongly intertwined with religious beliefs, social relationships, and individual internal sources of strength. It was observed that a large majority of the participants turned to their faith, prayed, and evaluated the difficulties they experienced within a divine framework during periods of hopelessness and helplessness. It has been determined that hopes for the future are mostly family-centered; relationships with children, grandchildren, and close relatives nourish this sense of hope. These findings show that hope in elderly individuals is not only an individual expectation but also a multifaceted structure shaped by social and spiritual connections. Analyses conducted within the context of spirituality reveal that practices such as prayer, reliance on God, patience, and the search for meaning constitute fundamental psychological supports for elderly individuals. Spiritual orientations contribute to individuals' acceptance of losses, regulation of stress and anxiety levels, and maintenance of mental balance. Statements frequently found in participants' accounts, such as "finding inner peace through prayer," "being strengthened through faith," and "believing that experiences have meaning," demonstrate that spirituality holds a central position in the lives of elderly individuals under the theme of psychological disorders, experiences such as depression, loneliness, sadness, sleep disorders, and emotional fragility are addressed. The findings reveal that while these types of mental difficulties are common in old age, they are largely balanced through spiritual coping strategies and social support mechanisms. Social support, intrinsic motivation, and spiritual practices appear to be fundamental elements that enhance psychological resilience. The relatively less frequent repetition of expressions such as "feeling sad," "feeling lonely," and "sleep disorder" indicates that negative emotions exist in the experiences of older individuals, but are balanced through spirituality and social connections. In conclusion, this study reveals that hope, spirituality, and psychological disorders in older individuals are not independent variables; rather, they form a multidimensional and holistic structure that interacts with each other. Spirituality and hope stand out as key protective factors supporting the psychological resilience of older individuals. The findings point to the necessity of holistic approaches, including the spiritual dimension, in planning psychosocial support services for older individuals. In this respect, the study aims to provide a guiding framework for professionals and institutions providing services in the field of geriatrics, while also making a scientific contribution to practices aimed at improving the quality of life of older individuals. This study is important because it addresses the psychological well-being of older individuals not only through mental disorders but also through protective and strengthening elements. Hope and spirituality are seen as fundamental dynamics that strengthen the individual's connection with life in old age. In this context, the findings reveal that spiritual resources should not be overlooked in the psychosocial support processes of older individuals. It is anticipated that future research with larger and more diversified samples, including demographic variables, will contribute to a more comprehensive understanding of psychological resilience mechanisms specific to old age.

Yazar Katkıları

Araştırmanın Tasarımı (CRediT 1)	Yazar-1 (%60)-Yazar-2 (%40)
Veri Toplanması (CRediT 2)	Yazar-1 (%60)-Yazar-2 (%40)
Araştırma-Veri Analizi-Doğrulama (CRediT 3-4-6-11)	Yazar-1 (%60)-Yazar-2 (%40)
Makalenin Yazımı (CRediT 12-13)	Yazar-1 (%60)-Yazar-2 (%40)
Metnin Geliştirilmesi ve Tashihi (CRediT 14)	Yazar-1 (%60)-Yazar-2 (%40)

Kaynakça | References

- Ağar, A. (2020). *Yaşlılarda Ortaya Çıkan Psikolojik Değişiklikler*. 3(2), 75-80. <https://doi.org/10.47141/geriatrik.744968>
- Akbaş, M., & Kumcağız, H. (2024). Yaşlı Bireylerde Umut Düzeyinin Çeşitli Değişkenlerle İlişkisinin İncelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 24(64), 447-464. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.1285694>
- American Psychiatric Association (APA). (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th ed.) (DSM-5)*. American Psychiatric Publishing.
- Arpacı, F. (2016). *Geçmişten Günümüze Yaşlılık*. Nobel Yayıncılık.
- Asi Karakaş, S., & Durmaz, H. (2017). Yaşlılık Dönemi Psikolojik Özellikleri Ve Moral. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 18(1), 32-36. <https://doi.org/10.18229/kocatepetip.341681>
- Aslan, M., & Hocoğlu, Ç. (Ağustos2017). *Yaşlanma ve Yaşlanma Dönemiyle İlişkili Psikiyatrik Sorunlar*. 7(1), 53-62.
- Ay, Y., & Gürsu, O. (2025). The Relationship Between Psychological Health and Spiritual Well-Being in the Old Age. *Mütefekkir*, 12(23), 268-291. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1733253>
- Ayhan, Z. (2023). *Yaşlı bireylerde umut/umutsuzluk durumunun yaşam anlamı ve öz yeterliklerine toplumsal bakış*. 12(35), 625-650.
- Çelen, N. (2023). *Yaşlılık Döneminde Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik* [Tezsiz yüksek lisans bitirme projesi]. Pamukkale Üniversitesi].
- Çetin, M. (2016). *Umut Teolojisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Dağcı, A. (2020). *Huzurevi Yaşlılarının Manevi Gereksinimlerinin Belirlenmesi ve Değer Odaklı Manevi Bakım Programının Umut, Psikolojik İyi Oluş ve Tanrı Algısı Düzeyleri Üzerindeki Etkililiğinin Değerlendirilmesi* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göcen, G. (2022). *Kavram Atlası Din Psikolojisi 1 (C. 1)*. Gazi Kitabevi.
- Guest, G., Bunce, A., & Johnson, L. (2006). How Many Interviews Are Enough? *Field Methods*, 18(1), 59,82. <https://doi.org/10.1177/1525822X05279903>
- Gürsu, O., & Ay, Y. (2018). Din, Manevi İyi Oluş ve Yaşlılık. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(61).
- Kartopu, S. (2020). *Umudun Psikolojisi ve Teolojisi*. Eskiyei Yayınları.
- Koenig, H. G. (2012). Religion, Spirituality, and Health: The Research and Clinical Implications. *ISRN Psychiatry*. <https://doi.org/10.5402/2012/278730>
- Krause, N. (2007). Longitudinal study of social support and meaning in life. *Psychology and Aging*, 22(3), 456-469. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.22.3.456>
- McLaren, S., & Adhikari, P. (2024). Hope and Suicidal Ideation Among Older Adults Living in the Rural Mid-Hills of Nepal. *Clinical Gerontologist*, 47(4), 645-659. <https://doi.org/10.1080/07317115.2023.2274049>

- Ok, Ü., Gedik, Z., & Erşahin, Z. (Eylül2019). *Hastalar İçin Manevi Bakım*. Nobel Yayıncılık.
- Salur, G. (2018). *Yaşlanma ve Yaşlılık: Disiplinlerarası Bakış Açıları*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Snyder, C. R. (2002). Hope theory: Rainbows in the mind. *Psychological Inquiry*, 13(4), 249-275. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1304_01
- Snyder, C. R., & Lopez, S. J. (2006). *Positive psychology: The scientific and practical explorations of human strengths*. SAGE Publ.
- Tan, H. N., & Yıldız, M. (2022). 'Manevi İyi Oluş' Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tanımlanması. *Dini Araştırmalar*, 25(63), 447-476. <https://doi.org/10.15745/da.1175149>
- Taşkın, H. H. (2022). Yaşlı Manevi Danışmanlığında Psikoterapi Tekniği Olarak Manevi Anımsama Terapisi. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, (6), 9-38. <https://doi.org/10.56432/tmdrd.1186383>
- Tuna, M., & Tenlik, Ö. (2017). *Gerontoloji: Kapsam, Disiplinlerarası İş Birliği, Ekonomi ve Politika* (C. 1). Nobel Yayıncılık.
- Tunçkılıç, F. B. (2024). *Yetişkinlerde Manevi İyi Oluşun Umut Ve Kaygı İle Olan İlişkisinin İncelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *Yaşam Memnuniyeti Araştırması*.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2024). *İstatistiklerle Yaşlılar*.
- Uçar, M. (2017). *Yaşlılarda Yaşam Kalitesi İle Spiritüallite (Maneviyat) Arasındaki İlişki* [Yüksek Lisans Tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Warner, E. T., Kent, B. V., Zhang, Y., Argentieri, M. A., Rowatt, W. C., Pargament, K., Koenig, H. G., Underwood, L., Cole, S. A., Daviglus, M. L., Kanaya, A. M., Palmer, J. R., Huang, T., Blais, M. A., & Shields, A. E. (2021). The Study on Stress, Spirituality, and Health (SSSH): Psychometric Evaluation and Initial Validation of the SSSH Baseline Spirituality Survey. *Religions*, 12(3), 150. <https://doi.org/10.3390/rel12030150>
- Waslekar, R. S. (2018). The World Hope Index. *Journal of Young Investigators*.
- World Health Organization (WHO). (2002). *Active ageing: A policy framework* [Resmî Rapor / Politika Belgesi].
- World Health Organization (WHO). (2022). *Mental disorders* [Resmî Rapor / Fact Sheet / Kılavuz].
- Yerli, G. (2017). Yaşlılık Dönemi Özellikleri ve Yaşlılara Yönelik. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 1278-1287.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Developmental Policy of al-Malik al-Ādil al-Ayyubi in the al-Havf Region of Egypt: A Study of Land Reclamation Systems and Water Resource Development (596–615 AH / 1200–1218 CE)

“Mısır’ın El-Havf Bölgesinde Malik el-Adil el-Eyyubi’nin Kalkınma Politikası: Toprak Islah Sistemleri ve Su Kaynaklarının Geliştirilmesi Üzerine Bir Çalışma (596–615 AH / 1200–1218 CE)

Youcef Ahlem^{1*}

¹ Assoc. Prof., University of 08 Mai 1945, Guelma, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History Guelma, Algeria. Doçent, 8 Mayıs 1945 Guelma Üniversitesi, Beşerî ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Guelma, Cezayir. <https://ror.org/00xe6p546>, <https://orcid.org/0009-0002-7970-4379>, ahlem.histoire@gmail.com

* Corresponding author | Sorumlu yazar

Araştırma Makalesi Süreç

Geliş Tarihi: 17.02.2026
Kabul Tarihi: 02.05.2026
Yayın Tarihi: 30.06.2026

Benzerlik

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Değerlendirme

Ön İnceleme: İÇ hakem (editörler).
İçerik İnceleme: İki dış hakem/Çift taraflı körleme.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Ahlem Youcef

Yapay Zekâ Kullanımı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir. Ahlem Youcef

Etik Bildirim

turkisharr@gmail.com

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Yayıncı

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Türkiye

Atıf

Ahlem, Y. (2026). “Mısır’ın el-havf bölgesinde Malik el-Adil el-Eyyubi’nin kalkınma politikası: toprak ıslah sistemleri ve su kaynaklarının geliştirilmesi üzerine bir çalışma (596–615 AH). *Turkish Academic Research Review*, 11(2), 393-405. <https://doi.org/10.30622/tarr.1891254>

Öz

Bu çalışma, Eyyubi tarihçiliğindeki önemli bir boşluğu doldurmayı hedefleyerek devletin geleneksel askeri anlatılarından ziyade kalkınma politikalarına odaklanmaktadır. Araştırma, 1200-1218 yılları arasında Haçlı çatışmalarının yoğun olduğu bir dönemde, Sultan el-Melik el-Adil’in Mısır’ın el-Havf bölgesindeki doğal kaynakları ve sosyo-ekonomik istikrarı nasıl yönettiğini incelemektedir. Çalışmanın temel amacı, arazi ıslah sistemlerinin ve su kaynakları yönetiminin, gıda güvenliğini ve siyasi meşruiyeti sağlamada stratejik araçlar olarak entegrasyonunu analiz etmektir. Niteliksel tarihsel-analitik bir metodoloji benimseyen çalışma, Doğu Nil Deltası’nın kalkınma ortamını yeniden kurgulamak için Ortaçağ el yazmalarını, Divânü’l-Harâc kayıtları gibi idari belgeleri ve coğrafi metinleri incelemektedir. Bulgular, Eyyubi devletinin, kanal temizliği ve bentlerin güçlendirilmesi gibi teknik altyapı çalışmalarını, köylü istikrarını desteklemek için "mali esneklik" gibi idari yeniliklerle birleştiren sofistike bir "esnek merkeziyetçilik" modeli uyguladığını ortaya koymaktadır. Bu politikalar, el-Havf bölgesini stratejik bir tahıl rezervine ve askeri kampanyalar için hayati bir lojistik merkeze dönüştürmüştür. Araştırma, bu tarihsel modelin, kaynak yönetimi ve ulusal güvenlik arasındaki bağa dair derin içgörüler sunduğunu ve gıda güvenliği ile su sürdürülebilirliği konusundaki güncel Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SDG 2 ve SDG 6) ile uyumlu olduğunu sonucuna varmaktadır. Çalışmanın özgün değeri, Ortaçağ tarımsal genişlemesini tepkisel bir kriz yönetiminden ziyade proaktif bir güvenlik stratejisi olarak çerçevelemesinde yatar. Gelecekteki araştırmalar için, idari yönetimin evrimini daha iyi anlamak amacıyla farklı Ortaçağ İslam eyaletlerindeki kalkınma politikaları üzerine karşılaştırmalı çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Eyyubi Kalkınması, Arazi Islahı, Su Yönetimi, Gıda Güvenliği, El-Havf Bölgesi

Öne Çıkanlar

- Bu çalışma, Sultan el-Melik el-Adil’in el-Havf bölgesindeki tarımsal kalkınma ve su yönetimi politikalarının, Eyyubi devletinin askeri güvenliği ve siyasi istikrarının temel stratejik dayanağı olduğu tezini savunmaktadır.
- Arazi ıslah sistemlerinin ve sulama ağlarının rehabilitasyonunun, yalnızca teknik bir faaliyet değil, Haçlı tehdidine karşı gıda arzını garanti altına alan proaktif bir devlet stratejisi olduğu tespit edilmiştir.
- Devletin, köylülerin sürekliliğini sağlamak ve kırsal yapının çökmesini önlemek amacıyla vergi sisteminde uyguladığı "mali esneklik" ve idari denetim mekanizmaları analiz edilmiştir.
- El-Havf bölgesinin, stratejik konumu ve üretim kapasitesiyle Eyyubi ordusu için hayati bir lojistik merkez ve tahıl ambarı işlevi gördüğü ortaya konulmuştur.
- Eyyubi dönemindeki su yönetimi ve sürdürülebilir tarım uygulamalarının, günümüzün gıda güvenliği ve doğal kaynak yönetimi sorunlarına (SDG 2 ve SDG 6) tarihsel bir perspektif sunduğu belirlenmiştir.

Research Article

History

Received: 17.02.2026
Accepted: 02.05.2026
Date Published: 30.06.2026

Plagiarism Checks

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Peer-Review

Single anonymized-One internal (Editorial Board).
Double anonymized-Two external.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Ethical Statement

This study does not require ethical committee approval, and the data used were obtained from literature reviews/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to during the preparation of this study and that all studies used are cited in the references.
Ahlem Youcef

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.
Ahlem Youcef

Complaints

turkisharr@gmail.com

Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Published

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016-Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Türkiye

Cite as

Ahlem, Y. (2026). Developmental policy of al-Malik al-ʿĀdil al-Ayyubi in the al-hawf region of egypt: a study of land reclamation systems and water resource development (596–615 ah / 1200–1218 ce). *Turkish Academic Research Review*, 11(2), 393-405.
<https://doi.org/10.30622/tarr.1891254>

Abstract

This study addresses a significant gap in Ayyubid historiography by shifting focus from traditional military narratives to the developmental policies of the state. The research investigates how al-Malik al-ʿĀdil managed natural resources and socio-economic instability in the al-Hawf region of Egypt during the intense Crusader conflicts between 1200 and 1218 CE. The primary objective is to analyze the integration of land reclamation systems and water resource management as strategic tools for ensuring food security and political legitimacy. Employing a qualitative historical-analytical methodology, the study examines primary medieval manuscripts, administrative documents like *Dīwān al-Kharāj*, and geographical texts to reconstruct the developmental landscape of the eastern Nile Delta. The findings reveal that the Ayyubid state implemented a sophisticated "flexible centralization" model, combining technical infrastructure maintenance (such as clearing silt from canals and reinforcing dikes) with administrative innovations like "fiscal flexibility" to support peasant stability. These policies transformed al-Hawf into a strategic grain reserve and a vital logistical hub for military campaigns. The research concludes that this historical model offers profound insights into the nexus of resource management and national security, aligning with contemporary Sustainable Development Goals (SDG 2 and SDG 6). The study's original contribution lies in framing medieval agricultural expansion as a proactive security strategy rather than reactive crisis management. Future research should conduct comparative studies on developmental policies across different medieval Islamic provinces to further understand administrative evolution.

Keywords

Ayyubid Development, Land Reclamation, Water Management, Food Security, Al-Hawf Region.

Highlights

- This study argues that agricultural development and water management policies in al-Hawf were the strategic pillars of Ayyubid military security and political stability.
- It identifies that land reclamation and irrigation rehabilitation were proactive state strategies to guarantee food supplies against Crusader threats, rather than mere technical tasks.
- The research analyzes the "fiscal flexibility" and administrative oversight mechanisms implemented in the tax system to ensure peasant continuity and prevent rural collapse.
- It demonstrates how the al-Hawf region functioned as a vital logistical hub and strategic granary for the Ayyubid military due to its production capacity.
- The study establishes that Ayyubid water management practices provide a historical perspective for addressing modern food security and natural resource challenges (SDG 2 & SDG 6).

Introduction

Developmental policy is considered one of the fundamental pillars in the construction and stability of states, particularly in medieval societies where political and military stability was closely linked to the authority's ability to manage natural resources—foremost among them land and water. During the reign of al-Malik al-ʿĀdil (596–615 AH / 1200–1218 CE), the Ayyubid state represented an advanced model in employing agricultural development as a strategic tool to ensure food security, strengthen state revenues, and support military capability within a regional context marked by intense conflict with the Crusader powers.

The eastern al-Hawf region in Egypt occupies a special position within this framework due to its distinctive geographical and hydrological characteristics, which made it one of the vital agricultural regions in the Nile Delta and a key component in the Ayyubid state's food and military supply network. Al-Malik al-ʿĀdil's attention to this region was not merely a result of its natural resource abundance but rather reflected a conscious awareness of its strategic importance in maintaining economic and social balance and securing the food supplies necessary for internal stability and military support.

The significance of this topic lies in shedding light on a dimension that has rarely received in-depth study in Ayyubid history: the developmental aspect of its policies, beyond the traditional focus on military and political history. It also contributes to highlighting the central role of water resource management and land reclamation in state building, revealing the complex interconnection between development, security, and strategy in Ayyubid political thought.

This article aims to analyze the developmental policy of al-Malik al-ʿĀdil in the al-Hawf region by examining land reclamation systems and mechanisms for developing water resources, and by clarifying their impact on the economic, social, and strategic stability of the state. It also seeks to highlight the position of al-Hawf within the Ayyubid developmental system as a practical model for the integration of agriculture, administration, and food security. Accordingly, the study raises the following research question:

To what extent did the policies of al-Malik al-ʿĀdil in land reclamation and water resource development in al-Hawf contribute to the economic and security stability of the Ayyubid state?

This main question gives rise to several sub-questions, including: How did the Ayyubid state manage water resources in the region? What was the nature of its relationship with peasants within the framework of the reclamation project? And what was the impact of these policies on ensuring food security and supporting military capability?

Method

This study adopts a multidimensional historical-analytical approach that integrates inductive and comparative methods in order to examine the relationship between environmental management and political authority. It relies on a critical reading of primary administrative and narrative sources, including Ibn Mammati and al-Maqrizi, while cross-referencing fiscal records from the *Dīwān al-Kharāj* to ensure data reliability and reduce interpretative bias.

1. al-Hawf Region – Geographical and Hydrological Importance in the Developmental Policy of al-Malik al-ʿĀdil.

1.1. The geographical location and boundaries of al-Hawf and their impact on its developmental formation.

The eastern al-Hawf region is considered one of the pivotal agricultural provinces in the geography of Islamic Egypt, and its strategic importance reached its peak during the Ayyubid period, particularly under the reign of al-Malik al-ʿĀdil (596–615 AH / 1200–1218 CE). The region derived its weight from its distinctive geographical position on the eastern side of the Nile Delta, forming an “intermediate zone” linking the political center in Cairo with the maritime and military outlet of Damietta. Al-Hawf was not merely a rural administrative unit; rather, it evolved into a vital component of the state’s military and food supply network, making it a fundamental pillar in confronting Crusader threats that targeted the eastern Delta front (Al-Maqrizi, 1997, p. 210, n.d., p. 365)

From a historical-geographical perspective, the al-Hawf region—administratively intertwined with what was known as the Eastern Province (Aʿmāl al-Sharqiyya)—extended over a wide area that included major urban centers such as Bilbays and Faqous. Its boundaries were characterized by direct connection to a network of canals branching from the “Khalīj Amīr al-Muʿminīn” and the Damietta branch of the Nile, allowing more regular irrigation compared to regions distant from the main Nile branches (Al-Hamawi, 1977, p. 215; Ibn Abd al-Zahir, 1996, p. 95). This expanse created a unique environmental diversity, combining highly fertile floodplains with marginal lands that required artificial irrigation techniques and continuous reclamation, which in turn granted the region flexibility in agricultural production and the ability to adapt to fluctuations in the Nile’s water levels (Bianquis, 1998, p. 104).

This orientation reveals an early developmental vision on the part of al-Malik al-ʿĀdil, who realized that developing al-Hawf meant securing the central axis upon which the sustainability of the country’s agricultural and supply resources depended. The criterion was no longer merely the size of the land, but its responsiveness to advanced irrigation systems. This was reflected in his policies of granting the *iqṭāʿāt* of this region to senior military commanders (*arbāb al-suyūf*) to ensure continued reclamation and protection, and to provide rapid responses to the needs of urban markets and the armies stationed on the frontiers (Lev, 1999, p. 132)

Thus, al-Hawf moved from being a natural geographical space to a developmental sphere where considerations of national security, economic abundance, and administrative sovereignty intersected within a comprehensive vision aimed at strengthening the sustainability of Ayyubid state resources (Abdul Raziq, 2005, p. 73)

1.2 Al-Hawf within the Ayyubid Administrative and Fiscal Organization:

The eastern al-Hawf region occupied an advanced position within the administrative and fiscal structure of the Ayyubid state, as clearly reflected in the records of the *Dīwān al-Kharāj*, which devoted significant attention to the region in terms of statistical surveys and financial assessment. The region was classified among the high-yield agricultural provinces (*kharāj* lands), which led the central administration under al-Malik al-ʿĀdil to adopt precise mechanisms for recording agricultural data. These mechanisms included the accurate surveying of cultivated areas, the classification of crops into winter and summer seasons, the estimation of annual production rates, and the regulation of fiscal returns associated with each unit of land. This administrative precision reveals the state’s awareness of al-Hawf’s strategic importance as a sovereign resource that could not be left to arbitrary

estimation, especially as the Ayyubid treasury increasingly relied on land tax revenues to finance military efforts (Ibn Mammati, 1989, p. 143=147)

A comparison between narrative chronicles such as al-Maqrizi and fiscal-administrative records like those of Ibn Mammati reveals a high level of consistency in describing the organization of land taxation and irrigation management in al-Hawf, which strengthens the reliability of the available data and reflects the institutional maturity of the Ayyubid administration.

This attention was not limited to revenue collection alone; rather, it formed part of a broader developmental vision for resource management. The Qawānīn al-Dawāwīn indicate that the Ayyubid administration did not seek to maximize taxation at the expense of peasant productivity. Instead, a policy of “fiscal flexibility” prevailed, particularly during years of low Nile flooding (al-sharāqī), when the state would reduce burdens or postpone tax collection (installment systems or tax remissions) to prevent the collapse of the rural structure and the migration of peasants from the land (Lapidus, 1988, p. 321)

. This administrative awareness reflects an early economic understanding of the direct relationship between the stability of the “small producer” and the sustainability of the state treasury, which helped prevent severe social crises in this vital region (Al-Shadhili, 2012, p. 104; Ashtor, 1976, p. 321)

Furthermore, the administrative organization of al-Hawf reveals a model of “flexible centralization,” whereby the region remained under the direct supervision of the Dīwān al-Kharāj in Cairo while granting broad authority to local governors and officials to oversee the maintenance of “royal dikes” and irrigation canals. This balance enabled administrative effectiveness in responding to unexpected disruptions (Lev, 1999, p. 138) Consequently, al-Hawf was transformed in the vision of al-Malik al-‘Ādil from a mere “financial unit” into a pillar of the state’s economic and social security system and a guarantee of the steady flow of grain toward major urban markets, particularly Cairo (Al-Maqrizi, 1997, p. 306; Bianquis, 1998, p. 118).

This approach aligns with al-Malik al-‘Ādil’s policy of strengthening internal stability through sustainable agricultural development. He recognized that controlling major agricultural provinces—foremost among them al-Hawf—was fundamental to building a strong state capable of confronting both internal and external challenges. Thus, the administrative and fiscal organization of al-Hawf can be viewed as a practical model of the Ayyubid state’s economic vision at the height of its political and administrative maturity (Al-Maqrizi, 1997, p. 306; Ibn Mammati, 1989, p. 143).

1.3. Al-Hawf as a Strategic Grain Reserve and a Tool for Food Security

During the Ayyubid period, the al-Hawf region emerged as one of the most important agricultural centers producing cereals in Egypt. Its lands were renowned for the abundant production of wheat and barley, making it a fundamental pillar in securing the needs of major cities—particularly Cairo, which relied heavily on surrounding agricultural provinces for food supplies (Al-Maqrizi, 1997, p. 305).

This role granted the region a special place in Ayyubid economic policy, which viewed it as a decisive element in the state’s food security system, especially in light of population growth in major urban centers (Ashtor, 1976, p. 214).

The regularity of agricultural production in al-Hawf helped limit price fluctuations, particularly during periods of low Nile flooding or declining production in other parts of the Delta. The availability of a stable grain stock enabled the state to intervene in the market, either by releasing additional supplies during price increases or by regulating distribution to prevent hoarding and speculation (Lapidus, 1988, p. 319). This role demonstrates how the region evolved from a mere production unit into an active instrument for maintaining economic balance within the state.

Administrative records indicate that the Ayyubid state adopted a precise system for recording grain output in al-Hawf and linking it to storage and distribution plans. This allowed rapid responses to sudden food crises: grain could be directed to urban markets to reduce inflation or allocated to supply Ayyubid armies during military campaigns, particularly in the context of conflict with the Crusader powers (Humphreys, R. S, 1977, p. 68; Ibn Mammati, 1989, p. 152=154).

Such organization reflects a deep awareness of the central role of food in political and military stability.

The state did not rely solely on reactive policies but sought to build a strategic grain reserve in producing provinces—foremost among them al-Hawf—to address crises before they escalated. This reserve helped mitigate the effects of famine years and reduce social unrest, which often accompanied food shortages in major cities. Famine and rising prices were among the most significant causes of instability in medieval societies, making food control a political priority (Cahen, 2001, p. 223).

Describing al-Hawf as the “granary of Egypt” therefore reflects not merely agricultural abundance, but the transformation of the region into a strategic tool used by Ayyubid authority to regulate markets, contain crises, and maintain social peace. In this context, food was not purely an economic matter but a political instrument that reinforced the legitimacy of rule and strengthened public confidence in the state’s ability to manage essential affairs (Bianquis, 1998, p. 122).

Moreover, the link between grain production and army provisioning gave the region a clear military dimension. Long campaigns and prolonged sieges could not be conducted without a stable system for securing food supplies. Consequently, control over major grain-producing regions—especially al-Hawf—formed a cornerstone of Ayyubid military strategy (Lev, 1999, p. 141).

Thus, the role played by al-Hawf as a strategic grain reserve constituted one of the main pillars of al-Malik al-‘Ādil’s developmental policy, where economic, social, political, and military considerations converged within a comprehensive vision aimed at ensuring internal stability and the sustainability of the state.

1.4. Water Infrastructure and Irrigation Networks as the Foundation of Agricultural Development in al-Hawf

Agricultural activity in the al-Hawf region relied heavily on a complex water system composed of major canals branching from the Damietta branch of the Nile, secondary channels that penetrated the inner agricultural lands, and dikes and dams that regulated floodwater distribution and protected land from flooding or drought (Al-Maqrizi, 1997, p. 318). This network formed the vital infrastructure upon which agricultural development in the region was built, making the stability of agricultural production dependent on the integrity and proper management of these installations (Butzer, 1976, p. 45).

This water infrastructure was not merely the result of natural conditions but the product of long-term human intervention. The state contributed through supervising canal excavation, strengthening dikes, and regulating water routes in accordance with the nature of agricultural land. This intervention demonstrates that the Ayyubid state recognized that water control was the fundamental condition for sustainable agricultural activity, especially in regions highly dependent on artificial irrigation such as al-Hawf (Cahen, 2001, p. 229).

Al-Maqrizi notes that the accumulation of silt in canal beds and the neglect of dike maintenance were among the main causes of agricultural decline in certain years, particularly when combined with low Nile levels (Al-Maqrizi, 1997, p. 318). This diagnosis reveals an early historical awareness of the relationship between deteriorating water infrastructure and disruptions in economic and social balance, as declining agricultural production was not merely a technical issue but a factor threatening general stability (Ashtor, 1976, p. 226).

In response to these challenges, the Ayyubid state regularly intervened to repair damage to irrigation networks by clearing silt from canals, restoring damaged dikes, and reorganizing watercourses to ensure that water reached lands distant from the Nile. These efforts required significant financial resources and the mobilization of local labor, indicating that the state understood investment in water infrastructure as a direct investment in agricultural stability and food security (Butzer, 1976, p. 51).

Administrative records also reveal a precise bureaucratic organization for managing irrigation networks. Canals were registered by name and route, lands benefiting from them were identified, and responsible authorities were appointed to supervise their maintenance. This organization reflects an advanced level of planning and administration and shows that water management was not a spontaneous local matter but part of the broader public policy of the Ayyubid state (Ibn Mammati, 1989, p. 166–168; Lev, 1999, p. 143).

This organization helped reduce the effects of natural fluctuations in Nile water levels, as improved irrigation networks enabled more efficient storage and distribution of water, positively affecting the stability of agricultural production in al-Hawf and strengthening its role as a strategic grain reserve (Lapidus, 1988, p. 324). Moreover, the system played a role in regulating the relationship between the state and peasants, as equitable water distribution helped reduce local conflicts and ensure fair access to agricultural land. Thus, the stability of the irrigation network became a major factor in maintaining social peace within the region (Bianquis, 1998, p. 125).

Accordingly, water infrastructure and irrigation networks constituted the true foundation of agricultural development in al-Hawf. Any developmental policy during the reign of al-Malik al-ʿĀdil could not succeed without maintaining and improving this network. Technical, administrative, and social considerations converged in this field, making water management a central axis of the Ayyubid developmental project and a fundamental pillar in preserving state stability and food security (Humphreys, R. S., 1977, p. 73).

1.5 .The Strategic Importance of al-Hawf in the Policy of al-Malik al-ʿĀdil

The importance of the al-Hawf region during the Ayyubid period was not limited to its economic and agricultural dimensions; it extended to a strategic role closely tied to state security and internal stability. Securing grain production in this region was directly linked to supplying Ayyubid armies, particularly amid the ongoing conflict with the Crusader powers, where food constituted a decisive factor in sustaining military campaigns and

ensuring their ability to operate over long periods (France, 1994, p. 212; Humphreys, R. S, 1977, p. 67). This connection reflects the state's awareness that military superiority depended not only on combat strength but also on stable logistical supplies, foremost among them food provisions—the backbone of any prolonged war effort.

Al-Malik al-ʿĀdil, as a statesman with strong administrative experience as well as a military leader, recognized that effective control over major grain-producing regions was fundamental to building state power. He therefore paid special attention to al-Hawf within his developmental policies, understanding that any disruption in its production or distribution would directly affect the state's military capacity, especially during mobilization, sieges, and extended wars (Humphreys, R. S, 1977, p. 69; Lev, 1999, p. 146). Consequently, the focus on al-Hawf was not an isolated economic measure but part of an integrated strategic vision linking agriculture to military capability.

Regular agricultural production in al-Hawf also contributed to reducing social unrest, which often accompanied food crises in both rural areas and major cities. The availability of grain enabled the state to intervene quickly to contain price inflation, prevent famine, and reduce social tensions, thereby strengthening the legitimacy of Ayyubid rule and reinforcing its capacity to control both rural and urban spheres (Ashtor, 1976, p. 230). Food security thus emerged as a central element in maintaining social peace and political stability, as famines historically ranked among the primary causes of unrest in medieval societies (Lapidus, 1988, p. 326).

The importance of al-Hawf also lies in its role as a link between water policy and security policy. The stability of agricultural production depended on effective management of irrigation networks and the maintenance of hydraulic infrastructure. The state understood that neglecting this infrastructure could lead to declining production, triggering food crises and social unrest that threatened internal security. Investment in land reclamation and the maintenance of canals and dikes in al-Hawf was therefore, in essence, an investment in security and stability rather than merely an economic improvement (Butzer, 1976, p. 54).

This interconnection between development and security demonstrates the maturity of Ayyubid political and administrative thought under al-Malik al-ʿĀdil. Developmental policies were not separated from strategic considerations but were integrated into the broader state project. Al-Hawf thus became a space where natural resources, administrative organization, taxation, food security, and military capacity intersected within a unified system (Cahen, 2001, p. 231).

Accordingly, al-Hawf can be viewed as a practical model of the integration between natural resources, economic policy, and strategic considerations in the Ayyubid state. It formed a cornerstone of the developmental project that al-Malik al-ʿĀdil sought to establish, demonstrating that agricultural development was not an end in itself but a means to ensure political stability and enhance the state's resilience in facing both internal and external challenges (Bianquis, 1998, p. 128).

2. Land Reclamation Systems and the Development of Water Resources in the Policy of al-Malik al-ʿĀdil al-Ayyubi

2.1 . Land Reclamation as a Strategic Choice in the Ayyubid Developmental Project

Land reclamation constituted one of the central pillars of the developmental policy adopted by al-Malik al-ʿĀdil al-Ayyubi. The state did not limit itself to exploiting existing agricultural lands but sought to expand

cultivated areas by rehabilitating fallow lands and reclaiming cultivable regions, particularly in strategically important provinces such as al-Hawf. This orientation reflects a clear understanding that increasing agricultural production depends not only on improving productivity but also on expanding the agricultural domain itself to ensure resource sustainability and enhance the state's long-term productive capacity (Ashtor, 1976, p. 217).

This policy must be viewed within the broader economic context of the medieval Islamic world, where agricultural expansion represented a major tool for strengthening the economy and securing state revenues. An increase in cultivated land meant higher crop output, greater fiscal returns, and more stable markets—objectives that the Ayyubid state recognized early and pursued through systematic reclamation programs (Cahen, 2001, p. 220; Lapidus, 1988, p. 315).

Sources indicate that the Ayyubid administration paid particular attention to lands damaged by neglect, silt accumulation, or weakened irrigation systems. These lands were reintegrated into the production cycle through comprehensive rehabilitation projects. This approach was closely tied to the growing need to secure grain supplies, both to meet domestic market demands and to sustain military efforts, making agricultural reclamation an indispensable strategic choice (Al-Maqrizi, 1997, p. 322; Humphreys, R. S, 1977, p. 72).

The policy also reflects the political and military transformations experienced by the Ayyubid state. Continuous conflict with Crusader powers necessitated strengthening food self-sufficiency and reducing reliance on distant or unstable regions. Dependence on local production near centers of governance became essential to minimizing risks associated with warfare and disrupted transport routes (France, 1994, p. 218).

2.2. Mechanisms of Land Reclamation in the al-Hawf Region

In the al-Hawf region, the Ayyubid state adopted a set of practical and systematic mechanisms to reclaim land and reintegrate it into the production cycle. Foremost among these were the clearing of canals and secondary waterways from silt, the re-excavation of old water channels, and the reinforcement of embankments that protected agricultural lands from the dangers of flooding or drought. These measures constituted the technical foundation that enabled the state to recover vast areas of land that had fallen out of agricultural use due to neglect or the deterioration of irrigation networks. Ayyubid administrative manuals confirm the particular attention given to water management as a cornerstone of the agrarian economy (Al-Maqrizi, 1997, p. 320; Ibn Mammati, 1989, p. 161). This orientation demonstrates the state's awareness that expanding agricultural land required not only reclaiming new areas but also rehabilitating degraded lands and reintegrating them into the productive system (Hassan, 1996, p. 201).

The cleaning and re-excavation of canals were conducted in regular cycles, since silt accumulation represented one of the main threats to the continuity of irrigation, especially in the interior areas of al-Hawf that depended on a complex irrigation network directly affected by fluctuations in the Nile flood (Al-Maqrizi, 1997, p. 322; Ibn Iyas, 2007, p. 52). These activities were therefore not merely reactive responses to occasional problems but part of an ongoing water policy aimed at preserving the efficiency of the irrigation system and ensuring water reached the most distant agricultural lands. This contributed to reducing land degradation and preventing farmland from reverting to wasteland (Al-Shatir, 2010, p. 187; Hassan, 1996, p. 93).

The state also regulated irrigation by controlling canal openings and precisely determining water shares to ensure fair distribution and reduce local conflicts among peasants over water access. This organization

demonstrates that reclamation was not purely technical but also administrative and social, requiring close coordination between the central authority and local communities (Al-Shadhili, 2012, p. 137; Hassan, 1996, p. 205). In this context, water management functioned as a tool for regulating the rural landscape and promoting social stability as much as increasing agricultural productivity (Al-Nusayri, 1991, p. 74).

Sources also point to the existence of a local administrative apparatus responsible for water distribution and monitoring compliance with irrigation regulations, indicating a relative development of rural administrative structures during the Ayyubid period. New functions emerged related to irrigation management and the supervision of hydraulic infrastructure maintenance (Al-Maqrizi, 1997, p. 320; Ibn Mammati, 1989, p. 168). This organization helped reduce water-related disputes, which were among the most significant sources of tension in agrarian societies, particularly during years of low Nile levels (Hussein, 1988, p. 95).

Evidence also suggests that local populations participated in reclamation efforts, either through direct labor in maintaining water infrastructure or by complying with the regulatory framework governing land and water use. This reflects a pattern of cooperation between the state and society in managing agricultural resources. Such interaction was a key factor in the success of reclamation (Al-Shadhili, 2012, p. 142; Al-Shatir, 2010, p. 191) projects, fostering a shared interest in preserving agricultural resources and ensuring their sustainability (Awad, 2008, p. 221).

Peasant participation also helped reduce maintenance costs and ensured the continuity of repair works, as canal cleaning and embankment reinforcement became a collective responsibility shared by both state and society. This model reflects the nature of Ayyubid developmental policy, which combined governmental initiative with community participation (Hassan, 1996, p. 212).

Thus, the mechanisms of land reclamation in al-Hawf were not merely limited technical procedures but part of an integrated developmental policy combining engineering, administrative, and social dimensions. These efforts revitalized the agricultural landscape and strengthened its stability in ways that served the state's economic and strategic objectives simultaneously (Al-Maqrizi, 1997, p. 323; Al-Shatir, 2010, p. 193).

2.3. Land Reclamation and the Balance of Relations Between the State and Peasants

Land reclamation under al-ʿĀdil al-Ayyubī was not limited to decrees issued by the central authority; it was closely tied to the state's effort to establish a balanced and well-considered relationship with the peasants, who were the primary actors in the agricultural process. The state understood that the success of reclamation projects depended heavily on the cooperation and acceptance of rural communities (Bianquis, 1998, p. 126).

Expanding the cultivated area was accompanied by incentives for the peasants, most notably the reduction of tax burdens in the initial years of reclamation and granting them usufruct rights over newly reclaimed lands. These measures encouraged peasants to invest labor and resources in cultivating the land (Ibn Mammati, 1989, p. 170).

This approach reflects the state's awareness that overburdening peasants with taxes at the early stages of reclamation could lead to project failure and abandonment of the land—a risk the authorities sought to avoid by implementing a flexible taxation policy (Ashtor, 1976, p. 230).

Moreover, the organized distribution of water helped reduce local disputes among peasants, as water was the vital resource determining agricultural productivity. The precise management of irrigation networks ensured fair access to water and minimized rural conflicts (Al-Shadhili, 2012, p. 142).

These policies contributed to greater social stability in rural areas, as peasants perceived themselves as partners in the state's developmental project rather than mere taxpayers. This perception positively influenced the continuity and reliability of agricultural production (Lapidus, 1988, p. 326).

Therefore, it can be concluded that the land reclamation policy in al-Hawf helped redefine the relationship between the state and rural society, based on cooperation and shared interest, which became a key factor in the success of the Ayyubid developmental project.

2.4. Impact of Land Reclamation Policy on Economic and Strategic Stability

The land reclamation policy and the development of water resources in al-Hawf had a structural impact on the Ayyubid agricultural economy. The expansion of cultivated land and the improvement of irrigation networks led to a noticeable increase in cereal production, particularly wheat and barley, which were the staple foods in medieval Egypt. This rise in production contributed to market stability and reduced price fluctuations, enabling the state to intervene effectively during periods of scarcity or disruptions in other regions (Ashtor, 1976, p. 214; Bianquis, 1998, p. 126). This development reflects a shift in agricultural policy from reactive crisis management to proactive prevention and the construction of strategic reserves.

The relative stability in grain production also enhanced al-Hawf's economic role within Egypt's broader economic system, transforming it into a key supplier for major urban markets, particularly Cairo, which heavily relied on surrounding agricultural provinces to meet its food needs. Regular food supplies helped curb speculation and monopolistic practices, positively affecting the purchasing power of urban populations and maintaining social stability in cities (Cahen, 2001, p. 220; Lapidus, 1988, p. 319).

Financially, agricultural expansion increased land tax revenues, as reclaimed lands represented additional income for the state. This allowed the Ayyubid authority to diversify its revenue sources and strengthen its ability to fund administrative and military structures without overburdening peasants, demonstrating the effectiveness of development policies in balancing treasury needs with sustainable agricultural production (Cahen, 2001, p. 220; Lev, 1999, p. 148).

From a military perspective, the availability of sufficient grain was crucial for sustaining Ayyubid campaigns, especially during prolonged conflicts with the Crusaders. Conducting long sieges or extended military campaigns required a stable system of food supply for the armies, meaning that successful reclamation projects in al-Hawf directly strengthened the state's logistical capacity and military readiness (France, 1994, p. 218; Humphreys, R. S., 1977, p. 74). Agricultural expansion thus became an integral component of military strategy rather than a separate economic activity.

The abundance of agricultural production also reinforced social stability, as ready access to food mitigated crises caused by famine and price inflation—common triggers for popular unrest in medieval societies. This, in turn, allowed the state to consolidate political legitimacy and reinforce public confidence in its capacity to manage resources and meet basic needs (Lapidus, 1988, p. 326).

The interconnection of economic, financial, military, and social outcomes highlights the comprehensive nature of the Ayyubid land reclamation policy. It was not designed for isolated sectoral objectives but formed part of a strategic vision aimed at strengthening the state and ensuring long-term stability. Investment in land reclamation and water management established a solid productive base, underpinning the Ayyubid state's economic and military policies during al-Ādil's reign (Bianquis, 1998, p. 128; Humphreys, R. S, 1977, p. 73).

Thus, the land reclamation policy in al-Hawf serves as a clear example of how natural resources were mobilized in the service of the state, intertwining agricultural development with food security, fiscal stability, and military capacity within a single integrated framework. Consequently, this policy transcended purely agricultural concerns to become a cornerstone in building the Ayyubid state and enhancing its resilience against both internal

Conclusion

The analysis of Sultan Al-Adil's developmental policy in the Al-Hawf region demonstrates that agricultural development was not merely a peripheral economic activity but a fundamental pillar in building the Ayyubid state and enhancing its internal stability and resilience against external challenges. Al-Hawf represented a strategic space where geographical factors, water resources, administrative organization, and food security intersected within an integrated developmental vision.

The study shows that land reclamation in Al-Hawf was a deliberate response to the state's economic and military needs. Expanding the cultivated area and improving irrigation networks contributed to increased agricultural production and ensured the steady supply of grain to urban markets and garrisons. Moreover, flexible taxation policies and the organization of relations with peasants reflected the state's understanding of the importance of social stability in the success and sustainability of developmental projects.

The findings also highlight that the development of water resources was not merely a technical measure but a strategic tool for managing rural areas and maintaining economic balance. Efficient irrigation systems helped mitigate the effects of Nile fluctuations, reduce local conflicts, and ensure equitable access to agricultural land, which in turn reinforced food security—a cornerstone of social stability and the legitimacy of Ayyubid authority.

Thus, the experience of Sultan Al-Adil in Al-Hawf represents an advanced model in the history of the medieval Islamic state, demonstrating how agricultural development and natural resource management can serve as strategic instruments for political and military security. This experience also opens new avenues for comparative studies of developmental policies among medieval Islamic states and re-examines economic history as a critical factor in the formation and sustainability of political authority.

Kaynakça | References

- Abdul Raziq, A. (2005). *History of Egypt in the Ayyubid Era*. Cairo: Anglo-Egyptian Bookshop.
- Al-Hamawi, Y. (1977). *Dictionary of Countries*. Beirut: Dar Sadir.
- Al-Maqrizi, T. (1997). *Exhortations and Consideration of the History of Settlements and Monuments*. Cairo: General Egyptian Book Organization.
- Al-Nusayri, M. (1991). *Egyptian Rural Society in the Ayyubid Era*. Cairo: Dar al-Fikr al-Arabi.
- Al-Shadhili, A. (2012). *The Agricultural Economy in Egypt during the Ayyubid and Mamluk Eras*. Cairo: Dar al-Fikr al-Arabi.
- Al-Shatir, M. R. (2010). *Economic conditions in the Eastern al-Hawf region*. Journal of the Faculty of Arts, Zagazig University, 15(2), 180–210.
- Ashtor, E. (1976). *A Social and Economic History of the Near East in the Middle Ages*. Berkeley: University of California Press.
- Awad, M. (2008). *The Egyptian Countryside in the Middle Ages*. Alexandria: Dar al-Ma'rifa al-Jami'iya.
- Bianquis, T. (1998). *La Syrie et l'Égypte à l'époque ayyoubide*. Damascus: IFPO.
- Butzer, K. W. (1976). *Early Hydraulic Civilization in Egypt: A Study in Cultural Ecology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cahen, C. (2001). *Orient et Occident au temps des Croisades*. Paris: Aubier.
- France, J. (1994). *Victory in the East: A Military History of the First Crusade*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hassan, M. A. (1996). *Economic History of Islamic Egypt*. Cairo: Dar al-Nahda al-Arabiya.
- Humphreys, R. S. (1977). *From Saladin to the Mongols: The Ayyubids of Damascus*. Albany: State University of New York Press.
- Hussein, A. (1988). *Water and Irrigation in Islamic Egypt*. Cairo: Dar al-Fikr al-Arabi.
- Ibn Abd al-Zahir, M. (1996). *The Radiant Garden in the Biography of the Victorious King* (A. Al-Khowaiter, Ed.). Cairo: Dar al-Ma'aref.
- Ibn Iyas, M. (2007). *The Flowers of Meadows Regarding the Events of Times*. Cairo: National Library and Archives of Egypt.
- Ibn Mammati, A. (1989). *Qawanin al-Dawawin* (A. S. Atiya, Ed.). Cairo: Madbouly Bookshop.
- Lapidus, I. M. (1988). *A History of Islamic Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lev, Y. (1999). *Saladin in Egypt*. Leiden: Brill.

Modern Dönem Şii Düşüncesinde Kadın: Tabâtabâî Örneği*Women in Modern Shiite Thought; The Example of Tabâtabâî***Hatice Erkoç^{1*}**

¹Dr., Yozgat Anadolu İmam Hatip Lisesi, Yozgat, Türkiye.
Dr., Yozgat Anatolia Imam Hatip High School, Yozgat, Türkiye.
<https://ror.org/00jga9g46>, <https://orcid.org/0000-0003-0803-1656>, hatice-erkoc@hotmail.com

* Corresponding author | Sorumlu yazar

**Araştırma Makalesi
Süreç**

Geliş Tarihi: 13.01.2026
Kabul Tarihi: 26.03.2026
Yayın Tarihi: 30.06.2026

Benzerlik

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Değerlendirme

Ön İnceleme: İç hakem (editörler).
İçerik İnceleme: İki dış hakem/Çift taraflı körleme.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Hatice Erkoç

Yapay Zekâ Kullanımı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir. Hatice Erkoç

Etik Bildirim

turkisharr@gmail.com

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu çalışmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Yayıncı

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016-
Akdeniz University, Faculty of Theology,
Antalya, 07058 Türkiye

Atf

Erkoç, H. (2026). "Modern dönem şii düşüncesinde kadın: Tabâtabâî örneği. *Turkish Academic Research Review*, 11(2), 406-435.
<https://doi.org/10.30622/tarr.1862134>

Öz

İslâm öncesi bazı milletlerde ve inanç sistemlerinde kadının varlığı, erkeğin ihtiyaç ve konumuna göre tanımlanmıştır. Kadınların çoğu değersiz görülmüş, hakarete, işkenceye uğramış, öldürülmüştür. Okuma, öğrenme, çalışma, mal edinme, malda tasarruf yetkisi, miras hakkı verilmemiştir. Yahudilik ve Hristiyanlıkta bunlara ek olarak Havva'nın Âdem'e ilk günahı işlettiği iddiasıyla Havva'nın şahsında kadınlar kandırmanın, erkeği mahvedişin, meşakkatli hayatın, kötülüğün, cennetten kovuluşun müsebbibi ilan edilmiştir. Son din İslâm ilk günahı kabul etmez, kız-erkek çocuğu ayırımı yapmaz, kız doğduğunda yüzü kararan erkeği; kadını necis ve lanetli gören anlayışı tenkit eder. İslam, kadını insan kabul etmeyen, ruhunun olmadığı ve amellerinin kabul olmadığını ileri süren tartışmaların dışına çıkarmıştır. Kadına pek çok hak vererek kadının toplumsal konumunu iyileştirmiş; sorumluluk ve ceza açısından erkekle eşitlemiş, ona sorumluluk yükleyerek toplumsal dengeyi gözetmiştir. Kadına pek çok dinde, millette sahip olmadığı hakları vererek üst bir sta-tü kazandırmıştır. Ancak zaman içerisinde İslâm'ın kadınlara verdiği haklar geleneksel din mensuplarına geri alınmış, örfi yorumlarla kadın evle sınırlandırılmıştır. 19. asırdan itibaren kadın konusu dünyada ve İslâm dünyasında tartışılmaya başlanmıştır. Abdur ve Reşit Rızâ kadın konusunu ele almış, kadının özgürlüğünü savunmuştur. Modern Şii müfessir Tabâtabâî de kadın konusunu, Kur'an bütünlüğü içerisinde tarihi, felsefi, ahlâkî ve sosyolojik bağlamda çok boyutlu olarak ele almıştır. Kadın, erkekle ontolojik olarak eşittir. Kadınlara erkeğin rolleri farklı ve birbirini tamamlayıcıdır; eşit hak ve sorumlulukları vardır. Kadının özgür düşünme, çalışma, boşanma, mülkiyet, miras vb. hakları vardır. Müfessir, tartışmalı kadın konularında Sünnî müfessirlerle benzer görüşleri paylaşmaktadır. Görüşleri modern dönemde Şii düşüncesine katkı sunmaktadır. İslâm'ın dört evlilik ruhsatına adalet şartını koşması çok evliliği yaygınlaştırmamıştır. Erkeklerin üstünlüğü sorumluluk yüklenmemedir. Üstünlük ancak takvadır. Kadının aklı noksan değildir, dövülmesi tasvip edilmemektedir. Borçlanma ve ticarî hukuka yabancı olan kadının şahitliğinin başka bir kadın şahitle tamamlanması eksiklik değildir. Kur'an kadına miras hakkı vermiştir. Çalışan, savaşan, sorumluluk yüklenen, malı bir araya getiren erkeğin miras hakkı kadının iki katıdır. Çalışmamızda yöntem olarak kaynak tarama, tahlil-terkip ve deskriptif kullanılmış, içerik analizi ve sentezler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Şii, Tabâtabâî, el-Mizân, kadın.

Öne Çıkanlar

- Çalışma, İslâm öncesi toplumlarda kadının konumunu dinî, tarihî ve toplumsal bağlamda ele almaktadır.
- İslâm'ın kadına ontolojik değer, hukukî haklar ve toplumsal sorumluluklar kazandırdığı vurgulanmaktadır.
- Araştırmada, zamanla geleneksel yorumların İslâm'ın kadına tanıdığı bazı hakları sınırlandırdığı belirtilmektedir.
- Tabâtabâî'nin kadın konusunu Kur'an bütünlüğü içinde tarihi, felsefi, ahlâkî ve sosyolojik yönleriyle değerlendirdiği ifade edilmektedir.
- Çalışma, kadın-erkek eşitliğini ontolojik düzeyde kabul ederken toplumsal rollerin tamamlayıcılığına dikkat çekmektedir.

Research Article

History

Received: 13.01.2026
Accepted: 26.03.2026
Date Published: 30.06.2026

Plagiarism Checks

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Peer-Review

Single anonymized-One internal (Editorial Board).
Double anonymized-Two external.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Ethical Statement

This study does not require ethical committee approval, and the data used were obtained from literature reviews/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to during the preparation of this study and that all studies used are cited in the references. Hatice Erkoç

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles. Hatice Erkoç

Complaints

turkisharr@gmail.com

Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Published

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016-Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Türkiye

Cite as

Erkoç, H. (2026). Women in modern shiite thought; the example of Tabâtabâi. *Turkish Academic Research Review*, 11(2), 406-435. <https://doi.org/10.30622/tarr.1862134>

Abstract

In some pre-Islamic societies and belief systems, a woman's existence was defined in terms of a man's needs and status. Most women were regarded as worthless; they were subjected to abuse and torture, and were killed. They were denied the right to read, learn, work, acquire property, manage their own assets, or inherit. In Judaism and Christianity, in addition to these, based on the claim that Eve led Adam to commit the first sin, women—personified by Eve—were declared to be the cause of deception, the ruin of men, a life of hardship, evil, and expulsion from Paradise. Islam, the final religion, does not accept the concept of original sin; it makes no distinction between male and female children; and it criticizes the mindset that views a man's face as darkening at the birth of a daughter or regards women as impure and cursed. Islam has moved beyond the debates that deny women's humanity, claim they have no soul, and assert that their deeds are not accepted. By granting women numerous rights, Islam has improved their social status; it has made them equal to men in terms of responsibility and punishment, and by assigning them responsibilities, it has maintained social balance. By granting women rights they did not possess in many other religions and nations, Islam has elevated their status. However, over time, the rights Islam granted to women were taken away by adherents of traditional interpretations, and women were confined to the home through customary interpretations. Beginning in the 19th century, the issue of women began to be debated both globally and within the Islamic world. Abduh and Reşit Rızâ addressed the issue of women and defended women's freedom. The modern Shi'i exegete Tabâtabâi also examined the issue of women in a multidimensional manner—within the context of the Qur'an's unity and from historical, philosophical, ethical, and sociological perspectives. Women are ontologically equal to men. The roles of women and men are different and complementary; they have equal rights and responsibilities. Women have the rights to free thought, work, divorce, property, inheritance, and so on. The exegete shares similar views with Sunni exegetes on controversial issues regarding women. His views contribute to Shi'i thought in the modern era. Islam's stipulation of justice as a condition for the four permitted marriages has not led to the widespread practice of polygamy. Male superiority lies in the assumption of responsibility. Superiority lies solely in piety. A woman's intellect is not deficient, and beating her is not condoned. The requirement that a woman's testimony—as she is unfamiliar with debt and commercial law—be supplemented by another female witness is not a deficiency. The Qur'an grants women the right to inheritance. The inheritance share of a man—who works, fights, shoulders responsibilities, and accumulates wealth—is twice that of a woman. In our study, we employed source review, analysis and synthesis, and descriptive methods, and conducted content analysis and synthesis.

Keywords

Tafsir, Shiite, Tabataba'i, al-Mizan, woman.

Highlights

- The study examines the status of women in pre-Islamic societies within religious, historical, and social contexts.
- It emphasizes that Islam granted women ontological value, legal rights, and social responsibilities.
- The study states that, over time, traditional interpretations restricted some of the rights granted to women by Islam.
- It indicates that Tabataba'i evaluates the issue of women within the integrity of the Qur'an from historical, philosophical, moral, and sociological perspectives.
- The study accepts the ontological equality of men and women while drawing attention to the complementarity of their social roles.

Giriş

Hız. Âdem yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak yaratılmış, Hız. Âdem'in yaratıldığı aynı özden ilk kadın Hız. Havva da yaratılmıştır. Allah (c.c.), insan olarak hem kadını hem erkeği en güzel şekilde yaratmış, ikisini de şereflî kılmıştır. Kadın yaratılış, hak, hukuk, sorumluluk bakımından erkekle eşittir (Al-i İmran 3/195; et-Tevbe 9/71). “İki cins arasında tam bir eşitlik değil, bir yetenek ve görev dağılımı söz konusudur” (Hamidullah, 2010, s. 239). “Erkek tedbir hâkim olup kadında ise hissiyat galiptir. Erkek dışa, kadın ise içe yöneliktir. Bu durum birbirlerinin eksikliğini tamamlamalarına imkân verir” (Eren, 1998, s. 29). Aynı özden yaratılan kadın ve erkek birbirinin rakibi değil dostudur.

Tarih boyunca ilkel kabilelerde, Mısır'da, İran'da, Çin'de, Hindistan, Roma'da, Yunan'da kadın değersizdir, erkek için yaratılmıştır, köle gibidir, birçok haktan mahrum bırakılmıştır. “İslâm öncesi sistemlerde kadın alınıp satılabilen bir meta konumundayken İslâm ona her türlü hakkı tanımıştır” (Hamidullah, 2010, s. 241). Ancak “Müslümanlar, naslarda ifade edilenin ve Hız. Peygamber'in uygulamalarının aksine kadınları toplum hayatında geri plana itmiş, bazı temel haklarından da mahrum ettikleri uygulamalara tabi tutmuşlardır” (Aydın, 2001, s. 24).

İlâhî kitaplarda ve peygamberlerin uygulamalarında toplumun önemli bir kısmını oluşturan kadınlara birçok hak verilmiş, kadınlar bir sorun olarak görülmemiştir. İnsanların ilâhî hakikatlere uzaklaştıkları dönemlerde ya da bu dinî değerleri indî yorumları ve geleneksel anlayışları ile tahrif ettikleri zamanlarda kadın konusu bir sorun olarak konuşulmaya başlanmıştır (Karşlı, 2003, s. 220; Hatipoğlu, 2000, s. 9). Tüm ilahî dinler kadına hak ettiği değeri vermiş, onu saygın bir konuma oturtmuştur. Ancak dinlerin kaynağından uzaklaşma başladıkça, ataerkillik, erkek egemenlik arttıkça kadınlar değersizleştirilmiş, hakları gasp edilmiş, kimliksizleştirilmiş, edilgenleştirilmiş, toplumdaki tecrit edilmiş ve kadın konusu zamanla problem hâline dönüştürülmüştür.

“Kadın, yaratılışındaki naifliği, zarafeti, annelik gibi yüce vasfı, aile müessesesinin teşekkülü ve devamındaki etkinliği, yüklenmiş olduğu farklı rolleri ve erkek ile birlikte hayatını sürdürmesinde tamamlayıcı katkıları ile konuşulması gerekmektedir. Buna karşın kadının daha çok; örtünmesi, birden çok kadınla nikâh altında tutulması, şahitliği, miras hakkı, sosyal kişiliği ve toplumdaki tecridi boyutu ile konuşulması talihsiz bir durum olarak değerlendirilmelidir.” (Hourani, 2014, s. 189)

Modern dönemde, İslâm düşüncesinde kadın meselesi Batı kaynaklı tenkitler ve reform çalışmaları kapsamında bir gündem meydana getirmiştir. İslâm'ın kadına verdiği hak, saygınlık bir kenara bırakılıp sadece erkeklerin kavvâmlığı, kadının şahitliği vb. tartışmalı hususlar ön plana çıkarılarak İslâm'ın kadın haklarına önem vermediği, kadını baskı altında tuttuğu imajı doğurulmuş, İslâm ve Müslümanlar eleştirilerin odağı haline getirilmiştir. Bu durum Müslüman alimleri, müfessirleri, münevverleri kadın konusunu araştırmaya, Kur'ân merkezli yorumlar geliştirmeye sevk etmiştir.

Muhammed Abduh'un (ö.1905) öncülüğünde ictimâî tefsir ekolü; Kur'ân ve hadisleri yeniden yorumlayarak Müslümanların iktisadî, siyasî, toplumsal sorunlarının çözümüne kafa yormuş, kadın konusu hakkında ayrıntılı açıklamalar yapmış, bu konuda yapılan tenkitlere cevap vermiştir. Tabâtabâî (ö.1981) de bu ekol gibi İslâm âleminin, toplumlarının sorunlarına çareler aramıştır. Ayetleri bilimsel, felsefî, sosyolojik olarak çok boyutlu yorumlamıştır. Sorun haline getirilen kadın konusunu da bu bağlamda ele almıştır. “Tarihsel süreçte ve milletlerde kadın”, “İslâm öncesi çağlarda kadın”, “İslâm'da kadın” başlığı altında ilmî araştırmalar yapmıştır. Müfessire göre kadın değerlidir; İslâm, kadını esaret zincirinden kurtarmak, ona irade ve hareket bağımsızlığı

tanımak hususunda tüm inanç ve düşünce sistemlerine karşı açık bir üstünlüğe sahiptir. Batı uygarlığı henüz iki cins arasında tam bir eşitlik sağlayamamıştır (Tabâtabâi, 1997, 2/265-281). Tabâtabâi'nin kadın hakkındaki görüşleri modern dönemde Şii kadın düşüncesini ortaya koyma bakımından önemlidir.

Çalışmamızın konusu, modern dönem Şii düşüncesinde kadın, son dönem filozof-sosyolog müfessiri Tabâtabâi'nin ayetlerden, çeşitli bilimlerden hareketle kadın ve kadınlarla ilgili ihtilafli hususlardaki görüşleridir. Kapsamı, tarihsel süreçte, ilahi kaynaklı dinlerde; Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'da kadındır. İhtilafli kadın konularındır; teaddüd-i zevcât, erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece üstünlüğü, erkeklerin kadınlar üzerinde yönetici olması, kadına vurma, kadının şahitliği, kadına erkeğin yarısı kadar miras verilmesidir. Çalışmamızın amacı, bütüncül bakış açısıyla İslâm öncesi milletlerin, dinlerin, İslâm'ın kadın hakkındaki görüşlerini ve modern dönem Şii kadın anlayışını Tabâtabâi özelinde ortaya koymaktır. Temel kaynağımız Tabâtabâi'nin tefsiri *el-Mizân, İslâm'da Kadın* kitabı ve bu konu ile ilgili yazdığı ilmî, felsefî, sosyolojik yazılarıdır. Makalemiz, diğer milletlerde, dinlerde, İslâm'da, modern dönemde Şii kadın anlayışını Tabâtabâi özelinde kapsamlı olarak ortaya koyması, tartışmalı kadın konularını ele alması, yorumlaması ve Tabâtabâi'nin görüşlerini diğer müfessirlerle karşılaştırması bakımından önemlidir.

İbn Kesîr (ö.774/1373), Kurtubî (ö. 671/1273), Râzî (ö.606/1210), Elmalılı (ö.1942), Kutub (ö.1966) Ateş, gibi müfessirler kadınla ilgili ayetlere değinir. Tabâtabâi'nin tefsiri *el-Mizân ve İslâm'da Kadın* kitabı tarih boyunca kadının durumunu inceler, İslâm'ın kadına verdiği hakları över. Muhammed Abduh ve Reşit Rızâ'nın (ö.1865-1935) tefsiri *el-Menâr* kadın konusunda çağdaş yorumlara yer verir, kadını yüceltir, kadınla ilgili adetlerin ıslahını ve kadının eğitilmesini savunur. *Kur'ân'da kadın ile ilgili hususların tarihsel bağlamı* isimli lisans tezi de kadını tarihsel bağlamda ele alır, kadın konusundaki tartışmalı hususlara değinir. *Kadının konumu, Kur'ân ve kadın* kadın konusundaki tartışmalara değinir. Kadın konusuna temas eden bilimsel dergilerdeki makaleler ise şöyledir: *İslâm'da kadın, kadına dinin verdiği fazla bulanlar İslâm öncesi dinlerde ve toplumlarda kadın, kadının şahitliği, Kur'ân yorumlarında kadın sosyo-kültürel çevrenin Kur'ân yorumlarındaki yansımaları, Abduh-Reşid Rızâ ve Tabâtabâi'nin tefsirlerinde kadın konusuna yaklaşımları, İslâm, Hristiyanlık ve Yahudilikte kadın*. Kadın konusuna temas eden birçok tali eser de kaynakçamızda yer almaktadır.

1. Tarihsel Süreçte Kadın

Tabâtabâi, kadın konusunun iyi anlaşılması için sadece ayetleri beyan etmekle yetinmemekte, diğer müfessirlerden farklı olarak kadın konusunu tarihsel süreçte, İslâm öncesi toplumlardan günümüzün uygar ve uygar olmayan toplumlarına kadar bütüncül olarak incelemekte, kapsamlı değerlendirmelerde bulunmaktadır (Tabâtabâi, 2018, s. 119-120).

Tabâtabâi; Afrika, Avustralya, Büyük Okyanus adalarında ve Amerika kıtasında yaşayan ilkel kabile ve topluluklar arasında, erkeğe göre kadının, insana göre evcil bir hayvan gibi algılandığını söyler. Onlara göre

“Kadın, erkek için yaratılmıştır; bağımsız bir hayatı ve hakları yoktur. Evlenmeden babaları, evlendikten sonra da kocaları üzerlerinde velâyete sahiptir. Erkek, kadını birine satabilir, bir başkasına hibe edebilir. Yatmak, çocuk elde etmek ya da hizmetçi olarak kullanmak amacıyla ödünç verilebilir, ölüme varan yöntemlerle eğitebilir, ölüme terk edebilir. İsterse öldürür, acıktığında veya toplu ziyafetlerde etini yiyebilir. Kadına ait her şey erkeğindir. Herhangi bir meselede kendi başına hareket edemez. Erkeğe itaat etmek zorundadır.” (Tabâtabâi, 1997, 2/265-267)

İlkel kabilelerde kadının durumu en kötü seviyededir. Kadın en ağır işlerde çalıştırılmakta, hakkı gasp edilmekte, satılmakta, öldürülmekte, eti yenilebilmektedir.

Eski Mısır ve İran uygarlıklarında kadın başkasının velâyeti ve yönetimi altındadır. Yönetim, yargı vb. gibi toplumsal işlere müdahale edemez. Ev işleri, çocuk bakımı onun görevidir. Erkeğin her emrine itaat etmek zorundadır. İlkel toplumlara göre kadın, bu toplumlarda daha rahattır. Öldürülüp eti yenmez, mal sahibi olabilir, özel mülkiyete sahip olabilir (Tabâtabâî, 1997, 2/267-268; Tabâtabâî, 2018, s. 110). Mısır ve İran’da kadının durumu biraz daha iyidir. Erkeğin hâkimiyetinde olmasına rağmen mülkiyet hakkı vardır.

Çin’de bir kadınla evlenmek, onu ve sahip olduğu şeyleri satın almaktır. Kadının mirastan payı yoktur; oğullarıyla, erkeklerle yemek yiyemez. Birçok erkek bir kadınla evlenir, kendisinden ve çalışmasından ortak olarak istifade edebilir, doğan çocuk güçlü kocaya nispet edilir. Kadın kocası ölünce ya kocasının cesedi ile birlikte diri diri yakılır ya da hayatının sonuna kadar aşağılanır. Kadınlar, aybaşı hâlinde uzak durulması gereken necis varlıklar olarak algılanır, giysileri, elleri ve diğer organlarıyla dokundukları her şey pis kabul edilir. İslâm öncesi uygar toplumlarda kadının durumu, hayvan-insan arası bir ara dönem olarak tanımlanabilir (Tabâtabâî, 2018, s. 110). Birçok erkeğin tek kadınla evlenmesi, kadının herhangi bir hakkının olmaması Çin’de olağan bir durumdur. Hindistan’da ise kadının yaşamı erkeğe bağlıdır. Koca yaşadığı sürece kadın da yaşar, ölünce ya ölmeye zorlanır ya da yaşadığı sürece hakir görülür.

Tabâtabâî, Keldanîler’in ve Asurlular’ın hayatına egemen olan Hammurabî Yasaları’nın kadının kocasına tâbî olmasını, irade ve amel açısından bağımsızlığının yok sayılmasını öngördüğünü belirtir. Kadın, kocasına itaatsizlik ederse kocası onu evinden atma, üzerine kuma getirme, onu cariye gibi kullanma hakkına sahiptir. İsrâf etme, saçıp savurma gibi bir hata işlerse, mahkemece suçu sabit görülürse kocası onu suda boğabilir (Tabâtabâî, 1997, 2/268). Keldânî ve Asurlularda da kadın iradesiz ve kocasına bağımlıdır. Suçu sabit olursa hayatı kocası tarafından sonlandırılabilir.

Müfessir, Roma hukukunun kadına evde bağımsızlık tanıdığına, kocanın evin tanrısı olduğuna, kocanın da atalarına taptığına değinir.

“Erkeğin ev halkı ile ilgili hususlarda her istediğini yaptırma yetkisi bulunur. Uygun görürse ailesinin bir ferdini öldürebilir. Kadınlara mirastan pay verilmez. Kocası kadın hakkında istediği hükmü verebilir, satabilir, hibe edebilir, kiraya verebilir, borç, haraç ya da vergiye karşılık olarak verebilir, öldürme, dövme ve işkence etmek suretiyle onu cezalandırabilir.” (Tabâtabâî, 1997, 2/268-269)

Roma kadını evde bağımsız olsa da Tanrı olarak kabul edilen kocasına tapmalıdır. Miras vb. hakları yoktur. Kadın, kocanın insafına terkedilmiştir. Koca, kadını satabilir, işkenceye tabi tutabilir, hatta öldürebilir.

Tabâtabâî, Eski Yunan’daki durumun Roma toplumuna benzediğini, hayatın erkeğe bağlı olduğunu, kadının uydu olduğunu belirtir. Kadının irade ve hareket bağımsızlığı yoktur. Erkeğin velâyeti altında hareket edebilir. Kadını, toplumun bünyesi için zararlı bir unsur olarak değerlendirir. Bir suç işlediğinde ceremesini çeker. Birden çok kadınla evlenmek serbesttir. Bir adamın birden çok karısı olunca bunlardan sadece biri resmî eş, geri kalanları gayr-i resmî eş olarak kabul edilirdi (Tabâtabâî, 1997: 2/269-270).

Antik Yunan’da erkek çocukları savaşçı olarak yetiştirilirken kız çocukları ev kadınlığı ve annelik konusunda yetiştirilir, erken yaşlarda evlendirilir, evlerinde harem hayatı yaşarlar. Yönetim erkek yöneticilerin elindedir, yasalar erkek egemendir. Kadın figürü idrak, iradede zayıflık-güçsüzlük, kötülük ve fitnenin kaynağı

olarak gösterilmiş ‘lanetli Havva’ olarak algılanmış ve ilk günahı işleyen insan olarak tanımlanmıştır. (bk., Karaaslan, t.y., s. 164; Özdemir ve İltar, 2020, 9/93-108). Kız çocuklarının öldürülmesi, gömülmesi ve terkedilmesi eski Yunan toplumlarında görülen bir uygulamadır. Kızlar güçsüzlüğü gerekçesiyle boğazlanabilmekte veya sağlıksız bir bebekse derin bir su çukuruna atılarak öldürülmektedir. (Russel, 1969, s. 181). Yunanistan’da da kadının durumunun diğer milletlerden farklı olmadığını, toplumsal hayata erkeklerin hükmettiğini, eski Yunan toplumunda kız çocuklarının bir kısmının Arap toplumundaki gibi öldürüldüğünü görüyoruz. Ek olarak kadın ilk günahın, fitnenin sebebi görülerek değersizleştirilmiştir.

Tarih boyunca kadının durumu dile getirilirken dünyayı felsefî düşünceleriyle etkileyen filozofların kadın görüşüne de değinilmelidir. Yunan filozofu Platon “Her işte erkek kadından çok üstündür.” der. Tanrıların erkeği ve kadını yaratırken erkek cinsini kadın cinsine göre daha üstün tuttuğunu, kadınların erkeklerden daha aşağı, daha bilgisiz, akıl gücü bakımından da erkeklerden daha aşağı bir konumda olduklarını dile getirir. Varlık hiyerarşisinde ise kadının köle ile hayvan arasında bir konuma yerleştirildiğini ifade eder. (Platon, 2001, s. 455; Platon, t.y., s. 42; Karaaslan, t.y., s. 167).

Aristoteles de erkeklerin kadınlardan daha üstün olduğunu, kadınların erkeklere göre daha güçsüz olduğunu, kadının aklını yeterince kullanmadığını, ailenin yönetiminin devlet yönetimi gibi erkeğe bırakılması gerektiğini söyler. Erkeğin kadından üstün bir zekâsı olduğunu, erkeğin yönetmeye dışiden daha çok yatkın olduğunu, kadının ruhunda düşünme yetisinin olduğunu ama işlemediğini söyler. Ona göre kadın yetenekli ve üstün bir varlık olmadığından siyasal alanda rol edinmemelidir. (Özdemir ve İltar, 2020, s. 93-108).

Batı medeniyetinin beşiği olarak kabul edilen Yunanistan’daki filozofların kadın hakkındaki görüşlerinin felsefî görüşleri kadar parlak olmadığını müşahede ediyoruz. Filozofların da yaşadıkları zamanın, gelenek ve kültürün etkisi altında kalarak kadını akılsız, güçsüz, iradesiz görmeleri, özellikle de köle ile insan arasında kabul etmeleri, her türlü insanî haktan mahrum bırakmaları dikkate şayandır. Günümüzde kadını aşağılayan önceki milletlerin medeniyet varislerinin İslâm’ı kadın konusunda tenkit etmesi ise dikkat çekicidir.

İslâm’ın kadınların hayatlarında yaptığı değişiklikleri tam olarak anlamak için İslâm öncesi Arap toplumuna bakmak gerekir. Araplar, İslâm’ın doğduğu toplumdur.

“Hz. Muhammed’in İslâm’ı tebliğe başladığı dönemde kadın, yeryüzündeki bütün milletler arasında hakarete maruz kalmış, zelliliğe mahkûm edilmişti ve esaret altında bulunuyordu. Eşraf sınıfına mensup kadınlar istisna sayılmak koşuluyla Araplarda da durum böyleydi.” (Günaltay, t.y., s. 117) “Kur’ân’ın yansımasından anlaşıldığı gibi Arap yarımadasında kadının durumu ıslaha muhtaçtı. Araplarda cahiliye dönemine ait kadının konumunu incelemek, İslâm’ın gerçekleştirdiği büyük ve esaslı ıslahatı kavrayabilmek için son derece önemlidir.” (Erkoç, 2001, s. 18, 17) “Arap toplumunda kadınlar hür ve cariyeler olmak üzere iki sınıftan oluşuyordu. İki sınıf arasında farklar vardır. Cariyeler dişi deve gibidir. Hür kadınlar ise hukukça erkeklere denktir. Eşraf kızları mevki sahibidir, birçok erkekten daha muteberdir. Selma bnt. Amr, Hatice bnt. Huveylid, Hind bnt. Utbe, Arap şairesi Hansa gibi.” (Günaltay, t.y., s. 117) “Arap şiiindeki kadın daha çok bu sınıfa mensup kadındır. Önemli işlerde kendisine danışılır, işlerin çoğunda erkeğe yardımcı, ortak olur. Kocasıyla ilişkileri yüksek seviyededir, erkekler babalarının nesebiyle övündükleri gibi annelerinin nesebiyle de övünürler.” (Hasan, 1987, 1/86-87)

Cahiliye asrında orta ve aşağı tabaka kadınlarının hiçbir önemi yoktu. Bir adamın oğlu doğarsa sevinir, kızı doğarsa utanır, suç işlemiş gibi olurdu (ez-Zuhuf, 43/17). “Aşağı tabakalarda kadının kocasının yanındaki değeri

onun mülkiyetinde olan malların değerinden fazla değildi” (Çağatay, 1963, s. 124). “Arapların bir kısmına göre birçok konuda kadın erkeğe yakın olsa da savaş yaşamın temeli olduğundan, savaşlarda erkeklerin elde ettiği ganimetlerle geçindiklerinden, bir kadın erkeğin yerini tutamadığından kadının derecesi erkeğin altındadır” (Emin, ty., s. 39). “Kadın hem savaşmadığından hem avlanmadığından tüketici konumundadır. Kız çocukları fakirlik endişesi, ailenin, kabilenin imkânlarını tüketmesinin önüne geçmek, kabileler arası baskınlarda yabancıların eline geçmesinin, esir düşmelerinin vereceği utançtan kurtulmak için öldürülürdü” (Erkoç, 2001, s. 24; Aydın, 2001, 24/ 86-94). Araplarda kız çocukları utanç sebebiydi, herhangi bir maldan farkı yoktu. Savaş katkısı olmadığından, ekonomik katkıda bulunmadığından, esir düşmesi utancına katlanılmayacağından yerilip öldürülebilirdi. İslâm öldürmeyi, aşağılamayı yasaklayarak ortadan kaldırmıştır.

Arapların orta ve alt tabakasında “kadının mirastan payı yoktu. Miras ata binen, savaşan erkeğe aitti” (Ali, t.y., s. 562-565; Aydın, 2001, 24/ 86-94). “Kadınların görüşüne itibar edilmezdi. Cezalandırma kadın ve erkeğe farklı idi. Aynı suçu işleseler de cezaları farklıydı. Adetli kadınla oturulmaz, birlikte yiyip içilmezdi. Erkekler on ya da daha fazla kadınla evlenebilirdi” (Erkoç, 2001, s. 21, 22, 26). Cahiliye Araplarında kadının kötü olan bu durumu kadınlarla ilgili pek çok ayetin nüzulüne zemin hazırlamıştır.

Allâme, Arapların kadına bağımsız bir hayat hakkı tanımadığını, kadının saygı görmediğini, onur sahibi olarak görülmediğini, evin saygınlığı ve onuru dışında bir değer ifade etmediğini söyler. Arapların mirasta kadına pay ayırmadığını, Yahudiler gibi sınırsız sayıda kadınla evlenebildiklerini, boşanma hususunda erkeklerin özgür olduğunu, kız çocuğunun doğumunu uğursuzluk ve utanç kabul ettiklerini bu sebeple kızların diri diri toprağa gömüldüğünü ifade eder. Bazı ailelerin kadına bağımsızlık tanıdığını, kız çocuğunun evlilik meselesinde fikrini sorduklarını da ekler (bk., Tabâtabâî, 1997: 2/271).

Tabâtabâî, geçmiş milletlerde kadının durumunu incelerken tarihî verilerden yararlanarak tarih boyunca kadının durumunu ortaya koymuştur. Ancak hem tefsirinde hem de *İslam’da Kadın* kitabında müracaat ettiği kaynaklara değinmemiştir. Bu bilgiler tarihî genel bilgilerdir, herhangi bir fırkaya göre değişmez.¹ Bu konudaki görüşlerinin şekillenmesinde Şiiliğin etkisi sınırlıdır.

İslâm’dan önce yeryüzünde kadınların çoğu aşağılanıyordu. Diğer milletlerde olduğu gibi Araplarda da kadınlar değersizdi, eğitim, miras vb. insanî haklardan mahrumdu, dövülüyordu, erkeğin hâkimiyeti altındaydı. Ev işleri ve çocuk bakımıyla sınırlandırılıyordu. Yunan ve Arapların bir kısmında kız çocukları öldürülürken diğer milletlerde de kadınların bir kısmı öldürülüyordu. Kız doğumu utanç sebebiydi. Araplarda eşraf kadınları ve hür kadınlar erkeğe denkti, mevki sahibiydiler. Orta ve alt tabakadaki kadınların ise hakları yoktu. Bunun en temel sebebi de Arap toplumunun savaşçı olması, savaşlarda, baskınlarda elde edinilen ganimetlerle geçinilmesi, kadının fiziksel gücünün savaşmaya, avlanmaya, ganimet almaya yetmemesiydi. Araplar kadınlara Yahudiler gibi adetliken yaklaşmıyor, evden uzaklaştırıyordu. Yine onlar gibi çok kadınla evlilik yapıyorlardı. İslâm dini, müesses kadın telakkilerini değiştirerek toplumsal bir reform yapmıştır.

2. İlahi Kaynaklı Dinlerde Kadın

¹ Müfessirin tefsirinin tarihi kaynakları için bk. Erkoç, H. (2020). Tabâtabâî’nin Kur’ân’ı tefsir yöntemi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, s. 94.

2.1. Yahudilikte Kadın

Tevrat'ta kadının yaratılışıyla ilgili birbiriyle çelişen iki kıssadan bahsedilir: Birinciye göre; Tanrı Elohim insanı kendi suretinde erkek ve dişi olarak eşit yaratmıştır. Tanrı, kadın ve erkeği kutsar. “Çoğalın, yeryüzünü doldurun, denetimimize alın, bütün canlılara egemen olun!” der. İkincisine göre ise Yahve, Âdem'i yaratır ve yalnız kalmaması için ona uygun bir yardımcı yaratır (*Tekvin*, 1:1-2, 6-7, 8-9, 24-29; 2:18, 21-22). Kadının yaratılış gayesi Âdem'e yardımcı olmaktır. Âdem hayvanlardan kendisine yardımcı seçemez, bunun üzerine Âdem'in vücudunun en zayıf yeri olan kaburga kemiğinden alınacak bir parçadan kadın yaratılır ve kadın, Âdem'in yardımcısı olur (*Tekvin*, 18/12; *Tesniye*, 5/21). Âdem, kaburga kemiğinden yaratılıp kendisine verilene “Kadın (*İşa*)” ismini koyar (*Tekvin*, 2/20-22). Yahudilikte kadın, erkekten sonra erkeğe yardımcı olmak için erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı ve erkek tarafından isimlendirildiği için erkekten sonra konumlandırılmıştır.

Yılan, kadını (Havva'yı) yenmesi yasaklanmış olan İyiyle Kötüyü Bilme Ağacı'nın meyvesinden yediklerinde Tanrı'yla aynı özelliklere sahip olacaklarına ikna eder. Kadın da Âdem'i ikna eder. Önce kadın, ardından da Âdem meyveden yer. Âdem Tanrıya kadın tarafından kandırıldığını, kadın da yılan tarafından kandırıldığını söyler. Tanrı, yılanı lanetler; kadına da zahmetli bir hayat bahşeder. Kadını çocuk doğururken acı çektirmekle ve kocasının onu yönetmesiyle cezalandırır. Karısının sözünü dinlediği, meyvesini yeme dediği ağaçtan yediği için toprağı Âdem yüzünden lanetler, yaşam boyu emek vermeden yiyecek bulamamakla cezalandırır. Daha sonra Âdem ve Havva cennetten çıkarılır (*Tekvin*, 2/18-23; *Tekvin*, 3/1-16-17; 22-24).

Âdem'in kendisine hayvan yardımcı bulamaması üzerine Havva yardımcı olarak Âdem'in en güçsüz parçasından yaratılır. Erkek bir efendi, kadın ise ona yardımcı olarak görülür. Yılanı kanarak yasak meyveden yiyen ve kocasına da yediren kadın tüm insanlığın cennetten kovulmasına sebebiyet vermiştir. Kadın kanan, kandıran, erkeğe suç işleyen, cennetten kovduran, insanlığın ilk günahla doğmasına sebebiyet vermesinden dolayı suçludur. Kadın suçlanırken yasak meyveden onunla birlikte yiyen erkek ise tamamen suçsuzdur. Yahudilik ve Hristiyanlıkta kadının değersiz, ikinci sınıf görülmesinin temel sebepleri bunlardır.

Tevrat'a göre “kadının birinci görevi ve varlık sebebi çocuk doğurmak ve yuvaya bakmaktır” (*Tekvin*, 3/16). İbadette kadın ikinci sınıftır. Kadın din görevlisi olmaz. Kadınlar cemaatle ibadete katılamazlar, cemaatten sayılmazlar. Toplu ibadete, cenaze törenine katılamazlar (*Levililer*, 12: 2-5). Erkek çocuk doğuran kadın yedi gün kirli sayılır, kanamasından paklanmak için otuz üç gün daha bekler, kutsal bir şeye dokunmaz, tapınağa girmez. Kız doğurursa iki hafta kirli sayılır, kanamasından paklanmak için altmış altı gün bekler (*Levililer*, 12:2, 4,5; *Derlemeci*, 22:3). Kitab-ı Mukaddes'e göre kız çocuğunun doğumu zarar ve ziyandır (*Derlemeci*, 42:11).

“Erkek çocuk övgüye layıktır. Hasta bir erkek evlat sağlıklı kız çocuğundan daha iyidir. Erkek doğduğunda herkes sevinç duyar; kız doğduğunda herkes üzüntüye boğulur. Erkek çocuk doğduğunda dünyaya barış gelir; kız doğduğunda hiçbir şey gelmez. Kız çocuğu her zaman bir üzüntü, yük ve baba için utanç kaynağıdır.” (*Derlemeci*, 42:11)

Kadın kocasına, erkek kardeşi varsa babasına mirasçı olamaz (*Sayılar*, 27/8-11). Kadının şahitliği geçerli değildir (*Talmud*, *Yevamot*, 117b; *Shevuot*, 42a). Anneye saygı gösterilmelidir (*Çıkış*, 20/12). Tevrat'ta erkek, kadında utanılacak bir şey gördüğünde karısını boşayabilir. (*Tesniye*, 24/1-4).

Tevrat kadının varlık sebebini çocuk doğurma ve bakmaya hasretmektedir. İbadette kadını ikinci sınıf kabul etmekte, toplu ibadet etmesini yasaklamaktadır. Erkek çocuk doğuran kadının yedi gün, kız çocuk doğuran kadının on dört gün kirli sayılması da çifte standarttır. Erkek çocuk övünç sebebi, kız çocuk ise utanç sebebidir. Benzer durumlar, Cahiliye Arapları için de geçerlidir.

Yahudilikte adet gören kadın yedi gün kirlidir. Ona dokunan herkes akşama kadara kirlidir. Kadının yattığı, oturduğu her şey kirlidir. Adetli kadının yatağına dokunan, oturduğu yere oturan (kimse) giysilerini yıkamalı, (kendisi de) yıkanmalıdır, (yıkansa da) akşama kadar kirli kalır (*Levililer*, 15:19-23). Kadınlar bu günlerde “kirliler evi”ne kapatılır. Adetli kadın iki erkek arasından geçerse erkeklerden biri öldürülmelidir. Bir hahamın annesi, kızı, eşi adetli ise diğer hahamlarla sinagogda ibadet edemez (bk., Muhammed, 2015, s. 202). Adetli kadının kirli kabul edilmesi, ona dokunanın, her şeyinin kirli kabul edilmesi, ayrı bir eve kapatılması, kadının özel durumundan dolayı cezalandırılması sorunludur.

Tahrif edilmiş sözlü Tevrat’a (Talmud) göre hahamlar, Havva yüzünden cennetten kovulmaları nedeniyle kadının şahitlik yapamamasını onlara verilen dokuz ceza ve lanetten biri olarak kabul ederler. Hz. İbrahim’in a.s. karısı Sara’nın yalan söylemesini kadınların şahitlik yapamayacaklarına delil getirirler (*Tekvin*, 18: 9-16; Muhammed, 2015, s. 202). Talmud’a göre kadınlar Tevrat okuyamaz, Tevrat’tan bir şey öğrenemez. “Her kim kızına Tevrat öğretirse ona müstehcenlik öğretmiş olur” (*Mişna*, *Sotah* 3:4; Muhammed, 2015, s. 201). Yahudi bir kadın evlenince şahsî mal varlığı ve kazançlarını yitirir, hepsi kocasının kontrolüne geçer. Kadının miras hakkı yoktur. Kadın kocasının malından hiçbir şey alamaz. Koca ise kadının mirasçısı olur. Kız, erkek çocuk yoksa mirasçı olur (Muhammed, 2015, s. 207). Yahudiliğin erkek egemen bir din olduğunu görüyoruz. Mal ve miras erkeklere aittir. Kadın evlenerek malını kaybetmektedir. Tevrat’ı sadece erkekler okur, kadınlar okuyamaz. Dininin kitabını okuması yasaklanan kadına birçok şey de yasaklanmıştır.

Tevrat’a göre kadınlar örtünmelidir. Kadınlar erkek gibi giyinmemelidir (*Tesniye*, 22/5). Kadın, başını örtmelidir (*Sayılar*, 5/18). Halk içinde başı açma küçük düşürücü bir davranıştır (*İşaya*, 3/17). Yahudi bilginlerine göre saçının örgüsünü gösteren kadın cezalandırılmalıdır. Talmud’a göre “bir kimse halk içinde başını açan karısını boşayabilir” (*Sayılar*, 5/18; *İşaya*, 3/17; Harman, 2001, 24/82-86). Kadının başını ve vücudunu örtmesi tüm ilâhî dinlerde olan genel geçer bir hükümdür. Son olarak erkeklerin “beni kadın yaratmayan Ulu Tanrı’ya, bizlerin ve bütün dünyanın Yüce Efendisi’ne şükürler olsun” (*Talmud*, Berakhot 60b; Kaval, 2016, 306-324) diye dua etmesi, kendilerini merkeze alarak kadını aşağıladıklarını göstermesi açısından önemlidir. Tahrif edilmiş Tevrat ve Talmut’ta kadının değerini düşürücü hususlar hâkimdir. Erkek egemenliği dînî bir hale dönüştürülmüştür.

Müfessir, Tevrat’ın ve İslâm’ın kadına bakışı hakkında yaptığı felsefi inceleme ve karşılaştırmada erkek ile kadının ortak cevhere sahip bir türün iki ferdi olduğunu, ortak cevherin ise insan olduğunu dile getirir. Erkeklerde görülen bütün sonuçlar kadınlarda da görülmektedir. Kesimlerden biri, bu ortak belirtilerin bazılarında şiddet ve zayıflık farklılığı gösterebilir. Bundan iki kesimden biri için mümkün olan türsel kemalin öbürü için de mümkün olduğu sonucuna ulaşır. Müfessir, “ben, erkek olsun, kadın olsun, içinizden çalışan hiçbir kimsenin amelini boşa çıkarmayacağım. Zira siz birbirinizi tamamlayan parçalarsınız” (Âl-i İmrân, 195) ayeti ile Tevrat’ta yer alan konuya ilişkin ifadeleri karşılaştırır. “Döndüm, hikmeti ve şeylerin sebebini bilmeye, araştırmaya, aramaya; kötülüğün akılsızlık olduğunu ve akılsızlığın delilik olduğunu bilmeye koyuldum. Ve kadını ölümden acı buldum. O kadın ki yüreği tuzak, ağdır ve elleri zincirdir...” devamında ise “Birer birer hesabı çıkarmak için bunu

buldum. Canım hâlâ onu arıyor. Fakat bulmadım, binde bir erkek buldum. Fakat onların hepsinde bir kadın bulmadım" (Tevrat, Vaiz Kitabı, 7/23-28; Tabâtabâi, 1997, 4/91-92). Tabâtabâi, Kur'an'ın erkek veya kadının iyi işler yapınca yaptığının boşa gitmeyeceğini, iman, ibadet ve Allah'a yaklaşımcı eylemlerle elde edilen manevî kemâllere her iki cinsin de ulaşabileceğini belirttiğini söyler. Tevrat'ta kadının ölümden acı bulunduğu, kalbinin tuzaklarla çevrili olduğuna, değersiz görüldüğüne temas eder. İslâm kadın ve erkeği ortak cevhere sahip olarak görür. İyi işler yaptığında her iki cins de sevap kazanır. Tevrat ise erkeği yüceltir, kadını aşağılayan ifadeler kullanır, kadını değersizleştirir. Müfessir, her iki kitabın kadına yaklaşımını sunarak okuyucusunun ufkunu açar. Değiştirilmiş Tevrat'ta kadının değersizleştirildiğini, Kur'an'da ise yüceltildiğini karşılaştırmalı olarak gösterir. Kadının değerli olduğunu vurgulayarak Modern Şii düşüncesinde kadının durumunun iyileştirilmesine ön ayak olmuştur.

2.2. Hristiyanlıkta Kadın

Kadın hakkında Hristiyanlıkta da Yahudilik benzeri görüşler hakimdir. “Çünkü erkek kadından değil, kadın erkekten yaratıldı. Erkek kadın için değil, kadın erkek için yaratıldı” (Korintliler, 11:8-9). Pavlus’a göre “kadın, erkek için yaratılmıştır ve bu sebeple kadınlar Rabb’e bağlı olduğu gibi kocalarına bağlı olmalıdır. Çünkü Mesih nasıl kilisenin başı ise erkek de kadının başıdır” (Efesoslular’a Mektup, 5/22-24). Pavlus “kadına çözülmez bir bağla bağlandığı kocasına itaati tavsiye eder” (Korintoslular’a Birinci Mektup, 7/2-4; 10-11). Kadın kurtuluşunu annelik görevlerini yaparak, çocuk doğurarak, çocuklarını imanlı yetiştirerek (Titus, 2/4-5), iyi işler yaparak sağlayabilir. “Kadının öğretmesine, erkeğe egemen olmasına izin vermiyorum; sakın olsun. Çünkü önce Âdem sonra Havva yaratıldı; aldatılan da âdem değildi, kadın aldatılıp suç işledi. Ama doğum yapıp kurtulacaktır; yeter ki sağduyuyla iman, sevgi ve kutsallıkta yaşasın” (Timetos, 2/10-15).

Pavlus, “kadınların kilise toplantılarına katılabileceklerini ancak söze karışmamalarını, çünkü kadın erkeğe bağımlı olduğu için öğrenmek istediklerini evde kocalarından sorabileceklerini” belirtir. “kadınların başlarını örtmelerinin zorunlu olduğunu ve yalnız bu şekilde kilisede dua edebileceklerini” söylemektedir. (Korintoslular’a Birinci Mektup, 11/5-6, 9-10; 14/34-35)

Hristiyanlıkta kadın erkek için yaratılmıştır, ona bağımlıdır ve onun tasallutu altındadır. Günahkâr kadın kocasının ardında yer almalı, ona itaat etmeli, ilk günahı çocuk doğurarak, yetiştirerek bertaraf etmelidir. Kadın kiliseye gidebilir, ibadet edebilir. Kilisede başı kapalı şekilde, toplu ibadete katılmasına, dua etmesine izin verilmiştir. İlk günah hususunda kadın erkeği kandırdığı, baştan çıkardığı için tek sorumlu ve günahkârdır. (Timetos, 2:13-4)

“Hristiyan kültüründe kadın yasak meyveyi Âdem’e yedirerek onun cennetten kovulmasına, böylece insan neslinin günahkâr olmasına sebep olmuştur. Kadın yeryüzüne günahı getiren, erkeği mahveden, baştan çıkarandır. Bu sebeple kilise babaları evliliği zorunlu bir kötülük olarak görmüşlerdir. Onlar Havva’yı ilk işlenen günah sonucu sadece şehveti değil, ölümü de dünyaya sokması sebebiyle ayıplarlar. Onların kadınlarla ilgili sözleri adeta kadın cinsine karşı bir düşmanlık ve ağır hakaretler içerecek olumsuzluklar taşır.” (Harman, 2001, 24/82-86)

Hristiyanlıkta ilk günahın sorumluluğu sadece kadına hasredilmiş, her türlü olumsuzluğun, günahın kaynağı olarak kadın görülmüş, kadınlara düşman olunmuştur. Yahudiler çok kadınla evlenirken Hristiyanlar kadınla evliliği tasvip etmemiştir. Pavlus evlenmemenin ideal olduğunu, ancak hem zinadan korunmak hem de

çocuk doğurmak için evlenebileceğini belirtir (*Korintoslular'a Birinci Mektup*, 7/1-7). Pavlus'a göre bâkirelik üstün bir mükemmellik ve fedakârlıktır (*Korintoslular'a Birinci Mektup*, 7/25-40).

“Orta çağda Mâcon Konsili'nde (585) kadının ruhunun olup olmadığı tartışılır. XII. asırdan itibaren pek çok kadın cinlerle ilişkisi olduğu iddiasıyla yakılmış veya suda boğulmuştur. Orta çağda bütün kadınların insanoğlunun düşüşüne sebebiyet veren Havva ile özdeşleştirilmesi, ikinci derece varlıklar olarak görülmesi diğer taraftan Havva'nın antitezi olarak bir başka kadının Meryem ananın öne çıkarılıp onun tanrı annesi olarak takdim edilmesi, yeni dönemde ise bu aşırılıklara tepki olarak feminizm ve kadın hakları tezinin ön plana çıkması, Hristiyanlığın kadın konusundaki tarihi tecrübesinin bir özeti mahiyetindedir.” (Harman, 2001, 24/82-86)

Kadının ruhunun olup olmadığı tartışması onur kırıcıdır. Havva'nın şahsında bütün kadınların şeytanlaştırılmasıyla kadınlar insanî haklardan mahrum bırakılmış, pek çok kadın öldürülmüştür. Havva'nın şahsında tüm kadınların aşağılanması, lanetlenmesi ve Meryem'in tanrıçalaştırılması feminist kadın akımlarının doğuşuna zemin hazırlamıştır.

Tabâtabâî, diğer milletlerde kadının durumunu ayrıntılı incelerken Hristiyanlıkta kadının durumunu müstakil bir başlık altında incelememiştir. Yeri geldikçe bu hususa değinmiş ve şöyle genel bir sonuca ulaşmıştır: “Tevrat'ta geçen bazı tavsiyeler ve İsa'nın kadına zorluk çıkarılmamasını, şefkatle muamele edilmesini öngören direktifleri dışında geçmiş toplumlarda kadının durumunda iyileştirme olarak değerlendirebilecek, önemsendiğini ifade edebilecek en ufak bir gelişme yoktur” (Tabâtabâî, 1997, 3/270-272; Tabâtabâî, 2018, s. 27).

İslâm dininin kadının konumunu nereden nereye taşıdığını görmek için diğer dinlerin, milletlerin tarihine, cahiliye Araplarının kadın anlayışına bakmak yeterlidir. Arapların kadın anlayışı incelendiğinde birçok olumsuzlukla karşılaşılır. Ancak dünya milletlerine, Yahudi ve Hristiyanların kadın algılarına bakılınca onların da cahiliye müşriklerinden geri kalmadıkları hatta sonradan yazdıkları kutsal metinler üzerinden ilk günah sebebiyle kadını daha da çok aşağıladıkları, erkeğe bağımlı hale getirdikleri, toplumsal rollerinden soyutladıkları görülür. Tahrif edilmiş, din adamlarınca uydurulmuş dinlerin, erkek egemen kültürlerle yoğrulmuş kadınlara ne kadar zarar verildiği, haklarının gasp edildiği müşâhede edilmektedir. Kız çocukları sadece Arapların bir kısmında gömülmez Yunanlıların bir kısmında da gömülür. Kadın Avrupa'da, diğer milletlerde erkeklerce öldürülmüştür. Örtünme tüm ilahi dinlerde vardır. Harem hayatı Yunanlılarda da vardır. Bu milletlerde kadın insan dahi kabul edilmezken İslâm asırlar öncesinde kadını muhatap olarak almış, kadına özgürlük, şahitlik hakkı vermiş, babalarının, kocalarının mallarından miras hakkı tanımıştır. Batılılar bugün yanlış uygulamaları dolayısıyla Müslümanları eleştirmektedirler ancak kadına özgürlüğünü ve haklarını kendilerinden çok önce İslâm vermiştir. Geçmiş millet ve dinlerdeki kadının durumuna bakıldığında İslâm'ın kadınlar hakkında gerçekleştirdiği ıslahatın eşsizliği kavranabilmektedir.

2.3. İslâm'da Kadın

Geçmiş milletler, tahrif edilmiş dinler kadına değer vermezken İslâm, kadına haklarını ve gerçek değerini vermiş, toplumda kadınların konumunu yükseltmiştir. Kur'ân, güçlülere istismar edilen zayıf sınıfların, esirlerin, kadınların vb. durumunu düzeltmiştir. “İslâm, kadına hiçbir dinin ve toplumun vermediği değeri vermiştir. Kur'ân, hitap cümlelerinde bile kadınlara özel ifadeler kullanmaktadır. Bir sureye Nisâ (Kadınlar) adını vererek Kur'ân'da kadınların konumuna ciddi/önemli vurgular yapmaktadır” (Abduh, M. ve Rızâ, R. 1947,

11/283). Hz. Peygamber (s.a.) insanların en hayırlısının kadınlarına karşı en hayırlı olanlar olduğunu buyurdu (İbn Mace, *Sünen*, Nikah 50). Kadınları dövmeyle yasakladı (İbn Mace, *Sünen*, Nikah 51).

İslâm mağdur edilen kadınların durumunu her alanda ıslah ederek onu hak ettiği konuma getirmiştir. Kur'ân'a göre kadın ve erkek aynı özden yaratılmışlardır. Ontolojik olarak, insan olma, hak ve sorumluluklar bakımından kadın ve erkek eşit konumdadır. Tevrat ve İncil'deki gibi erkeğin kadına yaratılıştan gelen bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvadır (el-Hucurât, 49/13). İslâm'da ilk günah anlayışı yoktur. Her doğan tertemiz dünyaya gelir (er-Rûm, 30/30), herkes kendi yaptığından sorumludur. Kimse başkasının günahı sebebiyle cezalandırılmaz (el-Fâtır, 35/18). Hz. Âdem ve Havva, şeytan tarafından aynı anda aldatılmış ve ikisi birlikte yasak meyveden yemiş, insanoglu için yaratılan yeryüzüne halife olarak indirilmişlerdir (el-Bakara, 2/35-36; el-Araf, 7/19-25).

Müslüman dünyasında kadın hiçbir zaman Yahudi ve Hristiyan dünyasındaki gibi nefretin ana sebebi olmamıştır. Kur'ân'ın yaratılış kıssasında ilk günahtan bahsedilirken "Arapça ikil ifadenin kullanılması kadını yoldan sapmanın ve cezaya çarptırılmanın nedeni olarak gören Greko-Romen ve İsrailî anlayışı bertaraf etmektedir" (Muhsin, 2015, s. 57).

"İncil ve Tevrat'ın aksine Kur'ân-ı Kerîm, yasak meyveyi yedikleri için Hz. Âdem ve Havva'yı aynı derecede yargılamaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in hiçbir yerinde Hz. Havva'nın Âdem'i a.s. yasak meyveyi yemek için kandırdığı veya Adem'den önce meyveyi yediğine dair delil yoktur. Kur'ân'daki Havva ayartan, vesvese veren, aldatan değildir." (Muhammed, 2015, s. 199)

Ayetler Hz. Âdem ve Havva'nın yasak meyveyi beraber yediklerini söyleyerek tarihî büyük bir yanlış düzeltmektedir. Hz. Havva ve O'nun şahsında tüm kadınları haksız yere ithamın önüne geçmektedir.

Kur'ân, Tevrat gibi cinsiyet ayrımı yapmaz, kız ve erkek çocuklarının doğumunu lütuf olarak görür, kızları aşağılamaz (eş-Şûra, 42/49). Kız çocuğu müjdelendiğinde içi öfkeyle dolan, yüzü kapkara kesilen erkeği tenkit eder (en-Nahl, 16/58-59; ez-Zuhruf, 43/17; et-Tekvir, 81/8-9). Erkek veya kız doğuran kadın kirli sayılmaz, kız doğuran kadın aşağılanmaz, kız çocuklarını diri diri gömme, öldürme âdetini kaldırır. Soy sadece erkek çocuktan değil kız çocuktan da devam eder (Tabâtabâi, 1997, 7/263). Hz. Peygamber'in soyu, kızı Hz. Fatıma'dan sürmektedir. Bu durum Şîa için önemlidir. Hz. Fatıma Ehl-i Beyt'in anasıdır.

Hz. Peygamber kız çocuklarına iyi davrananların; iki, üç kız çocuğuna bakanın, onlara güzel muamele edenin, güzel terbiye edip evlendirenlerin sıkıntıya düşerek sabreden, onlara iyi muamele edenlerin kendisine komşu olacağını, cehennem ateşinden korunacağını, cennete gireceğini müjdelemiştir (Tirmizî, 1981: Birr, 13; Buhârî, 1981: Zekat, 10; İbn Hanbel, 1992: 1/235; İbn Hıbbân, t.y.: 2/191; en-Nisâbü'rî, 1990: 4/195).

İslâm'a göre adetli kadın necis ve lanetli değildir. Gündelik yaşamına olduğu gibi devam eder, eşyle birliktelik dışında fiziksel olarak bir araya gelebilir. Namaz ve oruçtan muafır. Kur'ân'a göre kadının şahitliği kabul edilir. Kadın kendi malları üzerinde tasarruf hakkına sahiptir. Evlendikten sonra da malları kocasının değil kendisininindir, mirastan payı vardır. İslâm, Yahudilik ve Hristiyanlığın aksine kadına okuma-öğrenme hakkı verir. İlk emir olan "Oku!"nun muhatabı hem erkek hem de kadındır. Allah Resulü, kadınların toplu ibadete, vakit, cuma ve bayram namazlarına katılmasını istemiştir.

"Kur'ân kadının durumunu tedricî hükümler koyarak düzeltmiştir. Yirmi küsur senelik nüzul tarihinde eğittiği toplumla örnek bir toplum oluşturmayı hedeflemiştir. Kur'ân'ın kadının durumunu düzeltmek

için getirdiği önlemler tabii olarak 7. yüzyılın Arap toplumunun tarihsel, toplumsal, siyasal ve kültürel şartlarını dikkate alarak oluşturulmuştur.” (Erkoç, 2001: 25)

Kur’ân, geçmiş millet-dinler ve adetlerden tevarüs eden kadın ile ilgili hatalı, geleneksel telakkileri değiştirerek yeni bir sistem oluşturmuştur.

Müslümanlar arasında kadına muamele Hz. Peygamber’den (a.s.) sonra değişmiştir. Bunun en iyi örneği İbn Ömer’in şu sözleridir: “Biz Hz. Peygamber zamanında hakkımızda vahiy inmesinden korktuğumuz için kadınlara kelam etmekten, haklarını çiğnemekten ve onlara sert davranmaktan sakınırdık. Fakat Hz. Peygamber (s.a.) vefat edince biz de onlara çok söz söyler olduk ve onlara karşı kusurumuz arttı” (Buhârî, 1981: Nikâh, 81). Sahabe, Kur’ân’ın nüzul sürecinde aleyhlerine ayet nazil olmasından çekinip kadınlara daha iyi davranırken daha sonra farklı davranmaya başlamıştır.

Modern zamanda kadın konusunu kaynakları esas alarak yorumlayan Abduh’a göre İslâm’da kadın konusunu, İslâm’ın ana kaynaklarında ifade edilen konumu ve değeriyle birlikte, Müslümanların geçmişten tevarüs ettikleri alışkanlık/töre/gelenekleri ve yaşadıkları çağın popüler kadın anlayışı çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir (Abduh ve Rızâ, 1947, 5/58). Çünkü “kadının Kur’ân’da ve Hz. Peygamber’in hadislerindeki yeri ile Hz. Peygamber’den sonraki süreçte sosyal ve ekonomik hayattaki konumu ve değeri çok farklı bir hal almış ve bu anlayış günümüze kadar da süregelmiştir.” (Aydın, 2001, 24/ 86-94)

“İslâm tarihinin ilk dönemi, kadınların tarihteki değerlerinin en zirvede olduğu dönemdir” (Mollaibrahimoğlu ve Çelik, 2019, 16/346-371). Bu değer peyderpey kaybolmuştur.

“Zamanla, İslâm’ın kadınlara verdiği birçok hak Müslüman milletlerce uygulanmamakta, kadınların hakları çiğnenmekte, avam Müslümanlar arasındaki adet ve gelenekler İslâmî kabul edilmektedir. Kökleşmiş ataerkil aile anlayışı ve bu anlayış çerçevesinde kadın haklarını kısıtlayan telakki, ayet ve hadislerin yorumlanmasına dayandırılmak istenmiş bazen de sıhhati şüpheli hadislere yaygınlık kazandırılarak bu yorumlara uygun bir zemin hazırlamıştır. Resul-ü Ekrem’den sonra ataerkilliğin ve yerleşmiş anlayışların tesiriyle kadınların konumunda gerilemenin olduğu bir vakiadır.” (Aydın, 2001, 24/86-94)

“Kadın aslında yaratan tarafından değil, ayetleri kişisel düşünceleri ile yorumlayan insanlar yüzünden böylesi bir muameleye tâbi tutulup bir problemmiş gibi ele alınmıştır” (Hourani, 2014, s. 189). “Batılıların İslâm’ın kadın algısına eleştirileri gerçekte İslâm’dan değil, Müslümanların uygulamalarına dair ortaya çıkan olumsuz görüntülerinden ileri gelmektedir” (Abduh ve Rızâ, 1947, 4/306).

Abduh, kadın sorununun eğitimle çözüleceğine inanmaktadır. İlk olarak Müslüman dünyada kadınları etkileyen âdet, gelenek ve görenekler ıslah edilmelidir. Kadınların geri planda kalmasının nedeni, şeriatın asıl maksadının ve kadının eğitiminin ihmal edilmesidir (Emin, 1991, 4/306; Mollaibrahimoğlu ve Çelik, 2019, 16/350). “Kadın, iyi bir eğitim ve öğretimden geçirilmelidir. İslâm’da kadınlar da erkekler gibi sorumludur. Aynı sorumluluğu taşıyanların öğrenimlerinin de eşit olması gerekir” (Rızâ, 2015, s. 122). “Çocukları eğitmek gibi toplumsal hayatın en ağır ve önemli görevlerinden birini üstlenmiş bulunan kadın, eğitimden ve sosyal hayattan geri bırakılmış ve ihmal edilmiştir.” (Abduh ve Rızâ, 1947, 2/377).

İslâm, tarihsel süreçte kadının durumunu aşama aşama düzeltmiştir. Diğer milletlerde, tahrif edilmiş Tevrat ve İncil’de olmayan hakları İslâm kadınlara verdi. Doğduğunda utanç duyulan kızı erkekle aynı seviyeye

getirdi. Birden çok kadınla evliliği dörtle sınırlandırdı. Talakı (boşama) üç ile sınırladı, zıharı, îlâyı, üvey anne ile evliliği yasakladı. İddet süresini dört ay on güne indirdi. Mal-mülk edinme ve bu mallar üzerinde tasarruf etme, toplu ibadetlere, cuma ve bayram namazlarına katılma hakkı verdi. Cahiliye döneminden kalma telakkileri değiştirdi, kadına bir kişilik kazandırdı. Ancak cehaletin, gelenekselliğin, ataerkilliğin etkisiyle naslarla verilen haklar bazı Müslüman kesimlerce geri alındı, konumunda gerileme oldu. “Fitne” olarak görüldü toplumdaki tecrit edildi, hareketlilik alanları kısıtlandı. Bizce de kadın sorunu eğitimle çözülecektir. Yeni nesli yetiştirecek olan kadının eğitilmesi gerekmektedir. Batılılar İslâm’ı kadın konusunda tenkit etmeden önce kendi tarihlerindeki kadın anlayışını sorgulamalıdır.

Tabâtabâî hem tefsirinde hem de *İslâm’da Kadın* kitabında kadının İslâm dinindeki konumunu açıklamaktadır. Düşünceleri hem geleneksel hem de modern Şii kadın düşüncesine ayna tutmaktadır. Yüce Allah’ın kadını iki haslet ile yani insan denen canlı türünün oluşumu, gelişimi açısından tarla konumunda olmakla ve bünyesel letafeti, algısal inceliğiyle onu ayrıcalıklı kıldığını söyler. Bu toplumsal denge ışığında, kadın ve erkeği eşit düzeyde muhatap alan hükümlerle, her birini ayrı ayrı muhatap alan hükümler, şeriatın genel bütünlüğü içinde yerli yerine oturur. İslâm’ın kadının da tıpkı erkek gibi bir insan olduğunu ilan ettiğini, her insanın bir erkek ile bir diğiden aynı kökten meydana geldiğini, erkeğiyle diğisiyle mahiyet ve kök itibarıyla, insan olarak fark olmayıp eşit olduğunu ifade eder (bk., Tabâtabâî, 1997, 2/275). Kadın ikinci sınıf değildir, cinsiyet farklılığı değer düzeyinde değil, fiziksel ve işlevselliktedir.

Müfessir, ayetlere göre kadın ve erkekler için yaptığı işin karşılığı olduğunu, kadın ve erkeğin yaptığı işlerin Allah katında zayi olmadığını, herkesin kendi kazancından sorumlu olduğunu ifade eder. Üstünlük takva ve fazilettedir (Tabâtabâî, 1997, 2/274). Müfessir, kız çocuklarının aşağılanmasını yeren ayetlere değinir (en-Nahl, 16/58-59; et-Tekvir, 81/8-9). Kız çocuğu doğan erkeğin yüzünün utançtan kapkara kesildiğini, kızları erkeklerin cinsel oyuncakları olarak gördükleri ve bundan utanç duydukları için öldürmeye kalktıklarını dile getirir (Tabâtabâî, 1997: 2/275). İslâm dini, kızlara değer verir, hayata ilişkin işlerin plânlanması ve yönetilmesinde kadın ve erkeği irade ve amel açısından eşit görür. Kadının iradesini serbestçe kullanma ve bağımsız hareket etme özgürlüğü vardır.

Tabâtabâî eski milletlerin çoğunun kadının amellerinin Allah katında kabul edilmeyeceğini düşündüklerini söyler. Eski Yunan’da; kadının “şeytan işi bir pislik” olarak adlandırıldığını, Romalılar ve bazı eski Yunanlılarda erkek soyut insanî benliğin sahibi iken kadının böyle bir benliği olmadığını belirtir. Milâdî 586’da Fransa’da toplanan bir kongrede kadının insan kabul edildiğini fakat erkeğe hizmet etmek için yaratıldığı sonucuna varıldığını, İngiltere’de yaklaşık yüz yıl öncesine kadar kadının insan toplumunun bir parçası sayılmadığını ifade eder (bk., Tabâtabâî, 1997, 4/91-92). Geçmiş milletler kadını değersiz görmüştür. İslâm’ın asırlar öncesinde kadını insan olarak gördüğünü, muhatap aldığını, erkeklere verdiği hakları kadınlara da verdiğini, amellerini kabul ettiğini, dînî olarak erkek gibi değerli gördüğünü, ayrımcılığa tâbi tutmadığını, kadını diğer milletlerin, dinlerin fevkine çıkardığını müşahede etmekteyiz.

Müfessire göre doğal yapısı gereği kadın hükümet ve yargı işini üstlenemez. Savaşa katılamaz ancak bu yasak mutlak değildir. Nitekim kadın cephe gerisinde, yaralıları tedavi etmek için savaşa gidebilir. Mirasta erkeğin yarısı kadar pay alması adaletin farklı bir tezahürüdür. Ayrıca örtünmeli, ziyinet yerlerini gizlemelidir. Kadın, aile kurumunun merkezinde yer alır. Bir eş olarak evlilikle ilgili hususlarda kocasına itaat etmesi bir zorunluluktur. Kadının bu alanlardaki göze çarpan kayıpları, başka alanlarda giderilir. Hayat boyu geçimini

sağlamak babası ya da kocasına aittir. Erkek tüm gücüyle kadını korumakla yükümlüdür. Çocuğu terbiye etme, koruma kadına aittir. Adet ve lohusalık döneminde ibadet etme zorunluluğu yoktur. İlahî yasalar sistemi her hâlükârda kadına yumuşak muamele edilmesi zorunluluğu getirmiştir. Bilgi açısından, kadın, sadece temel bilgileri ve dini ayrıntıları bilmekle ve kocasına itaat etmekle yükümlüdür. İlim, meslek, kazanç, iş ya da eğitim ve benzeri alanlarda bir misyon üstlenme zorunluluğu yoktur, üstlenmişse bu onun için bir övünç vesilesidir. Kadın her meselesinde tam bağımsız tasarruf sahibidir. Müfessir, tarihin hiçbir döneminde, dünya kuruluhi beri kadının böylesine onurlu bir statü kazanamadığını, İslâm'la dünyanın kadının kimliğine ilişkin teorik ve pratik yaklaşımının temelden reddedildiğini vurgular (Tabâtabâî, 1997, 2/273-276-277). Müfessir, İslâm'ın kadına birçok hak verdiğini, onurlu bir statü kazandırdığını söyler. Kadının toplumsal hayata katılmasını reddetmez. Ancak kadının yapısı gereği yönetim ve yargıda görev almasını, savaşta ön saflarda olmasını hoş karşılamaz. Fıtratına uygun işlerde çalışmasını tavsiye eder. Bu konuda muhafazakârdır. Kadın, kullukla ilgili bütün hükümlerde ve toplumsal haklarda erkekle ortaktır. Erkek gibi miras, kazanç, muamelat, eğitim, öğretim, bir hakkı benimseme ve bir hakkı savunma gibi hususlarda tam bağımsız hareket etme hakkına sahiptir. Bu hakları korunmalıdır. Feminist akımların savunduğu hususları desteklemez. Kadın konusundaki görüşlerini Kur'an şekillendirmiştir. Geleneksel Şiiliğin etkisinde de kalmıştır. Kendi zamanında talebelerini kendinden sonra ise Şiileri etkilemiştir.

Tabâtabâî'ye göre de temel kaynaklarımızdaki pozisyonu ile reel hayattaki varlığı arasına sıkıştırılan kadın, pek çok hakkından erkek egemen kültür ve Müslümanlar arasındaki ihtilaflar nedeniyle mahrum kalmıştır (Tabâtabâî, 2018, s. 115-116). Kadınlarla ilgili uygulanması istenen hükümler, mükemmel olsa da onların tatbiki toplumların kültürlerine, geleneklerine göre değişmiş, bir kısmı uygulanmamaya başlamıştır. Hatalı, baskıcı uygulamalar dinden değil milletlerin adet-gelenek-göreneklerinden kaynaklanmaktadır.

3. Tabâtabâî'nin Kadınlara İlgili İhtilaflı Hususlardaki Görüşleri

Müfessir, birden fazla evlilik, erkeklerin kavvâmlığı, kadınların şahitliği gibi hususlardaki ayetleri sadece ahkâm olarak değil, ontolojik, ahlâkî ve toplumsal olarak yorumlamaktadır.

3.1. Teaddüd-i Zevcât (Çok Eşlilik)

İslâm'da çok eşliliğe (poligami) izin veren ayet şöyledir: *"Yetimler hakkında adaleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, o hâlde (yetim kızlarla değil) gönlünüzün rahat ettiği (başka) kadınlardan ikişer, üçer ve dörder evlenebilirsiniz"* (en-Nisâ, 4/3). Birden fazla evlilik birçok millet ve dinde mevcuttur.

"Çok kadınla evlenmeyi ortaya atan Kur'an olmadığı gibi İslâm öncesi Araplarda ve diğer birçok toplumda yaygın olan çok eşliliğe Kur'an sınır getirmiştir. Mevcut uygulamayı sınırlamakla kalmamış, dörde kadar evlenme iznine hükmederken onu katı bir şekilde adalet şartına bağlamıştır. Bundan dolayı Kur'an'ın uzun vadeli genel hedefi tek eşliliğdir." (Fazlurrahman, 1999, s. 146).

Arap örfünde erkekler istedikleri kadar kadınla evlenebiliyor ve istedikleri sayıda cariye ile birlikte olabiliyorlardı. İslâm çok evliliği dörtle sınırlandırmış, erkeğe, adaletli olma şartıyla birden fazla kadınla evlenebilme ruhsatı vermiştir. Adaletin gerçekleştirilmesi gerektiği hususlar; zamanı taksim, mehir verme, nafakayı karşılama, giyim-kuşam (Kurtubî, 1967, 5/11) muamelât, nafaka, cinsi münasebet ve diğer durumlardır. (Kutub, ty., 3/72). Ayet, kadınlar arasında adaleti sağlayamama endişesi olunca tek kadınla evlenmeyi emretmiştir (Râzî, 1988, 7/334 ; Derveze, 1997, 6/66, 88; Ateş, t.y., 2/200; Yazır, 1985, 2/469, 470). Kutub, çok eşliliğin

erkek, kadın ve toplumun yararını gözeten bir ruhsat olduğunu anlatır. Çok eşliliğin Kur'an tarafından yasaklandığını söyleyenleri eleştirir (Kutub, ty., 3/69, 71,72). Tabâtabâi ise İslâm'ın tek kadınla evlenmeyi yasallaştırdığını, birden çok evliliğe dörde kadar izin verdiğini, İslâm'ın bu uygulamayı hanımlar arasında adaleti sağlayabilecek erkeklere mubah kıldığını, İslâm'ın çok eşliliği farz ve vacip biçiminde yasallaştırmadığını, çok evliliğin cinsel düşkünlük, şehvet içgüdüsüne boyun eğmek olmadığını da belirtir (Tabâtabâi, 1997, 4/190).

Tabâtabâi, İslâm'ın kesin hükmü gereği bir erkeğin dörtten fazla eşi nikâhı altında tutamayacağını, birden çok erkeğin bir kadınla evlilik yapamayacağını söyler. Adaleti gerçekleştirme ifadesini bir kadın ile evlenin, daha fazlasına kalkışmayın olarak anlar. Yüce Allah tek kadınla evlenmeyi, adaleti sağlayamama bilgisine değil, korkusuna bağlamaktadır. Eğer daha çoğunu isterse cariyelere yönelmelidir (Tabâtabâi, 1997, 4/173-174). Tabâtabâi, adaleti sağlayamama endişesinden dolayı tek kadınla evlenilmesi gerektiği konusunda Sünnî müfessirler Râzî, Kutub, Derveze, Ateş ve Yazır ile aynı fikri paylaşmaktadır.

Tabâtabâi, çok kadınla evliliğin Mısırlılar, Hintliler, Çinliler, Farslar, Romalılar ve Eski Yunanlılar gibi pek çok millette gelenek olduğunu, bazı Yahudilerin on, yirmi ve daha çok sayıda kadınla evlendiğini belirtir. Çok eşlilik kabilelerde, köylerde ve dağlık yörelerde daha çok görülür. Aile reisleri birden çok evlenip çok erkek evlat sahibi olarak kavimlerinde lider olmak isterler. Hısmılık yoluyla akraba sayıları artar. Bu arada savaşlar, saldırılar, ölümler sürekli olduğundan erkekler yok olur kadınların sayısı artar (bk., Tabâtabâi, 1997, 4/89). Müfessir, poligamiyi geçmiş milletlerde toplumsal yapı gereği tarihsel bir olgu olarak görür. İslâm birçok milletin tarih ve geleneğinde mevcut olan çok kadınla evliliği dört ile sınırlandırmıştır. Birçok millette olan çok kadınla evliliği, İslâm'a has bir durummuş gibi sunmak art niyetliliktedir. Erkekler çok evlilikle daha çok erkek çocuk sahibi olarak kavmin reisliğini üstlenmiştir. Savaşlar, erkeklerin sayısını azaltırken kadınların sayısını çoğaltmış, çok kadınla evliliği beraberinde getirmiştir. Müfessir, zamanının akımlarına kapılarak ayetleri te'vil ederek birden çok evliliğin tasvip edilmediğini söyleme yoluna gitmez. Bu konuda da hareket noktası Kur'an'dır. Görüşleriyle geleneksel Şii düşüncüyü destekler.

Müslüman ülkelerde çok kadınla evlilik iznine rağmen sanılanın aksine çok eşlilik yaygın değildir. "İslâm toplumlarında çok evliliğin yaygın olmadığını söylemek gerekir. Osmanlı tereke defterleri üzerinde yapılan araştırmalara göre şehir veya kırsal kesimde yaşama durumuna göre 1545-1659 yılları arasında ikinci evlilik oranı %7,8'dir" (Aydın, 2001, 24/ 86-94).

İslâm, geçmiş toplumlarda çeşitli sebeplerle yaygın olan sınırsız evliliği dört ile sınırlandırmıştır. Dört kadınla evliliğe izin verirken eşler arasında adaletli olma şartını koşması, isteseler de adaletli olunamayacağını belirtmesi zamanla İslâm dünyasında tek evliliğin yaygınlaşmasına sebebiyet vermiştir. İslâm, çok evliliğe ruhsat vermektedir. Bu ruhsat te'vil edilerek değiştirilemez. Batılılar dört evliliğe izin veren İslâm'ı tenkit ederken geçmişlerindeki bu tür uygulamaları da tenkit edebilmelidir. İslâm, evlilik hukukuyla kadın ve çocuğu koruma altına almakta nafaka ve mirastan faydalandırmaktadır.

3.2. Erkeklerin Kadınlar Üzerinde Bir Derece Üstünlüğü

Erkeklerin üstünlüğü ile ilgili ayet, boşanma konusu ile ilgilidir. "...Kadınların yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Ancak erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece üstünlüğü vardır..." (el-Bakara, 2/228). Boşanmış kadınların üç kuru' beklemelerini, rahimlerinde olanı gizlememelerini ister. Arayı düzeltmek isterlerse

kocaları kadınları kendilerine geri getirmede daha çok hak sahibidir. Ayetin sonunda da erkeklerin bir derece üstünlüğünden bahseder.

Tabâtabâî İslâm'ın, erkekler için kadınların üzerinde bir derece (mertebe) öngördüğünü belirtir (Tabâtabâî, 1997, 2/237). Müfessir Râzî ve Kurtubî '*bir derece üstünlük*'ün akıl, diyet, miras, devlet başkanlığı, hâkimlik ve şahitliğe uygun olmak, kocanın kadını boşayabilmesi vb. olarak görürler (Râzî, 1988, 5/102; Kurtubî, 1967, 3/125). Seyyid Kutub üstünlüğü erkeğin hanımını boşadıktan sonra tekrar ona dönebilmesi olarak sınırlandırır (Kutub, ty., 1/508).

Fazlurrahman (ö.1988) "Kur'an'ın görev taksimi yaptığını, kadın ile erkek arasında yapabilecekleri şeyler hakkında bir fark gözettiğinin açık olduğunu, bu ayetin erkeklerin fazilet ve insanlık açısından değil görev açısından kadınlardan üstün olduğunu gösterdiğini söyler" (Fazlurrahman, 1998, s. 93-94).

"Ayette üstünlükle kastedilen erkekle kadının yaratılıştan getirdikleri farklılıklardır. Erkekler koruyuculuk ve reislik sorumluluğunu yükleyen onun bedensel ve ruhsal yapısının dayanıklı oluşudur. İkinci gerekçe ise, kadının bütün ihtiyaçlarının erkek tarafından üstlenilmesidir. Erkek geçim yükünü kadımla paylaştığı ölçüde kollayıp gözetme yükümlülüğünü/aile reisliğini de paylaşmış olmaktadır." (Erkoç, 2001, s. 50)

Muhsin, bu ayetin bağlamının boşanma olmasına rağmen tüm sosyal ortamlarda tüm erkekler ve kadınlar arasında bir derece olduğu şeklinde anlaşılmasını tenkit eder. Ona göre, bu ayetteki derece erkeklerin karılarını boşadıklarını açıkça ilan edebilmeleridir. Bir cinse diğerinin aleyhine sınırsız bir değer atfetmek Kur'an'ın bütününe kişi veya fert bazında ortaya konulan eşitlik fikriyle çelişmektedir. Her nefis, kazandığına göre bir karşılık alacaktır (Muhsin, 2015, s. 119).

Tabâtabâî klasik Şii ve Sünnî müfessirlerin yorumunu kabul ederek erkeklerin kadınlardan maddî ve ailevî sorumlulukları sebebiyle bir derece üstün olduklarını, aralarında mutlak eşitlikten ziyade fitratlarına uygun hak ve sorumluluklarının olduğunu bunun da zulüm değil adalet olduğunu belirtir. Bunun yanı sıra kadın ve erkek aynı özden yaratılmaları dolayısıyla ontolojik olarak eşittirler. Kullukla ilgili hükümlerde, toplumsal haklarda, manevî mertebelere ulaşmada, benzer sevapları kazanmada her iki cins arasında bir fark yoktur. Üstünlük cinsiyette değildir (Tabâtabâî, 1997, 2/237, 272-276). Müfessir, ontolojik eşitliği savunurken toplumsal rollerde fitrat farklılığını benimser. Kadın ve erkek biyolojik ve psikolojik olarak farklıdır. Ailede görev dağılımı ve sorumluluklar bu farklılıklara göre olmalıdır. Bu düşüncesi çağdaş Şii düşüncesinde kadın konusunda "eşitlik-farklılık dengesi"nin fikrî temellerini oluşturmuştur. Müfessir erkeklerin üstünlüğü konusunda ataerkil bir anlayışı benimsemekle birlikte kadın kimliğini eksik görmeyen modern bir yaklaşımı temsil eder. Feminist akımlar gibi her alanda erkek ve kadının eşitliğini savunmamaktadır.

Ayeti boşanma bağlamından kopararak erkeği erkek olduğu için her alanda faziletçe üstün addetmek doğru değildir. Üstünlük sorumluluk yüklenmeyle ilgilidir. Ayrıca kadımla erkek arasında yaratılıştan gelen fiziksel özellik ve görev farklılığı vardır. Erkekler fiziksel olarak güçlü, dayanıklıdır, zorluklarla daha kolay mücadele eder. Ailelerinin geçimini sağlamak, zor şartlarda çalışmak, savaşmak için bu gereklidir. Kadın sorumluluk alarak çalışıyor evin geçimine katkıda bulunuyorsa ailede üstünlük hem kadında hem de erkekte olmaktadır. Üstünlük varoluşsalılıkta değil toplumsal organizasyona dayalı iş bölümindedir.

3.3. "Kavvâmüne ale'n-nisâ": Erkeklerin Kadımlar Üzerinde Yönetici Olması

‘Erkeklerin kadınların yöneticisi olduğu’ ifadesi tartışılan hususlardandır. İlgili ayet ise şöyledir: "Allah'ın insanlardan bir kısmını diğer kısımdan üstün kılması ve mallarından harcamalar yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisidir" (en-Nisâ, 4/34). Kurtubî, “kavvâm” kelimesinin mastarı olan “el-kıyâm” kelimesinin ‘muhafaza etme’, ‘koruyup gözetme’, ‘düzeltme’ anlamına geldiğini söyler. Zemahşerî (ö. 538/1144) de aynı anlamı verir (Kurtubî, 1967, 5/169; Zemahşerî, 1354, 1/523). Kurtubî, bu anlamlara ‘muhafaza, işlerini idare etme’yi de ekler. Erkeğin koruyup gözetmesi; kadının işlerini yürütmesi, terbiye etmesi, evde tutması, dışarı çıkmasını engellemesi olarak anlar (Kurtubî, 1967, 5/168-169). Tabâtabâi ise "kavvâm" kelimesinin türevi olan "kayyım" kavramının başkasının işini üstlenen kişi demek olduğunu söylemekle yetinir (Tabâtabâi, 1997, 4/351).

Klasik müfessirlerce üstünlüğün gerekçeleri, erkeğin kadını terbiye etmesi, eğitmesi, elinden tutup yardımlarına koşmasıdır (Taberî, t.y., 1/357). Şer’î hükümlerde üstünlük ise; erkeklerin akıllarının ve bilgilerinin daha üstün olması, peygamberlerin ve âlimlerin erkeklerden olması, cihat, ezan, hutbe, itikâf, hak ile kısas hususlarındaki şahadet, mirastaki hissenin fazlalığı, diyeti yüklenme, kasâme, nikâhta velâyet, talâk, birden çok kadınla evlenebilme vb. hususlardır (Râzî, 1988, 8/21-22; Zemahşerî, 1354, 1/266; Kurtubî, 1967, 3/125-126; Neysâbüri, 1996, 1/628; Tabersî, t.y., 3/76; (Bursevî, 1995, 1/393). Tabâtabâi de üstünlük ile erkeklerdeki akıl yürütme gücünün fazlalığı, güçlü-kuvvetli olma, zor işlere dayanmanın kastedildiğini belirtir (Tabâtabâi, 1997, 4/351).

Elmalılı, erkeğin ailedeki sorumluluğunun ona birtakım mükellefiyetler yüklediğini, erkeğin kadına hâkimiyetinin hizmetçilikle karışık bir hâkimiyet olduğunu ifade eder. “Bir derece üstünlüğü” bu ayetin tefsir ettiğini söyler. Evlenme amacındaki erkekler, kadınlara ortak olmakla beraber, onların üzerinde bulunurlar. Onları gözetirler, korurlar, idare ederler ve masraflarını, aile ihtiyaçlarını karşılarlar. Erkeklerin bu gibi yönlerle üstlendikleri göreve karşılık dereceleri fazladır (Yazır, 1995, 2/82; Bursevî, 1995, 1/392-393).

Kavvâmlığın gerekçesi üstün kılınma ve maldan harcamadır. Muhsin’e göre “bu ayette iki şart yerine gelirse erkekler kadınlara üstündür: Birinci şart tercih (üstünlük); ikinci şart ise erkeklerin kendi mallarından harcamasıdır. Bu şartlardan biri gerçekleşmezse erkek kadın üzerine kavvâm değildir. Erkekler kadınların geçimini sağlamak için mallarından harcama sorumluluğunu taşır, bu nedenle de mirastan iki kat pay alır. Birçok erkek, hiçbir şarta dayanılmaksızın erkeklerin Allah tarafından güç ve mantık bakımından kadınlardan üstün yaratıldığını iddia etmektedirler. Bu yorum dayanaksızdır, ayette erkeklerin fizikî ve aklî üstünlükleriyle ilgili hiçbir ifade yoktur” (Muhsin, 2015, s. 122-123).

Muhsin, insan varlığının devamı olan çocuk doğurma sorumluluğunun çok büyük önem taşımakta olduğunu, erkeğin sorumluluğunun ise kıvâme yani kadının sadece kendisinin gerçekleştirebileceği sorumluluğu tehlikeye atmasına neden olacak ilave sorumluluklar yüklenmemesi için gerekeni yapmak olduğunu söyler. Bu hem fiziksel koruma hem de maddî geçimi sağlama anlamına gelir. Aksi takdirde bu kadına çok ciddi bir zulüm olur (Muhsin, 2015, s. 127-128). Kadın için hem nesli devam ettirme hem maddî geçimi sağlama hem de devlet yöneticiliği, hâkimlik ve komutanlık yaparak cihada katılmak ağır olurdu. Allah kadını zora sokacak hususlarla mükellef tutmamıştır. İsteyen, yetenekli kadınlar da istedikleri yerde görev alabilmelidir.

Kutub’a göre temel amacı “evlilik kurumunu düzene koyarak, bu kurumdaki iş ve görev bölümünü kurallara bağlamak, aile fertleri arasında çıkabilecek çatışmaları engellemek” olan ayet, aile kurumunun yönetim yetkisini erkeğe vermiş, aile reisinin erkek olduğunu belirlemiş ve bu tercihi bazı sebeplere bağlamıştır. Allah, erkeği bu yöneticiliğin dayanakları bakımından üstün kılmış, onu bu yöneticiliğin yetenek ve maharetleri ile

donatmıştır. Bununla beraber erkek, aile kurumunun maddî ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü tutulmuştur (Kutub, ty., 2/ 649).

Zemahşerî, kavvâmlığı (yönetmeyi) aile ilişkisiyle sınırlı tutmaz tüm topluma uygular. Erkeklerin sadece ailede değil her alanda kayıtsız şartsız kadınlara tercih edilmesi gerektiği (erkeklerin tüm kadınların yöneticisi olduğu) şeklinde anlar (Zemahşerî, 1354, 1/523). Tabâtabâî de Zemahşerî gibi anlar. Ayette gerekçe olarak gösterilen hususların hükmünün sadece kocalarla sınırlı olmadığını, bütün kamusal alanlarda erkeğin kadını yönetmesi gerektiğini ifade ettiğini belirtir. Ona göre akıl yürütme gücü ile yönlendirilen devlet yönetimi, yargı mekanizması gibi kamusal alanlarda ve savunma (savaş) gibi alanlarda erkeklerin kadınlara karşı üstünlükleri ve yönetim ayrıcalıkları vardır. “*Erkekler kadınların yöneticisidir*” ifadesi, tam anlamı ile mutlak bir ifadedir (Tabâtabâî, 1997, 4/351-352). Seyyid Kutub ise bu üstünlüğü karı-koca ilişkisiyle sınırlandırır, kadının bakımını sağlamanın erkeklere kadınlar üzerinde kavvâm olma ayrıcalığını verdiğini söyler (Kutub, ty., 2/648-653). Bize göre erkeğin kavvâmlığı mutlak, genel-geçer, hiyerarşik değil organizasyonel ve geçimini üstlendiği ailesi ile sınırlıdır. Ağır sorumluluk yöneticiliği beraberinde getirmektedir. Erkeklerin yönetici, savaşçı olarak öne çıkması kadınları geri planda bırakmıştır. Günümüzde gerekli eğitimi alan, bilgi, beceri, tecrübe kazanan kadınlar da bu alanlarda öne çıkmaktadır.

Müfessir, Resulullah'ın (s.a.) kadın vali hiç atamadığını, kadınlara yargı görevi vermediğini, kadınları savaşa çağırılmamış olduğunu söyler. Sünnetin eğitim-öğretim, ticaret-üretim, tıp-eczacılık gibi duyguların başarıya ulaşmaya engel oluşturmadığı alanlarda kadınların çalışmasını engellemediğini dile getirir. Peygamberimizin sîretinin bu alanların çoğunu onayladığını, Kur'ân'da da bu alanlarda kadınların çalışabilme haklarının olduğuna delâlet eden ayetler bulunduğunu, bu hakkın, hayatın birçok alanında kadınlara tanınan irade ve çalışma özgürlüğünün gereği olduğunu ifade eder (Tabâtabâî, 1997, 4/351-352-355). “Bunun yanı sıra İslâm ülkelerinde aile yuvasının zarar görmekte olduğunu, kadınların çalışma hayatına katılma, ekonomik özgürlük kazanma hırsı ile çocuk, eş ve aile sorumluluklarını ihmal ettiklerini de söylemektedir” (Tabâtabâî, 1997, 4/353). Resulullah toplumsal yapı gereği kadın vali, kadı seçmemiş, kadınları bilfiil cihada sokmamıştır. Valilerin, kadıların, komutanların buldukları yerde Cuma ve diğer vakit namazlarını kıldırmaları, toplum önünde bulunmaları, sorunları çözmeleri gerekmekteydi. Kadınların erkeklere namaz kıldırması mümkün olmadığı gibi cinslerin karışımı da hoş karşılanmamıştır. Güçlü erkek bir savaşçının karşısına fiziksel olarak zayıf yapıdaki bir kadını çıkarmak kadını ölüme göndermektir. Kadının yapısına uygun vazifelerde çalışması en doğru olandır. Kadınların çalışma hayatına atılmasıyla birlikte ailevî bazı sorumlulukların ihmal edildiği birtakım sorunların çıktığı, kadınların fizikî ve ruhî olarak yıprandıkları da bir vakıdır.

Tabâtabâî, kavvâmlık konusunda bir taraftan gelenekselliği savunurken diğer taraftan da kavvâmlık yetkisinin toplum hayatında kadınların ferdî irade özgürlüğünü ve kendine ait iş yapma hakkını ortadan kaldırmadığını söyler. Aile hayatında da kadın kendi malı üzerinde irade, tasarruf hakkını, ferdî ve sosyal haklarını korur ve savunur. Erkeğin eşini yönetmeye yetkili olması şudur: Erkek, eşinden yararlanmanın karşılığı olarak onun için malî harcama yaptığına göre kadın, kocası yanında iken yararlanma ve cinsel ilişki kurma ile ilgili bütün konularda kocasına itaat etmekle, onun arzularına cevap vermekle yükümlüdür. (Tabâtabâî, 1997, 4/351-352; Tabâtabâî, 2018, s. 129-130).

Peygamberimiz (s.a.) yönetimlerini kadına teslim eden bir toplumun iflah olmayacağını buyurur (Buhârî, 1981: Meğazi, 82; Fiten, 18; Tirmizî, 1981: Fiten, 75.) Devlet başkanlarının ordunun başında sefere

çıkması, Cuma hutbesini okuması ve Cuma namazı kıldırması için erkek olması gerekliliği vurgulanır. Ancak Kur'ân'da Sebe Melikesi Belkıs'tan olumlu bir şekilde bahsedilir (Aydın, 2001, 24/ 86-94). Belkıs bir milleti yönetmiş olmasına rağmen Müslümanların çoğu, liderliği kadınlar için uygun bulmamaktadır. Kur'ân yöneticilik konumunun kadın için uygunsuz olduğunu ifade eden hiçbir ifade kullanmaz. Tam aksine Belkıs kıssası onun hem siyâsî hem de dînî uygulamalarından övgüyle bahseder (Muhsin, 2015, s. 79). İlgili hadis kadının idareciliğini hoş karşılamamıştır. Ancak Kur'ân'da Belkıs'ın yöneticiliğinin övülmesi kadının yöneticilik yapabileceğine bir işaretir.

Bazı çağdaş araştırmacılar liyâkati esas görür, kadının sefere çıkmak için komutan, Cuma hutbesi için ise din görevlisi görevlendirebileceğini söyleyerek yöneticiliğini caiz görür. Hürre es-Suleyhiyye Yemen'i, Radiyye Delhi'yi dört yıl idare etmiştir. Eyyubiler'de Necmeddin Eyyub haçlılarla savaşırken ölünce hanımı Şecerü'd-dür hükümdar olmuş, adına hutbe okunmuş, sikke bastırılmıştır. İran'da Türk Atabeyi Boz-aba'nın eşi Zahide Hatun, Salgurlar'ın son hükümdarı Abiş Hatun da yöneticilik yapmıştır (Aydın, 2001, 24/ 86-94). Kadın liyakatliyse geçmiş Müslüman devletlerdeki gibi yöneticilik yapabilir. Ordunun başına komutan ve din görevlisi atayıp namaz kıldırarak yöneticilik görevini ifa edebilir. Resûlullah (s.a.) neslin devamını sağlayacak kadınların cihada ve harbe katılmasını hoş karşılamamış, onların naifliğine ters görmüştür. Bu onların becerisinden istifade etmemek için değil, onları ve gelecek nesilleri koruma altına almak içindir.

Tabâtabâi, erkeklerin önemli özellikleriyle her hâlükârda mutlak olarak kadınlardan üstün olduklarını bu sebeple de kadınların yöneticisi olduklarını belirtir. Erkek sadece nafakasını karşıladığı evde değil tüm kamusal alanlarda yönetici olmalıdır. Yönetim, yargı, savaş gibi alanlarda üstünlük ve ayrıcalıkları vardır (Tabâtabâi, 1997, 4/351). Müfessir burada klasik ataerkil bir yorumu benimser. Erkeğin mutlak olarak kavvâmlığını savunur. Erkek akıl vb. yönleriyle kadından üstündür. Bu konuda modern eşitlikçi bir görüşü benimsemez. Erkeğin görev ve yükümlülük üstünlüğü vardır. Erkek, ihtiyaçlarını karşıladığı, malından harcadığı aile içerisinde kavvâmdır, reistir. Her erkek akıl, zekâ, güç bakımından tüm kadınlardan üstün değildir. Erkeğin ailede kavvâm olması kadının özgürlük alanını kısıtlamamalıdır.

Kavvâmlık genelde erkelere has kılınmıştır. Erkeğin aile geçimini sağlama, ihtiyaçları giderme, koruma, eğitime gibi sorumlulukları, fiziksel gücü ona üstünlük vermiş ve aileyi yönetme yetkisini kazandırmıştır. Üstünlük keyfiliğe, baskıya değil sorumluluğa, düzen sağlamaya dayalıdır, ayrıcalık değil yükümlülük yükler. Kadınlar çok çocuk doğurarak, besleyip büyüterek, işlerin, ailenin bakımının ağırlığını üstlenerek akıllarını, duygularını, ilgilerini çalışmaya, yönetime hasredememişlerdir. Diğer yandan kadın neslin devamını sağlamanın ağır sorumluluğunu üstlenirken ona yönetme, savaşma, ağır işlerde çalışarak maddî geçimi sağlama yükümlülüğünü yüklemek zulüm olurdu. Allah Teâlâ bu sorumluluğu kadına yüklediği halde bugün eğitimini tamamlayan, çocuk bakımı vb. hususlarda destek alan, akıllarını, duygularını iyi yönetebilen pek çok kadın yöneticilik, hâkimlik vb. yapabilmekte, aile geçimine katkıda bulunmakta, ailesini korumakta, eğitmektedir. Üstünlük, reislik kadınlara erkek arasında paylaşılmaktadır. Ancak İslâm hukukuna ve medenî hukuka göre kadın ve çocukların nafaka temininden sorumlu olan erkektir. Yine medenî hukuka göre boşanma sonrasında çocukların ve eşin nafakasını sağlamak erkeğe aittir. İslâm ve diğer sistemler erkeğe hukukî sorumluluk yüklemekte, gerektiğinde erkeği cezalandırmaktadır.

3.4. Kadına Vurma

Evlilikte dengenin bozulması, karı-koca arasında anlaşmazlık çıkması durumunda nasıl bir yol izleneceği Nisâ Suresi 4/34. ayette belirtilmiştir. "*Serkeşlik etmelerinden korktuğunuz kadınlara öğüt verin, onları yatakta yalnız bırakın ve onları dövün...*" Kurtubî, 'nüşûz'u Allah'ın, kocalarına itaat etmelerini emrettiği kadının isyan etmesi olarak; İbn Kesir (ö.774/1373) ise "kocasına üstünlük taslayan, onun emrini yerine getirmeyen, ondan yüz çeviren ve ona kızan kadın" olarak anlar (İbn Kesir, 1981, 4/1680). Tabâtabâî ise "*nuşûz*" kelimesinin "karşı gelmek" ve "kafa tutarak itaat etmeye yanaşmamak" olduğunu söyler (Tabâtabâî, 1997, 4/355).

"*İtaatsizlik*" anlamına gelen '*nüşûz*' kelimesi, ailenin huzurunu bozan basit bir davranıştan iffetsiz yaşamaya kadar geniş bir alanı içine almaktadır. Hz. Peygamberin uygulamaları bu konuya ışık tutar. Hz. Peygamber hiçbir eşini dövmemiştir. Kendisine karşı olumsuz bir tavrından dolayı Hz. Ebu Bekir'in Hz. Aişe'yi cezalandırmasına izin vermemiştir. Veda hutbesinde kadınlara iyi davranılmasını istemiştir" (Aydın, 2001, 24/ 86-94).

Râzî, maksat yerine geldiği zaman onunla yetinmenin (öğüt-yatakta yalnız bırakma-öğüt) vacip olduğunu söyler ve ayetteki sıralamanın dikkate alınması gerektiğini belirtir (Râzî, 1988, 8/22). Kurtubî "*yatakları ayırın*"ı erkek kadını yatağından ayırırsa bu durum kadına ağır gelir ve barışa yaklaşır; "*dövme*"yi ise kemikleri kırmayacak, çenesine ve göğsüne vurmayacak şekilde diye anlar. Dövmeden kastın barışın sağlanması olduğunu" ifade eder (Kurtubî, 1967, 5/172).

Tabâtabâî'ye göre serkeşliğin kendisinden değil de bunun meydana gelebileceği endişesinden hareketle ayette geçen üç tedbir, aşamalı ve tedricî olarak uygulanması öngörülen tedbirlerdir. Önce kadınlara öğüt verilmeli, başarılı olmadığı takdirde onlardan uzaklaşarak yataklarında yalnız bırakılmalı, o da işe yaramazsa onları dövmek yoluna başvurulmalıdır. Müfessir, ayetteki "*dövünüz*" kelimesini "dövmek" olarak açıklamaktadır. İki çözüm yolu denenmiş ancak sonuca ulaşılamamışsa "dövmek" anlamında üçüncü çözüm yolunun uygulanması gerektiğini söyler. Bu tedbirlerde tertibe riayet etmek gerekir. İlk iki önlemlerle sorunların halledilmesi taraftarıdır (Tabâtabâî, 1997, 4/353-355). Tabâtabâî, bu konuyu geleneksel kabullerden hareketle değil Kur'an'dan hareketle açıklamaktadır. Bu yönüyle klasik Şii tefsir anlayışını benimser, ancak sınır getirir, şiddeti tasvip etmez. Çağdaş yorumcular gibi sembolik-mecâzî yorumları benimsemeyiz, kelimenin anlamında semantik kaydırma yapmaz. Yaklaşımı geleneksellik ile modernlik arasındadır. Dövmeyi tasvip etmez, en son çare olarak görür. Dövmek, mutlak ve keyfî şiddet izni değildir. Sınırları sıkı şekilde belirlenmiş son bir tedbirdir. Hafif ve zararsız olmalıdır, ağır fiziksel şiddete başvurulmamalıdır. Aileyi dağılmadan korumaya dönüktür. Erkek egemen yapıyı kademeli olarak düzenlemeye dönüktür. Bu durum, erkek otoritesini, kadın düşmanlığını, kadına şiddeti, meşrulaştırmaz.

Muhsin, ayetteki "*kânitât*" kelimesinin anlamının Allah huzurunda itaatkâr olma isteği olduğunu belirtir. Kadının 'itaatkâr' olması olarak tercüme edilmesini doğru bulmaz. "*Nüşûz*" kelimesinin hem erkekler hem de kadınlar için kullanıldığından kocaya itaatsizlik anlamına değil evli çiftler arasındaki bir tür anlaşmazlık anlamına geldiğini söyler (Al-i İmrân, 3/17; el-Ahzâb, 33/34-35; en-Nisâ, 4/34; et-Tahrîm, 66/5-12; en-Nisâ, 4/128; en-Nisâ, 4/34). Anlaşmazlık durumunda Kur'an çözüm yollarını üç aşamada sunar. Üçüncü çözüm cahiliye döneminde kadınlara ve kızlara uygulanan sınırsız ve kontrolsüz şiddet uygulamasını yasaklar. Bu ayet dayak için bir izin değil var olan aşırı uygulamalar için bir sınırlamadır. Aile içi şiddet problemi bu ayete dayanmaz (Muhsin, 2015, s. 130-131). "Ayetteki '*vurma*' tavsiyesi ve diğer cezalandırma biçimleri tamamen Kur'an'ın indiği dönemin toplum ve aile yapısıyla ilgilidir. Bu öneriler evlilikteki düzenin yeniden sağlanması içindir. İlk tedbir en iyi çözüm yoludur" (Özsoy ve Güler, 1998, s. 479; Muhsin, 2015, s. 132).

“İkinci çözüm ile meseleleri serinkanlılıkla tekrar gözden geçirilebileceği bir sakinleşme dönemidir” (Muhsin, 2015, s. 132). Ekranlara yansıyan aile içi şiddet, öldürme, parçalara ayırma uygulamaları bu ayete dayanmaz. Dövmeyi bu ayetle meşrulaştırmanın Kur’ân’ın hedeflediği aile düzenini sağlamakla uzaktan yakından ilgisi yoktur. (Erkoç, 2001, s. 51).

Ayet, klasik ve modern dönemde tartışılmıştır. Ayette aile içi anlaşmazlıkları çözenin aşamaları zikredilmiştir. Birinci ve ikinci yol ile çözüme ulaşmak mümkündür. Üçüncü çözüm yolu bir yol olarak zikredilmesine rağmen Allah Resülü tavsiye etmemiş, hiçbir şekilde de uygulamamıştır. Amaç kadını cezalandırmak değil ailenin dağılmasını engellemektir. Son çare aşırıya kaçmadan ihtiyatlı uyarı ve sembolik bir müdahaledir. Ancak ‘dövün’ kelimesinin anlamı Arapçanın sınırları zorlanarak çağdaş yorumlarla te’vil edilerek değiştirilmeye, hafifletilmeye çalışılsa da kelimenin anlamı aşikârdır. Kelimenin anlamını farklı yorumlama Kur’ân’ın anlamını tahrif etmeyi beraberinde getirmemelidir. Aslolan üçüncü çözüm yoluna gerek kalmadan aile içi sorunların çözülmesidir.

3.5. Kadının Şahitliği

İslâm hukukunda kadının şahitliği erkeğinkiyle bir değildir. İki kadının şahitliği bir erkeğe denk görülmüştür. Kazf ayetiyle iffetli kadınlara iftira atıp dört şahit getiremeyenlere seksen celde vurulur (en-Nûr, 24/4). Bu ayette dört şahit istenir. Bir kişi ölmek üzereyken iki adil şahit önünde vasiyette bulunması tavsiye edilir (el-Mâide, 5/106). Borçlanma esnasında adil iki şahidin olması istenmiştir (et-Talâk, 65/2). Yukarıdaki ayetlerde şahitler için müzekker sığa kullanılmıştır. Ancak borçlanma konusunda 2 erkek veya 1 erkekle iki kadın şahit getirme istenmiştir. “...Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın. Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun. Eğer iki erkek bulunamazsa Rızâ göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile –biri yanılırsa diğeri ona hatırlatması için— iki kadın (olsun)...” (el-Bakara, 2/282).

Tabâtabâi, ayetteki kelimelerin anlamlarını açıklar, bu ayetin borç, rehin ve benzeri muamelelerle ilgili yirmi hükmü içerdiğini ancak bu hükümler fıkıh ilmi kapsamına girdiğinden bu konuları irdelemeyi uygun görmediğini belirterek bu ayetin açıklamasını yapmaz (Tabâtabâi, 1997, 2/440). Tefsiri fikhî bir tefsir olmadığından bu tür açıklamaları fakihlere bırakır.

Geleneksel tefsirlerde erkeğin üstünlüğü, kadının aklî yönden eksik olduğu bu ayet ile ispat edilmeye çalışılır. Râzî, kadının unutkanlığının sebebi olarak yaratılışındaki duygusallığın çok olmasını gösterir. İki kadın bir erkek denilmesinin erkeğin kadından üstün olduğunu belirtmek için olduğunu ve kadınların sayısı ne olursa olsun içlerinde bir erkek bulunmazsa şahadetlerinin caiz olamayacağını söyler (Râzî, 1988, 6/55, 56).

Elmalılı, kadının aklının erkeğin aklından eksik olduğunu kabul etmez, ancak kadının erkeğe nazaran akılda tutma gücü, zapt bakımından daha zayıf olduğunu söyler. Duygusallık etkilenmeyi gerektirir. Etkilenmenin çokluğu ise unutma sebeplerindedir. Bir şeyi aklında tutmak sadece bir zekâ ve hafıza meselesi değildir. Ayrıca kadında “subjektiflik” daha ileri seviyededir. (Yazır, 1985, 2/228-229).

‘Biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatacak’ ifadesi farklı farklı yorumlanmıştır. Bu ifadeyle “kadının anlaşmalar konusundaki eksik bilgisi, bütün inceliklerini ve şartlarını kavrayamaması, zihninde açıklık belirmemesi, kadının heyecanlı tabiatı sebep olarak düşünülebilir” (Kutub, 1985, 1/ 336). Garaudy bu durumu şöyle çözüme ulaştırır: “Kadınların sosyal hayata katılmadıkları bir toplumda toplumsal işlerin idaresini

tekellerinde bulunduran erkeklere nispetle kadınların tecrübeleri açısından eksik ve özürli bulunmaları doğru olabilir” (Garaudy, 2000, s. 143).

“Ticârî ilişkiler ve mâlî meselelerle kadınlar çok meşgul olmadıklarından bu konularda şahitlik yapmaya alışkın olmadıklarından erkeklerden daha çok unutkan olabiliyorlardı. Eğer kadınlardan şahit gösterilmek isteniyorsa bir kadından ziyade iki kadınlı birlikte en az bir erkeğin şahit tutulması daha sağlıklı olurdu. Bu ayetin erkekler karşısında herhangi bir akli yetersizliği ispat gibi bir niyeti yoktur. Kadının şahitliğinin erkeğinkinden daha az kıymetli sayılması kadının ticari işlerde hafızasının daha zayıf olmasına bağlandığından kadınlar bu konuda alışkanlık kazanınca onların şahitliği ile erkeklerinkine denk sayılabilir.” (Fazlurrahman, t.y.: 136-137; Karaman, 1991: 5(4)284)

Klasik tefsirlerde kadının şahitliği sadece nikâh, köle azatlığı, doğum, süt emzirme, bekâret, dulluk gibi konularda kabul edilir. Hak, ceza, kısas gibi konularda kadının şahitliği kabul edilmez. İbn Kayyim bu meseleyi etraflıca incelemiş Kur’ân ve hadis naslarına göre kadının da her hususta tanıklık edebileceği sonucuna ulaşmıştır (İbn Kayyim, t.y., 2/76; Ateş, t.y., 1/491; Erkoç, 2001, s. 42). Şahitlikle ilgili başka bir husus da Hz. Peygamberin bedevinin şehirliye şahitliğini geçerli saymamasıdır. (Ebu Davud, t.y.: Akziye, 17; İbn Mace, t.y.: Ahkâm, 30).

“Bu durum bedevinin şehir hayatına yabancı oluşu ve olayları yanlış algılamasıyla ilgilidir. Kadınların doğrudan bilgi sahibi olduğu doğum vb. durumlarda iki kadının, zaruret halinde bir kadının şahitliğinin yeterli görülmesi, bir erkek yerine iki kadının şahitliğini istemenin ticarî tecrübe azlığından kaynaklandığını doğrulamaktadır.” (Aydın, 2001, 24/ 86-94)

Erkeklerin kadınlara göre daha mantıksal, kadınların erkeklere göre ise daha duygusal olduğu bilinmektedir. Kadınlar genelde erkeklerin doğrudan bilgi sahibi olduğu ticarî ilişkilere, mâlî konulara, borçlanmalara yabancıdır. Bu konulardaki bilgi ve tecrübe eksikliğinden unutulabilir. Bu çok olağandır. İlgili ayeti kadının aklının eksikliği ile bağdaştırmak doğru değildir. Köle ve âmâ erkekler şahitliğe ehil görülmez, akılları yönünden itham edilmezken kadınların akılsız ilan edilmesi hatalıdır. Şehir hayatını bilmeyen bedevinin şehirliye şahitliği nasıl geçersizse, ticarete, borçlanmaya yabancı olan kadının şahitliği iki kadın şahitle tamamlanmaktadır. İlgili ve tecrübe alanına giren konularda tek kadının şahitliği yeterlidir. Hüküm tarihsel kabul edilip yok sayılmaz.

3.6. Kadına Erkeğin Yarı Kadar Miras Verilmesi

İslâm, kadınlara mirastan pay alma hakkı vermiş, bunu ayetlerde ayrıntılı bir şekilde dile getirmiştir. “Allah size, çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder” (en-Nisâ, 4/11). Ayrıca ayette erkek ve kadınlar arasında çok farklı paylaşımlar yapılmıştır.

“Cahiliye döneminde mirasa; ata binen, kılıç taşıyan, savaşan, ganimetle gelir elde eden büyük erkek çocuklar konardı, küçük savaşmayan çocuklar miras alamazdı. Miras ayetiyle savaşa katılmayan kadın ve çocuklara da miras farz kılınmıştır...” “Burada miras taksimi yapılırken o toplumda mirasın oluşmasında katkısı olan erkeğe iki dişinin hissesi verilmesi olgusunun nassın teşekkülündeki etkisini görüyoruz.” (Erkoç, 2001, s. 29, 14)

Tabâtabâî, ayetin hükmünü "erkeğin payı iki kızın payı kadardır." diye açıklamakta, kadınları mirastan alıkoyan cahiliye geleneğinin geçersiz kılındığını, mirasla ilgili hüküm koymada kızın miras alışının temel olduğunu ve erkeğin miras alışının bu temel üzerine kurulu olduğunu belirtmektedir (Tabâtabâî, 1997, 4/213).

Geleneksel tefsirlerde kadına erkekten daha az pay verilmesinin sebebi olarak ekonomik yükümlülüğün erkeğin üzerinde olduğu söylenmektedir. Bunun yanı sıra “kadının akli az, arzuları çoktur. Kadına çok mal

verildiğinde fesat büyür. Çok mal kadını günaha götürür” gibi ifadeler de kullanılır” (Neysâbüri, 1996, 2/362). Ekonomik yükün erkekte olmasından hareketle kadının mirastan daha az pay alması anlaşılır ancak, kadının aklının az olmasıyla mirastan az alması arasında bir bağ yoktur.

“Bu ayet sosyo-ekonomik eşitsizliğin mevcut olduğu toplumda inmiştir. Bu toplumda aile geçimini sağlamak, nafakayı temin etmek yükümlülüğü erkeğe yüklenmiştir. Dolayısıyla erkeğin masrafı çok, kadınınki bundan az olacaktır. Masrafın ise orantılı olması gerekir. Masraf erkeğe yüklenmişken gelir dağıtımında kadına fazla veya eşit verilmesi hem iktisat prensibine hem de adalet ve hakka ters bir zülümdür.” (Yazır, 1995, 2/480)

Tabâtabâi, erkeğin payının kadının iki katı olmasını sosyal ve ekonomik sorumluluk temelinde açıklar. Erkeğin yaşantıyı idare etmede kadına göre sahip olduğu akıl üstünlüğüne ve kadının harcamalarını erkeğin yapmasına bağlar. Bu düşüncesini Nisâ Suresi 34. ayetteki *erkeklerin kadınlara kavvâm* olması ile açıklar. "*Üstün kılınmak*"la maksadın, erkeğin akıl açısından üstünlüğü olduğunu belirtir. Ona göre, “malın yönetimi ile ilgili yetkileri, üstün akla ve yönetime sahip bir ele vermek, heyecan ve ince duyguların yönettiği bir ele teslim etmekten daha doğrudur. Kadının miras konusunda uğradığı bu eksiklik, yüce Allah'ın kadınlar hakkında adaleti gözetmelerine dair erkeklere yönelmiş olduğu emirle telafi edilmiştir. Kadınlar erkeklerin elinde bulunan üçte iki hisseye de ortaktırlar. Erkeklere, akıl açısından kadınlara oranla tanınan üstünlük, miras ve benzeri konularda kadınlarla farklılığı, fazlalığı gerektirir (Tabâtabâi, 1997, 4/222-223). Bu paylaşım, ekonomik sorumluluk dengesiyle ilgilidir. Erkek, evlenirken mehir vermekle, evin nafakasını karşılamakla yükümlüdür. Kadın ve çocukların geçimi hukuken erkeğin sorumluluğundadır. Kadın kendi malını, mehrini ve mirasını istediği gibi harcayabilir, mâlî bağımsızlığı vardır. Erkek ise malını ailesi için harcamalıdır. Kadının mirastan daha az alması ontolojik eşitsizlikten, değer eksikliğinden değil mâlî sorumluluk farklılığından ve aile içi ekonomik dengededir. Müfessir, modern hukuktaki gibi kadın ve erkeğin mirastan eşit pay almasını savunmamaktadır. Müfessirin erkeğin kadının harcamalarını üstlenmesinden, mâlî yük taşımasından dolayı iki hisse almalı, daha fazla miras almalı görüşü onaylanabilir, ancak akıl üstünlüğünden dolayı iki hisse almalı görüşü eleştiriye açıktır. Her ölen, idare edilmesi gereken yüzlerce mal, arazi, ev, arsa bırakmamaktadır. Miras kalan bir evde oturmak, araziyi ekmek, bir yeri kiraya vermek, gelirini almak için üstün akla ihtiyaç yoktur. Kadın anlamadığı için malın zayı olmasından korkulursa daha akıllı olduğuna inanılan kocasına veya bir yakınına işleri havale edebilir. Yine erkeğin ailesi fakirse ve erkeğin cüzi miktarda aldığı pay kadının aldığı tek hisse ile birleşerek önemli bir yekûn tutmayabilir.

Allâme, miras ile ilgili ilmi bir incelemede ilkel toplumların kadınları ve zayıfları mirastan mahrum bıraktıklarını, mirasın güçlülere mahsus bir imtiyaz olarak görüldüğünü söyler (Tabâtabâi, 1997, 4/229). Tarih boyunca Roma, Yunan, İran, Hint, Mısır, Çin devletlerindeki miras uygulamalarını inceler. “Roma’da aile reisi ölünce, oğullarından veya kardeşlerinden, üvey oğullarından biri ona mirasçı olur. Kadın ne babasının ne oğlunun ne kardeşinin ne eşinin mirasçısı olabilir” (Tabâtabâi, 1997, 4/231-232). “Eski Yunanlılarda en büyük erkek evlat mirasın tümünü alır; kadınlar mirastan mahrum tutulur. Hintliler, Mısırlılar ve Çinliler kadınları kayıtsız şartsız biçimde mirastan mahrum tutmaları Yunan ve Romalılarda olduğu gibidir” (Tabâtabâi, 1997, 4/231-232). Müfessir, eski İranlıların erkeğin en sevdiği eşinin, erkek evlat yerine geçerek bir erkek evlatlık gibi kocanın mirasını aldığına, diğer eşlerini miras dışı bıraktığına değinir. Evli kızın, babasından miras alamayacağını, evlenmemiş kızların ise oğulların yarısı kadar miras payı aldıklarını, yaşça küçük eşler ile evli kızların mirastan mahrum tutulurken büyük yaşta olan eş, erkek evlat, evlatlık ve evlenmemiş kız çocuğunun mirastan pay aldığını

belirtir. Araplarda ise kadınlar ve küçük yaştaki erkek evlatların kesinlikle miras dışı tutulduğuna, ata binmeyi beceren, aşiret ve aile savunmasında görev yapabilen yetişkin erkek evlatların mirasçı olduklarına, bunlar yoksa mirasın uzak akrabalara geçtiğine dikkat çeker (Tabâtabâî, 1997, 4/232).

Tabâtabâî, diğer milletlerin durumunu açıkladıktan sonra İslâm'ın miras hukukuna değinir. İslâm'ın mirastaki birinci ilkesinin akrabalık temelli olduğunu, evlatlıkların mirasçı olamadığını, ana rahmindeki doğmamış çocukların da mirasta akrabalarla aynı olduğunu belirtir. İkinci temel ilkesinin de erkek ve kadın farklılığı, erkeğin miras payının kadınının iki katı olduğunu, kadınların kendi malları konusunda özgür olduğunu belirtir (Tabâtabâî, 1997, 4/233-235-236). Kur'ân'ın kadına mirastan pay ayırmasını över, erkeğe çok verilmesini üstün kılınmasıyla, erkeğin aklının çok olmasıyla bağdaştırır.

İslâm birçok milletin kadınlara tanımadığı miras hakkını kadınlara tanımış, onlara kendi malları üzerinde tasarruf yetkisi vermiştir. Mirasta kadın sadece erkeğin yarısını almamakta, mirasın tümünün yarısını aldığı durumlar da söz konusu olmaktadır. Savaşan, ganimet elde eden, çalışan, mirası oluşturan, ailenin geçimini sağlayan, yaşlı ana-babaya bakan, evlenirken kadına mehir veren genelde erkektir. Kadının ise geçim yükümlülüğü yoktur. Bu sebeple erkeğe kadının payının iki misli verilmiştir. Bunu kadının aklının az olmasına, arzularının çok olmasına bağlamak hatalıdır. Burada amaç bir cinsi diğerinden üstün görmek değil, kadının yükü ile erkeğin yükü arasında adaleti gözetmek, sosyal dengeyi sağlamaktır. Bu akılcı ve adaletli bir düzenlemedir.

Allah Teâlâ kadınlara mirastan pay verse de bazı erkekler Allah'ın kadınlara verdiği hakkı kadınlara vermekten imtina etmiştir. Halen kadınlara miras vermeyen kesimler mevcuttur. Doğu'nun bazı bölgelerinde birçok kadın mirastan mahrum bırakılmakta, Ege'nin bazı kesimlerinde mirasın tümü erkeğin hakkı olarak görülmekte, ayıp olur gerekçesiyle kadınlar mirastan hak talep etmemeye zorlanmakta, İç Anadolu'nun bazı yerlerinde hile ile erkek kardeş kız kardeşlerin arazilerine el koyabilmektedir. İslâm mükemmel bir sistem olsa da her kesimin hakkını gözetse de tâbilerinin hükümleri uygulamadığı durumlar söz konusu olmaktadır.

Sonuç

İslâm öncesi bazı millet ve dinlerde kadın aşağı olarak görülmüş, pek çok hakkı gasp edilmiştir. Kadın sosyal hayatta belirleyici olamamış, kimliksizleştirilmiştir. İslâm, mağdur sınıflardan biri olan kadının durumunu düzeltmiş, toplumsal statüsünü yükseltmiş, kadına miras, şahitlik, ibadetlere katılma, görüşüne başvurma, malı üzerinde tasarruf etme, okuma, öğrenme vb. birçok hak vermiştir. Ancak dinin kaynağından uzaklaşma ve ataerkillikle kadının Müslüman ülkelerdeki durumu kötüleşmiştir. XIX. asır İslâm dünyasında modernleşme hareketleriyle kadın problemi ele alınmaya başlanmış, kadını sınırlayan, aşağılayan unsurlar tenkit edilmiştir.

Tabâtabâî, modern İslâm düşüncesine önemli katkılarda bulunmuş, modern dönem Şîi düşüncesini şekillendirmiştir. Kadın hakkında pek çok yazı kaleme alarak kadın konusunu bütüncül ve tafsilatlı bir şekilde ele almakta, önceki milletlerle karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Şîi düşüncesinde kadını en değerli yerde konumlandırmış, kadının değerini artırıcı açıklamalar yapmıştır. Kadınların haklarının gasp edilmesini, değersizleştirilmesini eleştirel olarak incelemektedir. Kadın ve erkeği varoluşsal olarak eşit görmekte, insanlık ailesinin temeli olarak nitelemekte, birbirlerini iş bölümüne dayalı bir şekilde tamamladıklarını söylemektedir. Hak ve sorumluluk dengesini savunur. Eşitliği kadın ve erkeğin fitrî farklılığından hareketle adalet temelli olarak yorumlar. Manevî kemalde eşitliği savunur. Hak ve sorumlulukların bazı ayrımlar doğurabileceğini ancak bunun değer hiyerarşisi anlamına gelmediğini söyler. Kadınları sınırlamamakta, sosyal kişiliğine, toplum içindeki etkin

rolüne, statüsüne dikkat çekmektedir Kadının toplumsal rolünde iyileştirmeleri savunur. Kadının toplumsal hayata katılmasını ve eğitim hakkını savunur. Modern dönemdeki birçok tartışmalı kadın konularına temas eder. (miras, şahitlik, çok eşlilik) Ayetleri tarihsel bağlamıyla yorumlar, hükümlerin ilahî adalet çerçevesinde anlaşılması gerektiğini savunur. Kur'ân merkezli akılcı yorum yöntemi geliştirmiştir. Kadının değeri ve konumu meselesini geleneksel fıkıh tartışmalarının ötesine taşıyarak ontolojik ve tefsir temelli bir zemine oturtmuştur.

Tabâtabâi, tartışmalı kadın konularını incelemektedir. Birden fazla evliliğe izin veren ayeti “tek kadınla evlenin” olarak anlamaktadır. Ona göre, erkekler akıl yürütme gücünün fazlalığı, güçlü-kuvvetli olma, zor işlere dayanma yönünden kadınlardan üstündür ve kadınların yöneticisidir. Kadın toplumsal hayata katılabilir, fitratına uygun işlerde iffet ve vakarını koruyarak çalışabilir. Müfessir, kadını ev işleriyle sınırlandırmaz. Kadının hukukî olarak; hak, hukuk, sorumluluk, ceza, mükâfat, irade, amel gibi konularda erkekle aynı konumda olduğunu belirtir. Kadının iradesini serbestçe kullanma ve bağımsız hareket etme özgürlüğü vardır. Ona göre mirastan yarı hisse alması, yönetici olamaması, örtünmesi, ziynet yerlerini gizlemesi, sorumluluk ve rol farklılığı çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bunlar, değer eksikliği değil toplumsal adalet gereğidir. Kadın-erkek hususunda İslâm'ın temel hedefi cinsiyet ayrımı değil, akıl-duygu farklılığı vurgusudur. Kadın insan neslinin devamını sağlamakla ve ruhsal inceliğiyle ayrıcalıklıdır. Manevî tekâmül açısından kadın ve erkekler arasında fark yoktur. Üstünlük cinsiyette değil sorumluluk bilincindedir.

Müfessirin tartışmalı kadın konuları hakkındaki görüşleri Sünnî müfessirlerle benzerlik arz etmekte, geleneksel yorumlar içermektedir. Akîde konularında bu müfessirlerle sıkça tartışsa da kadın konusunda onlarla hemfikirdir. Çok kadınla evlilikte adaleti sağlayamama endişesiyle tek kadınla evlenilmesi gerektiği hususunda Râzî, Kurtubî, Derveze, Ateş ve Yazır ile aynı görüşü benimser. Bir derece üstünlüğü Râzî ve Kurtubî gibi akıl, diyet, miras, devlet başkanlığı, hâkimlik ve şahitlik olarak anlar. Müfessir, kavvâm kelimesine Zemahşerî ve Kurtubî'ye yakın bir anlam verir. Erkeklerin akıl yürütme gücünün fazlalığı, kuvvetli olma, zor işlere dayanma ile kadınlardan üstün olduğunu söyler. Erkeğin kavvâmlığını Zemahşerî gibi toplumsal alanın tümüne yayar. Yönetim, yargı, savaş gibi alanlarda erkeğin mutlak üstünlüğünü savunur. ‘Dövünüz’ü klasik Şii ve Sünnî müfessirler gibi kelime anlamıyla anlar, çağdaşlık adına kelimenin anlamını eğip bükmez. Dövmeye başvurmadan ilk iki çözüm yoluyla sonuca ulaşmayı ümit eder. Mirasta erkeğin payının kadının iki katı olmasını, harcama yapmasına ve Neysâbü'rî gibi akıl üstünlüğüne bağlar. Tüm bu düşünceleri de modern Şii düşüncesinde kadına ışık tutmaktadır. Bu konudaki bazı görüşleri muhafazakâr ve geleneksel olarak görülmektedir. Müfessir, yaşadığı dönem ve devrim sonrası İran kadınlarının karşılaştığı siyasî, dînî, sosyal, eğitim sorunlarına değinmez, çözümler önermez. Kadın sorununun çözümü için dînî hükümlerin iyi bir şekilde uygulanması gerektiğini vurgular, kadının eğitilmesini, çalışmasını destekler. Geleneksellik modernlik arasında ara bir yol izler.

Yaratılıştan gelen farklılıkları kullanarak erkekle kadını sürekli yarıştırmak, birbirlerine üstünlük kurmaya zorlamak doğru değildir. Her birinin yaratılışı, görevi, sorumluluğu kendisine göre farklı ve değerlidir. Aralarında eşitlik değil rollerine göre adalet vardır. Kadının şahitliği, erkeğin mirastan çok alması gibi sorun olarak gösterilen hususlarda sonu gelmeyen tartışmalara girilerek tâlî konular konuşulmakta asıl konu İslâm'ın kadının konumunu yücelttiği ihmal edilmektedir.

Tabâtabâi modern dönemde kadın konusu üzerine kafa yoran bir entelektüeldir. Kadın tartışmalarına teorik bir zemin hazırlamıştır. Kadın konusundaki yorumlarında klasik mirasa bağlı kalmakla birlikte rasyonel ve bütüncül bir tefsir metodu geliştirerek bu konuya özgün katkılar yapmıştır. Modern Şii döneminde kadın

meselesinde varoluşsal eşitlik ve fitrî farklılık görüşünün yerleşmesine katkı sağlamıştır. Konuyu sadece sosyal algılara ve fikhî hükümlere indirgememiş; modern-seküler eşitlikçi bir paradigmayla da ele almamış, kadınla erkek arasında bir denge modeli ortaya koymuştur. Kadını annelik ve ev ile sınırlamamış, kadının eğitim almasını, çalışmasını ve toplumsal hayatın farklı yerlerinde rol almasını savunmuştur.

Kadının İslâm'daki yerini geleneksel kabullerle, toplumsal rollerle sınırlayan yorumların ötesinde doğrudan Kur'ân merkezli metodolojik bir perspektif geliştirebilir. Kadını İslâmî metinler ve tarihî, sosyo-kültürel etkiler çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu konudaki açıklamaları geleneksel Şii algının bir kısmını onaylar, tamamen reddetmez. Düşünceleri klâsik Şii düşünce ile modern entelektüel değerlendirmeler arasında köprü kurmaktadır. Onun yaklaşımı modern Şii düşüncede kadının kimliği, hakları, eşitliği, özgürlüğü gibi konuların yeni bir bakışla yorumlanmasına yol açmıştır. Klâsik yaklaşımların sınırlarını zorlamış ve metin merkezli akli değerlendirmelerle kadın konusuna yeni bir entelektüel çerçeve sunmuştur. Modern Şii düşüncede ve İran entelektüel çevrelerinde kadın konulu tartışmalara, kadın hareketlerine ilham vermiş, feminizm tartışmalarına da dolaylı bir zemin hazırlamıştır.

Extended Summary

In some pre-Islamic nations and religions, women were regarded as inferior and were deprived of many of their rights. They could not play a decisive role in social life and were stripped of their identity. Islam improved the condition of women, who constituted one of the disadvantaged groups, elevated their social status, and granted them many rights, such as inheritance, testimony, participation in acts of worship, consultation in decision-making, disposal of their own property, reading, learning, and similar rights. However, as a result of distancing from the original sources of religion and the influence of patriarchy, the condition of women in Muslim countries deteriorated. In the nineteenth-century Islamic world, the issue of women began to be addressed with modernization movements, and the elements that restricted and degraded women were criticized. Tabâtabâ'î made significant contributions to modern Islamic thought and shaped modern Shî'î thought. By writing extensively on women, he addressed the issue of women in a holistic and detailed manner and analyzed it comparatively with previous nations. In Shî'î thought, he positioned women in a highly valuable place and made explanations that enhanced women's value. He critically examined the deprivation of women's rights and their devaluation. He regarded women and men as existentially equal, described them as the foundation of the human family, and stated that they complement one another through a division of labor. He defended the balance between rights and responsibilities. He interpreted equality on the basis of justice, taking into account the natural differences between women and men. He advocated equality in spiritual perfection. He stated that rights and responsibilities may lead to certain distinctions, but that this does not imply a hierarchy of value. He did not restrict women; rather, he emphasized their social personality, active role in society, and status. He supported improvements in women's social roles. He defended women's participation in social life and their right to education. He addressed many controversial issues concerning women in the modern period, such as inheritance, testimony, and polygyny. He interpreted the verses within their historical context and argued that legal rulings should be understood within the framework of divine justice. He developed a Qur'ân-centered rational method of interpretation. He moved the issue of women's value and position beyond traditional jurisprudential debates and placed it on an ontological and exegetical foundation. Tabâtabâ'î examined controversial issues concerning women. He understood the verse permitting marriage to more than one woman as meaning "marry one woman." According to him, men are superior to women in terms of greater reasoning capacity, physical strength, and endurance in difficult tasks, and they are the managers of women. Women may participate in social life and work in occupations suitable to their nature, provided that they preserve their chastity and dignity. The exegete does not confine women to household duties. He states that, legally, women are in the same position as men in matters such as rights, law, responsibilities, punishment, reward, will, and action. Women have the freedom to exercise their will freely and to act independently. According to him, women's receiving half a share in inheritance, their inability to hold leadership positions, their obligation to cover themselves, and their concealment of adornments should be evaluated within the framework of differences in responsibility and role. These are not indications of a deficiency in value, but requirements of social justice. Regarding women and men, Islam's fundamental aim is not gender discrimination, but an emphasis on the difference between reason and emotion. Women are distinguished by their role in ensuring the continuation of the human race and by their spiritual delicacy. In terms of spiritual perfection, there is no difference between women and men. Superiority lies not in gender, but in the consciousness of responsibility. The exegete's views on controversial issues concerning women resemble those of Sunnî exegetes and contain traditional interpretations. Although he frequently debates with these exegetes on matters of creed, he agrees with them on the issue of women. He shares the same view as Râzî, Qurtubî, Darwaza, Ateş, and Yazır regarding the necessity of marrying one woman due to the concern that justice may not be maintained in polygynous marriages. Like Râzî and Qurtubî, he understands the "degree of superiority" in terms of reason, blood money, inheritance, headship of state, judgeship, and testimony. The exegete gives the word qawwâm a meaning close to that of Zamakhsharî and Qurtubî. He states that men are superior to women because of their greater reasoning capacity, strength, and ability to endure difficult tasks. Like Zamakhsharî, he extends male qawwâmiyya to the entire social sphere. He defends men's absolute superiority in areas such as governance, judiciary, and war. He understands the phrase "beat them" literally, as classical Shî'î and Sunnî exegetes do,

and does not distort the meaning of the word in the name of modernity. He hopes that a solution will be achieved through the first two methods before resorting to beating. He explains the fact that a man's share in inheritance is twice that of a woman by referring to his financial responsibilities and, like Naysâbüri, to the superiority of reason. All these views shed light on the position of women in modern Shī'ī thought. Some of his views on this issue are regarded as conservative and traditional. The exegete does not address the political, religious, social, and educational problems faced by Iranian women during his lifetime and after the revolution, nor does he propose solutions to them. He emphasizes that religious rulings should be properly implemented in order to solve the issue of women, and he supports women's education and employment. He follows a middle path between traditionalism and modernity. It is not correct to use innate differences to constantly place women and men in competition with one another or to force them to establish superiority over each other. The creation, duty, and responsibility of each is different and valuable in its own way. Between them, there is not equality in an absolute sense, but justice according to their roles. By engaging in endless debates over secondary issues that are presented as problems, such as women's testimony or men receiving a larger share of inheritance, the main issue—that Islam elevated the position of women—is often neglected. Tabâtabâî was an intellectual who reflected on the issue of women in the modern period. He prepared a theoretical foundation for discussions on women. Although he remained attached to the classical heritage in his interpretations of women, he made original contributions to this issue by developing a rational and holistic exegetical method. In the modern Shī'ī period, he contributed to the establishment of the view that women possess existential equality and natural difference. He did not reduce the issue merely to social perceptions and jurisprudential rulings; nor did he address it through a modern-secular egalitarian paradigm. Rather, he proposed a model of balance between women and men. He did not confine women to motherhood and the home; instead, he defended women's right to receive education, work, and assume roles in various areas of social life. He developed a directly Qur'ân-centered methodological perspective beyond interpretations that limit women's place in Islam to traditional assumptions and social roles. He evaluated women within the framework of Islamic texts as well as historical and socio-cultural influences. His explanations on this issue affirm part of the traditional Shī'ī perception and do not reject it completely. His thought builds a bridge between classical Shī'ī thought and modern intellectual evaluations. His approach led to the reinterpretation of issues such as women's identity, rights, equality, and freedom in modern Shī'ī thought. He pushed the boundaries of classical approaches and offered a new intellectual framework for the issue of women through text-centered rational evaluations. In modern Shī'ī thought and Iranian intellectual circles, he inspired debates on women, women's movements, and indirectly prepared a ground for discussions on feminism.

Kaynakça | References

- Abduh, M. ve Rızâ, R. (1947). *Tefsîru'l-menâr*. Dâru'l-menâr, Kahire.
- Ali, C. (t.y.). *el-Mufasssal fi tarih'il-arab kable'l-İslâm*.
- Ateş, S. (t.y.). *Yüce Kur'an'ın çağdaş tefsiri*. Yeni ufuklar neşriyat, İstanbul.
- Aydın, M. A. (2001). İslâm'da kadın. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (C. 24, s. 86-94), TDV yayınları, Ankara
- Buhârî, E. A. M. b. İ. C. (1981). *el-Câmiu's-sahîh*. Çağrı yayınları, İstanbul.
- Bursevî, İ. H. (1995). *Ruhu'l-beyân*. Damla yayınevi, İstanbul.
- Çağatay, N. (1963). *İslâm'dan önce Arap tarihi* (2). AÜİF yayınları, Ankara.
- Derveze, İ. (1997). *et-Tefsîru'l-hadis*. Ekin yayınları, İstanbul.
- Ebu Davud, S. b. E. b. İ. S. (t.y.). *es-Sünen*.
- Emin, A. (ty.). *Fecru'l-İslâm* (Çev. A. Serdaroğlu). Kılıç kitabevi, Ankara.
- Emin, O. (1991). *Mısır'da rönesans: Muhammed Abduh ve okulu* (Çev. İ. Durdu). İnsan yayınları, İstanbul.
- en-Nisâburi. (1990). *el-Müstedrek*. Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut.
- Eren, S. (1998). *Kur'an ve toplum*. Zafer yayınları, İstanbul.
- Erkoç, H. (2020). Tabâtabâi'nin Kur'an'ı tefsir yöntemi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi.
- Erkoç, M. F. (2001). *Kur'an'da kadın ile ilgili hususların tarihsel bağlamı* (Yayımlanmamış lisans tezi). Erciyes üniversitesi.
- Fazlurrahman. (t.y.). *İslâm'da kadının konumu*,
- Fazlurrahman. (1998). *Ana konularıyla Kur'an* (Çev. A. Açıkgenç). Ankara okulu yayınları, Ankara.
- Fazlurrahman. (1999). *İslâmi yenilenme* (Çev. A. Çiftçi). Ankara okulu yayınları, Ankara.
- Garaudy, R. (2000). *İslâm ve insanlığın geleceği* (Çev. C. Aydın). Pınar yayınları, İstanbul.
- Günaltay, Ş. (t.y.). *İslâm öncesi Araplar ve dinleri*. Ankara okulu yayınları, Ankara.
- Hamidullah, M. (2010). *İslâm'a giriş* (Çev. C. Aydın). TDV yayınları, Ankara.
- Harman, Ö. F. (2001). İslâm öncesi dinlerde ve toplumlarda kadın. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*. TDV yayınları, Ankara.
- Hasan, H. İ. (1987). *İslâm tarihi*. Kayıhan yayınları, İstanbul.
- Hourani, A. (2014). *Çağdaş Arap düşüncesi* (Çev. L. Boyacı vd.). İnsan yayınları, İstanbul.
- İbn Hibbân, E. H. M. (t.y.). *es-Sahih*.
- İbn Kayyim. (t.y.). *Alamu'l-muvakkı*.
- İbn Kesîr, E. F. İ. (1981). *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm tefsiri*, İbn Kesîr.

- İbn Mace, E. A. M. b. Y. M. K. İ. (t.y.). *es-Sünen*.
- Karaaslan, D. (t.y.). *Antik Yunanda kadın olmak*. Siirt üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi, 1(2), 159-174.
- Karaman, H. (1991). *Kadının şahitliği*. 5(4), 284.
- Karlı, İ. H. (2003). *Kur'an yorumlarında kadın sosyo-kültürel çevrenin Kur'an yorumlarındaki yansımaları*. Rağbet yayınları, İstanbul.
- Kaval, M. (2016). İlahi dinlerde kadının kıymet problemi. *Akademik bakış dergisi. İktisat ve girişimcilik üniversitesi, Türk dünyası Kırgız-Türk sosyal bilimler enstitüsü, Kırgızistan*.
- Kurtubî. (1967). *el-Câmî li ahkâmi'l-Kur'an*, Mısır.
- Kutub, S. (1985). *Fî zilâli'l-Kur'an*. Dâru's-şurûk, Kahire.
- Kutub, S. (ty.). *Fi Zilali'l-Kur'an*. Hikmet yayınları, İstanbul.
- Mollaibrahimoğlu, S. ve Çelik, İ. (2019). Abduh-Reşid Rızâ ve Tabâtabâi'nin tefsirlerinde kadın konusuna yaklaşımları. *Recep Tayyip Erdoğan üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi*, 16, 346-371.
- Muhammed, Ş. A. (2015). *İslâm, Hristiyanlık ve Yahudilik'te kadın*. Misbah, 4(10).
- Muhsin, A. V. (2015). *Kur'an ve kadın* (Çev. N. Şişman). İz yayıncılık, İstanbul.
- Neysâbüri, N. (1996). *Ğarâibü'l-Kur'an*, Beyrut.
- Özdemir, F. T. A. ve İltar, E. K. (2020). *Sokrates, Platon ve Aristoteles'in Kadın söylemleri üzerine bir değerlendirme*. 9, 93-108.
- Özsoy, Ö. ve Güler, İ. (1998). *Konularına göre Kur'an*. Fecr yayınları, Ankara.
- Platon. (t.y.). *Timaios*.
- Platon. (2001). *Devlet* (Çev. H. Demirhan). Sosyal yayınları, İstanbul.
- Râzî, M. F. (1988). *Mefâtihu'l-ğayb*. Akçağ yayınları, Ankara.
- Russel, B. (1969). *Batı felsefe tarihi (Antik çağ)* (Çev. M. Sencer). Say yayınları, İstanbul.
- Tabâtabâi. (1997). *el-Mizân fî tefsîri'l-Kur'an* (C. 1-20). Müessesetü'l-e'lemiyi li'l-metbûât, Beyrut.
- Tabâtabâi, A. M. H. (2018). *İslâm'da kadın* (Çev. M. Yalçın). Kevser yayıncılık, İstanbul.
- Taberî, E. C. M. (t.y.). *Tefsir* (Çev. M. Keskin), İstanbul.
- Tabersî, E. A. E. (t.y.). *Mecmeu'l-beyân*. Daru'l-fikr, Beyrut.
- Tevrat.Tekvin*. (t.y.).
- Tirmizî. (1981). E. İ. M. *es-Sünen*. Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut.
- Yazır, E. M. H. (t.y.). *Hak Dini Kur'an Dili*. Azim yayınları, İstanbul.
- Yazır, E. M. H. (1995). *Hak dini Kur'an dili*. Akçağ yayınları, İstanbul.
- Zemahşerî, E. K. Ö. (1354). *Tefsîru'l-keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekavi'l fi vücûhi't-te'vil*.

Differentiated Instruction and Educational Transformation in the Digital Age: A Sociological Perspective

Dijital Toplumda Farklılaştırılmış Öğretim ve Eğitsel Dönüşüm: Sosyolojik Bir Perspektif

Roumaissa Tadjine^{1*}

¹ Dr., Jijel University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of sociology, Jijel, Algeria, <https://ror.org/03kkfk814>, <https://orcid.org/0009-0008-9439-1570>, Roumaissa.tadjine@univ-jijel.dz

Dr., Jijel Üniversitesi, İnsan ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Jijel, Cezayir, <https://ror.org/03kkfk814>, <https://orcid.org/0009-0008-9439-1570>, Roumaissa.tadjine@univ-jijel.dz

* Corresponding author

Araştırma Makalesi Süreci

Geliş Tarihi: 04.05.2026
Kabul Tarihi: 30.06.2026
Yayın Tarihi: 30.06.2026

Benzerlik

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Değerlendirme

Ön İnceleme: İÇ hakem (editörler).
İçerik İnceleme: İki dış hakem/Çift taraflı körleme.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Roumaissa Tadjine

Yapay Zekâ Kullanımı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir. Roumaissa Tadjine

Etik Bildirim

turkisharr@gmail.com

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Yayıncı

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Türkiye

Atf

Tadjine, R. (2026). Dijital toplumda farklılaştırılmış öğretim ve eğitsel dönüşüm: sosyolojik bir perspektif. *Turkish Academic Research Review*, 11(2), 436-458. <https://doi.org/10.30622/tarr.1944097>

Öz

Bu çalışma, çağdaş eğitim sistemlerinde yaşanan hızlı dijital dönüşüm bağlamında farklılaştırılmış öğretimin dijital öğrenme ortamlarına entegrasyonunu ele almaktadır. Çalışmanın amacı, farklılaştırılmış öğretim ile dijital dönüşüm arasındaki ilişkiyi sosyolojik bir bakış açısıyla analiz etmek ve eğitim uygulamalarının ile pedagojik rollerin dijital ortamlarda nasıl yeniden şekillendirildiğini inceleyerek, öğrenenlerin çeşitliliğine daha duyarlı eğitim sistemlerinin oluşturulmasına katkı sağlamaktır. Araştırmada, farklılaştırılmış öğretim, dijital dönüşüm, dijital sermaye ve dijital öğrenme ortamlarında sembolik etkileşim konularına ilişkin bilimsel literatürün incelenmesine dayanan, sosyolojik yorumlayıcı yaklaşıma sahip yapılandırılmış bir anlatsal literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Analiz sürecinde, çağdaş eğitimde meydana gelen dönüşümleri açıklayan kavramsal ilişkilerin ve kuramsal kesişimlerin ortaya çıkarılmasına odaklanılmıştır. Çalışma, farklılaştırılmış öğretimin pedagojik temellerini ve içerik, öğrenme süreçleri ile öğrenme çıktılarıyla ilişkili boyutlarını tartışmakta; ayrıca dijital dönüşüm sürecinde öğretmen ve öğrencinin değişen rollerini incelemektedir. Eğitimde dijitalleşme, yalnızca dijital araçların teknik kullanımını değil, aynı zamanda eğitim kurumları içindeki eğitimsel ilişkilerin ve etkileşim biçimlerinin yeniden yapılandırılmasını kapsayan toplumsal bir süreç olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda çalışma, dijital öğrenme ortamlarında uyum ve katılım mekanizmalarını anlamak amacıyla dijital sermaye ve dijital sembolik etkileşim kavramlarından yararlanmaktadır. Ayrıca çalışma, yapay zekânın kişiselleştirilmiş öğrenmeyi destekleme ve farklılaştırılmış öğretimin etkililiğini artırma potansiyelini incelemekte; bununla birlikte mahremiyet, algoritmik önyargı ve dijital eşitsizlik gibi konuları da içeren etik ve toplumsal zorlukları tartışmaktadır. Sonuç olarak çalışma, dijital öğrenme ortamlarında farklılaştırılmış öğretimin başarılı bir şekilde uygulanmasının; öğretmenlerin dijital yeterliklerinin, farklılaştırma ilkelerine dayalı öğretim tasarımının ve dijital teknolojiler ile yapay zekânın pedagojik açıdan etkili kullanımının bütünleşmesine bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca dijital dönüşümün, öğrenme fırsatlarını ve eğitimsel ilişkileri yeniden şekillendiren toplumsal ve kültürel bir süreç olduğunu vurgulamakta; bu nedenle dijital adaleti güçlendiren ve farklı eğitim paydaşlarının dijital sermayesinin geliştirilmesini destekleyen politika ve uygulamaların benimsenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Eğitim Sosyolojisi, farklılaştırılmış öğretim, dijital dönüşüm, dijital öğrenme, dijital Sermaye, dijital Sembolik Etkileşim, eğitimde yapay zekâ

Öne Çıkanlar

- Çalışma, farklılaştırılmış öğretimi dijital dönüşüm bağlamında esnek ve uyarlanabilir bir pedagojik yaklaşım olarak ele alır.
- Dijital dönüşüm, pedagojik tasarım, sınıf örgütlenmesi ve eğitim rolleri yeniden yapılandıran yapısal bir süreçtir.
- Araştırma, dijital öğrenme ortamlarında anlam, etkileşim ve kaynaklara erişim biçimlerinin nasıl oluştuğunu açıklamak için sembolik etkileşimcilik ve dijital sermaye teorisini birleştirir.
- Dijital yeterlikler ve dijital sermaye, eğitimsel uygulamaları ve katılımı şekillendiren temel sosyolojik faktörlerdir.
- Uygulamanın etkililiği, öğretim tasarımı kalitesi, öğretmen hazırlığı, etik boyutlar ve yapay zekâ entegrasyonuna bağlıdır.

Research Article

History

Received: 04.05.2026
Accepted: 30.06.2026
Date Published: 30.06.2026

Plagiarism Checks

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Peer-Review

Single anonymized-One internal (Editorial Board).
Double anonymized-Two external.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Ethical Statement

This study does not require ethical committee approval, and the data used were obtained from literature reviews/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to during the preparation of this study and that all studies used are cited in the references. Roumaissa Tadjine

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles. Roumaissa Tadjine

Complaints

turkisharr@gmail.com

Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Published

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Türkiye

Cite as

Tadjine, R. (2026). Differentiated instruction and educational transformation in the digital age: a sociological perspective. *Turkish Academic Research Review*, 11(2), 436-458. <https://doi.org/10.30622/tarr.1944097>

Abstract

This study examines the integration of differentiated instruction within digital learning environments in the context of the accelerating digital transformation of contemporary educational systems. It aims to analyze the relationship between differentiated instruction and digital transformation from a sociological perspective and to explore how educational practices and pedagogical roles are being reshaped in digital environments in ways that contribute to building educational systems that are more responsive to learner diversity. The study adopted a structured narrative literature review approach with a sociological interpretive orientation, through the analysis of scientific literature related to differentiated instruction, digital transformation, digital capital, and symbolic interaction in digital learning environments. The analysis focused on uncovering conceptual relationships and theoretical intersections that explain the ongoing transformations in contemporary education. The study discusses the pedagogical foundations of differentiated instruction and its dimensions related to content, learning processes, and learning outcomes. It also examines the changing roles of teachers and learners in the context of digital transformation. Educational digitalization is viewed as a social process that goes beyond the technical use of digital tools to encompass the restructuring of educational relationships and interaction patterns within educational institutions. In this context, the concepts of digital capital and digital symbolic interaction are employed to understand mechanisms of adaptation and participation within digital learning environments. The study further explores the potential of artificial intelligence to support personalized learning and enhance the effectiveness of differentiated instruction while discussing the ethical and social challenges associated with its use, including issues of privacy, algorithmic bias, and digital inequality. The findings indicate that the successful implementation of differentiated instruction in digital environments depends on the integration of teachers' digital competencies, instructional designs based on differentiation principles, and the effective pedagogical use of digital technologies and artificial intelligence. The study also emphasizes that digital transformation represents a social and cultural process that reshapes learning opportunities and educational relationships, highlighting the need for policies and practices that promote digital equity and support the development of digital capital among educational stakeholders.

Keywords

educational sociology, differentiated instruction, digital transformation, digital learning, digital capital, digital symbolic interaction, artificial intelligence in Education

Highlights

- The study situates differentiated instruction within digitally transformed education as a flexible and adaptive pedagogical approach.
- Digital transformation is examined as a structural process reshaping pedagogical design, classroom organization, and educational roles.
- The study combines symbolic interactionism and digital capital theory to interpret how meanings, interactions, and educational inequalities in access to resources are constructed in digital learning environments.
- Digital competencies and digital capital are identified as key sociological factors shaping educational practices and participation.
- The effectiveness of implementation depends on instructional design quality, teacher readiness, ethical considerations, and AI integration.

Introduction

Educational systems are experiencing sustained multidimensional changes driven by the expansion of digital technologies and the growing complexity of knowledge societies. These changes have not only affected the tools used in teaching but have also reshaped pedagogical assumptions, classroom dynamics, and the roles attributed to teachers and learners. As digital environments become increasingly embedded in everyday educational practices, questions arise regarding how pedagogical approaches are redefined in relation to technological developments.

Differentiated instruction has attracted considerable attention as an approach that seeks to align teaching practices with learners' diverse characteristics. Rather than relying on uniform models of instruction, it emphasizes the importance of adapting content, learning processes, and assessment methods in ways that correspond to students' varying abilities, interests, and preferences. This orientation reflects a broader shift in educational thought, one that places the learner at the center of the educational process and views learning as an active and context-dependent construction, rather than a passive reception of knowledge.

Simultaneously, the increasing integration of digital technologies into education has opened new possibilities for implementing such pedagogical approaches. Digital platforms, interactive tools, and data-driven systems have introduced forms of flexibility that are less accessible in traditional classroom settings. In particular, developments in artificial intelligence have contributed to the emergence of adaptive learning environments capable of responding, at least partially, to individual learning trajectories of students. These transformations have encouraged educators to reconsider how teaching can be organized, learning activities can be designed, and student engagement can be fostered in digitally mediated contexts.

The use of digital technologies in education reflects broader transformations in the organization of knowledge and learning environments. Technological tools are increasingly integrated into teaching practices to support new forms of interaction, access to information, and participation in learning processes. These developments highlight the evolving nature of educational practices and the growing importance of designing learning environments that are both flexible and responsive.

From a sociological perspective, these transformations can be understood as part of the broader reconfiguration of educational practices within digital societies. Concepts such as digital competence, culture, and capital have become increasingly relevant in analyzing how individuals interact with knowledge, tools, and learning environments. In this sense, the classroom is no longer confined to a physical space; rather, it is connected to wider technological and social contexts that influence both teaching strategies and learning experiences.

Differentiated instruction offers a useful lens through which to explore the interplay between pedagogy and digital transformation in higher education. Its emphasis on flexibility, responsiveness, and learner-centered design resonates with many possibilities associated with digital education. Its implementation involves the continuous adaptation of teaching practices and the thoughtful integration of digital tools within instructional design.

Research Problem

The continuous integration of digital technologies into educational systems has led to significant transformations in the organization of teaching and learning. These transformations go beyond the mere

introduction of new digital tools, extending to the reconfiguration of pedagogical logic, instructional design, and the construction of learning environments. In this evolving context, differentiated instruction has gained renewed importance as a pedagogical approach that seeks to address learner diversity by adapting content, learning processes, and assessment methods.

The conceptual and practical relationship between differentiated instruction and digital educational transformation remains insufficiently framed in the contemporary educational literature. Although digital environments offer extensive possibilities for personalization and adaptive learning, how these possibilities are pedagogically structured and implemented in educational practice requires further analysis. Digital transformation is often addressed from a purely technical perspective, whereas its pedagogical and social dimensions require deeper examination.

Through a sociological lens, this situation raises questions about how educational practices are being reshaped within digital environments and how pedagogical approaches, such as differentiated instruction, are being reformulated in light of these transformations. It also calls for a reconsideration of the interaction between educational actors, practices, and tools within digital learning spaces, where technological, pedagogical, and social dimensions are increasingly intertwined.

This study addresses the following research question: How is differentiated instruction being reconfigured within digital learning environments, and how can this educational transformation be interpreted sociologically?

Methodology

This study is based on a structured narrative literature review with a sociological interpretive approach, aiming to develop a conceptual framework for differentiated education in the context of digital transformation through thematic analysis and conceptual synthesis of relevant scholarly literature.

The literature was collected from major academic databases, including Scopus, Web of Science, ERIC, Google Scholar, and Springer Link, as well as key academic books related to education and the sociology of education. A purposive and theoretical sampling strategy was adopted to ensure the conceptual relevance and analytical depth of selected studies.

The literature search employed combinations of keywords connected through Boolean operators (AND, OR) to improve the comprehensiveness of the search process. The main search strings included: ("differentiated instruction" AND "digital transformation"), ("differentiated instruction" AND "digital learning"), ("digital capital" AND education), ("symbolic interactionism" AND "digital learning"), ("artificial intelligence" AND differentiated instruction), ("digital divide" AND education), ("educational inequality" AND ("digital transformation" OR "digital learning")). The searches were conducted between January and May 2026.

The inclusion criteria covered peer-reviewed journal articles, academic books, conference proceedings, and dissertations published between 1959 and 2026, written in English, Arabic, French, Turkish, Spanish, and Portuguese, with priority given to foundational and highly cited works that contribute to the conceptual development of the field.

The exclusion criteria included studies not directly related to the conceptual focus of the study or those that did not provide a clear theoretical or conceptual contribution to differentiated instruction or digital transformation in education. Non-academic and non-peer-reviewed sources, including non-scientific publications and content that lacked scholarly rigor, were excluded. Studies that were purely descriptive, lacking analytical or theoretical frameworks, or limited to reporting empirical findings without conceptual contributions were also excluded. Duplicate, incomplete, or non-full-text studies were excluded.

The selection process was conducted through several iterative screening stages as follows. In the first stage, studies were identified through database searches using pre-defined keywords. In the second stage, titles and abstracts were screened to exclude irrelevant studies from the review. In the third stage, full texts were assessed for conceptual relevance and theoretical contributions. Conceptual relevance was determined by examining whether each study contributed conceptually to one or more of the following domains: differentiated instruction, digital transformation, digital capital, symbolic interactionism, educational inequality, or artificial intelligence in education. The selection process was reviewed repeatedly to ensure conceptual consistency and methodological rigor.

The final corpus consisted of 37 scholarly sources, including 23 peer-reviewed journal articles, ten academic books, two institutional reports, one conference proceeding, and one master's thesis. This relatively focused corpus enabled an in-depth conceptual analysis. Of these sources, peer-reviewed journal articles constituted the primary evidence base, whereas the remaining source types were included mainly to strengthen the conceptual and theoretical foundations of the review.

The selected literature was treated as a set of conceptual units of analysis, where key concepts were extracted, relationships between them were identified, and conceptual networks were constructed linking the main thematic domains of the study, thereby enhancing analytical transparency and allowing the tracing of conceptual development across studies.

The interpretive framework of this study is grounded in sociological approaches to education with an interpretivist orientation, focusing on meaning-making processes, social structures, and power relations within educational contexts. It further examines how digital transformation reshapes the mechanisms of pedagogical differentiation and reproduces or challenges educational disparities by treating the literature as knowledge construction reflecting social and symbolic dynamics within the educational field.

Differentiated Instruction :An Overview

Differentiated Instruction: Concepts and Forms

According to Tomlinson and Carol, differentiated instruction means changing teaching methods inside the classroom so that students are provided with multiple options to absorb information, understand ideas, and express what they learn (Tomlinson, 2017, p. 2).

Differentiated instruction, as conceptualized by Tomlinson, is grounded in the belief that students learn most effectively when instruction is adapted to their varying readiness levels, interests, and learning profiles. This approach seeks to maximize each learner's potential by recognizing and accommodating individual differences (Subban, 2006, p. 940). In this sense, differentiated instruction is not merely a teaching method but a

comprehensive educational philosophy that addresses the diversity of learners in the same classroom. In a differentiated classroom, the teacher believes that all learners have the capacity to succeed. Learners are guided and consistently supported in making choices based on their interests, and time is used flexibly according to their learning needs. (Tomlinson, 2014, p. 32)

Differentiated instruction focuses on teaching students with diverse abilities in a shared learning environment. Its primary goal is to enhance each learner's growth and ensure individual success by responding to their unique needs throughout the learning process (Hall, 2002, p. 2).

Similarly, Al-Shuqairat emphasizes that differentiated instruction considers learners' capabilities and prior experiences, aiming to improve achievement and develop competencies by addressing each student according to their level and background knowledge (Nāfidh, 2017, p. 28).

From another perspective, Abidat and Abu Al-Sameed define differentiated instruction as an approach that seeks to raise the achievement of all students, not only those who experience academic difficulties. It represents an educational policy that considers learners' individual characteristics, previous experiences, and potential (Nāfidh, 2017, p. 28). Based on these perspectives, differentiated instruction can be understood as a strategy designed to create an inclusive learning environment in which content is delivered through diverse methods aligned with students' abilities and interests, ultimately leading to effective learning outcomes.

Differentiated instruction manifests in several forms. One prominent form is teaching based on learning styles, wherein students are categorized as visual, auditory, or kinesthetic learners. Another form involves teaching based on multiple intelligences, in which the teacher identifies students' dominant intelligences and designs the instruction accordingly. The third form is cooperative learning, where students are grouped based on shared characteristics, and tasks are organized in line with their preferences and interests (Krishan & Al-Rsa'i, 2023, p. 966).

Dimensions of Differentiated Instruction

Differentiated instruction operates across four main dimensions:

Differentiation of Content: This involves modifying students' access to information without altering core learning objectives. Strategies include using materials of varying complexity, integrating multimedia resources, and providing targeted support through small-group instruction.

Differentiation of Process: This dimension focuses on the activities through which students engage with content. Teachers may design tasks with different levels of difficulty or provide scaffolding to support learners in organizing and understanding the information.

Differentiation of Product: This refers to the various ways in which students demonstrate their learning. Learners may choose from multiple formats, such as written reports, visual presentations, or models, which are supported by flexible evaluation criteria.

Differentiation of Learning Environment: This dimension addresses the physical and psychological aspects of the classroom. A differentiated environment is flexible, supports both individual and collaborative work, and fosters a positive culture based on mutual respect. It encourages students to view differences as strengths and to feel safe expressing ideas and making mistakes (A Sayyid, 2024, p. 35).

Objectives and Importance of Differentiated Instruction

Differentiated instruction seeks to achieve a set of interconnected educational objectives that enhance teaching effectiveness and promote meaningful learning outcomes. These objectives include developing instructional activities grounded in key themes, essential concepts, processes, and core skills. It also emphasizes providing flexible entry points to content, instructional strategies, and learning outputs, allowing all learners to access knowledge according to their individual capacities.

Furthermore, differentiated instruction aims to respond to students' readiness levels, needs, interests, and learning preferences while maintaining balanced alignment among these elements. It offers learners opportunities to engage with diverse instructional approaches and ensures alignment with curriculum standards and requirements for every learner. In addition, it contributes to creating classroom environments characterized by responsive learners and facilitative teachers.

Another major objective is to prepare students to deal effectively with both expected and unexpected real-life situations. It also supports teachers in providing inclusive learning opportunities by designing diverse educational experiences that address learner diversity. Differentiated instruction helps maximize students' learning potential by considering their learning styles, interests, and abilities, while also assisting teachers in implementing appropriate and effective assessment strategies. Ultimately, it ensures that curriculum requirements are met in a meaningful way that promotes student success (Nāfidh, 2017, p. 34).

The importance of differentiated instruction lies in its ability to address and develop students' diverse interests and attitudes, thereby increasing their motivation to learn. It plays a crucial role in fostering creativity and uncovering learners' latent talents. Moreover, it contributes significantly to improving academic achievement by providing learning experiences tailored to individual differences.

Differentiated instruction also offers varied learning opportunities that correspond to students' unique characteristics, supporting their cognitive development and enabling them to sustain and apply their learning experiences in future contexts. In addition, it assists teachers in conducting effective assessments and accurately measuring learning outcomes, ensuring that educational objectives are successfully achieved (al-Minyāwī, 2024, p. 195).

Educational Foundations of Differentiated Instruction

Assessment plays a crucial role in this framework. Continuous and comprehensive evaluation enables teachers to identify students' needs, understand their abilities, and recognize individual differences, thereby guiding instructional decisions. The classroom is also considered a micro-community composed of diverse individuals who interact according to their abilities. Consequently, differentiated instruction relies on flexible grouping, allowing students to work individually, in pairs, or in groups, depending on the task and context.

Flexibility in teaching further supports differentiated instruction by enabling the design of varied activities and assessment methods that provide learners with multiple options for learning. This flexibility accommodates both individual and group characteristics and creates opportunities for diverse learning experiences through variations in content, processes, and learning environments (Ministère de l'Éducation du Québec, 2021, pp. 14,54).

Another essential foundation is the active participation of the learners. Students are expected to recognize their own abilities, contribute to goal setting, monitor their progress, evaluate their achievements, and apply acquired knowledge in practical contexts (Al-Ghuwayrī, 2023, p. 54).

Roles of the Teacher and Student in Differentiated Instruction

Within differentiated instruction, the teacher plays a central role in understanding students' characteristics and selecting appropriate instructional strategies. The teacher is responsible for addressing diverse learning needs, designing tasks aligned with essential concepts and skills, and ensuring that each student has access to suitable learning opportunities. Additionally, teachers provide learners with the autonomy to complete and present their work in ways that reflect their preferences and strengths.

Students are expected to actively participate in the learning process. They participate in completing assigned tasks, share information about their interests and strengths, and adapt to various assessment methods. Moreover, they are encouraged to accept diverse learning activities and collaborate effectively in different group settings (Krishan & Al-Rsa'i, 2023, pp. 966–967).

Therefore, differentiated instruction is a comprehensive and flexible teaching approach that acknowledges and embraces learner diversity. By adapting content, processes, products, and learning environments, it seeks to ensure equitable learning opportunities and foster the success of all students.

Digital Educational Transformation and Its Socio-Educational Implications

Education, as a structured social process occurring within a defined temporal and cultural context, represents a fundamental pillar of civilization through which learners' abilities and cultural heritages are developed. As societies evolve, education evolves accordingly, contributing to continuous social development in multiple domains.

Digital educational transformation refers to an ongoing process of change aimed at improving learning outcomes and addressing the challenges of globalization. It seeks to prepare highly qualified human resources capable of mastering rapidly evolving technologies within digital societies (Yanuarini & Masykur, 2024, pp. 71–72).

Educational transformation in the digital era is characterized by profound social changes that reshape the structure of educational institutions and social interaction patterns. These transformations are reflected in the evolving relationships between teachers and students, the increasing adoption of cooperative learning strategies, and the redefinition of roles in the classroom environment. Furthermore, they extend to administrative practices, where digital platforms and online learning systems have become integral components of institutional management systems.

Digital competence has emerged as a central concept in contemporary education, functioning as a form of cultural capital that differentiates socially advantaged and disadvantaged groups. It contributes to reshaping social relations by extending learning spaces beyond traditional classrooms to include homes and public environments through technology-mediated interactions. Moreover, peer relationships have been transformed, as virtual networks now enable continuous communication and collaboration among students (Hikmat, 2023, p. 38).

Social media, defined as network-based platforms that facilitate communication and interaction, has significantly transformed educational practices in recent years. It is no longer limited to communication functions but has become a dynamic learning environment that offers new pedagogical opportunities for teaching and learning. Teachers can share course materials, facilitate discussions, and encourage collaborative knowledge-building. Platforms such as Facebook, Twitter, Instagram, and YouTube further enrich learning through educational videos, lectures, and presentations (Gürbüz et al.,2024, pp. 6-7).

Social media platforms also contribute to the faster dissemination of information related to examinations and various academic topics, as well as announcements of seminars and conferences. These platforms also enhance interaction between teachers and students and are used as a communication space within educational environments (Meena, 2013, p. 238).

New mechanisms for monitoring and evaluation have been introduced in digitally supported educational systems. Digital platforms now track attendance, behavior, and academic performance in real time. Simultaneously, continuous professional development has become essential for teachers to enhance their digital competencies and adapt to emerging pedagogical tools. Teachers are expected to master several key competencies associated with the integration of technology into education. These competencies include the following:

General Digital Competence: This refers to the teacher's ability to use digital devices and perform common computing tasks, such as using email, conducting online searches, solving basic technical problems, and utilizing word-processing and presentation software.

Digital Teaching Competence: This competence involves familiarity with digitally supported teaching methods, including the effective use of multimedia resources, communication tools, and computing technologies in teaching and learning activities. It also encompasses the development and use of digital assessment tools and the efficient management of digital learning environments.

Professional Digital Competence: This includes all aspects of the teaching profession within school environments and educational systems that integrate digital technologies. Contemporary teachers use learning management systems to organize and monitor students' learning, which requires managing learner interactions, digital resources, student motivation, and assessment processes. This competence also extends to managing learning in digital spaces and interacting with students beyond the school's physical boundaries. Furthermore, it involves engagement in both formal and informal professional development activities, as well as maintaining communication with parents and the broader school community (OECD, 2023, p. 182).

Learners receive feedback through online systems, are assessed using algorithm-based evaluation tools, and participate in automated testing processes. Additionally, social media platforms enable students to exchange knowledge without spatial or temporal limitations, thereby reshaping cultural exchange and promoting international academic cooperation. Consequently, educational relationships and institutional structures are undergoing continuous redefinition (Hikmat, 2023, p. 38).

Digital assessment aims to effectively integrate digital technologies into the educational process in order to achieve quality standards in assessment while reducing the costs associated with traditional educational materials, such as paper and printing.

A wide range of methods and digital tools are available for assessing students' learning through online educational platforms, which are an important component of educational technology. These platforms support both teachers and learners in the teaching and learning processes and can be used to enhance various aspects of academic development and learning. One notable example is that of Zoom.

Electronic assessment methods can be classified into two main categories. The first is formative electronic assessment, which occurs during the learning process. One of its most important tools is the digital portfolio, which consists of a structured collection of students' work that documents their achievements, academic progress, and reflections on their learning. These portfolios may include assignments, projects, and exercises related to the course content.

The second category includes diagnostic and summative electronic assessment methods, such as digital achievement tests and e-portfolios. In these assessments, students respond to electronic questions designed according to internationally recognized standards for question construction and response. Such assessments contribute to measuring students' achievement and learning outcomes accurately and objectively. (Gaafar, 2022, p. 4977,4980)

Assessment plays a central role in modern education, as its function extends beyond merely measuring students' academic achievements. It also serves as a tool for improving teaching practices, supporting continuous learning, and providing effective feedback to students. Digital assessment tools have significantly enhanced evaluation processes by enabling teachers to design assessments tailored to learners' individual needs. For instance, adaptive testing systems adjust the difficulty level of questions according to a learner's previous responses, allowing for a more accurate measurement of their abilities. Furthermore, the ability to collect and analyze large amounts of learner data helps educators better understand learning patterns and develop appropriate interventions to support students who experience learning difficulties.

Electronic testing and assessment platforms are among the most widely used digital tools for evaluating learning. Examples include Google Forms and Quizlet. These platforms enable teachers to create interactive assessments that are particularly effective for formative evaluation, as they provide immediate feedback that helps learners to monitor their academic progress and identify areas for improvement. In addition, their ability to automatically grade responses saves teachers considerable time and effort while providing learners with instant results (Okafor, 2025, p. 59). One of the most significant features that distinguishes digital assessment from traditional assessment methods is its ability to provide immediate feedback to learners. Feedback is considered an interactive process based on continuous communication among participants in the educational process, through which learners interpret and respond to the feedback they receive and use it to enhance their performance and improve their learning outcomes on an ongoing basis. (Edinoh et al., 2026, p. 140)

Despite the numerous advantages of digital assessment, it also presents several challenges, the most significant of which is accessibility. Although digital tools offer many benefits, unequal access to technology may exacerbate existing educational inequalities. Some learners may lack access to computers or reliable high-speed Internet connections, limiting their ability to participate in digital assessments. Learners with disabilities may also encounter difficulties when using platforms that do not support assistive technologies, such as screen readers or speech-to-text functions. These issues contribute to the digital divide, depriving certain groups of learners of equal opportunities to benefit from educational technology. The digital divide is mainly manifested in disparities in

access to the Internet, differences in digital skills, and inequalities in opportunities available to individuals based on their ability to access and use information and communication technologies. This phenomenon is also closely linked to existing social inequalities within society. (Ragnedda et al., 2020, p. 795)

Another challenge associated with digital assessment is the potential reduction in the human element in the evaluation process. While digital tools facilitate automated grading and immediate feedback, they may not adequately assess all aspects of student learning, particularly critical thinking, creativity, and interpersonal skills. Excessive reliance on digital assessment tools may also diminish the value of traditional assessment methods, such as oral examinations, which provide deeper insights into students' reasoning processes and their understanding. Therefore, it is essential for educators to maintain a balance between digital and traditional assessment methods, ensuring that technology enhances and supports human assessment practices rather than replacing them. (Okafor, 2025, p. 63)

Sociology of the Digital Educational Process: Toward a Theoretical Framework for Digital Capital and Digital Symbolic Interaction

The educational field has undergone profound transformations due to digitalization, extending beyond the mere introduction of teaching tools to include the restructuring of classroom interactions, their meanings, and the roles of the actors within them. In this context, differentiated instruction emerges as a pedagogical response to individual differences among learners, which calls for its analysis from a sociological rather than a purely technical perspective.

Digital capital theory highlights that inequalities in the possession of digital skills and tools constitute a key determinant of access and participation opportunities, while symbolic interactionism provides a framework for understanding how educational meanings are constructed and reconstructed within digital spaces using symbols and platforms. Combining these two perspectives allows us to move beyond the separation between the technical and the social: digital capital explains the material structures that frame educational action, whereas symbolic interactionism highlights the agency of individuals in producing meaning within these structures. From this standpoint, this dual theoretical framework is developed to examine the digital learning process through both digital capital and digital symbolic interaction.

Capital, in its various forms, is distributed unequally across social classes, resulting in disparities in the opportunities and resources available to individuals within society. This inequality is reflected in social reproduction strategies, which consist of a range of practices and behaviors adopted by individuals and groups to maintain or improve their positions within the social-class structure. These strategies are influenced by the volume and composition of the capital individuals possess, as well as by the availability of mechanisms and institutions that support social reproduction, such as educational institutions, in addition to the nature of power relations and influence among different social classes. (Verwiebe & Hagemann, 2025, p. 1865)

Digital capital encompasses both intangible and tangible resources. Intangible resources include digital skills and competencies embedded within a social environment, such as a school, whereas tangible resources include technological tools, digital services, and institutional technological experiences. These resources are

accessible to all educational actors, including teachers, students, and administrators, and are utilized to achieve specific educational objectives. (Cortoni & Perovic, 2020, p. 170).

Thus, Digital capital is considered a subcategory of cultural capital and is associated with individuals' possession of the knowledge and skills required to use digital technologies and engage with contemporary digital culture. This form of capital exists in two main dimensions: The first is embodied digital capital, which is acquired through the development of digital skills and the adoption of technology-related cultural dispositions and practices. These experiences contribute to the formation of digital knowledge and competencies that shape individuals' behavior and practices in digital environments.

The second dimension is objective digital capital, which consists of digital devices, technological equipment, and technological infrastructure available to individuals. These resources become integrated into the daily lives of social actors through processes of technological adoption and domestication, enabling them to utilize digital technologies across various activities and forms of social interaction. (Calderón Gómez, 2021, p. 2538)

From a macro sociological perspective, digital capital is reflected in the material infrastructure of educational institutions and the availability of technological resources necessary for implementing digital learning activities. It also includes immaterial dimensions, such as investments in digital education initiatives.

At the meso-sociological level, digital capital is manifested in the integration of technology into classroom practices, including lesson planning, classroom management, and structuring relationships within and beyond the school, involving students, families, and institutional stakeholders.

At the microsociological level, digital capital appears in the daily practices of individuals within the school, including their use of technological devices and the development of digital skills through educational and professional experiences to improve performance.

Digital capital aligns with Pierre Bourdieu's theoretical framework, particularly regarding accumulation, as acquiring technological skills and resources requires sustained investment. It also meets the criterion of transferability, as these resources can be applied in contexts beyond the school environment. Moreover, digital capital is convertible: technological infrastructure and digital cultural practices can evolve into enhanced educational administration (social capital), which may subsequently attract economic investment in educational institutions (economic capital) (Cortoni & Perovic, 2020, pp. 170- 174).

Digital capital is also composed of a set of pre-existing dispositions that shape individuals' capacity to interact effectively with digital technologies. These dispositions are associated with several dimensions, including access to digital devices and network connectivity, which play a fundamental role in determining the extent of individuals' participation in digital environments (Lybeck et al., 2023, p. 13).

In addition, digital capital is closely linked to the purposeful use of digital technologies for social and educational objectives. This includes relying on social media platforms to coordinate academic tasks with peers and exchange learning materials, thereby enhancing collaborative learning practices (Shihui & Cheng, 2024, p. 6).

Digital educational institutions aim to provide learning environments supported by advanced digital technologies and grounded in big data analytics to effectively meet learners' needs. Contemporary educational

technologies include personalized learning, adaptive learning systems, online and blended learning models, flipped classrooms, on-demand learning, synchronous and asynchronous learning, cloud-based learning environments, social learning networks, and immersive technologies such as virtual and augmented reality.

In the digital era, educational institutions strive to establish flexible and open learning environments that automate educational, pedagogical, and administrative processes. They also seek to involve parents in the educational process and enhance student safety, particularly in terms of cybersecurity.

The role of teachers has significantly evolved. Teachers are expected to stimulate students' curiosity, act as facilitators and regulators of information flow, organize collaborative learning activities, and implement e-learning and distance education strategies. They are also required to engage in continuous professional development to keep pace with technological advancements (Kondakov & Kostyleva, 2019, pp. 301–302).

Teachers in a digital society must possess strong digital competencies that enable them to communicate through online platforms, share educational resources, and collaborate effectively with students, parents, colleagues, and subject-matter experts. Similarly, digital learners are characterized by their active engagement in technology-enhanced learning environments, including blended and virtual education. Such learners often demonstrate learning needs related to evolving social roles, a preference for the immediate application of knowledge, and a tendency to engage in solving real-world problems (Martínez & Pirker, 2020, p. 40).

In contemporary educational settings, interactions between teachers and students are no longer confined to the classroom. Communication increasingly takes place through digital channels such as text messaging, email, video conferencing, and online discussion forums, particularly within e-learning environments (Puspitasari, 2024, p. 24).

From a symbolic interactionist perspective, digital symbols such as online texts, videos, and emojis have become fundamental communication tools, serving as new instruments for meaning-making that require a shared social interpretation to be effective. The Internet, through chat rooms and social media platforms, has also enabled new forms of interaction, allowing learners to engage in novel practices within virtual communities.

This shift has contributed to the reconfiguration of social roles within digital environments, where learners have become more autonomous in their learning process, gaining access to educational resources without relying entirely on teachers. Teachers, in turn, are no longer merely transmitters of knowledge but focus on developing students' research and independent learning skills, encouraging the effective use of digital tools, and fostering greater academic autonomy.

Digital education has also reinforced the concept of multiple identities, as learners are now able to present themselves through texts, images, and various representations within virtual environments. This aligns with the perspective of sociologist Erving Goffman in his dramaturgical approach, where individuals use various expressive forms to construct impressions for others, enabling them to reveal certain aspects while concealing others; however, this may also lead to a sense of disconnection from one's real identity.

Lastly, digital interaction contributes to the formation of social groups within digital educational environments, enabling learners to participate in discussions, exchange ideas and digital symbols, and build new social and intellectual relationships (Babah & Makhlouf, 2024, pp. 27–29).

Implementation of Differentiated Instruction in Digital Classrooms

Differentiated instruction in digitally enhanced classrooms begins with a systematic identification of learners' heterogeneous needs through a combination of formative assessments, structured observations, and pedagogical interactions. This diagnostic phase enables educators to construct an evidence-based understanding of students' readiness levels, interests, and learning profiles.

Building on this diagnostic foundation, students are flexibly grouped in a dynamic and non-permanent manner, allowing group configurations to evolve in response to instructional goals, task complexity, and learner variability. Such flexibility ensures that grouping practices are pedagogically driven rather than structurally fixed, thereby enhancing responsiveness to contextual learning demands.

Instructional design within this framework involves the allocation of tasks with graduated levels of cognitive complexity, supported by diversified digital learning resources, including multimedia content, interactive simulations, online platforms, and adaptive educational tools. This multimodal approach ensures differentiated access to knowledge and accommodates diverse cognitive and sensory learning preferences. In parallel, scaffolded instruction progressively withdrawn as learners develop autonomy facilitates the gradual transition from supported learning to independent performance, thereby strengthening self-regulation and learner agency (Pushpali & Swades Ranjan, 2024, p. 24). The teacher's ability to design instruction that takes the principle of differentiation into account is the foundation that enables them to effectively and purposefully integrate differentiation strategies with technology. Although technology supports instructional practices at various stages, from planning to lesson delivery and assessment, its true value emerges in the extent to which it contributes to achieving the goals of differentiated instruction and enhances the teacher's efforts to enable every learner to succeed. This is achieved through teachers' use of digital tools to adapt content, learning products, and the classroom environment (Kilbane & Milman, 2025, p. 16).

Assessment within differentiated digital environments extends beyond traditional evaluation mechanisms to include performance-based and product-oriented demonstrations of learning. Learners are encouraged to express their understanding through multimodal outputs such as digital presentations, simulations, and project-based artifacts, which more accurately reflect complex cognitive and applied competencies (Pushpali & Swades Ranjan, 2024, pp. 24,26).

From a technological perspective, digital environments expand the modalities through which learners interact with information. Access to hyperlinked resources, e-books, assistive technologies such as text-to-speech systems, and customizable digital interfaces enables multiple pathways for knowledge acquisition and processing. In this context, data becomes a central epistemic resource, as its interpretation, transformation, and circulation constitute core learning processes in digitally mediated educational ecosystems (Kondakov & Kostyleva, 2019, p. 295).

Furthermore, digital platforms have fundamentally reconfigured instructional dynamics by decoupling learning from exclusive reliance on synchronous lecturing. They enable hybrid pedagogical structures that include small-group synchronous engagement, asynchronous feedback mechanisms, podcast-based instruction, recorded lectures for iterative review, and peer-to-peer collaborative forums. These affordances contribute to a more

decentralized and participatory learning ecology, thereby reshaping traditional hierarchical teacher and student relationships (Martínez & Pirker, 2020, p. 13).

At the infrastructural level, the integration of digital technologies such as interactive projectors, laptops, and internet-enabled learning environments enhances conceptual comprehension and supports the development of higher-order cognitive skills. Additionally, access to extensive online knowledge repositories facilitates inquiry-based learning and strengthens students' research and analytical competencies. Concurrently, digital learning management systems streamline assessment processes by enabling systematic recording of performance data, automated grading, and real-time reporting functionalities (Lira & De Souza, 2024, p. 2). Although the digitization of education is rapidly developing in contemporary societies, it faces many challenges. Some learners tend to rely excessively on copying and pasting information when completing assignments, often without genuine comprehension. Additionally, the widespread use of digital tools such as graphing calculators, smart devices, and internet-enabled technologies has contributed to an increase in academic dishonesty during examinations (Yanuarini & Masykur, 2024, p. 73).

A major challenge lies in the effective integration of digital technologies into curricula. Simply digitizing traditional content is insufficient; educators must rethink instructional strategies to exploit digital platforms fully. This includes adopting interactive multimedia tools and real-time assessment methods. Moreover, maintaining student engagement in virtual environments is more complex than in traditional classrooms. Without adequate training for educators, digital tools may be underutilized, resulting in suboptimal learning outcomes. Students with learning difficulties or special educational needs may also face additional barriers in accessing appropriate support (Zou et al., 2025, p. 4).

Challenges include uneven access to digital resources, particularly among students from low socioeconomic backgrounds, and increased vulnerability to cybersecurity threats, which may compromise trust in educational systems and the protection of academic data.

To address these challenges, governments and educational institutions are encouraged to invest in technological infrastructure, ensure equitable access to digital devices, and provide continuous professional development for teachers to enhance both technical and pedagogical competencies. Furthermore, incentives should be offered to educators who effectively integrate digital technologies into teaching practices. Strengthening cybersecurity measures through encryption systems, best practice protocols, and awareness programs is also essential to protect educational data and ensure system reliability (Lira & De Souza, 2024, pp. 7–8).

Artificial Intelligence in Differentiated Education: Ethical and Social Challenges, Employment and Mitigation Strategies

Artificial intelligence (AI) has become an influential tool in modern education, supporting teaching and learning processes in multiple ways. First, it provides direct support to learners through intelligent tutoring systems based on dialogue, exploratory learning environments, automated text evaluation systems, and assistive technologies for students with disabilities. Second, AI supports administrative processes, including staff recruitment, scheduling systems, learning management systems, and teacher development through automated support in instructional design and classroom management. Third, AI contributes to understanding learning processes through learning analytics and educational data mining, offering insights into student performance,

effective teaching practices, and instructional optimization. Finally, it promotes the development of AI-related competencies among both students and teachers across all educational levels (García, 2024, p. 90).

The use of artificial intelligence technologies in education raises several ethical concerns, most notably issues related to data privacy and security. This requires strict adherence to relevant laws and ethical standards governing the collection, storage, and processing of students' data. In addition, concerns about bias and unequal opportunities in education are increasingly evident, making it essential to adopt the principles of transparency and accountability in data use and analysis (Şahin Kölemen, 2024, p. 212).

Algorithmic governance is considered a useful analytical framework for understanding the systemic impact of artificial intelligence in education. Algorithmic systems are increasingly used to shape and organize educational practices by making decisions based on data analysis. As a result, decision-making authority becomes distributed between human actors and technological systems, reflecting a shift in the nature of educational governance (Wang, 2024, p. 6).

In this context, providing comprehensive training and awareness programs for both teachers and students regarding the ethical implications of artificial intelligence is crucial. Decisions regarding the use of AI in educational processes must also respect students' rights, privacy, and safety. Furthermore, anonymizing student data, informing users about data sharing practices, and obtaining their consent contribute to strengthening ethical approaches in this field.

Moreover, it is recommended to establish artificial intelligence ethics committees within educational institutions and to organize regular awareness activities aimed at increasing teachers' and students' understanding of responsible AI use. It is also important to address issues of technological accessibility by supporting students facing economic difficulties in order to ensure fairness and equal educational opportunities (Şahin Kölemen, 2024, pp. 212–213). According to Pierre Bourdieu and Jean-Claude Passeron, the most effective way to eliminate social inequality is through the adoption of rational pedagogy. They state that: «Pedagogy that is truly based on rationality, that is grounded in the sociology of cultural inequality, would undoubtedly contribute to reducing inequality in schools and culture; however, it can only be effectively implemented if all the necessary conditions for establishing genuine democracy are provided, including the training and engagement of both teachers and students, starting from the establishment of rational pedagogy» (Bourdieu & Passeron, 1964, p. 91). Building on this perspective it is argued that reducing social inequality within educational institutions does not occur automatically, but rather requires the adoption of a conscious pedagogical approach based on a deep understanding of the roots of cultural inequality. It also emphasizes that the success of this approach depends on providing a democratic educational environment that includes proper teacher training, the involvement of learners, and the establishment of institutional conditions that enable a fairer and more equitable form of education.

Discussion

This review demonstrates that the relationship between differentiated instruction and digital transformation extends beyond a technical or instrumental connection to represent a broader structural reconfiguration of contemporary educational practices. As a pedagogical approach centered on learner diversity, differentiated instruction finds significant opportunities within digitally mediated learning environments to respond more effectively to individual learning needs. However, the literature consistently indicates that this

integration is not automatic. Rather, its success depends on the interaction of pedagogical, technological, and sociological conditions, including teachers' digital competencies, institutional support, digital infrastructure, and the organizational characteristics of educational systems.

The conceptual synthesis further suggests that digital transformation reshapes educational relationships by redistributing forms of authority, knowledge, and interaction within learning environments. Learners increasingly become active participants in constructing knowledge through digitally mediated environments that provide access to diverse learning resources and personalized learning pathways. Simultaneously, the teacher's role evolves from knowledge transmitter to facilitator, instructional designer, and mediator of flexible learning experiences. This transformation reinforces the fundamental principles of differentiated instruction based on the continuous adaptation of content, learning processes, and assessment strategies. This interpretation is consistent with previous research emphasizing that successful digital transformation depends primarily on pedagogical redesign rather than the simple integration of technology into traditional instructional practices.

The review also demonstrates that digital capital constitutes one of the principal mechanisms through which educational inequalities are either reduced or reproduced within digitally mediated educational settings. Differences in digital competencies, technological resources, and opportunities for meaningful digital participation create unequal learning conditions that directly influence students' ability to benefit from differentiated instruction. This interpretation extends previous research by suggesting that digital capital should be understood not merely as access to technology but as a multidimensional educational resource that shapes participation, learning opportunities, and academic achievement. From a sociological perspective, this finding supports Bourdieu's theory of capital by illustrating how unequal distributions of digital and cultural resources continue to structure educational opportunities under conditions of digital transformation.

The conceptual analysis further indicates that artificial intelligence considerably expands opportunities for personalization, adaptive learning, and continuous assessment, thereby strengthening the implementation of differentiated instruction. Nevertheless, the literature consistently highlights that these technological opportunities are accompanied by significant ethical and sociological challenges, including algorithmic bias, data privacy, transparency, and the potential reduction of the human dimension of teaching. Consequently, the integration of artificial intelligence into differentiated instruction should be guided by ethical and regulatory frameworks that ensure an appropriate balance between technological innovation and educational values such as equity, inclusion, and human agency.

Another important contribution emerging from the literature concerns the transformation of symbolic interaction within digital learning environments. Educational meanings are increasingly constructed through multiple forms of digital communication, including written texts, visual symbols, multimedia resources, virtual classrooms, collaborative platforms, and online interactions. Consequently, learning becomes not only a cognitive activity but also a continuous social process through which learners negotiate meanings, identities, and social roles.

This interpretation is consistent with Goffman's dramaturgical perspective, which conceptualizes social interaction as a process through which individuals consciously manage the impressions they present to others. As Goffman explains, "I shall consider the way in which the individual in ordinary work situations presents himself and his activity to others, the ways in which he guides and controls the impression they form of him." (Goffman,

1959, p. 12) Similarly, within digitally mediated educational environments, students continuously construct, negotiate, and reshape their identities through discussion forums, collaborative learning, virtual classrooms, and online participation. Accordingly, differentiated instruction supported by digital technologies should address not only cognitive diversity but also the symbolic and social processes through which learners' identities and educational experiences are continuously constructed.

Overall, the conceptual synthesis indicates that the successful implementation of differentiated instruction within digitally transformed educational environments depends on the dynamic interaction of three complementary dimensions: the pedagogical dimension related to instructional design and learner-centered teaching; the technological dimension encompassing digital platforms and artificial intelligence; and the sociological dimension involving digital capital, cultural capital, symbolic interaction, and equitable access to educational opportunities. Unlike approaches that primarily emphasize technological innovation, the present review argues that pedagogical effectiveness cannot be separated from the broader social structures that shape educational participation. Under favorable institutional and social conditions, digitally supported differentiated instruction has considerable potential to promote educational inclusion, learner participation, and educational equity. Conversely, when access to digital technologies, digital competencies, and learning opportunities remains unequally distributed, digital transformation may unintentionally reinforce existing educational inequalities, consistent with Bourdieu's theory of social reproduction. Therefore, differentiated instruction should be implemented within comprehensive educational policies that strengthen digital equity, enhance teachers' professional competencies, and ensure equal opportunities for meaningful participation in digital learning for all students.

Beyond synthesizing previous literature, this review contributes by proposing an integrative conceptual framework that connects differentiated instruction, digital transformation, digital capital, artificial intelligence, symbolic interactionism, and social reproduction within a unified sociological perspective. This framework advances the theoretical understanding of digitally mediated education by demonstrating that pedagogical innovation and technological development are inseparable from the broader social structures that shape educational opportunities and inequalities.

Conclusion

Differentiated instruction and digital transformation should be understood as complementary paradigms that collectively reshape contemporary educational systems. Rather than representing independent educational trends, their integration offers a comprehensive framework for developing learner-centered educational environments capable of responding to learner diversity while taking advantage of the opportunities provided by digital technologies. Within this framework, digital capital emerges as an increasingly important extension of cultural and social capital, influencing learners' access to knowledge, educational participation, and academic success.

The conceptual synthesis presented in this review demonstrates that the effectiveness of differentiated instruction in digitally mediated environments depends not only on technological innovation but also on pedagogical design, teachers' professional competencies, institutional support, equitable access to digital resources, and the broader sociological conditions that shape educational participation. Consequently, digital

transformation should be viewed as both an educational opportunity and a potential mechanism for reproducing existing inequalities unless accompanied by policies that promote digital equity, inclusion, and social justice.

This review contributes to the literature by proposing an integrative conceptual framework that links differentiated instruction, digital transformation, digital capital, artificial intelligence, symbolic interactionism, and social reproduction within a coherent sociological perspective. By bringing these concepts together, the study offers a theoretical foundation for understanding how technological change interacts with educational structures, social relationships, and learning processes in contemporary education.

The conclusions of this review should be considered in light of certain limitations. As a structured narrative literature review, the study relies on conceptual synthesis rather than primary empirical evidence or quantitative meta-analysis. Although the literature was systematically identified and theoretically selected from major academic databases, the interpretive nature of the review inevitably involves scholarly judgment in the selection and synthesis of sources.

Future research should empirically examine how differentiated instruction operates across diverse digital educational contexts and educational levels, particularly with regard to the interaction between digital capital, artificial intelligence, teachers' professional competencies, and educational equity. Comparative and longitudinal studies would further strengthen understanding of how digitally mediated differentiated instruction influences learning outcomes, educational inclusion, and the evolving roles of teachers and learners across different sociocultural contexts.

Recommendations

Strengthen Teachers' Digital Competencies: Develop comprehensive professional development programs that enhance teachers' ability to implement differentiated instruction in digitally mediated learning environments, with particular emphasis on the pedagogical integration of digital technologies and artificial intelligence rather than solely technical proficiency.

Integrate Differentiated Instruction into Digital Curriculum Design: Embed the principles of differentiated instruction systematically into digital curriculum design to ensure that learning content, instructional activities, and assessment strategies remain flexible, adaptive, and responsive to learners' diverse needs, abilities, and learning preferences.

Promote the Ethical Integration of Artificial Intelligence: Encourage the responsible use of artificial intelligence to support personalized learning, adaptive assessment, and data-informed instructional decision-making while ensuring transparency, human oversight, data privacy, and the mitigation of algorithmic bias.

Reduce Digital Inequalities: Develop educational policies that promote equitable access to digital infrastructure, technological resources, and high-quality internet connectivity in order to minimize disparities in participation and learning opportunities across different social and educational contexts.

Strengthen Learners' Digital Literacy and Digital Capital: Implement educational initiatives that foster learners' digital literacy, critical digital competencies, and digital capital, enabling them to participate effectively, responsibly, and meaningfully in digitally mediated learning environments.

Promote Institutional Policies for Digital Equity: Establish institutional and national educational policies that integrate pedagogical innovation with digital equity by supporting inclusive implementation of differentiated instruction, monitoring disparities in digital participation, and ensuring equal educational opportunities for all learners.

Kaynakça | References

- al-Minyāwī, D., A.T. (2024). *Istirātijyyāt al-Tadrīs al-Ḥadīthah wa Ṭuruq al-Tafkīr al-Mukhtalifah* [Modern teaching strategies and different ways of thinking] (1st ed.). Maktabat al-Anjlū al-Miṣriyyah.
- Al-Ghuwayrī, Ş, A. (2023). *Istirātijyyāt al-Tadrīs al-Ḥadīthah: Al-‘Aşf al-Dihni, al-Ta‘līm al-Mutamāyiz, al-Ta‘līm al-Mudmaj*[Modern teaching strategies: Brainstorming, differentiated instruction, blended learning] (1st ed.). Dār al-Jinān lil-Nashr wa al-Tawzī‘.
- Babah, H., & Makhlof, B. (2024). Reshaping Educational Interactions: The Theory of Symbolic Interactionism in the Digital Education Era. *International Journal of Social Communication*, 11(4), 24–36.
- Bourdieu, P., & Passeron, J. -C. (1964). *Les héritiers, les étudiants et la culture*. Les éditions de Minuit.
- Calderón Gómez, D. (2021). The third digital divide and Bourdieu: Bidirectional conversion of economic, cultural, and social capital to (and from) digital capital among young people in Madrid. *New Media & Society*, 23(9), 2534–2553. <https://doi.org/10.1177/1461444820933252>
- Cortoni, I., & Perovic, J. (2020). Sociological analysis of the digital capital of Montenegrin teachers. *Comunicação e Sociedade*, (37), 169–184. [https://doi.org/10.17231/comsoc.37\(2020\).2397](https://doi.org/10.17231/comsoc.37(2020).2397)
- Edinoh, K., Nebechukwu, A., & Asemota, R. (2026). Rethinking Assessment and Feedback in The Digital Age: An Empirical Study. *Journal of Education and Evaluation Studies*, 3(5), 138–148.
- Gaafar, A. H. (2022). The Effectiveness of Digital Assessment Tools on the Educational Platforms Based on Science Evaluation Standards at the Secondary Stage. *Journal of Positive School Psychology*, 6(2), 4972–5008.
- García, A. V. M. (2024). *La pedagogía social en una sociedad digital e hiperconectada: Desafíos y propuestas*[Social pedagogy in a digital and hyperconnected society: Challenges and proposals] (1st ed.). Ediciones Universidad de Salamanca. <https://gredos.usal.es/bitstream/handle/10366/165912/9851-1.pdf>
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Anchor Books.
- Gürbüz, M., SAĞLAM, S., ÜSTÜN, İ., & SOĞANCI, A. (2024). Digital çağda eğitim: Sosyal medyanın rolü ve etkileri [Education in the digital age: The role and effects of social media]. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Researches*, 10(47). <https://doi.org/10.5281/zenodo.14200888>
- Hall, T. (2002). *Differentiated instruction: Effective classroom practices report*. National Center on Accessing the General Curriculum. <https://eclass.upatras.gr/modules/document/file.php/PDE1342/differentiated%20instruction.pdf>
- Hikmat. (2023). Digital transformation in education: A sociological literature review on technology, inequality, and social change. *Papatung*. 7(3), 32–46. <https://doi.org/10.54783/japp.v7i3.1377>
- Kilbane, C. R., & Milman, N. B. (2025). *Using technology in a differentiated classroom: Strategies and tools for designing engaging, effective, efficient and equitable learning*. ASCD.
- Kondakov, A. M., & Kostyleva, A. A. (2019). Digital Education: From School for All to School for Each, 16(4), 295–307. <https://doi.org/10.22363/2312-8631-2019-16-4-295-307>

- Krishan, I. Q., & Al-Rsa'i, M. S. (2023). The effect of technology-oriented differentiated instruction on motivation to learn science. *International Journal of Instruction*, 16(1), 961–982. <https://doi.org/10.29333/iji.2023.16153a>
- Lira, A. B. D. S., & De Souza, I. V. (2024, July 26). The importance of technology in education: Challenges and opportunities. V Seven International Multidisciplinary Congress. V Seven International Multidisciplinary Congress. <https://doi.org/10.56238/sevenVmulti2024-066>
- Lybeck, R., Koiranen, I., & Koivula, A. (2023). From digital divide to digital capital: The role of education and digital skills in social media participation. *Universal Access in the Information Society*, 1657–1669. <https://doi.org/10.1007/s10209-022-00961-0>
- Martínez, R., & Pirker, G. (2020). Education and learning digital transformation in learning for active citizenship. DARE Democracy and Human Rights Education in Europe. <https://dttools.eu/pdf/digit-al-io1-education.pdf>
- Meena, V. kumar. (2013). Role of Social Media in Education. *Education International Journal of Creative Research Thoughts*, 1, 857–860.
- Ministère de l'Éducation du Québec. (2021). Différenciation pédagogique: Soutenir tous les élèves pour favoriser leur réussite éducative. Gouvernement du Québec. <https://cdn-contenu.quebec.ca/cdn-contenu/education/pfeq/ressources-pedagogiques/Differenciation-pedagogique.pdf>
- Nāfidh, M. R. A. (2017). Athar Tawzīf al-Tadrīs al-Mutamāyiz fī Tanmiyat Ba'd Mahārāt al-Riyādiyyāt wa al-Ittijāh Naḥwahā Ladā Ṭālibāt al-Ṣaff al-Thāmin al-Asāsī bi-Ghazzah [The effect of employing differentiated instruction in developing some math skills and attitudes among eighth-grade female students in Gaza] [Risālat Mājasīr, al-Jāmi'ah al-Islāmiyyah]. <https://search.mandumah.com/Record/875343>
- OECD. (2023). OECD Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/c74f03de-en>
- Okafor, J. O. (2025). The Role of Digital Tools in Assessment and Their Impact on Educational Practices. *Indonesian Journal of Innovative Teaching and Learning*, 2(1), 58–71. <https://doi.org/10.64420/ijitl.v2i1.202>
- Pushpali, D., & Swades Ranjan, S. (2024). The Role of ICT in Facilitating Differentiated Instruction for Diverse Learners in Inclusive Classrooms, 5(1), 2422–2431.
- Puspitasari, E. (2024). Redefining teacher-student interaction in the digital era: A case study of hybrid learning models in primary education. *International Journal of Science and Society*, 6(4), 22–38. <https://doi.org/10.54783/ijssoc.v6i4.1293>
- Ragnedda, M., Ruiu, M. L., & Addeo, F. (2020). Measuring Digital Capital: An empirical investigation. *New Media & Society*, 22(5), 793–816. <https://doi.org/10.1177/1461444819869604>

- Şahin Kölemen, C. (2024). Artificial intelligence technologies and ethics in educational processes: Solution suggestions and results. *Innoeduca. International Journal of Technology and Educational Innovation*, 10(2), 201–216. <https://doi.org/10.24310/ijtei.102.2024.19806>
- Sayyid, ‘A, b, ‘A. (2024). Falsafat wa Mumārasat al-Ta‘līm al-Mutamāyiz: Itār Nazarī li-Talbiyat Ihtiyājāt al-Muta‘allimīn al-Mutanawwi‘ah [Philosophy and practice of differentiated instruction: A theoretical framework for meeting diverse learners’ needs]. *Majallat Al-Qintār Lil-‘Ulūm al-Insāniyyah Wa al-Taṭbīqiyyah*, 5(4), 24–38.
- Shihui, F., & Cheng, Y. T. (2024). Toward Conceptual Clarity for Digital Cultural and Social Capital in Student Learning: Insights from a Systematic Literature Review, 11–15. <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02519-8>
- Subban, P. (2006). Differentiated instruction: A research basis. *International Education Journal*, 7(7), 935–947.
- Tomlinson, C. A. (2014). *The differentiated classroom: Responding to the needs of all learners* (2nd edition). ASCD.
- Tomlinson, C. A. (2017). *How to differentiate instruction in academically diverse classrooms* (3rd edition). ASCD.
- Verwiebe, R., & Hagemann, S. (2025). Bourdieu revisited: New forms of digital capital – emergence, reproduction, inequality of distribution. *Information, Communication & Society*, 28(11), 1861–1883. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2024.2358170>
- Wang, Y. (2024). Algorithmic decisions in education governance: Implications and challenges. *Discover Education*, 3(1), 229. <https://doi.org/10.1007/s44217-024-00337-x>
- Yanuarini, D., & Masykur, M. (2024). Educational transformation in the digital era. *PPSDP International Journal of Education*, 03(01), 68–76. <https://doi.org/10.59175/pijed.v3i1.189>
- Zou, Y., Kuek, F., Feng, W., & Cheng, X. (2025). Digital learning in the 21st century: Trends, challenges, and innovations in technology integration. *Frontiers in Education*, 1–11. <https://doi.org/10.3389/feduc.2025.1562391>

Prevention and Control of Illegal Construction on State Lands in Algeria: A Legal Analysis Cezayir’de Devlet Arazileri Üzerindeki Kaçak Yapılaşmanın Önlenmesi ve Denetlenmesi: Hukuki Bir Analiz

Gheni Amina^{1*}

¹ Assoc.Prof. (Grade A), Faculty of Law and Political Science, University of Mohamed Ben Ahmed – Oran 2, Oran, Algeria
Doç. Dr. (A Sınıfı), Mohamed Ben Ahmed Üniversitesi Hukuk ve Siyaset Bilimi Fakültesi – Oran 2, Oran, Cezayir
<https://ror.org/03k467383>, <https://orcid.org/0000-0002-8523-0520>, gheni.amina@univ-oran2.dz

* Corresponding author | Sorumlu yazar

Araştırma Makalesi Süreç

Geliş Tarihi: 04.04.2026
Kabul Tarihi: 10.06.2026
Yayın Tarihi: 30.06.2026

Benzerlik

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Değerlendirme

Ön İnceleme: İç hakem (editörler).
İçerik İnceleme: İki dış hakem/Çift taraflı körleme.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayımlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Gheni Amina

Yapay Zekâ Kullanımı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir. Gheni Amina

Etik Bildirim

turkisharr@gmail.com

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Yayıncı

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016-
Akdeniz University, Faculty of Theology,
Antalya, 07058 Türkiye

Atıf

Gheni, A. (2026). Cezayir’de devlet arazileri üzerindeki kaçak yapılaşmanın önlenmesi ve denetlenmesi: hukuki bir analiz. *Turkish Academic Research Review*, 11(2), 459-477..
<https://doi.org/10.30622/tarr.1923116>

Öz

Bu çalışma, Cezayir’de kaçak yapılaşmanın artması karşısında devlet arazilerinin korunmasına yönelik hukuki çerçeveyi analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, devlet arazi yönetimini düzenleyen yasa ve kararname de dahil olmak üzere ilgili yasal ve düzenleyici metinleri ile kamu ve özel devlet mülkleri üzerindeki el koymaların önlenmesi ve ortadan kaldırılmasına ilişkin öngörülen prosedürleri inceleyen hukuki-analitik bir yöntem benimsemektedir. Bu analiz aracılığıyla mevcut hukuki çerçevedeki çeşitli yapısal eksiklikler tespit edilmiştir. Bu eksiklikler arasında devlet arazilerinin yönetiminden sorumlu çeşitli idari kurumlar arasındaki yetki dağılımındaki belirsizlikler, aralarında etkin koordinasyon mekanizmalarının yokluğu ve yasadışı yapıların önlenmesi ile bastırılmasına yönelik mevcut hukuki araçların yetersizliği sayılabilir. Çalışma ayrıca yargısal denetimin zayıf kaldığı durumlarda yıkım ve tahliye kararlarının uygulanmasında icra makamlarının karşılaştığı güçlükleri de ele almaktadır. Cezayir idare mahkemelerince verilen yargı kararlarından yararlanılarak araştırma, mahkemelerin devlet arazileri üzerindeki el koyma davalarını nasıl ele aldığını ve yargı müdahalesinin kamu mülklerinin korunmasına ne ölçüde katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Bulgular, nispeten kapsamlı bir hukuki araçlara sahip olunmasına rağmen bunun pratikteki uygulamasının idari ve usule ilişkin engeller nedeniyle sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Çalışma, devlet arazilerinin hukuki koruma mekanizmalarını güçlendirmeye, kurumlar arası koordinasyonu iyileştirmeye ve tahliye ile yıkım kararlarının etkin biçimde uygulanmasının sağlanmasında yargısal denetimi güçlendirmeye yönelik bir dizi öneriyle son bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Devlet arazileri, Hukuki koruma, Kaçak yapılar, Yıkım, Yargısal denetim, Yasadışı ve kaçak yapılaşma

Öne Çıkanlar

- Bu çalışma, Cezayir’de devlet arazileri üzerindeki kaçak yapılaşmayı düzenleyen mevcut hukuki çerçevenin, etkin uygulama ve kurumlar arası koordinasyon eksikliği nedeniyle yetersiz kaldığını savunmaktadır.
- Devlet arazi yönetiminden sorumlu idari kurumlar arasındaki yetki çatışmaları, kamu mülklerinin korunmasını zayıflatan temel yapısal sorunlardan birini oluşturmaktadır.
- Cezayir idare mahkemelerinin yargı içtihatları, yargısal denetimin devlet arazileri üzerindeki el koymaların önlenmesinde belirleyici bir rol üstlenebileceğini ortaya koymaktadır.
- Yıkım ve tahliye kararlarının uygulanmasındaki idari ve usule ilişkin engeller, kaçak yapılaşmaya karşı mücadelede hukuki araçların pratikteki etkinliğini önemli ölçüde sınırlandırmaktadır.
- Kurumlar arası koordinasyonun güçlendirilmesi, hukuki koruma mekanizmalarının iyileştirilmesi ve yargının etkin uygulamadaki rolünün pekiştirilmesi, devlet arazilerinin korunmasında sürdürülebilir bir çözüm için zorunludur.

Research Article**History**

Received: 04.04.2026

Accepted: 10.06.2026

Date Published: 30.06.2026

Plagiarism Checks

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Peer-Review

Single anonymized-One internal (Editorial Board).

Double anonymized-Two external.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Ethical Statement

This study does not require ethical committee approval, and the data used were obtained from literature reviews/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to during the preparation of this study and that all studies used are cited in the references.
Gheni Amina

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.
Gheni Amina

Complaints

turkisharr@gmail.com

Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Published

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016-Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Türkiye

Cite as

Gheni, A. (2026). Prevention and control of illegal construction on state lands in Algeria: a legal analysis. *Turkish Academic Research Review*, 11(2), 459-477.

<https://doi.org/10.30622/tarr.1923116>

Abstract

This study examines the legal framework for protecting state lands in Algeria against unauthorized construction. The research adopts a legal-analytical approach, examining the relevant legislative and regulatory texts, including laws and decrees regulating state land management, as well as the procedures prescribed for preventing encroachments on public and private state property. Through this analysis, several structural deficiencies within the existing legal framework have been identified. These include ambiguities in the distribution of competencies among the various administrative bodies responsible for managing state lands, the absence of effective coordination mechanisms between them, and the limited effectiveness of legal measures against illegal construction. The study also highlights the challenges facing enforcement authorities in implementing demolition and eviction orders, particularly in the absence of strong judicial oversight. Drawing on judicial precedents issued by Algerian administrative courts, the research demonstrates how courts have addressed cases of encroachment on state lands and the extent to which judicial intervention has contributed to the protection of public property. The findings reveal that despite the existence of a relatively comprehensive legal framework, its practical application remains limited due to administrative and procedural obstacles. The study concludes with a set of recommendations aimed at strengthening legal protection mechanisms for state lands, improving inter-institutional coordination, and enhancing the role of the judiciary in ensuring the effective enforcement of eviction and demolition decisions.

Keywords

State lands, Legal protection, Informal constructions, Demolition, Judicial oversight, Illegal and informal construction

Highlights

- This study argues that the existing legal framework governing unauthorized construction on state lands in Algeria remains inadequate due to gaps in enforcement and a lack of effective inter-institutional coordination.
- Overlapping competencies among administrative bodies responsible for state land management constitute a key structural deficiency that weakens the protection of public property.
- Judicial precedents from Algerian administrative courts demonstrate that judicial oversight can play a decisive role in preventing encroachments on state lands.
- Administrative and procedural obstacles in enforcing demolition and eviction orders significantly limit the practical effectiveness of legal tools against illegal construction.
- Strengthening inter-institutional coordination, improving legal protection mechanisms, and consolidating the role of the judiciary in effective enforcement are essential for sustainable protection of state lands.

Introduction

Protecting state lands is a major concern in many legal systems, because it is closely linked to socio-economic development and the imperatives of achieving environmental sustainability (Manandhar et al., 2017). Indeed, this matter is inextricably linked to state authority and sovereignty, as emphasized by President Abdelmadjid Tebboune during the presentation of the draft law on the protection of state lands by the Prime Minister to the Council of Ministers on April 30, 2023. The President underscored the priority of restoring state authority while ensuring respect for citizens' rights, particularly in light of the proliferation of unlawfully constructed buildings on state lands.

Illegal construction is a widespread problem, particularly in developing countries, particularly in developing nations, where it is commonly referred to as informal settlements or slums. It has witnessed significant growth in major cities due to urbanization and rural-urban migration (Potsiou, 2014). Beyond these factors, the "Black Decade" that Algeria experienced during the 1990s contributed to the exacerbation of informal construction phenomena, as substantial numbers of residents were compelled to migrate from mountainous regions and villages that experienced intensive terrorist activity to major cities. Consequently, they occupied state lands and established informal dwellings on state-owned territories in pursuit of security and stability.

Numerous states have endeavored to develop solutions to eradicate and address this phenomenon. Some have opted to legitimize illegal constructions through the granting of property titles to individuals who erected such dwellings. The adoption of such solutions stems from elevated poverty rates, as exemplified by Brazil (Agunbiade et al., 2015). Others have resorted to implementing alternative policies based on the principle that state property cannot be alienated.

This approach has been adopted by the Algerian legislator, particularly considering that Algeria is among the states that have most actively worked to provide housing for disadvantaged groups, as articulated by the constitutional founder pursuant to Article 63-3 of the Constitution: "The State shall ensure that citizens are enabled to: ... obtain housing, particularly for disadvantaged groups."

Substantial budgetary allocations have been designated for the implementation of public rental housing programs, materializing the strategy of providing public housing for economically disadvantaged and deprived social groups with the objective of resolving the housing crisis and preserving state lands. Correspondingly, legal provisions have been enacted to prohibit and criminalize illegal buildings or structures through Law No. 23/18 dated November 28, 2023, relating to the protection and preservation of state lands. This legislation was enacted to address the predicament of informal constructions that have come to threaten national security and disfigure urban development.

This law comprises five chapters: Chapter One encompasses general provisions; Chapter Two addresses the principles and mechanisms of state land protection; Chapter Three is dedicated to rules applicable to illegal buildings and structures erected on state lands; Chapter Four addresses procedural rules; and finally, Chapter Five contains penal provisions.

From this perspective, the main research problem of this study emerges as follows: Is the current legislative framework sufficient to provide adequate protection for state lands against the phenomenon of unlawful constructions?

Method

This study adopts an analytical legal methodology based on the examination and critical analysis of relevant legislative and regulatory texts governing the prevention and suppression of illegal construction on state lands in Algeria.

The research relies primarily on doctrinal legal analysis, through which the applicable normative framework - including laws, decrees, and administrative regulations - is systematically reviewed and interpreted. In addition, relevant judicial decisions and administrative practices are examined to assess the effectiveness of the existing legal provisions in practice. Where appropriate, a comparative dimension is introduced to contextualize the Algerian legal framework within broader administrative law principles.

This methodological approach enables a rigorous evaluation of both the substantive content of the legal rules and the practical challenges encountered in their implementation.

1. Legal Foundations of State Land Protection: Property Rights and Land Governance Perspectives

The study of the legal protection of State lands requires an examination of the theoretical basis of their legal status and which define the role assigned to the public authority in regulating the use of such lands and ensuring their protection — these foundations are widely discussed in legal scholarship. Property rights theory is one of the main frameworks for examining this issue to have addressed the question of the protection of State lands. Beyond this, recent developments in the administration of State lands have revealed that the effectiveness of legal protection does not rest solely upon the recognition of rights, but is equally contingent upon the competence of the institutions entrusted with the management and oversight of these lands and with the enforcement of the laws and regulations pertaining to them. It is from this standpoint that governance has emerged as an institutional and legal framework aimed at securing the sound administration of State lands, through clearly defined competences, the coordination of the roles of the relevant bodies, and the strengthening of oversight and transparency in decision-making relating thereto.

1.1. The Theory of Property Rights

Property rights theory is of particular importance in the study of the phenomenon of illegal construction on state land, as it proceeds from the premise that the protection of real property is contingent upon the clarity of the legal rights attached to them and the existence of effective mechanisms to ensure their observance. Encroachments upon state land are not solely attributable to violations of land use planning and construction regulations; they may equally arise from deficiencies in the determination of the legal status of certain properties or from the inadequacy of the procedures designed to protect them and to supervise their use and exploitation. It follows, therefore, that ensuring the effective protection of state land requires the consolidation of its legal regulation, the designation of the competent authorities responsible for its administration and preservation, as well as the activation of oversight and monitoring mechanisms and the adoption of the requisite legal measures to address the various forms of encroachment to which it is exposed. Accordingly, Clearer definition of the state's rights over its lands strengthens protection mechanisms and the more effectively underpinned by legal and administrative instruments, the greater the capacity to curb unlawful occupation and construction without legal

title, thereby ensuring the preservation of the State's real property assets and their allocation to the purposes prescribed by law.(Azadi et al.,2023).

1.2. Land Governance

Land governance is defined as the process whereby rights in rem (Real rights attached to the property itself, enforceable erga omnes, as opposed to personal rights) over immovable property are determined, national and private property is classified, the modes of its use and allocation are regulated, and the procedures for its documentation and registration are governed. Recent studies affirm that the effectiveness of land governance depends upon the existence of administrative bodies capable of formulating the rules governing land use, implementing them, and monitoring compliance therewith, while ensuring transparency, accountability, and legality. Good land governance is thus not confined to the enactment of legal rules; rather, it extends equally to their sound implementation and to the capacity of the competent institutions to protect property rights and to prevent unlawful uses of land (Azadi et al., 2023).

The significance of property rights and land governance, as evidenced in the study of the phenomenon of unlawful construction on State property, lies in the fact that this phenomenon is not merely a violation of the rules of physical planning and urban development; rather, it frequently discloses a dysfunction within the land governance system itself. This dysfunction is attributable to a multiplicity of causes, foremost among them the weakness of urban planning, the inadequacy of oversight mechanisms, the ambiguity of the legal status of certain immovable properties, and the weak performance of institutions responsible for protecting public property.

Accordingly, confronting unlawful construction necessitates the strengthening of land governance through enhancing the management of State property, reinforcing transparency and oversight, and ensuring the effective application of the legal rules regulating land use. It is this imperative that prompted the Algerian legislator to enact Law No. 23-18 of 28 November 2023, concerning the protection and preservation of State lands, as a newly introduced legal framework adopted in response to the aggravation of the phenomenon of encroachment upon State lands. This Law has enshrined a set of land governance mechanisms: Article 1 thereof provides for the protection of State lands against appropriation and lays down the rules applicable to buildings and structures erected unlawfully, while Article 8 establishes the principle of prohibiting construction without authorization and the demolition of any building or structure erected in contravention thereof. The Law further prescribes administrative and judicial oversight measures, as well as penal sanctions, to counter the phenomenon of unlawful construction.

2. Manifestations of Encroachment on State Lands under Law No. 23/18

Law No. 23/18 defines manifestations of encroachment on state lands in two forms:

2.1. Construction without Administrative Authorization

This consists of the construction of buildings or structures on state lands without obtaining the requisite permits issued by competent administrative authorities. In other words, state lands are occupied by individuals who proceed to construct buildings thereon without obtaining any permit, thereby resulting in their appropriation (Mercado & Uzin, 1996).

The Algerian legislature addressed this phenomenon through Law No. 23-18. Article 8 thereof expressly prohibits the erection of any building on state lands without prior administrative authorisation. Article 9 establishes a demolition mechanism and prescribes a period not exceeding eight days within which the president of the municipal people's assembly must issue a demolition order.

However, the practical effectiveness of this mechanism faces serious practical obstacles. First, the eight-day deadline appears administratively unrealistic, as a significant number of municipalities lack the human and material resources necessary for prompt enforcement. Second, the application of the licensing prohibition remains contingent upon the efficiency of field inspection bodies a condition that is manifestly deficient in practice. Third, the law contains no early preventive mechanism capable of preventing illegal construction before it begins; its scope is limited to addressing violations after the fact.

A building permit must be obtained before construction begins. The Algerian legislator has endeavored to combat informal construction by prohibiting the erection of any building, regardless of its nature, without prior acquisition of a building permit, pursuant to Article 6 of Law No. 08/15 dated July 20, 2008, which establishes the rules for building compliance and completion of construction projects. It constitutes the act of authority of the local administration based on the application of the measures laid down by law relating to siting, design execution and operation of construction. It aims to secure the safety, sustainability and compliance of buildings with the local regulations (Fauth et al., 2024).

Investigation within the framework of building permits constitutes an essential mechanism for ensuring the safety, legality, and quality of construction projects by serving as a compliance check throughout the construction process (Seiß et al., 2025).

To obtain a building permit, it is required that the permit applicant be either the owner, their agent, a legally authorized tenant, or the entity or department to which the land plot or building is allocated. To establish such qualification, the application must be accompanied by a copy of the property deed, a copy of the possession certificate, a power of attorney, a copy of the administrative contract stipulating the allocation of the land plot or building, or a copy of the articles of incorporation if the owner or their agent is a legal person, as stipulated in Article 42 of Executive Decree No. 15/19 dated January 25, 2015, which determines the modalities for preparing and issuing development contracts.

Through the enumeration of persons legally authorized to request building permits, it is evident that the Algerian legislator has moved toward expanding the scope of beneficiaries due to the widespread proliferation of informal construction, within the framework of the state's strategy to limit this phenomenon and enhance oversight of the urban sector.

Notably the Finance Law of 1998 permitted concession holders designated for investment project implementation—or what has come to be known as economic real estate—to request building permits pursuant to Article 51/4 thereof, which stated: "The concession grant mentioned in the preceding two paragraphs gives the beneficiary the right to obtain a building permit."

However, under Decree 15/19, concession holders are not mentioned among the persons entitled to building permits. Does this mean that concession holders designated for investment project implementation are not entitled to submit applications for building permits? This does not appear to be the case. Economic real estate

concession holders are legally authorized to obtain building permits, as provided in Article 14/5 of Law No. 23/17 dated November 15, 2023, which establishes the conditions and modalities for granting economic real estate belonging to the state's private property designated for investment project implementation, which states: "The concession grants its holder the right to obtain a building permit."

As for other permits, these refer to permits relating to agricultural lands. The law requires obtaining a permit for the construction of any facility or building on agricultural holdings pursuant to Law No. 10/03, which establishes the conditions and modalities for exploiting agricultural lands belonging to the state's private property. This reflects the legislator's intention to protect the agricultural character of lands and prevent any unlawful change of their designation, with the aim of preventing the establishment of informal facilities or constructions thereon, which may reach the level of concession contract rescission due to the conversion of the agricultural designation of lands.

2.2. Illegal Connection to Public Utility Networks

This manifests in the connection of illegally constructed buildings and/or structures unlawfully constructed on state lands to public utility networks, including roads and facilities for water, electricity, gas, and sewerage supply. The increasing expansion of informal and unplanned constructions consequently leads to a parallel rise in cases of illegal connection to these networks.

Although every individual has an inherent right to benefit from essential services, and the state is principally obligated to provide these services to all citizens without discrimination - a right guaranteed by the Constitution reference to Article 27 of the 2020 Algerian Constitution. demonstrates this guarantee: "Public facilities shall ensure equal service and non-discriminatory treatment to all clientele. Public facilities shall be based on the principles of continuity, continuous adjustment, and equitable coverage of the national territory and, when necessary, shall guarantee a minimum level of service. Public facilities shall operate in accordance with the standards of quality, efficiency, oversight, and accountability."

However, this right does not extend to ensuring that occupants of informal constructions have access to these services. Such occupants often lack access to basic services such as water supply, sewerage, waste management, roads, drainage systems, electricity, and public transportation. Residents find themselves living "off the grid," deprived of safe and reliable drinking water, sanitation facilities, and appropriate waste disposal mechanisms (Tutu & Stoler, 2016). Consequently, inhabitants of informal settlements resort to illegal methods (Subbaraman et al., 2012).

Among these practices, illegal connection to public service networks is particularly prominent in Algeria. This practice entails serious risks affecting individual safety on one hand, and threatening the stability of the economic system on the other due to the financial damages resulting therefrom. Illegal connection to electricity and gas networks negatively impacts the quality of their distribution and causes strain on the electrical grid without any compensation for consumed energy. Additionally, illegal water connections may lead to the spread of numerous infectious diseases such as cholera, in addition to fluctuations in water delivery to individuals due to unlawful consumption, as stated by the official of the Water and Sanitation Distribution Company for Algiers (SEEL) (Kharoum, 2022). Furthermore, electricity, gas, or water distribution companies become unable to cover client costs, in addition to frequent service interruptions (Monstadt et al., 2025).

Consequently, the Algerian legislator criminalized the act of illegal connection to public utility networks without first obtaining a building permit or compliance certificates, whether temporary or permanent, and established penalties of financial fines ranging from 50,000 DZD to 100,000 DZD. These penalties apply to contractors who perform connection works or company agents who authorize such connections, pursuant to Article 88 of Law No. 08/15 dated July 20, 2008, which establishes building compliance rules and completion of construction projects.

These networks consist of vehicular and pedestrian roads and their appendages, drinking water supply networks, fire suppression networks, sanitation channels, and electricity, gas, and telecommunications channels and equipment.

In implementation of this law, governors issued instructions directed to Sonelgaz services mandating the prohibition of connecting informal settlements to electricity and gas networks, within the framework of eliminating the spread of such constructions. The instruction included warnings regarding the prosecution and punishment of anyone who violates its provisions, particularly since gas connection operations have practically led to the issuance of residence certificates for violators (Lakal & Chaouch, 2012).

It should be noted that the French Council of State considered the decision to prohibit connections among those decisions falling within administrative policing powers in the field of urban planning (French Council of State, 1993).

The Algerian legislator intensified penalties under Law No. 23/18, incorporating custodial sentences of up to five years in addition to financial fines, while raising the fine amount to between 200,000 DZD and 500,000 DZD. Furthermore, the legislator required that criminal liability of the agent granting authorization be contingent upon the element of knowledge, whereby the agent must be aware at the time of committing the crime—i.e., at the time of granting authorization—that the buildings subject to authorization are unlawfully constructed on state lands, thus making the element of knowledge a fundamental component of the employee's criminal liability.

Consequently, it is evident that the Algerian legislator, through provisions establishing criminal liability of employees in crimes of illegal connection to public utility networks, works to combat corruption in this field, as corruption among utility employees may contribute to the spread of such practices contributes to the proliferation of informal construction phenomena. Therefore, it can be said that activating punishment mechanisms against employees constitutes an optimal strategy for protecting state lands from encroachments. Accordingly, it can be concluded that the the law provides a relatively comprehensive framework for protecting state lands, and the intensification of penalties serves to deter such practices within the framework of state land protection.

3. Administrative Interventions to Address the Problem of Illegal Constructions under Law No. 23/18

Both the Governor and the President of the Popular Municipal Assembly, as representatives of decentralized entities, possess extensive powers in the field of state land protection. The legislator, under Law No. 23/18 relating to state land protection, has empowered them with the authority to conduct necessary investigations, including field visits to state lands and requesting investigations at any time. The law also grants them the right

to request administrative and technical documents relating to these lands in order to take necessary measures to protect state lands and prevent encroachment thereon.

Once an encroachment has been identified and recorded, both the Governor and the President of the Popular Municipal Assembly possess the authority to take the following measures:

They may order the demolition of any building constructed without the required legal permits.

Prohibit connection of buildings to roads and public utility networks

Establish local cells to monitor cases of encroachment and illegal construction

From this perspective, both the President of the Popular Municipal Assembly and the Governor possess the authority to issue demolition orders. In reality, this authority has been granted by the legislator to the President of the Popular Municipal Assembly, while the Governor intervenes to issue demolition orders in cases where the President of the Popular Municipal Assembly fails to do so, which is known in administrative law terminology as power of substitution.

The President of the Popular Municipal Assembly must issue a demolition order within no more than 8 days from the date of receiving the crime observation report. If he fails to do so, the Governor shall issue the demolition order within no more than ten days from the date of expiration of the deadline granted to the President of the Popular Municipal Assembly.

However, this law establishes the liability of the Governor and President of the Popular Municipal Assembly in cases of proven collusion, negligence, or refusal to apply applicable laws and regulations. This marks an important development in Algerian legislation, reflecting the legislator's intention to hold local authorities accountable for the proliferation of informal construction phenomena, particularly given the capabilities and means placed at their disposal in this field.

In October 2025, correspondence was directed to Governors, Delegate Governors, and Municipal Presidents by the Minister of Interior, Local Communities, and Transport under number 13115, concerning the fight against informal constructions and violations of urban planning rules within the framework of an intensive campaign launched by the Ministry to eliminate the organized illegal appropriation of public real estate. The correspondence included orders to local communities to:

Strengthen and activate the role of committees, follow-up teams, and qualified agents to investigate violations in the field of planning and urban development

Intensify monitoring operations of construction sites day and night, even during holidays

Tighten surveillance particularly at sensitive locations and areas classified as danger zones or threatened by disasters, especially valley edges and areas subject to easements, to prevent illegal constructions. This stringency regarding such areas is likely due to the incident that occurred in Oran Province in April 2025, involving the collapse of informal housing due to a severe landslide in a high-risk area classified in the red category due to soil fragility. This incident is among the most serious accidents related to informal constructions in Algeria (Geoengineer, 2025)

The necessity of expediting the issuance and implementation of demolition orders immediately upon observing violations, regardless of the completion percentage, and taking deterrent measures against violators, with the aim of limiting the spread of informal constructions while providing all material and human resources to implement demolition orders without delay or postponement

The correspondence also ordered the demolition of all illegal constructions regardless of completion percentage, whether the building is complete, in its initial stages, or merely land leveling operations.

4. The Role of the Judiciary in Protecting State Lands

Judicial authorities play a central role in protecting state lands in Algeria—indeed, arguably the most crucial—in protecting state lands. They are empowered to apply legal provisions and activate mechanisms of prosecution and punishment. These judicial bodies are resorted to by various administrative bodies legally entrusted with protecting state lands, as well as by litigants alike, in pursuit of obtaining binding decisions to disputes concerning encroachments upon state lands.

The mechanisms of judicial intervention and the judiciary's role in protecting state lands are determined according to the nature of the dispute, whether it constitutes a purely administrative matter concerning the review of the legality of administrative decisions related to state land protection, a criminal matter involving investigation and prosecution of violators and the imposition of sanctions upon them, or a civil matter specializing in adjudicating disputes between private legal persons.

4.1. The Administrative Judge

The administrative judge plays a decisive role in protecting state lands, given that the most important decisions in this domain are subject to judicial review, primarily demolition orders, decisions refusing to grant building permits, and even decisions granting such permits—whether through urgent proceedings brought before the court to suspend these decisions or within the framework of actions for their annulment.

Law No. 23/18 relating to the protection and preservation of state lands provides for the possibility of individuals resorting to administrative courts to request suspension of demolition orders. In such cases, it is required that a substantive action be filed, meaning that the plaintiff must register an action for the annulment of the demolition order simultaneously with the urgent application to suspend the execution of the decision. The administrative judge may, in this instance, issue an urgent order suspending the demolition order pending

judgment in the action for annulment of the demolition decision, whenever serious doubt regarding the legality of the decision becomes apparent.

Accordingly, it is evident that the legislature has been careful to establish a balance between the prerogatives of public authority that enable the administration to take all necessary measures to protect state lands, including the demolition of buildings and structures erected illegally, and the rights and legal guarantees of individuals, by enabling them to resort to administrative courts and request suspension of decisions affecting their legal positions pending judicial determination of their legality.

In annulment proceedings, the administrative judge reviews the legality of decisions taken by administrative authorities, and if they are proven to be illegal, the judge possesses the authority to annul them.

It may be said that the administrative judge finds himself facing a difficult equation. On one hand, the judge must deal with an administrative authority enjoying extensive prerogatives as a public authority, representing the state's policy aimed at eliminating informal housing or anarchic constructions. On the other hand, the administrative judge is committed to ensuring protection of the rights of the individual affected by the demolition order—the citizen who has constructed or established unauthorized housing on state lands and who bases his case on special social or humanitarian circumstances. Nevertheless, the administrative judge may conclude by acknowledging the legality of the demolition order when it becomes apparent that the administration has respected the principle of legality and that the decision satisfies its formal and substantive elements and is not tainted by any defect constituting grounds for annulment of the administrative decision.

Furthermore, the judge possesses the authority to issue demolition orders when the competent administrative authority brings an action demanding such relief. Thus, his role is not limited to reviewing related administrative decisions but extends to issuing decisions that put an end to illegal situations existing on state lands, as provided in Article 5, paragraph 2 of Law No. 23/18 relating to the protection of state lands, which states: "State land managers may resort to the competent judge to take all necessary procedures and measures for their protection."

The administrative judge in Algeria has extended his review over the legality of these decisions and, through his judgments, has established general principles in the field of state land protection and the principle of legality. The Council of State ruled in one of its decisions on the legality of a demolition order when it became apparent that construction work was carried out without a permit (Council of State decision dated November 17, 2016, No. 112754).

It also granted the mayor the right to issue demolition orders directly when it became apparent that construction work had been carried out without a permit (Council of State decision dated November 17, 2016, No. 112754).

In another decision, it confirmed the illegality of a building permit granted based on a void sale contract, in the absence of a land use plan and without consulting the planning and development service, and proceeded to annul the building permit (Council of State decision dated October 28, 2010, No. 055959).

In another case, the Council of State annulled a building permit granted by the president of the municipal popular council in exchange for the beneficiary's waiver of executing a judicial decision that had awarded compensation against the municipality. The permit had been granted on land allocated for the construction of a

road junction and green spaces, thus falling within state property. The administrative judge confirmed that granting building permits falls within the powers conferred upon the president of the municipal popular council within the framework of exercising administrative policing functions and within the framework of applicable laws and regulations (Council of State decision dated April 30, 2008, No. 038284).

Administrative jurisprudence in Algeria has also established a general principle that any disposition of state lands in favor of private parties is null and void. Accordingly, the judge did not limit himself to merely annulling the decision but proceeded to declare it null and void due to the extreme gravity of the disposition that seriously affects state lands. The facts of the case are summarized as follows: a private individual benefited from a plot of land by virtue of a benefit decision along with a building permit and a settlement decision from the mayor of Bab El Zouar. However, the governor intervened and issued a decision to demolish the anarchic building constructed on a plot of state land for which a benefit decision and building permit had been granted to another person before him. Faced with these contradictory decisions, the minister intervened and cancelled all benefit decisions and building permits, in addition to halting all construction work and demolishing completed buildings, and issued a decision to evict the occupants. The Administrative Chamber of the Court of Appeals of Algiers annulled this decision, but the Council of State intervened and confirmed that all dispositions made by local communities that are not for the benefit of a public person are considered null and void, and that this nullity is considered a matter of public order and must be raised *ex officio* even if the parties do not invoke it (Council of State decision dated July 1, 2003, No. 006405).

The administrative judge's authority does not stop at suspending the execution of decisions in the urban planning domain or annulling them, but extends to include other powers within the framework of actions for full judicial review, given the comprehensive nature of the administrative judge's powers. In this context, the Algerian Council of State ruled to dissolve an association after proving its involvement in leasing part of a state-owned plot allocated to it for carrying out its associative activity consisting of equestrian sports to a private party under an official contract, who then converted it into a summer camp. The judges of the highest administrative judicial body considered that the association's leasing of a state-owned plot allocated to it within the framework of its associative activity constitutes an illegal act (Council of State decision dated March 28, 2006, No. 030115). This decision represents a clear example of the administrative judge's role in protecting state lands.

A review of selected judicial decisions shows that issued in the field of illegally constructed buildings, it appears that the administrative judge in Algeria does not rely on humanitarian or social considerations that may be invoked by occupants of informal housing, as these are considered insufficient to legitimize situations contrary to law. He strictly adheres to applying urban planning rules and providing necessary protection for state lands from any violation or encroachment, in pursuit of the principle of legality and as a guarantee for state property.

4.2. The Criminal Judge

Criminal courts may intervene when the elements of the offence are established in protecting state lands and prosecute violators while imposing sanctions upon them, the elements of the crime must be complete, comprising the legal element, the material element, and the mental element.

The legal element in crimes committed against state lands is determined pursuant to Articles 17 to 23 of Law No. 23/18 relating to the protection and preservation of state lands, which established a special criminalization framework aimed at ensuring effective protection for this category of public property.

Prior to the enactment of this law, the criminal protection prescribed for state lands suffered from apparent deficiencies based on the principle of legality, which requires that crimes and punishments exist only by virtue of legal text. Despite the inclusion in the Penal Code of certain related crimes, primarily the crime of trespass on real estate property, those provisions remained insufficient and unsuitable for deterring increasing attacks on state property, given their failure to accommodate the specificity of such property or the nature of attacks perpetrated against it.

The material element varies according to the type of crime committed. Regarding the crime of unlawful appropriation of state lands, it requires two elements: first, the condition of appropriation, such as cultivating the land, leasing it, fencing it, or benefiting from it; second, that the trespass occurs on state lands, because if it occurs on private lands, the provisions relating to the misdemeanor of trespass on others' property would apply (Hafed & Derriche, 2025). The penalty for this crime reaches ten years in addition to financial fines, with the obligation for the trespasser to restore the encroached land to its original state at his own expense.

Regarding the crime of constructing buildings or establishing facilities on state lands without legal title, the material element is fulfilled through the perpetrator's establishment of construction on state-owned land, regardless of the intended purpose, whether residential, commercial, industrial, or tourist (Hafed & Derriche, 2025).

The legislature prescribes for this act a custodial penalty ranging between seven (7) and twelve (12) years, aggravated to temporary imprisonment from ten (10) to fifteen (15) years if the trespass is coupled with disposition of state lands. This disposition often takes the form of sale through customary contracts concluded outside the legal framework. Given the gravity of these acts and the serious attack they constitute on state property, the legislature has surrounded them with criminal characterization and emphasized their classification as felonies due to their serious effects on public order and public funds.

Several cases embodying this pattern of attacks have been brought before criminal courts, where perpetrators would subdivide state-owned lands, build housing upon them, and then sell them through customary contracts.

This concerns crimes committed by individuals. In contrast, the Algerian legislature has worked to establish criminal liability for state land managers and officials for damages resulting from attacks on state lands due to their collusion, negligence, or refusal to fulfill obligations prescribed in applicable legislation and regulations.

The legislature has enumerated who constitute state land managers, namely the concerned ministers, governors, presidents of municipal popular councils, and managers of public institutions and bodies.

Accordingly, it becomes clear that the state has adopted a stricter approach to protecting its lands by expanding the scope of accountability to include all those proven to have caused harm, whether through collusion, negligence, or refusal to perform legal duties imposed upon them in applicable legislation and regulations, starting from local authorities up to the highest levels of central authority, namely the concerned minister.

This approach represents a precedent in Algerian legislation, as the legislature has never before extended the scope of criminal accountability with such rigor to include all levels of responsibility, from local managers to ministers.

The severity of this legislative approach is manifested in the aggravation of penalties to the extent that they may reach imprisonment for fifteen (15) years in addition to financial fines, reflecting a clear will to deter any violation of state lands and criminalize any conduct proven to harm them, regardless of the entity or degree of responsibility from which it emanates.

The material element of these crimes, in addition to the capacity as manager or public official, consists of:

Negligence or laxity by the manager or public official regarding trespass on state lands. An example is the failure of the mayor to implement demolition orders. It has occurred that the president of one of the municipalities of Annaba Province (Al-Bouni Municipality) was arrested, criminally prosecuted, and imprisoned due to his laxity and negligence in implementing demolition orders at the level of several anarchic neighborhoods and failure to mobilize public force to execute demolition orders (Dridih, 2025).

Failure to perform or refusal to fulfill obligations imposed on the manager or public official, such as failure to issue a demolition order by the president of the municipal popular council, who must issue a demolition order immediately upon establishing the violation (within 8 days from the date of receiving the crime verification report) regardless of the completion percentage, or by the governor when the mayor fails to do so.

Collusion. An example is the president of one of the municipalities of Algiers issuing benefit decisions in favor of a person and granting him building permits to establish real estate subdivision on lands classified as agricultural lands, which resulted in unlawfully changing the agricultural character of these lands. The mayor was convicted of five years' imprisonment for the crime of abuse of office (K., 2017), noting that Law No. 23/18 had not yet been issued at that date, which led to judicial prosecution being initiated based on one of the corruption crimes. Therefore, granting building permits on agricultural plots and converting land use from agricultural to urban character falls within collusion.

Regarding the mental element, its establishment requires the availability of the elements of knowledge and intent in all crimes committed against state lands.

Consequently, it can be confirmed that the criminal judge plays a central role in deterring violators and eliminating the phenomenon of anarchic buildings by imposing punishment on criminals regardless of their status.

4.3. The Civil Judge

Within the framework of legal protection of state lands in Algeria, the civil judge performs a complementary function alongside the administrative and criminal courts, particularly in disputes concerning the connection of buildings to public utility networks. This role becomes especially apparent when individuals bring proceedings seeking to compel distribution companies responsible for electricity, gas, or water supply to connect their buildings to such networks, notwithstanding that those buildings were erected in breach of the applicable legal and regulatory rules governing urban planning and land use.

In this context, the civil judge's function is not confined to ruling on the connection request as such. It extends to examining the legal status of the property in dispute. Before imposing any obligation on the distribution company, the judge must satisfy himself that the construction was carried out in accordance with the applicable urban planning legislation, and that it does not constitute an encroachment on state lands or a violation of planning and development regulations. This assessment is based on the documents submitted by the parties, principally building permits, conformity certificates, and any other instruments establishing the planning legality of the property.

This judicial approach finds its normative foundation in the explicit provisions of Law No. 23/18. Article 8 thereof expressly prohibits the connection of buildings unlawfully erected on state lands to public utility networks, including roads, water supply, electricity, gas, and sanitation infrastructure. Accordingly, any civil court order compelling such connection would directly contravene the prohibition laid down by the legislature in that Article, and would defeat the very purpose for which the legislature enacted it.

French case law has affirmed this approach in a number of decisions, holding that access to public utility services including connection to electricity networks cannot serve as a means of legitimising urban situations that are contrary to law. One such case concerned a building erected on agricultural land, where the owner sought an order compelling the distribution company to effect a temporary connection to the electricity network, invoking the critical health condition of his spouse and her need for electrically powered medical equipment. The interim relief judge rejected the application, on the ground that granting it would consolidate an unlawful situation and encourage non-compliance with planning rules. The judge further held that the requisite urgency was not established, since the applicant had managed to adapt to the absence of a network connection during the preceding period and could have taken up residence in another property where such services were available. (European Court of Human Rights, 2007).

Accordingly, the civil judge, notwithstanding the limited scope of his jurisdiction in comparison with the administrative and criminal judges, fulfills an important role in the protection of State lands, particularly in matters relating to the connection of unauthorized constructions to public utility networks.

Conclusion

The findings of this research demonstrate that the legal protection afforded to State lands rests, in essence, upon the obligation of the administrators of such lands to activate the various legal mechanisms available to address encroachments thereon. Nevertheless, the legal provisions currently in force remain inadequate to achieve effective protection, owing to a series of factors, foremost among which are the failure to resolve the legal status of lands affected by encroachment and the absence of a modern system for the digitization and updating of real estate data pertaining to State property. These deficiencies constitute factors contributing to the exacerbation of the encroachment phenomenon, particularly in the domain of agricultural holdings and unauthorized construction, where practical obstacles recur and the fragility of monitoring and enforcement mechanisms becomes apparent. Furthermore, there exists a pressing need to develop procedures for the issuance of legal permits through the adoption of digital licensing and the simplifying procedures, in a manner that ensures transparency, reduces opportunities for manipulation, and enhances the effectiveness of preventive measures against encroachment upon State lands.

Kaynakça | References

- Agunbiade, M. E., Olajide, O. A., & Bishi, H. (2015). The limit of land regularisation as poverty alleviation strategy in informal settlements: Empirical evidence from Lagos, Nigeria. *Journal of Construction Project Management and Innovation*, 5(1).
- Azadi, H., Robinson, G., Barati, A. A., Goli, I., Moghaddam, S. M., Siamian, N., Värnik, R., Tan, R., & Janečková, K. (2023). *Smart land governance: Towards a conceptual framework*. *Land*, 12(3), 600. <https://doi.org/10.3390/land12030600>
- Dridih, H. (2025, June 15). *By order of the Wali of Annaba, following the suspension of the former mayor: Implementation of postponed and frozen demolition decisions in El Bouni*. Annasr Online. <https://www.annasronline.com>
- European Court of Human Rights. (2007). *Stenegry and Adam v. France* (Dec. No. 40927/04). Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86131>
- Fauth, J., Bloch, T., Noardo, F., Nisbet, N., Kaiser, S.-B., Gade, P. N., & Tekavec, J. (2024). *Taxonomy for building permit system – Organizing knowledge for building permit digitalization*. *Advanced Engineering Informatics*, 59, 102312. <https://doi.org/10.1016/j.aei.2023.102312>
- French Council of State. (1993, July 23). *Spouses Schafer* (Case No. 115251). *Lebon Reports*, 1077.
- Geoengineer. (2025). *Cracks ignored: How warnings went unheeded in Algeria's landslide tragedy*. Retrieved from <https://www.geoengineer.org/news/cracks-ignored-how-warnings-went-unheeded-in-algerias-landslide-tragedy>
- Hadef, M., & Derriche, W. (2025). *Criminal protection of state lands under Law 23-18*. *Asatidhat Al-Qanoun wa Al-'Ulum Al-Siyasiyya: Research and Studies*, 90(90), 125–151.
- K. (2017, March 12). *The mayor of Hammamat accused of encroaching on agricultural land*. Ennahar Online. <https://www.ennaharonline.com/>
- Kharoum, A. (2022, March 8). *Drinking Water Supply Network: SEAAAL on the Lookout for Illegal Connections*. El Watan. Retrieved from <https://elwatan.dz/reseau-dalimentation-en-eau-potable-la-seaal-a-laffut-des-branchements-illicites/>
- Lakal, A., & Chaouch, A. (2012, January 11). *No gas and no electricity for owners of informal housing*. Ennahar Online. Retrieved from <https://www.ennaharonline.com/%D9%84%D8%A7%E2%80%AE-%E2%80%AC%D8%BA%D8%A7%D8%B2-%D9%88%D9%84%D8%A7-%D9%83%D9%87%D8%B1%D8%A8%D8%A7%D8%A1-%D9%84%D8%A3%D8%B5%D8%AD%D8%A7%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%83%D9%86%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84/>

- Manandhar, S., Joshi, J. R., & Ghimire, S. (2017). *State and public land management: Issues of encroachment and protection technique*. Nepalese Journal on Geoinformatics, 16.
- Mercado, R., & Uzin, R. (1996). Regularization of spontaneous settlements. *Building Issues*, 8(2).
- Monstadt, J., Msangi, D., & Otsuki, K. (2025). *Power struggles: Urban heterogeneity and unruly electricity access in Dar es Salaam*. Sustainability Science. <https://doi.org/10.1007/s11625-025-01654-2>
- Potsiou, C. (2014). Policies for formalization of informal development: Recent experience from southeastern Europe. *Land Use Policy*, 36.
- Seiß, S., Fauth, J., Zheng, Y., & Poetz, A. (2025). Understanding and conceptualizing inspections in the context of building permits. *Smart and Sustainable Built Environment*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1108/SASBE-11-2024-0492>
- Subbaraman, R., O'Brien, J., Shitole, T., Shitole, S., Sawant, K., Bloom, D. E., & Patil-Deshmukh, A. (2012). *Off the map: The health and social implications of being a non-notified slum in India*. *Environment and Urbanization*, 24(2), 643–663. <https://doi.org/10.1177/0956247812456356>
- Tutu, R. A., & Stoler, J. (2016). Urban but off the grid: The struggle for water in two urban slums in greater Accra, Ghana. *African Geographical Review*, 35(2), 212–226. <https://doi.org/10.1080/19376812.2016.1168309>

Legislation, Constitutional Provisions, and Judicial Decisions Cited

- Constitution of the People's Democratic Republic of Algeria. (2020). Constitutional Amendment promulgated by Presidential Decree No. 20-442 of 30 December 2020. Official Gazette of the People's Democratic Republic of Algeria, No. 82, 30 December 2020.
- Finance Law No. 98-12 of 31 December 1998 relating to the Finance Law for 1999. Official Gazette of the People's Democratic Republic of Algeria, No. 98, 31 December 1998.
- Law No. 08-15 of 20 July 2008 establishing the rules for the conformity of buildings and the completion of their construction. Official Gazette of the People's Democratic Republic of Algeria, No. 44, 3 August 2008.
- Law No. 10-03 of 15 August 2010 laying down the conditions and procedures for the exploitation of agricultural lands belonging to the private domain of the State. Official Gazette of the People's Democratic Republic of Algeria, No. 46, 18 August 2010.
- Executive Decree No. 15-19 of 25 January 2015 laying down the procedures for the preparation and delivery of urban planning instruments. Official Gazette of the People's Democratic Republic of Algeria, No. 7, 12 February 2015.
- Law No. 23-17 of 15 November 2023 determining the conditions and procedures for granting State-owned economic land intended for investment projects. Official Gazette of the People's Democratic Republic of Algeria, No. 73, 16 November 2023.
- Law No. 23-18 of 28 November 2023 on the protection and preservation of State lands. Official Gazette of the People's Democratic Republic of Algeria, No. 76, 30 November 2023.

- Minister of Interior, Local Communities, and Transport. (2025, October). Correspondence No. 13115 addressed to Governors, Delegate Governors, and Municipal Presidents concerning the fight against informal constructions and violations of urban planning rules.
- Council of State (Algeria). (2003, July 1). Decision No. 006405 (nullity of dispositions of state lands made for the benefit of private parties).
- Council of State (Algeria). (2006, March 28). Decision No. 030115 (dissolution of an association for unlawfully leasing a state-owned plot).
- Council of State (Algeria). (2008, April 30). Decision No. 038284 (annulment of a building permit granted on land allocated for a road junction and green spaces).
- Council of State (Algeria). (2010, October 28). Decision No. 055959 (illegality of a building permit granted on the basis of a void sale contract).
- Council of State (Algeria). (2016, November 17). Decision No. 112754 (legality of a demolition order issued where construction was carried out without a permit).
- French Council of State. (1993, July 23). *Spouses Schafer* (Case No. 115251). *Lebon Reports*, 1077.